

ОЛЬГА
ДУЧИМІНСЬКА

Вибрані ТВОРИ

БІБЛОТЕКА
ГАЛИЦЬКА

Випуск 3

Серія «Бібліотека Галицька»
Випуск 3

**О л ь г а
ДУЧИМІНСЬКА**

Вибрані твори

Івано-Франківськ
Видавець Супрун В. П.
2014

УДК 82-1/-9 (477)

ББК 84 (4 Укр) 6

Д 85

Серія «Бібліотека Галицька».

Випуск 3

Редакційна колегія:

Володимир Качкан (голова), Євген Баран (заступник голови), Степан Хороб, Роман Піхманець, Василь Бабій, Володимир Смирнов, Михайло Верес

*Видано за сприяння Івано-Франківської міської ради
(міський голова Віктор Анушкевичус)*

Ольга Дучимінська

Д 85 Вибрані твори / упор. Є. Баран, В. Смирнов. – Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2014. – 480 с.

ISBN 978-966-8969-60-7 (серія)

ISBN 978-966-8969-61-4 (випуск 3)

У книзі подані художні твори Ольги Дучимінської (поезія, проза), літературно-критичний нарис про Наталю Кобринську, вибране листування та матеріали і фото-документи із архіву Ольги Дучимінської, які зберігаються у Літературному музеї Прикарпаття в м.Івано-Франківську.

Це перше найповніше видання творів письменниці, підготовлене до 130-річчя від дня її народження.

Книга розрахована на широке коло читачів.

УДК 82-1/-9 (477)

ББК 84 (4 Укр) 6

ISBN 978-966-8969-60-7 (серія)

ISBN 978-966-8969-61-4 (випуск 3)

© Є. Баран,

В. Смирнов

ПРО «ВИБРАНІ ТВОРИ» ОЛЬГИ ДУЧИМІНСЬКОЇ

Не буду розповідати біографії Ольги Дучимінської (1883–1988), тому що у «Додатках» опубліковані матеріяли, які повністю закривають це питання.

Мені ідеться про інше. Чому Ольга Дучимінська виходить у нашій серії? Ми забуваємо, що література твориться людьми. При чому, різними людьми. Ми забуваємо слова Івана Франка, що література – се ліс, а в лісі є різні дерева і кущі. Ми забуваємо про драму попередніх поколінь, бо маємо власні біди і проблеми і так мало радощів. Ми майже не вміємо радіти життю. Ми не вміємо пам'ятати.

Ольга Дучимінська – українська письменниця-страдниця, яка ніколи не нарікала на свою долю. А мала би. Самотність, яка супроводжувала її усе життя, була ціною за її бажання жити вільною. Смерть синів-немовлят, розлучення із чоловіком, опікування єдиною донькою лише увиразнили її екзистенційну самоту. Жорстокість влади до неї (майже десятилітнє заслання за підозрою у справі вбивства Ярослава Галана), поневіряння по чужих кутках, аж поки її не прихистила у себе така ж страдниця-патріотка Мирослава Антонович зі Станіславова/Івано-Франківська, двоюрідна сестра Степана Бандери.

Перша поетична збірочка *«Китиця незабудьків»* вийшла у Чернівцях в 1911 році з передмовою Миколи Венжина (подаємо у книзі). А відтак був літературно-критичний нарис про Наталю Кобринську (*«Наталя Кобринська як феміністка»*), надрукований 1934 року в Коломиї. В післявоєнний час окремим виданням ще встигла вийти повістина *«Емі»* (Львів, 1945). Оце й усе, видруковане окремими виданнями за життя.

1992 року прозу Ольги Дучимінської у Львові надрукував Роман Горак під назвою **«Сумний Христос»** (окремі коментарі з цього видання подані у книзі). 1996 року вибрані поезії **«Чую ... молитву Землі»** видрукував Володимир Пахомов (примітки відтворені у цій книзі). Того ж року маленьку збіорчку **«Вибрані поезії»** видрукував директор Літературного музею Прикарпаття у м. Івано-Франківську Володимир Смирнов (передмова з цього видання передрукована у **«Додатках»** до Вибраного). Оце й усе.

2001 року вийшла монографія Володимира Пахомова **«Творча спадщина Ольги Дучимінської»** з найповнішою бібліографією творів Ольги Дучимінської і матеріалів про неї. Нарешті, 2009 року Роман Горак опублікував у журналі **«Перевал»** спогадовий есей про Ольгу Дучимінську **«Воскреслі дзвони по Ользі Дучимінській»** (2009. – Ч. 3. – С. 36–65). Хоча вона заслуговує історико-біографічного роману, а то й художнього фільму-біографії.

У книзі Вибраного повторені публікації поезій за названими виданнями, а ще додані твори із рукописної спадщини. Таким чином у нашому виданні подана найповніша поетична спадщина Ольги Дучимінської. З рукопису прози Ольги Дучимінської **«Сумний Христос»**, якого Роман Горак передав у Літературний музей Прикарпаття, ми вибрали найхарактерніші твори Ольги Дучимінської, додавши останні дві поезії в прозі за рукописами, які зберігаються в Літературному музеї Прикарпаття. Вони дещо відрізняються від публікації в збірці, підготовленій Романом Гораком.

Вперше передруковано літературно-критичний нарис про Наталю Кобринську. Що стосується листів, то всі вони друкуються вперше. Так само як автобіографічні матеріали і знімки.

Листи Ольги Дучимінської до Володимира Полека готувалися дослідником Володимиром Пахомовим. Але потім, з невідомих нам причин, робота була закинута. Рукопис листів для публікації передав професор Роман Піхманець, за що йому виславлюємо подяку. Треба сказати, що публікацію листів Ольги Дучимінської розпочав сам Володимир Полек (журнал *«Перевал»*, 1992. – Ч. 1. – С. 43). Він же вказував, що листів Ольги Дучимінської до нього збереглося більше 100, у варіанті підготовленому Володимиром Пахомовим подано 68 листів. Коментарів до листів не подаємо, гадаю, важливим є сам факт оприлюднення цих документів.

З листування Ольги Дучимінської ще опубліковані її листи до Іванни Блажкевич (публікація Оксани Сенатович, журнал *«Дзвін»*, 1997. – № 4. – С. 101–108) і недруковані листи до Федора Погребенника (журнал *«Перевал»*. – 1999. – Ч. 1. – С. 130–146, публікація дослідника). Ще один лист Ольги Дучимінської до Євгена-Юлія Пеленського надрукований у *«Антології одного листа»*, упорядкованій Володимиром Качканом (*«Хай святиться ім'я Твоє»*. Том восьмий. – Львів – Івано-Франківськ, 2006. – С. 115). У нашому виданні цих листів не подаємо.

У *«Додатках»* подаємо матеріали про Ольгу Дучимінську, передмову до першої збірки, а відтак статті і матеріали Володимира Пахомова, Романа Горака, Володимира Смирнова і Володимира Качкана, Василя Бабія.

Деякі слова про мову творів Ольги Дучимінської. Письменниця сформувалася як творча особистість на початку ХХ століття, тому в своїй поетичній творчості вона використовує галицький варіант літературної мови того часу. В подальшому Ольга Дучимінська не змінилася в своєму мовному

рості. Особливо це помітно на поетичних творах авторки. Проза письменниці близька до літературної мови, вона продовжувала традиції Наталі Кобринської та Ольги Кобилянської. Проза письменниці є цікавішою і оригінальнішою не тільки на рівні форми й змісту, але й на рівні мовного наповнення. Дуже вдало використовує Ольга Дучимінська гуцульський діалект. У листах вона поєднує галицькі мовні форми з літературними вимогами.

Змінювати мову творів, особливо поетичних, не має потреби. Оскільки це ламає не тільки форму, але й нищить «запах часу». Тому втручання у мову творів Ольги Дучимінської було мінімальним. В окремих випадках, як-от листах, виправлялися окремі граматичні й стилістичні помилки відповідно до нових правил. І тільки.

Життя і творчість Ольги Дучимінської заслуговують уважного і шанобливого ставлення. Свій крок для збереження цієї спадщини і передачі її наступним поколінням ми зробили. Справа цих наступних, аби вони знали кого і кому передати.

Насамкінець висловлюю подяку **Володимирі Смирнову** за надані матеріяли для роботи, ентузіазм і допомогу в упорядкуванні цієї книги, **Надії Онишкевич-Гуменюк** за комп'ютерний набір і редагування, міській раді в особі **Михайла Вереса** за розуміння і підтримку.

Євген БАРАН

*Ольга Дучимінська.
Знімка 30-х років*

ВИБРАНА ПОЕЗІЯ

МІЙ ПЕГАС

Мій Пегас – це гуцульський коник –
Чистий, біленький, мов сніг,
Підкутий срібними підковами,
І ростуть крильця в його струнких ніг.

Сідельце на ньому різьблене, кедрове...
Блищать на ньому камні дорогі,
А килим на ньому з шовкової вовни,
Упряж, попруги щирозолоті.

Уздечка на ньому з гуцульських коралів,
Вилиті з платини міцні стремена,
Як його досяду – лечу у простори,
Й до мене належать небо й земля!

Симфонію Всесвіту душею сприймаю,
Що зірда говорить сусідці зірді.
З стрічними вітрами веду розговори –
І чую... Молитву землі.

І знаю, чом бори похмурі,
Про що шумлять дрімучі ліси,
І про що шепчуть гірськії потічки,
Про що плещуть хвилі гірської ріки.

Мов татъ, закрадаюсь у людськії душі
І там листкую їх книгу життя,
Читаю їх горе, втіхи, сподівання...
І сплячі серця зустрічаю я.

Мов арфа еола, такая вражлива.
Нехай, як Ехо, минуся з любові,
Хай з мене остане тільки голос мій.
Ехо минулось з-за любка одного...
Я обнять хочу людство – світ цілий.

Лети же, мій коню! Нам би час спочити...
Хоч в нашому краю Парнасів нема.
В нас вершки Говерли у наших Карпатах,
Сивулі, Рокити й вершки Синяка!

Та у Житті моїм спочинку не буде!
Боротись все буду проти цих оков,
Що людськії серця в лихім сні скували,
І буду будити Правду і Любов!

КИТИЦЯ НЕЗАБУДЬКІВ

*Марії з Рибачеків Солтис
в доказ великої пошани посвячую.
Авторка*

НАЙДОРОЖЧІЙ НЕНЬЦІ

Цю китицю незабудьків
Я рвала, складала
І дрібними слізеньками
Її поливала...

Прийми дар цей, люба Мати,
Що Тобі складаю,
Любов вічну й щиру вірність
Не одкинь, благаю!..

ЛАСТІВКА

Ластівонька в'ється, в'ється
Коло вікна мого,
І весела піснь несеться
З дзюбочка малого.

Прилети же, ластівонько,
До мене в хатину
І розрадує, голубонько,
Самітню дівчину...

Гей, розрадує, ластівонько,
Гей, розрадує, пташко,
Пригорнися до серденька,
Бо йому так важко!..

ЛЮБЛЮ

Люблю тебе, народе рідний,
Люблю ті ниви і ріллю,
Що предків кров і піт змочили...
Гей, над життя я вас люблю!

І вас люблю, гаї тіністі,
Люблю ваш світ, благословлю,
І співи птиць, невинні чисті...
Гей, над життя я вас люблю!

Люблю ті ріки, як шепочуть,
Тихонькі й бистрі у бігу –
Немов хотіли б співать думу...
Гей, над життя я вас люблю!

Так, тільки це... що оглядати
Крізь сльози треба цю красу, –
Та ще й кайдани дзвенять, грають...
Ох, цього вже я не люблю!

* * *

Піду, нене, погуляти,
Щоби тугу розігнати,
Свою душу звеселить!..

Піду, нене, у лісок,
Нарву квітів на вінок,
Щоб головку прикрасить!..

Піду, нене, заспіваю
Піснь любові, піснь розмаю,
Щоби журу утопить!..

Лийтесь, сльози, лийтесь,
Може, легше буде -
Тягар унесіте,
Що на серці й в груди!

Плинить, срібні сльози,
Весь жаль забирайте,
Плинить аж у море
Й більше не вертайте!

Плинуть сльози далше,
Як і перше пили,
А мені не легше -
Тягар полишили...

Тягару не взяли,
Болю не візьмуть,
Немає одради,
Хоч завжди пливуть...

ДО МУЗИ

Прилетіла б ти до мене
бодай серед ночі,
Самій скучно щось сидіти,
сон не йде на очі.

Так прилинь же по-давньому,
будем розмовляти
І розмови наші тихі
перу повірять.

Гей, прийди, моя кохана,
як у давні літа,
Заховаємось в куточок
з-перед очей світа.

Приголубиш і промовиш,
і тугу розвієш,
Мої жалі, мої мрії
рядками розсієш.

* * *

Я з такого краю,
Де сонце ночує,
Де моргають зорі,
А місяць мандрує.

Я з землі такої,
Що мов з оксамиту,
З мряки золотої,
З синього блакиту.

Гей, там мої думи
З душі вилітають,
Колишуть їх зорі
І пісні співають.

Гей, там мої пісні
Зносяться в блакити,
А сонце з їх творить
То сльози, то квіти...

* * *

На світі чудова знай, музика грала,
Щебетали пташки і цвів гарний квіт,
А я од землиці, немов би тікала,
Немов не для мене цей чудовий світ.

А серце гарячо бажало остати
Тут, де у природі все гарно живе, –
Де зелень почала вже луги вкрашати
Й життя всіх до щастя й любові зове.

І згуками світа впивалося серце
І завжди думками зверталось сюди,
А марево смерті при мені стояло
І кликало тихо: «Ходи, геть ходи!..»

Він грав на струнах її серця,
Він грав про щастя, грав про рай, –
В будучність мрії ген летіли...
Він грав про чар любові – май!

Він грав на струнах надії й віри,
В любові струни ударяв,
Однак на струні горя й жалю –
На цій ніколи він не грав.

Аж ось вкінці почав він грати
Ні то про щастя, пишний май –
Заграв сумну, тужливу пісню:
«Прощай же, мила, ввік прощай».

І сумно струна заридала,
А він сильніше ударяв...
Ще раз... акорд... урвалась струна,
Скінчив... пішов... пропав!..

ЗИМА

Мов янгол спокою, землю оповила
І крилонька білі тихо розпустила,
М'ягонькії крила пухом-снігом криті,
Золотом та сріблом мережані, шиті.

А куди перейде та куди погляне, –
Все зараз змовкає, засипляє, в'яне.
А звізд діадеми і темні блакити
Дивляться на сріблом мальовані квіти.

На деревах висять окраси іглисті,
На ріках покриви кришталеві, чисті.
І місяць виходить собі подивиться,
Як все од брильянтів прегарних іскриться.

Усе в супокою міниться дугою
Невже й в душі тихо – спокійно зимою?..

ЛЕБЕДИНА ПІСНЯ

Українським Борцям

Білий світе, білий раю,
Візьми мене, я благаю!
Сховай в землю, вкрий травою,
Хай остану ввік з тобою.
Бо спокою тут не маю,
Білий світе, білий раю!

Ясний світе, рідний краю!
Хоч коротко жив, – вмираю.
Знать, боги мені судили,
Кластись скоро до могили?
Капля в морі – діла мої
Проти довгу Неньці своїй!

Білий світе, білий раю,
Прийми мене, ах, благаю!
З жалю мені і розпуки
Ще кайдани томлять руки.
Душа мліє, серце б'ється,
До роботи Неньці рветься!..

Ранній світе й ви, берези!
Ви на росу змініть слези,
Що пливуть за Україну...
Скропіть мою домовину
Тихо вранці, заки сонце
Гляне людям у віконце!

Україно, мій ти раю!
Життя моє я бажаю
Тобі, вбога моя Нене,
Посвятить усе стурджене.
Потім ляжу в домовину
І навіки спічну... згину!

12 квітня 1908

ІРОНІЯ ДОЛІ

Вони всі співали, й музика ще грала,
Коли я на себе кайдани приймала,
Коли свою волю навік запродала...
Вони всі співали.

Ще вбрали мене у зелений віночок,
Мені наказали зрікатися волі,
При тім веселитись... Крутився таночок...
Чи це не іронія долі?

І так їх багато товпилось до мене,
Так щиро бажали: літ, щастя доволі...
А в мене на серці кайдання студене...
Чи ж це не іронія долі?

ЯК ЗАЦВІТУТЬ СИНІ КВІТИ

Із циклу «Осінні думи»

Як зацвітуть сині квіти,
Посумніє деревина
І пожовкне лист на віти,
Тоді духом ген полину,
У хмаринку замінюся
І травою розстелюся
Ген по полі, по розлогім,
Де зелена верховина...

А у вітра крил візьму я,
Злечу понад ліс високий,
Пісню лугом задзвеню я,
Потім ген полину в гори,
Жовте листя з їх зісуну,
Зашелещу сумну думу
І піду я одпочати
В яр широкий, в яр глибокий...
14. X. 1909

Я ТАК ТУЖУ

Я так тужу за тобою,
Як ця рибка за водою,
Як ця пташка, що улітку
Люди взяли її в клітку...

Як травиця на пустині,
Що без води в'яне, гине...
Як ця квітка за росою,
Так я тужу за тобою...

* * *

Тоді сонце заходило,
Верхи дерев золотило,
Злотим ковром крило поля,
Як вмирала моя доля!..

Тоді вечір вже зближався,
Світ вечірній розливався...
Сонце спати вже лягало,
Моє щастя пропадало!..

Тоді дихнув вітрець тихо...
Всюди радість, щезло лихо,
Там дівчина заспівала –
А моя надія в'яла...

І збудився соловейко,
Щебетав він так любенько...
Туман з річки піднімався,
Повік сон мій розвіявся...

ПОЗА ЗБІРКОЮ

ПОСЛІДНІ ЗВУКИ

Переспів за Богданом Лепким

Чи Ти прийдеш тоді до мене,
Як в моїм життю вечоріти буде,
Як стигнути серце буде в моїй груді
І око стане скляне і студене...
Скажи, чи ти прийдеш ще тоді до мене?

І чи поглянеш тоді в мої очі
Так, як не раз ти у них глядів,
Ти лиш оден так дивитись умів,
Що день робився мені із ночі!
Чи ти поглянеш тоді в мої очі?

І чи почнеш тоді мені казати,
Про що не раз говорив мені,
О Неньці-Вкраїні, о святій любові...
Тоді, як почну я уже застигати,
І чи почнеш мені тоді казати?

І чи слова твої сердечні
Будуть ще тоді для мене,
Що то будили серденько струджене
Так мелодійні і конечні...
Слова для мене все сердечні!

А там і ніч прийде холодна,
Бурлива, лиш вітер завіє,
А моє око повіка вкриє,
А піднестись ввік не годна
Прийде ніч темна і холодна.

Та нас она не налякає,
Я буду мертва вже лежати,
Ти думков зі мною будеш розмовляти,
І страх хай тебе не здіймає,
Нас ніч ніяка не злякає!

В розгуканих потоків шумі
І в реві бурі шукай ти голосу мого.
Слухай! А скажу много, много

І у розпуці, серця сумі,
Бо я потону в природи шумі.
 Ніщо, що є, не пропадає,
 Значиться, і я не загину,
 І духом, духом до тебе злину,
 Бо дух неволі мій не знає,
 Ніщо, що є, не пропадає.

Прийде пора, прийде година,
І скажу ясно Тобі, сміло,
Що серце моє Тебе любило,
Як рідну Неньку любить дитина.
Прийде пора, прийде година.
 З тих мрій, коли вони лиш щирі,
 Не лиш слова, а й діло стане.
 Бо серце любить Тя не настане,
 Хотя й у гробі, инчим мирі,
 Ті мрії будуть, коб лишень щирі.

З любові, що палить ми душу
І що ціле жите палила,
І я ї плекала, пестила,
Бо я любити Тебе мушу,
Ах, та любов, спалила душу.
 А може, та любов засіяє,
 Як сонце красне в теплу днину,
 Навік між нами, не на годину,
 Єї сольдач будем співати,
 Немов пахучі цвіти збирати.

А може, ясною зізодою
Не лише нам буде всюди,
Може, ї приймуть инчі люди,
Усі б любились, як ми з Тобою,
І всі б дивились за зізодою.
 Всьо бути може, може, буде,
 Що Ти полюбиш мене мертвую,
 А як за Тебе жите жертвую,
 Тоді ударить серце в груди,
 Всьо бути може, може бути.

Чи Ти прийдеш тоді до мене,
Як в моїм життю вечоріти буде,
Як стигнуть серце буде в моїй груди,
І око стане скляне і студене,
Скажи, чи ти прийдеш ще тоді до мене?

7.VIII.1904

З ВЕСНОЮ

«Бджолі» посвята

Ми пускаєм тебе, бджілко,
Тебе, мушку Божу,
В нашу любу Україну –
Звіщай весну гожу!

Неси радісну вістку,
Що зима скінчила
Своє прикре пануванє...
Весна ж загостила.

Дзвени лугом, полем, лісом,
Між гори, діброви,
Що сніг горя вже стопився,
Настав час обнови!

Що леди неволі присли,
Вільний дух буяє,
І серцями молодими
Вольну піснь співає.

За бджолою, сестри, браття,
З неї примір брати,
Кріпкі силою з завзяттям
До роботи стати!

[1908]

НАРОДИНИ СИНА

Зразу я почула крик...
такий слабонький, тихий,
і стало дивно, бо хто не звук –
тому і див великий.

Потім щось робили, немов завивали,
на столі – малий, білий клунок,
і знов цей крик... щоб рятували!
Кричить, немов би просив о рятунок.

Нараз все утихло... запах
рум'янок чи то крин...
підійшла бабуся, дала мені клунок
і шепнула тихо: «Любіть, це ваш син!»

СОН

Мені снилась хвилина любови...
Така коротенька, а дуже щаслива,
І така ясна, і повна обнови...
Що ж, се лиш сон був та хвиля любови!

Мені снилось, що лечу в зеніти...
Що любов мчиться у просторі зі мною.
Де зізд ясні очі, де сині блакити...
Що ж!.. се сон лише був, зізди і зеніти!

Мені снилось, що ходжу лугами
По цвітах пахучих, по траві шовковій...
Любов в вінці стоїть, дихає квітками...
Що ж, се лиш сон був... пусто перед нами!

Мені снилось: пісні задзвеніли
У душі, у серці, всі струни заграли
Пісні любові летіли... летіли...
Я пробудилась... Се лиш сон був...
Струни душевні давно заржавіли.

18. III. 1908

Раз буря прогула в мойому життю,
Зірвала, стоптала всю його красу,
Звалила, пірвала всі квіти життя,
Навіки без цвітів осталася я.

Зеленее гілля вихор ізломив,
Дрібненькі листочки студінню зв'ялив –
І з гряззю в болоті змішались вони,
А вітер пірвав їх й поніс у світи.

[1916]

НАША ПІСНЯ

Присвячую п. Олені Кисілевській

Ми довго йшли
Прийняті, незнані,
Рабинями були ми...
Сказано: жінки!

В терпіннях перші,
В гарзді останні –
Такими нас
Все бачили віки.

Та час минав...
І вибила година,
Що ми добились
Вільних людських прав,
І стала жінка,
Як вільна людина,
Серед людства,
І світ її пізнав...

Пізнав великі скарби
Серця й духа,
Любов і гарт
Ми носимо в душах,

Ніяка їх не знищить
Завірюха,
І до добра
Примножуть нам шлях!

Любов і гарт
Та правда із красою –
Отсе кличі
Жіночих всіх сердець...
 Прапори вгору!
 Йдім у життю-бою,
 А прийде перемога –
 Недолі кінець!
Всі станьмо до праці,
Жінки і дівчата,
Працюймо,
Як пчілка працює в маю,
 Бо наша робота
 Ще тільки почата,
 А діло велике
 Доведем до краю!

[1928]

* * *

Не троньте струни серця могого...
Вони заржавіли давно,
Всі пісні продзвеніли –
І тихо замовкло воно!
 Не троньте струни душі моєї,
 На них не засохла ще кров,
 Найлегший дотик рук ваших –
 Й рани закервляються знов!

* * *

Падуть роси смутку у мою душу,
Так тяжко, боляче стало,
Коли ж яке сонце зійде,
Щоб тії роси зібрало?
 Падуть роси болю у серце моє,
 Кервавити серце стане,
 Чи прийде ще лікар в моєму житті,
 Щоб полічити ці рани?!

БІЛА РОЖА

Мені матуся говорила,
Що коли на світ я приходила,
В хату судильниці прийшли,
Квіти і дари принесли.

Та ручок я не простягала,
Дару ніякого не брала,
Тільки маленькими рученьками
Взяла я рожу з колючками.

«О, будеш, доню, красу любити,
Але не прийдеш для краси жити,
Бо біла рожа скоро зів'яне –
Колюче терня в душі остане!»

І мати долю угадала...
З красою життя я не мала...
Буря зірвалась, життя зломилось
Колюче терня наскрізь пробилось!

[1949]

НЕ ЛІЧУ

Не лічу днів, не лічу ночей,
Пощо ж лічити їх... Дарма!
Вони летять у простір часу,
Мов білі перли зі шнурка.

Та білі перли ще позбирає
І посиляє чиясь рука,
А моїх днів і моїх ночей,
Не позбирати їх – дарма!

Вони пропали в просторах часу
І навіть спомину нема...
Не лічу днів, не лічу ночей,
Пощо ж лічити їх... Дарма!

Листопад 1949 (тюрма)

ЛИСТ

Пишу до вас листа думками,
У радісні, святочні дні,
Вітаю щирими словами
Тебе, родину, вас, друзі!

І бачу столи з калачами,
Запахло сіно... Свічка горить,
Вселяюсь думкою між вами,
Бо в мене серце страх болить!

І всі засіли до трапези,
Вже побажання хтось сказав,
А в кожного на очах слези,
Про неprisутніх хто згадав.

Вже і колядку відспівали...
Хтось каже, що вже пізній час,
А я все думкою між вами,
Благаю спомину у вас!

Нагле щось схлипнуло в куточку...
Всі оглянулись – нічо нема...
О, не дивуйтесь! В тюремних мурах
Так хлипає моя душа!

Зійшла на землю ніч супокою,
В якій зникає всяке зло...
Але чи крізь тюремні мури,
Прийде до мене яке добро?!

А ручкою Христос-дитятко
благословляє всій землі,
а може, той Христос-дитятко
подасть ту ручку і мені!

6-7. I. 1950 (тюрма)

ЖУРАВЛІ

Відлітають
журавлі,
чути
голос
їх вгорі:
кру,
кру,
кру.
Кру,
кру,
летять:
і в вирій
гомонять
собою
Між

Чому сумна ваша мова?
До вас прийде ще обнова,
Ви вернете навесні,
Ви свободні журавлі,
То лиш люди у тюрмі!

Перед вами всі простори,
Перед вами ліси, гори,
Синє море там у мгли,
Ви свободні журавлі,
То лиш люди у тюрмі!

Крізь віконце у тюрмі
Бачу – летять журавлі,
Крізь тюремнеє вікно
Бачу їх ціле звено –
Відлітають у вирій...
Ще їх бачу...

Ще...

Ще...

І сховались за обрій!
І розплились журавлі
у просторах синяві...
Чути пісню ще сумну,
Хоч здалека...

Кру,

кру,

кру...

Ой ви, друзі-журавлі,
Ви на волі, я – в тюрмі
З тяжким боєм у душі...
І вселилось у душу
Безнадійне журавлине:

кру!

Ви летите у життя,
А поза ним стою я,
Бо я, друзі-журавлі,
Все втратила у житті,
Лиш розпука у нутру
Все пита: чому? Чому?
Розплилось життя у мглі,
Як в просторах журавлі:

кру!

Відлетіли журавлі,
Лежить сніг вже на землі,
А я все ще у тюрмі...
На допросах все без змін
В обіймах тюремних стін.
Невже ж журавлине «кру»,
Що запало так в душу,
Був це їх лебедин спів?..
Ні! Це заклик був: вперед,
В нове життя, в новий світ,
Сповнення всіх мрій і снів!!!
Може, журавлине «кру»
Збудить і мою душу?

Тіло замкли на три замки,
В вікнах дали міцні ґрати,
Але чи є така сила,
Щоби духа закувати,
У тюрму його замкнути,
Під параграф підтягнути,
Вільну думку полонити,
За три замки заключити?..
Моя думка все крилата,
Усе творча, все багата,
Через мури і віконця
Вилітає все до сонця,
Щоби мене підкріпити,
Віру у життя збудити!

І я вірю у життя,
Вірю, що мине тюрма,
Піду з закликком «вперед»
В нове життя, новий світ..
І як тії журавлі,
Відірвавшись від землі,
Полетіли у вирій –
так я верну у світ свій!
Вперед!

Пісню ту співаю вам,
Моїм друзям-журавлям!

Грудень 1949 – лютий 1950

* * *

Колисала мати доню, колихала,
Про майбутнє цієї доні думи пряла:
«Ой колишу тебе, доню, пригортаю, ношу,
І у Господа святого тобі долі прошу:
Пошли, Боже, моїй доні ясну Долю,
Щоб добро сідало в хаті і не знала болю.
Якби в неї яке горе... Боже, тебе просить мати,
Передай на мене, Боже... я буду страждати!»

ХРЕСТ

Пісню заспіваю, думи заколишу,
Та не заснуть мої сердечнії болі,
Бо я одинока й така самотна,
Як хрест на подільському полі.

Стоїть він самотний, такий непомітний,
Вгору здвига рамена,
Ні дуба, калини, ні навіть тернини,
Друзів біля нього нема.

Кругом шумить, граєть золотисте поле
І радісні пісні співа,
А він, не потрібний нікому,
Свої рамена схиля і схиля.

Аж одної днини упав він додолу.
Виросла на ньому і вкрила трава,
Ніхто й не спитався, ніхто й не помітив,
Що в полі хреста вже нема.

Так і я самотна в своїм життю стою:
Ні дуба, калини, лиш терня одне,
А як було добре, були друзі в мене,
Горнули до серця мене.

Нині у нещастю, у горю тяжкому
Приятелів-друзів нема,
І я непомітно поволі схиляю
Свої життєві рамена.

І одної днини упаду додолу...
Мої руки зложить чужая рука,
А ніхто не прийде, ніхто не питає,
Куди вона ділась, куди відійшла.

На моїй могилі пшеницю посійте
(мене нещасну не згадуйте злом),
Нехай шумить думи, нехай пісні грає,
Як над самотним хрестом.

Від вас відійду я непомітно, тихо,
По мні не остануть жалі ані болі,
Бо я одинока і така самотна,
Як хрест на подільському полі.

Лютий 1950 (тюрма)

ДО ЗИМИ

Зимо-Сестрице, обтули срібною долонею
Ці скарби, які ношу в душі:
Думи, пісні і любов велику,
Жаль їх схоронити зі мною в землі!

Зимо-Сестрице, повір, моє серце
Горить, натхнене святою любов'ю
До Людей, Природи, Правди і Краси,
Жаль її забрати в могилу з собою!..

Щоб мож цю любов на землі лишити...

Комусь в заповіті передать її,

Щоб мож між людьми її поділити...

Ця любов – це квіти моєї душі!

На світі любові нема забагато,
Заки відійду, хотіла б її роздать,
В кого вона в серці, – роздавайте другим,
Роздавайте, друзі, заки ляжете спать!

Хтозна, чи діжду другої Зими...

А як не діжду –

Обтули могилу біленькою тканею,

Укрий кожушками, вони тепленькі такі.

Зі мною там будуть серця мого пісні,

Які я не успіла виспівать в житті.

І свої думки передать не успіла,

Які народились в моїй ум-душі,

Гарнії думи, любов до Народу

Невиспівані пісні мої.

І жаль мені дуже великого болю,

Який рве серце, любов'ю сповите

До світу, до всего, що гідне її –

Все возьму з собою, а рада б лишити!..

Хай ця любов зоріє у ваших серцях,

Так щиро хочу другим передати,

Щоби нею других обділити,

І щоб вони вміли любити, кохати!

1950

ВЕСНА 1950

Була весна. Пахли бози,
Черемхи цвіли, пінилися квіттям сади,
Та не для тих весна шуміла,
Кого забрали до тюрми!

Була весна. Зеленим листям
Маїлись усі дерева,
Та не для тих вони маїлись,
Кого в обійми взяла тюрма.

Була весна. Співали жайворонки в полі,
Квіттям вкрились сади й сіножати,
Та не для нас квіти зацвіли –
У тюрмах квітів не видати.

Не бачили ми ні квіточка,
Ані зеленого листка,
Бо не для нас весна шуміла,
Весни у тюрмах не була!

Була тюрма: мури, замки, крати,
Все, що «полагається» в тюрмі,
Були доноси і допроси,
Тяжке кайдання на душі.

Була тюрма. У цьому гробі
Цілий рік каралась я,
Тепер виходжу... Та не на волю,
Їду в далекі лагера!

І буде лагерь. Тяжкі роботи,
Колючі дроти, вартові,
Та це все мушу пережити –
Упасти не вільно мені!

Бо ще надійде день воскресення,
Навсє пропадуть лагера,
Мені назустріч усміхнеться
Свобідне без кайдан життя!

*Червень 1950
(тюрма)*

БОГЕМА

Маю одну гарячу мрію,
Скажу Вам, Ізидоро, і Вам, Андрію:¹
У Вашій хаті тихий куток
І друзів щирих малий гурток,
Щоб мене щиро привітали,
До гурту свого щоб прийняли.
Я хочу вірші вам читати
І Вашій критиці піддати.
Та критикуйте їх поволі,
Бо їх писали сердечні болі...
Там кожне слово – крапля крові,
Тож критикуйте їх поволі!

Життя складаєсь з терня і рож,
Не все сміятись в житті мож.
Не все сміятися, радіти,
В житті приходитьсь терпіти...
І я страждаю у неволі,
Переживаю тяжкі болі...
Найтяжча рана є одна –
Моя скалічена душа...
Я вас благаю, друзі мої,
Подайте лік моїй душі!

І

Як тільки настає днина,
Іде до мене Вільде Ірина.
*Сестри Річинські*² веде з собою,
І всі великою юрбою,
Бо повстрічали *Тих з Ковальських*,

¹ Йдеться про поета Андрія Волошака і його дружину Ізидору.

² О. Дучимінська в автографі поеми подала назви творів окремих письменників без лапок, але підкреслила прямою лінією. Деякі назви трохи змінені у зв'язку з поетичним стилем. Тут ідеться про твори Ірини Вільде (1907–1982): *Тих з Ковальських* – «Ті з Ковальських»
Яблуні вдруге зацвили – «Яблуні зацвіли вдруге»
Б'є осьма – «Б'є восьма».

Усі ідуть, мов до брам райських,
Там, де Яблуні вдруге зацвили,
Але ще яблук не зродили.
Добре, що овочів не було,
То без гріха якось минуло.
А то в раю (нема що крити)
Можна солідно погрішити.
Ірина любить рано встати,
Щоб, як Б'є осьма, не проспати.
Метелики на шпильках зібрала,
Гарно у скриньку поскладала.
Повнолітні діти їх мали,
Звичайно, діти порозкидали.
Химерне серце в груди скриває,
Талант і творчу силу має.
Широкі в неї творчі простори,
Такі широкі, як орне поле.
Вона потрапить їх зорати,
Зерно засіять, плоди зібрати!

II

Хто – вам не скажу – іде і каже¹
(казав мені не раз, не двічі):
«Тепер я пишу тяжкі річі!
Сто олівців вже істесав,
Тонну паперу виписав,
Чорнила зужив ціле відро,
А на папері все одно!
Ще й доложив фляжчинку тушу,
А теми з місця ніяк не рушу.
Вже так працюю тридцять літ,
В літературі – хоч би слід!
Півкопи зим працюю так,
В літературі – хоч би знак!
Це я молодшим, щоби знали
І тяжких речей не писали!»

¹ Ймовірно, йдеться про літературознавця, академіка Михайла Возняка (1881 – 1954).

III

Don Piero¹, mon amico,
Колись віршів писав без ліку,
Сьогодні – він теж вірші пише,
Але вже *Смутку* не колише.
Багато пише і читає,
Він Данта переодягає:
Скидає одяг італійський,
А одягає український.
З Дантом страхіття переживає,
В челюсті пекла заглядає
І хоче нас туди забрати,
Дантейське пекло показати.
Скаже надію нам залишити,
А без надії, як нам жити?
Ми хочем жити, працювати,
Часом ми раді погуляти.
Ні, наш Маестро, Данта кидай,
А власну пісню заспівай!

IV

Бачу іде давній друг мій,
Знаний всім поет Андрій.²
З ним вірна його подруга,
Як усе, щиро пильнує друга.
Колись він «У тьмі горів»,
Нині душею він прозрів.
Муза його міцна, здорова,
Тому і став він майстер слова.
У його творах – тривка основа,
А тканина в нього – нитка шовкова.
І вірш виходить гладкий, потрібний,
А мелодійний, як дзвінок срібний.

¹ Йдеться про поета, перекладача Петра Карманського (1878–1956), його збірку віршів «Ой люлі, смутку» (1906) і переклад першої частини «Божественної комедії» Данте – «Пекло».

² Йдеться про поета Андрія Волощак (1890–1973), його поетичну збірку «У тьмі горю» (1934).

Тому-то, мій Андрію-Друже,
Тебе читають й шанують дуже.

V

Синок мій, Антошко¹, йде,
Ольгу Беркету він веде.
З нею він ходить і гуляє,
Про неї пісні він складає.
Щастя, що жінка є вже в нього,
А то, хтозна, що вийшло б з того.
У Ольги цукру повні скрині,
Годі опертись солодкій дівчині.
А треба знати, хто є він,
Той мій синочок – вітрогін!
Вміє чудові вірші писати
Та вміє дівчаток обнімати!

VI

І ще не сходить мені з віч
Цей, що писав *Весільну ніч*.²
Писав *Філістра* свого часу,
Ним наробив трохи галасу.
Пророка бороду плекає,
Слави й пошани заживає.
Два рази приходив у сні,
Приносив квіти він мені.
Я дуже вдячна, що хтів трудитись
Аж у тюрму, щоби приснитись!

VII

Дивлюсь, іде наш Дмитро³
І в нього теж добре перо!
Міцно держить, його не лишить,
Та довго ждати, зак що напише!
Він кожне слово студіює,
Передумує, аналізує:

¹ Ймовірно, шарж на письменника Антона Шмигельського (1901–1972).

² Йдеться про письменника Дениса Лукіяновича (1873–1965).

³ Йдеться про письменника і діалектолога Дмитра Бандрівського (1897–1983).

Хто його родить, звідки походить
І чи до повісті підходить...
Довго він думає, гадає,
Вкінці Свінціцького¹ питає.
На його думку, вершок безправства –
Писати повість без мовознавства.
Цей інститут треба кінчати
І тоді тільки можна писати!

VIII

Бачу, Беляєв² тут буває
І він мене не забуває!
Цей не проводить життя марно,
Пише багато, пише гарно.
В старій кріпості проживає,
Над берегом Дністра гуляє.
Старші, молодші його читають
І добрим словом споминають.
Прожий, Володя, літ хоч би сто,
Ти ще напишеш не одно!

IX

А наш Далекий³ (це вже не новість)
Написав знов нову повість.
Поза тим, любить він одно:
Гарну пісню, добре вино!

X

Вихиляється голова
Голови нашого Петра⁴
Зі щирістю ув очах
І усмішкою на губах,

¹ Свінціцький Іларіон (1876–1956) – професор, учений-мовознавець.

² Ідеться про письменника Володимира Беляєва (1907) і його твори: *В старій кріпості* – «Стара фортеця»
Над берегом Дністра – «На берегах Дністра».

³ Ідеться про письменника Миколу Далекого (1909–1976).

⁴ Ідеться про письменника Петра Козланюка (1904–1965) і його роман «Юрко Крук».

І з добрим словом, як усе,
Між письменницьку челядь йде.
З ним невідлучний *Крук* йде між люди,
З собою бере він *Крука* всюди,
Пильнує, щоб не убив хто,
Бо що ж почав би тоді *Юрко*?
Мені він каже: «Чому доселі
Не написали ані новелі?
Треба доконче щось писати,
Щоб «мовчуном» вас не назвати.
Мовчуни псують нам престиж,
Мовчать – не пишуть, хоч заріж.
Щоб добру славу рятувати,
Мовчунів треба геть прогнати!»
А я зітхаю: «Вже давно
Я написала б не одно,
Папір забрали й олівець,
Й мойому писанню кінець...
Та творчості я не залишу –
Тепер я вірші у думці пишу.
Та простіть, Голово, мені,
Бо мої вірші дуже сумні...
Біль і розпука їх диктує,
А серце кровію фіксує...
Та прийде час... Вірю і знаю,
Що разом з вами заспіваю!»

XI

Златоволосу¹ здоровте палко,
Чи не замінилась у русалку?
В місячні ночі чи не ходить,
На біду хлопців чи не зводить?
Золотий волос, додати вроду –
Можна зманити хлопця у воду.
Правда, у Львові Дніпра немає,
Але Динамо заступає.

¹ Йдеться про письменницю Златославу Каменкович (1915–1989).

XII

Втім *Блискавиці* заясніли,
Могутні громи загриміли,
Наче б на землю зійшов з небес
Сам бог найстарший – пан Зевес.¹
Огні горять, бо розпалили
І Танець тіней освітили,
Він *Чорні крила* розпинає,
Казку про перстінь оповідає.
Потім Пегаса він досів,
В краї далекі полетів!
Ми проти нього всі манюські:
Його новели по-французьки
В самім Парижі друкували
І за найкращії признали.
Пішов *Далекими шляхами*,
Але вернув, живе між нами.
Стерегтись треба! Милий Боже,
Плазом меча ударить може,
Літературу у пальцях має,
На всі питання відповідає.
Колись жоноту він любив
(і нині з тону не спустив!)
Що ж, Музу мати треба,
Годі за нею бігти до неба
Або на Олімп за нею гнати,
А «Музу» кожний мусить мати!
І якусь «Музу» кожний з нас має,
Та перед другим він укриває.
Любить ходити, любить дивиться,
Як «Молоде вино *грониться*».

¹ Йдеться про письменника Михайла Яцківа (1873–1961) і його твори.

XIII

Тільки Юрійка¹ у нас немає,
Бо він у школі навчає.
Він кожную днину спішить у школу,
Там викладає чеську мову.
Moc řekně, a moc heskě
Mluvíon českě!
По батькові бандуру має
І гарні пісні він складає,
Складає вдень, складає вночі,
Ними чарує серця дівочі.
Можна побачить його в місті:
Несе книжок – мало не двісті
І в редакцію кермує,
«Czerwony sztandar» редагує.
І так щодня, і так щоднини
Часу не має ні хвилини!
Ні, наш Юрійку, прибери час
І щирим другом прийди до нас!

XIV

Один учений² олівець тримає,
Критикувати когось гадає...
Але не знати, кому кінець
Принесе гострий олівець.
Та «geniend» у нього буде,
У нього розум і серце в груди.
До чужих творів він вередливий,
Поза цим – хлопець він ввічливий.
Чого ж боятись його,
Він же людина «комільфо»!

¹ Йдеться про письменника Степана Юрія Масляка (1895–1960).

² Йдеться про письменника, літературного критика, професора Михайла Рудницького (1889–1975).

XV

Бачу, йдуть Глотов¹ і Романченко²,
І Бірюков³, і Пархоменко⁴.
Питаю: «Питльований⁵ де?»
Кажуть: «Газету видає!»
Так всіх багато, аж серцю мило,
Всі, що мачали пальці в чорнило.
Ідуть друзі, ідуть знайомі,
Я їх вітаю в своєму домі...
На жаль, мій дім тільки в уяві,
Правдивий мати я не вправі!
Та я вас всіх у серці ношу,
І кому любо, заходьте, прошу!

XVI

Я перед вами, мов жебрак, стою...
І так болію над собою!..
Мені так хочеться обнови,
Щоб хоч цеголку дати до Будови,
До праці творчої щоб стати
І марно так не пропадати!
Коли ж діждуся цього дня,
Щоб з вами стати рам'я в рам'я!
Мене невинну заключили
І печать «сволочі» прибили,
Обдерли всі квіти життя,
І на позорі стою я...
І в душу плюнули мені,
Вона ж святиня була мені,
Як перенести неправду ту,
Яку кинули в душу...
Словами б'ють, і я страждаю,
Кому молитись, вже не знаю,
І Бог не чує, не чують люди,

¹ Глотов Василь (1910) – письменник

² Романченко Микола (1921) – письменник.

³ Бірюков Михайло (1903–1966) – письменник.

⁴ Пархоменко Михайло (1910) – літературний критик.

⁵ Йдеться про письменника Віталія Петльованого (1914).

Коли і де ще Правда буде?!..
Хто з душі мені зірве кайдани,
Коли же днина та настане?
Кричи, душе моя, кричи.
«Чи хтось почує?» – думаєш ти.
Та ні! Я вірю: є світ і люди!
Правда воскресне! Правда буде!

Друзі мої! Коли ж прийде цей час,
Що я вернусь до вас?
Добре слово хто дасть,
Дружню руку подасть,
Хто мене щиро привітає,
Про моє горе розпитає?
Хто зрозуміє, хто пійме,
Як тяжко скривдили мене!
На Вас надія, Друзі мої,
Я до Вас молюсь у тюрмі!

Липень – серпень 1950 (тюрма)

ОЙ ПІСНІ, ПІСНІ

Ой пісні, пісні, тюремнії пісні!
Родились в кайданах, вирости в тюрмі,
А писані кров'ю, бо у серці рана..
Мов рідні діти, дорогі мені!
Ой пісні, пісні, тюремнії пісні,
Ви мої рідні, ви моя сім'я,
Вас в сірому смутку, у горі тяжкому,
Глибоко нещасна породила я.
Ой пісні, пісні, тюремнії пісні,
Ви самотні залишилися мої,
Зі всього обдерли (так боляче було!),
Плюнули брехнею у лице мені.
Мов на голгофті стою перед ними,
Вони терня в серце вбивають мені,
Вбивають це, що зветься «людина».
Що з мене стало? Ой пісні мої!..

Липень 1950 (тюрма)

ТУГА

Поїхав мій милий, з яким
Пережила мільярди неземних хвилин,
Не раз бачив сльози,

чув тяжкі зітхання

І тисячі, тисячі слів.

Поїхав мій милий... Бувало на добу
Два рази шле виклик мені.

Спішу я до нього,

бо йнакше не можна,

І в темній ночі, і в ясній дні.

Сядемо в парі...

В наш райський куток

Ніколи ніхто не зайде,

А він мені просить: «Розкажуй,
Розкажуй, дівчино, усе!»

Як в церкві, одному йому сповідаюсь
З усього свого життя,

Він слухає пильно,

словечка не зронить

І все про щось нове пита.

Втім, заговорить... Палка його мова!

Не можу я глянуть у вічі йому,

Тремчу і хвилююсь...

Що ж далі то буде?

Він ніжно питає: «Чому?»

Зима, весна, літо уже проминули,

А нашій розмові не видно кінця...

І хлопець був гарний, розумний,

культурний –

Гадаєте, може, мене він повів до вінця?

Гадаєте, певно, що був мій коханий

Цей хлопець? Один, найдорожчий?

О, ні!

Встидаюсь сказати...

Вірте – не вірте –

Це був мій слідчий в тюрмі.

[1950]

ПЕРЕКОТИПОЛЕ

Я не родилась квіткою –
ні м'ятою, ні рутою,
а росла я долею забутою.

Мене колисало тяжке горе...
бо я зелом родилась –
перекотиполем.

Я не родилась квіткою –
ні айстрою, мімозою,
ні жасмином, ні розою.

Навіть не будяк я, що ворогів коле.
Я зелом родилась –
перекотиполем.

Я не родилась квіткою –
ні бозом пахучим,
ані барвінком, гвоздиком квітучим.

За мною не несло щастя життя море,
бо я зелом родилась –
перекотиполем!

Іду даліше в життя з своїм горем,
бо вірте, друзі, дуже тяжко жити
перекотиполем.

1950

ЛЮДИНА, ЯК ДІАМАНТ...

Людина, як діамант,
Відпорна і міцна,
Людину б'ють, катують –
Людина та сама.

Людина, як діамант,
Хоч край, сліду нема,
Скалічили їй душу –
Людина та сама.

Людина, як діамант,
Така у неї твердь,
Життя її не зломить,
Хіба розломить смерть!

1950 (тюрма)

ВТВІРЯЙТЕ ТЮРМИ...

Втвиряйте тюрми, дайте волі,
Мені ще хочеться пожити!
Я волі хочу, простору хочу
І, що любила, хочу любити!

Тюремні мури розваліть,
Залізні крати розломіть,
Ковані замки відчиніть –
Пустіть мене... пустіть на волю,
Може, дожену ще свою долю!

Криваві рани залічіть,
Силу волі підкріпіть,
Надію в серці оживіть,
Біль і розпуку возьміть з душі,
Не дайте згинуть у тюрмі!

Втвиряйте тюрми, дайте волі,
Мені ще хочеться пожити,
Я волі хочу, простору хочу
І, що любила, хочу любити!

1951 (тюрма)

Я ХОТІЛА Б

Я хотіла б дочекати,
Щоб розпались тюрми крати,
Щоби мури розвалились,
Тяжкі двері відчинились,
Щоб тюрми порожні стали,
Слідчі в'язнів обнімали,
Щоб усе усі бажали
Для Вітчизни добра й слави,
І щоб тут, де тюрми мури,
Став дім правди і культури!

1951 (тюрма)

МІЙ ПЕРШИЙ ВІРШ НА СИБІРУ

Мене в обійми тайга взяла...
Холодна тюрма передала,
Мене вітали сосни високі,
Стрункі берези білобокі.

І листвениці шелестіли,
Коралі кущів червоніли,
Прикраси стрункої рябини,
Кущі знаомої калини.

Мовчала тайга і дивувалась:
Чому? за що я тут дісталась?
І сплелась тайга наді мною –
Така достойна, повна спокою.

Вгорі шепче щось легонько,
Наче зітхає хтось тихонько...
А в мене серце так заболіло...
Певно, навіки заніміло!

Так боляче на душі стало:
Невже до смерті у тайзі жити,
Тяжкі кайдани волочити?
Навсе умерти для Народу...
І поховать навік свободу?
І вже ніколи не працювати,
Поволі гинуть... пропадати?!

* * *

І настануть ранки, мряками повиті,
такі сумовиті, такі холодні,
а осінній вітер нам зашумить думи
рідні, зрозумілі зболілій душі.

І холод, і смуток, і пустку осінню,
кождий в'язень носить у своїй душі,
о коли б ви знали, ви, друзі зі світа,
як дихати тяжко в тюрмі!..

26. VIII. 56

Чи тямиш ти цей май,
Чи тямиш ти цю весну,
Як розсівали ми свої мрії
В тихую майскую ніч,
Слухали віч-на-віч,
Як тьохкали в лугах соловії?

Ти тоді обіцяв,
Як мене цілував,
Цілюючи мої очі і вії,
Що все разом будем
І життя перейдем...
Так тьохкали в лугах соловії.

Як раділи тим
Твоїм словам святим...
В душі жевріла надія,
Що все разом будем
І життя перейдем,
Як казали в піснях соловії.

Але впала гроза,
Всі надії змела,
Пірвала нитки золотії,
З яких ми – Ти і я –
Плели своє життя...
І замовкли в лугах соловії.

А тепер я ходжу,
Білі руки ломлю:
Чом замовкли слова ті святії?
Ти вернешся знов,
Бо замовкла любов,
Як казали в лугах соловії...

07.10.1951

ДУМА

Дивлюсь на тайгу далеку,
Сибірське небо чуже,
А бачу і небо, і землю,
Яка породила мене.

І бачу землю українську,
Хати поставали там в ряд,
Віконця назустріч сміються,
Вітання шепоче нам сад.

І бачу хрести на церковці,
Квіттям сміються луги,
А днина там повна проміння,
А ночі там повні туги.

Зоряна ніч узяла
В свої обійми землю,
А соловій там весною
Мережає пісню свою.

Бузьок на стрісі клекоче
І ластівонька літа,
А жайворонок у полі
Свою молитву співа.

Берези на тин посхилялись
І шепчуть казку землі,
Під осінь калина вбирає
Червоні коралі свої.

Там липа ладаном дише,
В городі барвінок цвіте...
О краю мій рідний, далекий,
Моя українська земле!

Так за тобою страждаю,
Кривавиться серце моє,
Краю мій рідний, далекий,
Чи я ще побачу тебе?

І чи колись ще зможу
Я для народу служити,
І чи колись ще буду
Це, що любила, любить?

А наші болі, терпіння –
Це не є жарти, не сміх,
А наші літа у неволі,
Чи нам почислить хто їх?
Може, ті болі, терпіння,
Що палять душу до дна,
Може, в великій будові,
Буде цеголка одна?
І ми всі станем, мов криця...
Біль з нас викує сталь,
І наші болі, терпіння
Підуть в покоління удаль!
Але на світі усе зміняєсь,
Час різні зміни несе,
Може, людина вшанує людину,
Неволя пропаде навсе!

Лютий 1952 (040)

* * *

Душу окриляють думки...
Я їх вбираю у слова,
Але... Чи можна словом передати,
Чим крилиться душа?!
Хоч скромні слова... Нащо їм родитись,
Коли надії нема, щоби воплотитись?

* * *

Щоб бути достойним звання «Людина»,
треба бути повним святих горінь,
щоб будувати Святе, Велике,
все для майбутніх Поколінь!
А коли згинемо для світа
і відійдемо в нірвану імлі,
то покоління голову склонять
і гордо скажуть:
«Ось яких Предків мали ми!»

ЩЕБЕЧЕ СОЛОВІЙКО

Щебече соловійко
І будить смуток мій
В далекій чужині
Сибірський соловій.
Крізь дроти і забори
Прилетів голос твій,
А мені згадався
Вкраїнський соловій!

До мене прийшов спомин...
Згадала все... як стій!
Як на Вкраїні тьохкав
Наш рідний соловій!
І обсів сумну душу
Думок тяженьких рій,
Згадалось, про що тьохкав
Вкраїнський соловій!

І туга оре душу
По землі дорогій
Й за тим, що обіцяв нам
Вкраїнський соловій.
Ти, вітре з України,
На схід, до нас повій,
Скажи, про що щебече
Вкраїнський соловій.

Гей! Тихше, соловію,
Рве душу голос твій,
Бо згадується рідний,
Вкраїнський соловій!

ВЕЧІР

На землю падуть вечірні тіні...
Тінують світ, наче картину,
Вітер шепоче вечірню думу,
До сну колише втомлену днину.

На заході, де лягло сонце,
Криваво обрій полуменіє,
Міняєсь в золото, фіолет, срібло –
І все поволі гине... Німіє!

Запахли квіти, як в церкві ладан,
Нікоціана чаші втворила,
І матіола запахом дише,
Тільки головку рожа склонила.

Вечірня тиша на землю сходить,
Уже поволі займаються зорі,
Прокинувсь місяць і починає
Свою мандрівку по небес морі.

Тихонько падуть на землю роси...
Землю засіють усю перлами,
Літає лилик, десь сова гукне
І соловії тужать піснями.

Вечірній гомін гине в просторах...
Ніч чорні крила вже розпустила,
Людські турботи, переживання –
Усе покровом своїм прикрила!
Здається, в світі усе заснуло,
А навіть горе в душі здрімнуло.

24. VII. 52. (032). Сибір

МОЇЙ МАТУСІ

Моя кохана, далека Нене!
Пишу Тобі листа думками,
Цілую руки дорогії
Коханої моєї Мами!

Цілую руки, колись вони мене
До Твого серця пригортали,
Носили мене, голубили
І до сну мене колисали.

Схиляю чоло у долоні
І бачу тебе, кохана Нене,
Як Ти тужиш і як сумуєш,
І як горюєш через мене.

Душа Твоя повна болю...
А Твоє серце як страждає,
Що твоя доня у неволі
В тайгах сибірських пропадає.

Може, прилинуть вітри зі сходу
Вітай, мов гості дорогії,
Вони принесуть мої зітхання,
Скажуть про болі мої і мрії.

Як у вас сонце на захід стане,
Знай, моя Нене дорога,
Що Твоя доня у сні глибокім,
Їй сниться воля золотая.

Їй сниться село українське,
Луги у квітах... Поле зелене,
Срібні дороги, де ріки ходять...
А квіти пахнуть!.. Ой моя Нене!

Кохана Нене, на прощання
Хтіла би серце Тобі дати,
За це, що Ти є, хоч так далеко,
За це, що Ти є – МОЯ МАТИ!

16. IX. 1952. (032)

ТАЄЖНА СИМФОНІЯ

Горда тайга стоїть,
шепче казку століть,
що сивії віки говорили,
вершки в небо вперла,
стоїть горда, вільна,
їй не страшні топори і пили.

Стоять сосни стрункії,
мов дівчата молодії,
мов пишно зодягнені кралі,
шата на них золота,
в буйних косах голова,
кров їх – бурштинові коралі.

А поміж сосон,
мов та казка, мов сон,
білії берези стрункії,
мов в нічних сорочках,
мов дівчата у вінках,
талії стидливо-ніжніі.

Цитьте! Чи це музика бринить?..
Ні, хор далекий дзвенить:
Ми валимо ліси,
що століття росли,
все повалимо своїми руками,
ми бригада сильна,
одноцільна, міцна,
і тайга не остане за нами!

Горда тайга стоїть,
в неї свій цілий світ,
дерева, звір і чудовії квіти –
все голову схиляє,
до стіп їй розстеляє
зеленії коси-віти.

Тут і кущі цвітучії,
тут і трави пахучії –
 все у тайзі знайшло свій захист.
Там сосни гомонять,
листвениці шелестять,
 дрижить на осичині лист.

І думала тайга,
що вже вічно вона
 панувати буде у Сибірі,
що відпорна, міцна,
проти неї нема
 ніякої сили у мірі.

Хор далекий близько вже.
Вже у тайзі гуде:
 Ми валимо ліси,
 що століття росли,
 все повалимо своїми руками,
 ми бригада сильна,
 одноцільна, міцна,
 і тайга не остане за нами.

Це не феї прийшли,
в них не крильця із мгли,
 не мраковійнії шати,
це бригада прийшла –
в них топір і пила,
 на плечах з номером бушлати.

Це не феї дрібні,
чудодійні, казкові,
 це дівчата реального світа,
у них повно життя,
в них душа молода
 і молодії ще літа.

У них в серцях огонь,
там панує все день,
а душі у вінках надії,
хоча їх доля лиха
у неволю взяла,
закувала в кайдани тяжкії...

Та молодість жива,
мов цілюща вода,
кріпить їх втомлені душі,
ідуть карно всі в ряд
на повал, на розряд
воювати з тайгою у глуші.

Ми валимо ліси,
що століття росли,
все повалимо своїми руками,
ми бригада сильна,
одноцільна, міцна,
і тайга не остане за нами.

Здивувалась тайга,
що за пісня така
сміло у ній зашуміла,
тут у царстві її,
док життя на землі
не страшна їй ніяка сила!

...Ми бригада сильна,
одноцільна, міцна,
і тайга не остане за нами!
Злобно тайга смієсь,
що спів грімко несесь:
що за грозьба луна поміж нами!

Ця бригада – муравлі,
ледве повзуть по землі,
замечу їх своїми вершками!

Брень, дзінь, брень, дзінь, брень, дзінь, –
співа стальна пила,
пилять тайгу прийшла,
валить вікові пні
і співає пісні...

Брень, дзінь, брень, дзінь, брень, дзінь...
Скаженіє тайга... вгору здвига руки
і гуде,
і реве,

і шумить,
і кричить:

нічого з загрози не буде!
Хто до нас підійде, той живий не буде
і горе такому, і горе, і муки!
і грозить,

і гримить,
і клене,
і мете

вершками аж хмар досягає!
Брень, дзінь, брень, дзінь, брень, дзінь...
пила похоронну співає;
а тайга голову схиляє... схиляє...
голову клонить вже безсильна тайга;
пили напились бурштинової крові,
гордим шумам кінець, пануванню кінець,
кінець вже таємній розмові!
Брень, дзінь, брень, дзінь, брень, дзінь...
Бачить горда тайга, що кінчаєсь вона,
забагла ворогам пімсти і муки...

ворожій крові попиту,
молоде життя поломити,
поломити ворогам ноги і руки!

І валиться тайга, а руками хапа
молодее життя... в обіймах стискає...
рве тіло молоде,
кров зі серця пливе... пливе...
а таємна земля її випиває.

І полетить вістка сизою зозулею,
а чорним вороном закриче...
а на далекій, на Україні,
не одна мати заплаче.
Не будеш, мати, віночка вити,
не вбереш в него дочку,
бо твоя доня вже повінчалась
в терновому віночку.
Не буде, мати, музика грати
твоїй доні до шлюбу,
пташки співали, а тайга грала,
як готовила їй згубу.
І під віконцем сироти-неньки
зозуля вістку кувала:
не верне доня... не дожидайся,
тайга сибірська її забрала!

А бригади пішли даліше валить ліси,
а душі їх повні надії,
що пропаде тайга і неволя тяжка,
вони знов стануть свободні, вільнії!

Прийде велика воскресна днина,
їх повітає ще Україна!

4. XI. 1951. (09) – 22. XI 1952 (032)

ОДНОМУ ДРУГОВІ МОЛОДИХ ЛІТ

А в душі моїй осені немає,
там все весняні пориви гудуть,
і хоч темінь вже в срібло вращаєсь,
а в душі творчі джерела все б'ють.
То осінь у того, хто заснув душею,
мрякою старечою повив себе,
в нас часу нема старітись духом,
в нас дух все такий до кінця буде!

Вересень, 1961

ЩАСЛИВА ПО СМЕРТІ

Безмежні зелені поля,
квітучі пахучі кущі.
Як люблю безмежно я вас,
як дорогі ви мені!

І села в квітучих садах,
і ріки у бистрім бігу.
Як люблю безмежно я вас,
вам посилаю свою тугу!

А ти, Народе мій дорогий,
ви, діти і молодь, і старі.
Я вас всім серцем люблю,
ви дорогі і близькі мені...

А як прийде вже хвиля та,
що я покинуть вас мушу.
З вами остане любов моя –
обтуліть нею свою душу!

Вона гаряча і палка...
Я її в серці до вас носила.
Обтуліть усі свої серця,
а я по смерті буду щаслива!

1952 (тюрма)

* * *

У нас тепер дуже гарно:
Цвітуть яблуні і кують зозулі.
Цвітуть бози, за якими
Я так тужила 10 років!
Я їх цілую, а вони дивуються,
За що я їх так люблю...
У нас тепер піняться в квітах сади,
Дерева шепочуть свої молитви,
Ладаном запахли фіялки в лісах,
Пишаються бози розкішні в садах,
І трава зелена уже шелестить,
І гай розвинувся, життям гомонить,
І шумлять корони каштанів в свічках...

15. 05. 59

ПОБАЖАННЯ

(при столі у Святвечір)

Дорогі сестри!

З великим святом я вас вітаю,
яке святкують України діти,
вся українська земля співає:
Христос родився! Славіте!

При столі цьому всіх нас злучила
тяжка недоля... не життя квіти,
тому, мов рідні, разом святкуєм.

Христос родився! Славіте!

Згадаймо своїх в рідному краю,
там при вечері будуть сидіти,
і вони також про нас згадають.
Христос родився! Славіте!

І свої смутки, переживання
пішлимо нині до рідної хати,
люблячим серцем там їх відчують
і рідний батько, й кохана мати!

Там батько снопа внесе у хату,
запахне сіно...
в хаті святочний настрій розплився,
а колядники вже возвіщають,
що «Бог предвічний нам народився».

А мати до вечері просить,
і вся родина за стіл сідає,
лиш одно місце буде пустеє...
а усі знають, кого чекає!

Згадаймо, сестри дорогі, слези,
що в рідній хаті ллються за нами,
серце все плаче, хоч сухі очі,
а душу томлять болі і рани.

Пішлим їм думку свою сердечну,
а вони нею будуть радіти,
і нас згадають, як заспівають:
Христос родився! Славіте!

Дорогі сестри! Щиро бажаю,
щоби ми всі за рік віднині
були вже дома, межи своїми
на рідній землі, на Україні!
Щоби могли ми з ними радіти –
Христос родився! Славіте!

03. I. 1953 (032)

МІЙ ЗАПОВІТ

І гаснуть дні, і бліднуть ночі,
і час стрілою мкнеться вдаль,
поволі гаснуть мої очі,
але не бліднуть біль і жаль.

І згаснуть очі, змовкне серце,
півветься ткань мого життя,
мене покличуть в етап далекий,
навсе від вас відійду я.

На моїй груді рук не складайте
(як змовкне серце, погасне зір),
я хочу перед Богом стати,
як карний воїн на позір.

Бо я ціле життя трудилась,
щоби недолі був кінець,
я хочу перед Богом стати,
як карний воїн, як боєць!

В зеленій скриньці (у каптьорці)
там бережу рідну землю,
я вас прошу: її посипте
на грудь зболілую мою.

Квітів у трумну не кладіте,
я їх не мала у житті.

Прошу: покладіть на ноги
вінок терновий лиш мені.

І поховайте на роздоріжжю,
хай люди топчуть по мені,
так, як моє життя стоптали,
свої найближчі, не чужі...

А ви за мною не жалійте,
смерть волю мені принесе,
бо я глибоко нещаслива,
так тяжко скривдили мене!

І гаснуть дні, і бліднуть ночі,
хай пам'ять згасне по мені,
а ви – вертайте на Україну,
любіть і служіть їй!

Бо час промчиться скоро стрілою,
з труду не стане ні сліду,
вертайте, Сестри, у рідну землю,
любіть народ й служіть йому!

А як настане воскресна днина,
і людська злоба пропаде,
любов і правда скрізь запанує –
тоді згадайте, Сестри, мене!

6-7. I. 1953 (032)

В ПРИРОДІ

Прийшла Весна! Творча, гожа,
воскресну пісню уже співає,
вдарила б'ючка життя нового,
земля, природа вже оживає –
співають пташки, збудився гай,
бо вже зближаєсь місяць май!

Піняться, пінять квіттям сади,
весняні води шумлять, рвуть гаті,
зеленорунні килими вкрили
поля і сіножаті –

шумить Весна, розвився гай,
бо вже надходить місяць май!

Сонце цілує маму-землю,
до воскресення подає руки,
вже чути пісню соловіїну
і зозулине чути «ку-ку» –
запахли квіти, зашумів гай,
бо надійшов вже місяць май!

ПОКЛІН ВЕЛИКІЙ ПОЕТЕСІ

В сорокаліття її смерті

Нічна Волинь. Сріблиста тиша
вкрила довкола села й міста,
поля дрімають, гори заснули –
ніч все в обійми свої взяла.
Й село Колодяжне заснуло.
Сон все колише, і село спить,
лиш в одній хаті ясніють вікна,
гомонять люди, світло горить.

Батьки там ждуть і вся родина
нового ждуть громадянина...
і появився громадянин –
вродилась доня, а не син!

А проти вікна зоря стала
і ясним світлом засіяла.
І здивувалась вся родина:
яка ж на світ прийшла дитина?
І забрав голос дід родини:
– Це буде слава України!
Не воювати мечем буде,
а пером слави вона здобуде!
В боєву сурму вона заграє!
Збудить народ, що ще дрімає,
не буде шептати пусто молитву,
народ готувить треба у битву.
Час визволитись єму з кайдан,
стать між народи, мов вільний пан!
Квітами буде розмовляти,
словом картини малювати,
а як в сопілку вона заграє,
усі серця собі з'єднає...
Творів симфонію напише –
безсмертний труд по собі лишить!

Кажуть, як дитя на світ прийде,
в хату дванадцять судильниць йде,

кожна дар в руках несе.
Дитятко ручки простягає,
своє майбутнє вибирає.
В хату, де прийшло дівча на світ,
іде судильниць хорівід,
і кожна дар в руках тримає,
та дівча ручок не простягає.
Остання скромна стяг несе,
дівча від неї в ручки бере:
«Праця й любов народу», – там стоїть,
з цим кличем піде дівча у світ.
Полум'ям в серце слова падуть,
і з ними піде в життєву путь!

Росте дівча. Невередливе,
тихе, розумне і вдумливе;
батькам на радість та дівчина,
радіє нею вся родина.
Хоч молоде ще серце дівоче,
та вона знає, що вона хоче:
хоче життя дати за праве діло,
і скаже слово відважне сміло!

І пішла Леся працювати,
свій нарід рідний пізнавати,
всі його радості, недолі,
переживання, втіхи, болі.
І що думає той, що у полі
залізним плугом ниви оре,
і яку мрію у душі носить,
цей, що жне серпом, косою косить,
той, що молот тяжкий тримає,
залізо, вугіль добуває...
той, що працює безупину,
у тяжкій праці гне свою спину,
і яку думку криє у взорі,
цей, що різьбу в дереві оре,

і що дівчина собі думає,
як мережає і вишиває,
і яку пісню співає мати,
як йде дитину колихати,
душу народу хтіла пізнати,
йому служити і працювати!

Сповнивсь пророцтва таємний зміст,
що дід пророчив у повний ріст.

І за перо вона бере,
і народ будить і зове:

– Час уже покинуть слези і жалі,
я вам напишу нові скрижалі,
а ви будете їх читати,
життя новеє добувати.

І добувать, і працювати,
Життя боронить, спочивати.
Життя – це вічний рух, обнова,
діла жадає, а не слова,
старому вже не повертять,
новеє прийде панувати!

Спішитись треба стать між народи,
коли підіймуть прапор свободи.

І в її творах сурма грає,
сопілка тужить пісню свою,
і дрижать струни, і зітхають,
мов на бандурі, думу сумну.

Скаргу невільників там чути
і молодечий сміх і спів,
і чути щебет соловіїв,
і тугу чути журавлів.

Дарма шукати би зневіри
у її творах. Там все лунає: Здобувать!

І пісня хоч би й смутна, похмура
все закликає: не ридать!

І мережає вона словами,
і вишиває, взори тче,

шовковою рукою гладить,
то немов мечем перетне.
І чуже горе їй боліло,
Інших народів тяжка судьба,
і про їх долю говорила,
надію в серце їх влива!
Хоч тіло в неї кволе, безсиле,
та дух у неї гігант-велит,
хоч тіло в неї сили не має,
та сильна духом, все вперед мчить.
Ціле життя праці віддала...
Спочить часу їй не було,
аж доки смерть їй не забрала
з холодних рук уже перо!

Вмирала Леся на чужині –
а так бажала – на Україні!
Хтіла побачить небо голубе,
золоте поле так серцю любе,
щоб їй запахла рута і м'ята,
щоб заспівали їй дівчата,
верби, тополі щоб шелестіли,
стрункі смереки щоби шуміли,
щоби трембіта грала в простори,
ще раз побачить зелені гори,
на срібні ріки ще подивитись,
з Дніпра водиці ще раз напитись.
Хтіла побачить народ свій рідний
уже на волі, з кайдан свободний,
щоби народне роздерте тіло
злучилось разом і зціліло...
щоб срібне жито думи шуміло,
так серце прагло і хотіло.

Але –
далеко були рідні простори,
кругом здвигались чужії гори,
в просторах пісня чужа дзвеніла,

чужа розмова гомоніла,
чужі чинари їй шуміли,
верби, тополі не шелестіли,
ані трембіта їй не заграла,
як на Україну вона верталась!

На рідній землі Леся спочила,
яку так серцем цілим любила.
Там, де спочила вона по труді,
там кам'янеє стоїть погруддя.
Каштан колише там свічками,
береза плаче там гіллями,
а вона сперта на книги-твори
далеко дивиться в простори,
ніби питає:

чом мене скоро так смерть скосила,
писать скрижалів я не скінчила...
Я так хотіла жить, працювати
і чому мушу уже спочати?!

Спокійно спи, Жанно д'Арк наша!
А ми понесем твої скрижалі
углиб життя... все далі... далі...
Слова одного не залишим,
полум'ям в серцях їх запишем!

17.11.1953 (032)

* * *

Ой! Як співають соловії...
Колишуть смуток: люлі... Люлі...
Фіалки пахнуть, пташки співають,
Комусь-то долю кують зозулі,
Цвітуть черемхи і пахнуть бози,
Земля прибралась в усе зелене...

МЕТЕЛИК

Втомлений метелик в зону прилетів,
На моє рам'я відпочити сів.
І з крилець змітає подорожню пиль
І з ніжок стрясає, мов пчілка прибилъ.

Маленьку головку і ріжки помив
І свої райдужні крильця розпустив,
Піднісся угору й бистро полетів,
На розцвілу квітку відпочати сів.

Квітка йому чашу свою розкрила,
Нектаром пахучим його напува.
Втомленого горне до грудей як стій:
«Коханий, райдужний метелику мій!

З якої країни ти до нас летиш,
Що так утомився... З утоми дрижиш?
І якеє сонце ростило тебе,
Що твоє тіло хороше, гнучке...

В якої райдуги красок позичав,
Що так свої крильця ти розмалював?
І які вітри тебе занесли
У цей світ неволі? Коханий, скажи!»

А метелик квітку пестить, обніма
І тихонько шепче: «Квіточко моя!
Я з такого краю, де сонце ночує,
Де моргають зорі, а місяць мандрує.

Золотое поле, немов з оксамиту,
Небо з шовкового виткане блакиту,
Вітер повіває пісні бойовії,
Народ в душі носить гарячії мрії.

І з такого краю я до вас лечу,
Гаряче вітання вам усім несучу,
З усе дорогої вам усім країни,
Я, квітко кохана, лечу з України!»

Липень 1953 (032)

СИБІРСЬКА ВЕСНА

Календар каже мені: «Травень»,
А я не вірю в його слова:
Встаю рано, сніжок порошить...
Білим вуалем вкрилась земля.

Дерева, ніби ялинки в свята,
Прикрив галуззя білий пух,
А так тихонько в цілій зоні,
Ніби пролетів Святий Дух.

Іду і топчу білу скатерть,
А де я стану – чорний слід,
Здається, діри в ніжній тканині,
Дзеркальцем збитим блищить лід!
І наче мені хтось в ухо шепче:
«якщо забула, пригадай:
Лиш на Україні травень у квітах...
А це сибірський «первий май!»...

І полетіла я думками
У свій коханий любий Львів:
«Вітаю тебе, кохане місто!
Туга рве душу... тільки днів!
А з них час виткав: перше тижні,
Місяці потім, а з них літа,
Рідне місто, моє кохане...
Чи ще побачу тебе я?

Чи піду ще вулицями,
Де розсівала думки буйні...»
Чому ж ці думи не воплотились,
Чому ж їх знищив «хтось» мені?
Той «хтось» жорстокий і невидимий
Стоптав і плюнув мені в душу!
І це все тільки задля цього,
Що я любила Правду й Красу!

Та вірю: прийде ще година,
І я ще вернуся у Львів
І стріну Травень піснею, квіттям
І все забуду з минулих днів!

1954

Як сонце встане, на Україні заграють дзвони...
– Христос воскрес, – співають всюди.
Ідуть додому з пасками люди.
Як сонце встане, на Україні заграють дзвони!
На білій скатертині чека свячене,
Та всі далеко летять думками:
Чому її нема між нами?..
На білій скатертині чека свячене!
А там далеко, де сонце сходить
Тужать, боліють серця жіночі,
А слези-роси криють їм очі...
Це там далеко, де сонце сходить!
Христос Воскрес!

КРУТОРОГІ СТЕЖКИ

Посвячую Славі Ш.

Круторогі стежки нашого життя
Завели в сибірські простори,
Простяглись, де глухая тайга,
В'ються крізь ліси і гори.

Зла доля, як тільки захоче,
Нами, мов буря листками, кида,
Ми мовчки приймаєм поштовхи її –
Не забуваєм: ми тільки зе-ка!

І родиться бунт у душі,
Та голову клонить безсилий,
Лиш тільки родився – вмира,
Мов той метелик безкрилий!

Незавидна доле химерна,
Для нас безсердечна така
В кайдани закула і мучиш,
І шепчеш: ви ж тільки зе-ка!

Док будеш знущатись над нами,
Терпіння і сил вже нема,
Чаша страждання віцерть наповнилась,
Здойми же п'ятно з нас: зе-ка!

7. III. 56 (с/х 12)

ЛЕГЕНДА ПРО ДІВЧИНУ ЛЕЛІЮ

Була біленька квітка,
Що звалася Лелія,
А Господь дарував їй
Голос соловія.

Голосом різнилась
Від усіх лелій
А всі думали:
Щебече соловій.

Змінила на людину
Цю квітку добра фея,
І вона все співала
Голосом соловоя.

І полетіла вістка
Бистро, наче мрія,
Що дівчина співає
Голосом соловія.

І вся Україна
Любила й величала
Дівчину Лелію,
Як вона співала.

Та роки минулись,
Замовкли соловії...
Та в дівчини остала
На все... душа лелії.

Дівчино Леліє,
Доки живуть люди,
То твого голосочка
Ніхто не позабуде!

З шляхотною душею
Іди все поміж люди,
Всечиста і невинна лелія
Лелією все буде,
І Твого голосочка
Ніхто не позабуде.

Кланяюсь білим листочкам Твоєї душі.

1960

ЛЬВІВСЬКІ КАШТАНИ

*Присвячую людині з тонкострунною
душею, яка розуміє і любить Природу*

На Україну прийшла весна!
Дорогим гостем для всіх вона.
Весняне небо над нами,
Цвітуть у Львові каштани.
«Здорові були, здорові», –
Вітаю щирими словами
Кохані львівські каштани.

Тямлю, ще малою дитиною
З дідусем іду стежиною,
А вздовж стежини рядками
Стояли львівські каштани.
Зложила руки, милуюся...
«Хто їх прикрасив? – дивуюся, –
Хто закитив свічками
Кохані львівські каштани?»

І прийшли мальовничі ночі,
Збудились вже думи дівочі,
І полетіли світами...
Тоді теж цвіли каштани...
І хтось мені шепнув: «Люблю», –
І збудив душу мою.
Стоїмо... А над нами
Тихо шептали каштани!

Не розуміли ми і не знали,
Про що каштани шептали.
Надії-мрії летіли світами –
Квіттям усміхались каштани.
Минулись мальовничі ночі,
Розвіялись мрії дівочі,
Й життя розвіялось вітрами,
А у Львові знов цвітуть каштани!

Розвіялись мрії про рожеві вінки,
Прийшли у життю терня, колючки
І записались в душі кривавими слідами,
А у Львові спокійно цвітуть все каштани.
Колесо життя котиться все вперед
І прокотилось вже багато літ;
Життя й роки плывуть,
А львівські каштани все цвітуть!

Писано у Львові 1960 р.

ВЕСНЯНА ТУГА

*Присвячую тим, які зустрічають
Весну на чужині*

Ви чуєте, як дзвонять дзвони...
ніби далеко десь – у мглі,
це дзвонить Весна у моїй душі
ця, що зацвіла на рідній Землі –
на Україні!

Запінились квіттям вкраїнські сади...
городчики повні і бозу, і рож,
пахощі, що будять серця дроз
бо ніяк, ніяк забути не мож –
мою Україну!

Крилаті друзі так щебечуть там...
кує зозуля, співа соловій,
жайворонки, коси, воробчиків рій,
туди посилаю серця мого біль –
на Україну!

Вітай, рідний краю, небо і земля...
зеленії гори, квітучі сади,
срібнії ріки, городи, луги,
а душа так рветься, повна туги –
на Україну!

СКОРБОТНА ДУМА

Прийде Весна і май прийде,
А я ще все так жду тебе,
В квіти прибралась вся земля,
Я тебе жду, тебе нема.

А там гаряче Літо прийде,
А я все ще, все жду тебе,
Співають жита, паде трава,
Тебе, мій друже, все нема!

Й осінь красками зацвіте,
А я все вірна, все жду тебе,
Минає Осінь золота -
Тебе, мій друже, все нема!

А там надійде вЖЕ Зима,
Я одинока, тебе нема...
Мороз лютує і сніг паде -
Але я вже не жду тебе!

Не жду тебе... Ти відійшов
На вічний сон і супокій,
Чому мене ти залишив,
Єдиний друже мій?!

Шістдесят літ ми поруч йшли
У чесний труд, разом в життя.
Чому ж мене ти залишив
І з ким же даліше піду я?

Ми йшли разом, рам'я в рам'я,
Втіхи чи горе одні були,
І хто ж рам'я мені подасть,
Як відійшов від мене ти?

Ти відійшов... й з собою взяв
ти супокій і радість всю
і оре серце вічний біль
і туга вічна рве душу!

І пряду думи я сумні,
Тчу рвану ткань мого життя,
Колишу біль й вічну тугу
Й смуток мій колишу я!

І буду прясти спомини
І ткать буду сумне життя,
Любить тебе я все буду
І все тужити буду я!
І жити буде моя любов,
Полум'яніти, як зізда,
І все до тебе, де ти спочив,
Буду топтати стежку я!

1962

НА РІДНІЙ ЗЕМЛІ

Прийшла Весна на Україну...
Повна чар-краси,
Чудовий май ніби засватав
Гори і ліси!

На сади вона накине
Білу вуаль,
І ладаном все задише
У синюю даль!

І закує нам зозуля
Про сповнення мрій,
А ночами защебече
Співак-соловій!

І запахнуть ранком бози,
Прибрані в росу,
І розсипле пелюстками
Лелія красу.

А барвінок прибереться
В квіти голубі,
І запахне рута й м'ята
На рідній Землі!

ВЕСНА

Весна вже заграла пісню свою,
Крилаті друзі летять з вірію,
Летять солов'ї, зозулі, шпаки,
Наші берегульки, наші ластівки.

А в просторах чути, летять журавлі,
«Вітай, Україно» – гомонять собі,
Їх весною веселиками звуть,
Бо вони на крилах веселість несуть.

Дзвонять жайворонки у дзвіночки срібні,
В світі нема других, щоб були подібні!
Ладаном запахли фіалки в лугах,
І зацвіли бози в квітучих садах.

Зелененька травка про щось шелестить,
І гай зеленіє, життям гомонить.
І усе вітає цю весняну днину –
Весна завітала в нашу Україну!

[1962]

НА СЕЛІ

Спів жайворонка задзвонив,
Як великодні дзвони,
Зацвіли яблуні, сади,
Сміються зеленню загони.

А верба чеше коси вже –
Зелені і гнучкі віти,
З гілля надводної лози,
Роблять сопілки діти.

Бузьок клекоче на гнізді,
В повітрі мушки грають,
В садах вишневих усю ніч,
Солов'ї співають!

ГІМН СОНЦЮ

Вам, Друзі кохані

Тебе, Дажбога, ми щиро вітаєм...

Голови клоним і пісні співаєм!

Будиться Сонце!.. Вже порожевіли

На сході хмари і обрій...

Немов якась фея (для нас невидима)

Обшиває золотом новий одяг свій.

Вже стало Сонце, скинуло серпанок,

Витканий з мряк і рожевих хмар,

Блиснуло оком на усю Вселенну

І несе людям свій щоденний дар.

Збудивсь жайворонок... В голубих просторах

Свою молитву – пісню розлива,

Заснув соловейко, збудилась зозуля,

Ластівка щебече й весело літа.

Розбудився вітер і розложив крила,

Простяг ліниво свої рамена

(він усю нічку пробув на гуляння),

Дерева колише, квітку обніма.

І гладить рукою шовковії трави,

Від його дотику гуляє трава,

І знов повертає... І по збіжжю

Свої буйні крила розклада.

Під його батуту співає Вселенна,

Зашуміли сосни, тополі шумлять,

А сонце вже встало, роси позбирало,

І слухає радо цей для нього гімн!

Бо йому співає, кланяєсь Вселенна –

Дерева, пташки, з ними й людина:

«О Сонечко ясне, заглянь в наші душі...

Там твого проміння ніколи нема!

Кинь нам хоч промінчик у зболілу душу,

Огрій теплом своїм і дай серцю жар

Любові людям до всіх братів своїх

Даруй нам, Сонце, цей великий дар!

Щоб в серці жевріла усе любов щира
До всего творіння, Правди і Краси,
Неправда, зло, щоб навсе пропали...
О вислухай, Боже, наші молитви!»

1965

ДО МЕНЕ МОЛОДІСТЬ ПРИЙШЛА У ГОСТІ

До мене Молодість прийшла у гості...
В душі збудились мрії весняні,
Воскресли давні переживання,
Ожили молоді квітисті дні.

І гладять, пестять споминами душу...
Весна у серці зацвіла,
Прийшла до мене Молодість у гості...
Ця легкокрила, золота.

Згадались Друзі днів далеких...

Їх щира мова і палка,

В яку вплітались слова любові...

Згадалась хвиля не одна.

Згадались юнії бажання...

Батьківщині щоби служити,

Любить народ і працювати

Для вищих цілей щоби жити!

І так хотілось жити й творити,

У спільній праці, щоб йти в Життя,

Довкола розсівати Любов і Сонце...

Повна горінь була душа!

В вирій відлетіли ті дні молодії,

Шляхом журавлиним помчались в світи,

Та в душі жевріє це святе горіння,

Що колись збудили до життя вони!

До мене Молодість прийшла у гості...

Легкокрила, золота...

І спомини ogrіли душу,

Весна у серці зацвіла.

1965

О ВИ, НЕЗНАНІ ГЕРОЇ

О ви, нам не знані герої,
що дали життя молоде
і кров молодую пролили
за волю і життя нове!

На чужім полі широкім
без корчів і дерев лежите,
а ліс високих хрестів
спокою вам стереже.

О ви, нам не знані герої,
ви молоде дали життя
за правду і волю народу,
й за України буття!

Хрести почорніли над вами,
а з вас вже сліду нема,
могили вже зарівнялись,
рівна над вами земля.

О ви, нам не знані герої,
ніхто не знає, хто ви,
та пам'ять про вас не загине,
хоч впадуть додолу хрести!

*1965. В дорозі з Коломиї
в Івано-Франківськ*

* * *

Беру свою скрипку, вдарила по струнах...
Ні! Я їх погладила люблячою рукою...
Скрипка мені кохана Сестра і Подруга,
Каже пісні грати, не дає спокою!
Каже грати пісні, що душа зродила,
Чи горе, чи радість другим передати,
Як ляжу в могилу, щоби не забули...
Будуть співати й мене споминати.

Львів, 1973

ОСІНЬ

Перецвіло вже Літо. Розвилася Осінь...
На свою палітру красок набира,
Чепурить Природу, прибира, малює,
І куди не глянеш – картина нова.

Сама прибралась в тужні хризантеми,
Кучеряві айстри, сумне синє зілля...
В злоту кирею себе одягає –
Усе прибирає, немов на весілля!

Білим березам чеше злоті коси,
Гудзики червоні вже зняла шипшині,
Рябині забрала рожеві китиці,
І нема коралів уже на калині.

Осінь бажає, щоб все в злоті було...
І інших красок вона не прийма,
Хоче, щоб усе блищало, горіло,
Бо це прийшла Осінь золота!

Відтак сіла прясти срібную куделю,
Нитки павутинні на клубок звиває,
А вітер хапає шовкове повісмо,
По полях носить, дерева вкриває.

А як Покрова на землю сходить –
з полонин стадо вже повертає,
«Хід полонинський» іде повагом,
тужно трембіта гори прощає.

І листям плаче деревина...
Пишну кирею Осінь скидає,
І дрібен дощик крізь сито сіє,
Мряками гори оповиває.

Квіти в городі голови клонять...
Вечером айстри ще цвіли-жили,
Ранком (ніччю мороз брав їх в обійми)...
На вічний сон вже очі стулили.

Осінь вдягає сіру скромну шату,
Бо перед нею дальня дорога,
Зимі вже треба місце вступати –
Вона стучить вже біля порога.

Про Осінь тільки спомин остане,
Земля одягне білії шати,
Бистрії води скують кришталі...
Природа ляже відпочивати!

[1965]

ПАДЕ ЛИСТЯ З ДЕРЕВ

(другові М. П.)

Паде листя з дерев,
як опадають з Життя дні,
як проминають весняні сни,
надії, мрії молоді!

Паде листя з дерев,
й з вітром гуляє по землі,
а спомини в душі шумлять
тоті весняні молоді!

Паде листя з дерев,
про щось нагадує, шумить,
збудився спомин про минуле,
батьорить душу і пестить.

Паде листя з дерев
так, як опали сподівання,
що колись плекала душа,
літа минули... і кохання.

Чому не можна задержать
тих хвилин хоч би на мить?
Так нехай спомин до нас прийде...
а з дерев листя все летить,
а з дерев листя все паде!

1966

ГУМОР НА ЗДОРОВ'Я

*Савицькому Романові – поетові
й композиторові в день іменин*

Наш підгірський Соловію,
Я сказать Тобі не вмію,
Як ми Тебе поважаєм,
Усі любим і кохаєм!

На щебет пори не маєш –
Наші серця звеселяєш...
Чи то Осінь золота,
Чи завітчана Весна,
Чи то Літо вже іде,
Чи Зима снігом мете,
Все твоє соловіїне щебетання
Розказує про красу і про кохання.

З поклоном входжу у Вашу хату,
Мелодіями й піснями багату.
Щоб звеселити український світ –
Хай Вас радість пригортає,
Втіха хай Вас обтуляє.
Прожийте багато щасливих літ!
Мистецькі руки Вам стискаю,
Всього найкращого бажаю!

1. XII. 1968

ГЕЙ, ЖИТТЯ, НЕ КПИ З МЕНЕ, БО Я ТЕБЕ НЕ БОЮСЬ!

Хоч душа болять і гнете життя,
у свою перемогу гордо вірю все,
Сміло ставлю чоло невгодам я,
Нічого не зломить у житті мене!

Не зломить, не дамся... Не хочу зломить,
Я хочу ще жити, я ще маю змогу –
Поборю все, що колись любила...
Побідником стану... На нову дорогу!
Побідником стану сама над собою,
Поборю всі давні сентименти...

Життя, усміхнись ще мені назустріч...
Вірю – в мене ще будуть радісні моменти!
Скину кайдани, що мене скували,
Заспіваю пісню нового життя,
Я – горда людина... Не скорюсь нікому...
Йду тобі назустріч, Доленько моя!

1968

* * *

Крилату думку посилаю,
З Оксаною я Вас вітаю.
Оксаночко, моя Дорога!
Не шлю китиці я з квітками:
Зима гостює поміж нами
Й далека ділить сторона!
Думкою Вас я обнімаю,
Зі слів-побажань вінок складаю:
Проживйте, Пані, хоч сто літ!
Щоби Вам до стіп хилились:
Веселість, радість й очі дивились
Та з близькими прожити вік!
Здорові будьте, Оксано люба,
Як лист зелений міцного дуба,
Довго проживйте, в щасливий час.
Добро щоби Вам усе служило
І перейдіть життя щасливо,
Щоб усей світ сміявся до Вас!

Квіти щастя щоб усе цвили
І Вашу хату щоби красили,
І хоронили перед злом.
Доля в райдуги щоб красок брала
І пером пави щоби писала
У житті Вашім усе добром!

6.11.1969

ЧЕРЕМОШ ГОВОРИТЬ

*Присвячую Співцеві Гуцульщини –
Художникові, який золотим пером
малював картини з життя свого Народу –
з поклоном в 100-річчя Його народин*

Пролог

*Перед занавісу виходить Ю н а к в гуцульському
одязі. За сценою музика грає гуцульські мелодії.*

Ю н а к

Шумів Черемош, дерева проснулись...
ще ранні роси вкривали поля,
сонце збудилось, всміхнулось весняно,
простягнуло світу свої рамена.
А понад селом дими простяглися,
мов вечірні мряки, стеляться вони,
гори завітчались в сонячні китиці,
скидаючи одяг ранішньої мли.
Село пробудилось... Йдуть корови, вівці,
гонені в царину своїм пастухом,
скриплять журавлі при керницях...
ранішній гомін котиться селом.
Заграла сонілка, зітхнула флюяра,
і пісня вриваєсь у ранішній шум,
симфонія, яка гладить душу,
навіває стільки різногранних дум.
Сонце підійшло вже, позбирало роси
і ласкаво гладить квіти і збіжа,
огріває, кріпить і бадьорить –
і все зазиває, будить до Життя!
І хто в таку днину мав щастя вродитись,
в нього буде сонячна душа,
в якій все буде ясно і погідно,
будуть пісні і любов до людей і до Життя!

Дія перша

Внутр гуцульської хати.

На постелі сидить мати з дитиною на руках.

Б а т ь к о радий, усміхнений ходить по хаті.

Ю н а к на передньому плані.

Ю н а к

Струнчиться тополя он там під горою,
а нижче тополі хатина стоїть,
і в таку ясну, сонячну днину
синок довгожданий там прийшов на світ!
Зраділа мати, веселиться батько
і вітає сина в цю радісну днину.

*Батько підходить до постелі, простягав руки до
новонародженого, вітає його, впадаючи в слова Юнака.*

Б а т ь к о

Щоб тобі, коханий, Доля другом була,
рости здоров, довгожданий сину!
Покохай село... тут прийшов ти на світ,
в його обіймах будеш виростати,
хвилі Черемошу, шум струнких смерік
будуть тебе, сину, до сну колисати.
Вростай, сину, в серце села свого,
злучи з Народом ти Долю свою,
не щади сили і працєю для нього –
віддай труд і силу, і любов йому.
І заграй, сину, в сопілку-фльоюру,
про Життя хай буде все пісня твоя,
щоб гомін котився із гір у Поділля –
понад срібні ріки, степи і поля.
І заспівай пісню про народ, про села,
щоб всі розуміли цієї пісні зміст,
про долю Народу, про його бажання
передай, мій сину, все у повний ріст.
Словами малюй картини барвисті,
вірно розкажи людям про Життя...
Йди у світ широкий з моїм добрим словом
й сповни заповіт мій, тебе прошу я!

З а в і с а

Дія друга

Внутр хати. У діда гості: вуйки, вуйни сидять біля стола, розмовляють, гостяться... Міміка... І в а н к о прислухається всьому.

Ю н а к

Слухає Іванко, що вуйки говорять
і про що вуйни собі гомонять,
а дідо й бабуся його навчають,
як гріх йде на душу карби записать!
І вчиться Іванко, вчить мову Природи:
що Черемош шепче, смереки шумлять,
кучеряві трави що говорять з квітами –
і що хочуть пташки щебетом сказать.
З вітрами Іванко веде розговори
і любить дивитись, як орел летить,
а його думки летять у простори,
а він так хотів би... як орел пожить!
Слухає Іванко, що вуйки говорять
і про що вуйни собі гомонять,
слухає тривожно, як згадує «карби»,
як гріх йде у душу карби записать.

Сцена оживає. Йдуть голосні розмови.

П е р ш и й в у й к о

Файного, діду, внука маєте! Коби здоров!

Д і д о

Та то в мене господар. Діда ввечері роззуває,
люльку дідови запалює.

Б а б а

Ой ні! То бабина дитина,
мені горшки сокотить, пінку збирає.

Д і д о

Що почтиве, а що мудре, най сі текни.
Я вже не раз кажу бабі, коби люди нам
парубка не наврочили!

Д р у г и й в у й к о
Нівроку! Нівроку!

П е р ш а в у й н а
Файний! Рости великий!
(Хоче зловити малого, він не дається).

Д р у г а в у й н а
(Сумно). Ає, коло нас бідно дієсі,
та й ни розгрішиться...
А в Бога вже закарбовано...
Ає, кужен гріх...

Т р е т я в у й н а
А за кожен гріх треба кару сприймати...
Ає... треба...

П е р ш и й в у й к о
Коли то ми бірувалисі¹ та сокотилисі...

Д р у г а в у й н а
Це у біді не пам'ятаємо, що робимо...
а все йде на душу...

Б а б а
І перед смертю кожному показуютьсі карби,
чигають на душу...

Д і д о
Ой ті карби... карби...

І в а н к о
(Затривожений, завзято).

Не бійтеся, дідику та й бабко!
Єк купите мені стрільбу, то я тоті
карби вистрілею до лаби...

В у й к и
Ой годний легінь!
Баба цілує Іванка.

¹Біруватися – уважати. (Примітка авторки)

Дія третя

Вдалині гори. І в а н к о сидить під лісом задуманий. Пасе вівці. На ньому дзьобенка. Цілий час сопілка тужно грає. Іванко витягає із дзьобенки «Кобзаря». Музика грає «Думи мої, думи мої»...

Німа сцена.

Ю н а к

І росте хлоп'ятко, пасе воно вівці,
«Кобзар» невеликий в торбинку поклав,
читає, плаче... як Тарас маленький
ріс сиротою, вчився, працював.
Й закликав до бою: «Кайдани порвіте!»
Готував Народу майбутнього свята.
І просить обняти найменшого брата,
й за Волю боротись гарячо, завзято!
Читає Іванко, що душа бунт родить,
будиться серце й думка в голові,
а Тарас так гарно пророчить, віщує:
«І буде син, і буде мати,
і будуть люди на землі!»
І вчиться Іванко свій Народ любити,
як Тарас...
який за свої пісні так тяжко страждав
і в тюрмі, неволі далекій,
а про волю Народу все пісні співав.
Та треба учитись, хто хоче всім серцем
заклик Тараса провести в Житті,
працювати, вчитись, свій народ любити,
щиро помагати в тяжкій боротьбі!

К у р т и н а

Дія четверта

Ю н а к

І пішов Іванко набирать уміння,
просвітити душу, розуму набрать,
по заповіту, який взяв від батька,
про Долю Народу прийдесь розказать!
В злиднях добивався, щоб вийти у люди,
у світах далеких, в чужому краю...
й повернувсь до своїх: «Батьку мій єдиний,
для Народу працю я віддам свою!»

К у р т и н а п і д н о с и т ь с я

Кімната-кабінет до праці. При столі задуманий Черемшина. В долині видно село. Коли юнак кінчить: «... я віддам свою!», Черемшина встає, звертається до салі (публіки) і каже:

У пригорщі брав би тото зелене село, лелівав би, як дрібненьку, запашну отаву, гладив би, як паву. Дивіться, хитаєся межи горами, ніби дубова колиска у віночку, чічки розкидає. Хотів би тоті чічки позбирати, вітрові не дати, в садочку посадити. Та скільки разів рука до них посягне, стільки разів в руках мерця в ній має... І хоч би їх позліткою позолотив, не повеселіють. І хоч би їх росою росити, не покрасніють. Нехай би сонце на кам'яному вершку сіло, нехай би на тото село подивилося... Студені чорні долоні обтулять німі лиця, його стривожать... Хмарами його обгортають, ожеледдю зажеледять.

У пазуху брав би тоті хмари, коло серця грів би їх. Зоря росою їх напуває, гей мід. Таке тото село, таке тихоньке, таке зарошене!

Ану, беріть серце, бо воно вам покервавить серце, глибоко покарбує... *(Падає до стола і пише).*

Входить Ю н а к .

Ю н а к

Почав малювати картини словами,
барвисті, правдиві, як було в Житті,
і «Карби», і «Чічка», «Верховина», «Ласка»,
а такі правдиві, лагідні й сумні.
«Парасочка», «Коляда», «Туча»
й «Його кров»
родились на світ з-під Його пера,
«Весна» й «Обнова», «Симфонія», «Любість»,
«Село вигибає», «Козак» і «Вона».
У пригорщі брав би це село зелене,
як у косовицю пахучу отаву,
чічки не зірвав би, хай село колишуть,
пестив, цілував би і гладив, як паву!
А хмари носив би біля серця свого,
щоби не сотали рідного села...
бо воно тихеньке, таке зарошене...
серце ж його любить, пестить, обніма!
Мережаним словом тче, мов сухозолоттю,
немов павутинні сплітає нитки,
павине перо мачає в райдугу,
мов перел шнурочок, виходять рядки.
І хто ж цей Поет, і як його звати?..
Всі його знають – ціла Україна,
всі його читають, люблять, поважають...
Це Співець Гуцулів – Марко Черемшина!
«Співець Гуцульщини», – так його назвали,
ніхто про Гуцульщину не писав так щиро.
Він вріс душею у село, Природу,
співав щирим серцем, з любов'ю, правдиво!

Фінал

*За сценою чути тихенький спів «Веснянки»,
веселий голос сопілки.*

Ю н а к

Весна зашуміла, і село ожило,
манить цих, що його кохають,

і пахощі квітів, щебет жайворонка,
у квітах розмаю сади потопають.
Ніччю соловії мережають пісні
про Весну, молодість, сердечне кохання.
Котиться лугами, мов срібні дзвіночки,
голос соловіїв з вечора до рана.
У таку весняну, запашную днину
за рідним селом у серці з тугою
поїхав до мами Марко Черемшина,
щоб село і маму повітять з Весною.

Стихає пісня

Хотів поклонитись і могилі батька,
якого так дуже шанував, любив...
і на тій могилі... *(пауза)*
розірвалось серце...

*Чути голос трембіти, яка грає до кінця
декламації.*

Все повне любові...
Навіки спочив, щоб уже не встати!
Стишилась Природа! Спалакнуло село
й тополя, що біля неї ріс...
Чічки, що жалів зірвати... убити...
голови склонили... ронять пелюстки...
замовкло серце, так повне любові...
Чи ж навсе пропали слова і думки?!
Ні, не пропали! Живе його слово
в покоління піде... житиме роками
все повне сили, краси і мелодій...
Воно невмируще...
Він живе між нами!

[1974]

ПРИВІТ ДНІПРОВІ ШЛЕ ПОКУТТЯ

Простяглися ниви на нашім Покутті
луги зеленіють, багаті поля,
золота пшениця, кукурудза гарна,
ячмінь вусатий і срібні жита.

По селах повно своїх плодів,
пишні багатства... зелені сади,
срібними лентами обняли Покуття
Прута й Черемоша стрункі береги!

Шумливі води цих рік Покуття...
вони на полудне, у Чорне пливуть,
а там повстрічали Дніпровії води –
привіт з Покуття Дніпрові несуть:

Привіт вам шлемо з нашого краю!
Дніпрові кланяєсь покутська земля,
ячмена, пшениця і луги зелені –
усе, що на полі... і срібні жита.

Рідний Брате Дніпре! Тебе ми вітаєм
від наших рік прийми побажання:
щоб на своїх хвилях носив пароплави
і виправляй їх в далекі плавання!!!

ВОЛИНЬ

Волинь, Волинь, земле прекрасна!
Стоїш в зелені столітніх дубів –
горда минулим, що ти пережила,
потопаєш в морі квітучих садів!
Яка ти достойна, задумана Волинь,
прядеш свої думи про давні часи,
коли ще жили ці, що дуби садили,
ти своє минуле сучасним скажи.
Яка ти цінна, історична Волинь!
Прибрана в історію, немов у квітки,
в пісні, думи про все минуле
та в історичні пам'ятки.
Кожда п'ядь землі твоєї – святість...
в тебе вся правда минулих віків,

скроплена кров'ю, засіяна кістками
наших Героїв, наших Прадідів!
Яка ти, Волинь, гостинна й щира:
хто раз побував, полюбив навсе...
І люди твої такі близькі, щирі –
кождий з добрим словом назустріч іде.
Ти дорога українському серцю.
Твої Герої дали життя і кров у борбі.
За це все тебе величаєм
і складаєм доземний поклін Тобі!

Вересень 1974

ЛІТО

Сади нагадують ялинку,
яку прикрасила людська рука,
а це Природа з гарним Літом –
навішала всякого Добра!
Червоні яблука прибрали
в садочку яблінку усю,
а груші теж одягли
в зелені плоди свою красу.
Сливи, солодкі і сочисті,
своїми плодами манять,
а це все – дари теплого літа –
як не радіти... не прийняти!
І поважний оріх волоський
прибрав себе у кульочки,
але треба їх розбити –
а там смачненькі орішки.
І так святочно всюди-всюди,
і без саду усюди сад.
А стіни домів, усі в гірляндах,
що їх повісив виноград.
Природа дальше все працює:
гудзики червоні пришила шипшині,
в червоні китиці прибрала калину,
червоні коралі чіпає рябині!

І так усюди стало святочно...
бо прийшло Літо, гарна пора,
і нам принесло великі дари –
багато сонця і тепла.
Поля вже збіжжям колосяться,
злата пшениця й срібні жита,
і скромне просо голову клонить,
і вівсик жде уже серпа.
Квітисті трави під косою
лягли уже, щоби не встать,
склонили головки цвітучі...
бо вже навіки лягли спать.
І всі радіють добрим літом,
що такі дари нам дає,
і всі радіють цими добрими,
бо всего добра усюди є!
Обдарувало Літо усім,
що людям треба... бо пора,
і скоро Осінь надійде...
відтак загляне і Зима!

ТРОЯНДИ ЦВІТУТЬ І В ОСЕНІ

Троянди цвітуть і в Осені –
як лист на дереві жовтіє,
Природа горить, полуменіє,
ніби весь світ стоїть в огні –
цвітуть троянди і в Осені!

Троянди цвітуть і в Осені –
золоте листя опадає,
а вітер котить, перекидає.
Осінь вступається Зимі,
цвітуть троянди в Осені!

Троянди цвітуть і в Осені,
і перший сніг вже налітає.
Природу вже Зима вітає,
і скоро гаснуть ясні дні –
цвітуть троянди і в Осені!

В Житті людини теж буває,
що цвітуть троянди і в Осені,
хоч дні з Життя вже опадають,
роки летять, роки минають,
а ще сонце й бадьорість горять у душі –
цему цвітуть троянди і в Осені.
Так, цвітуть троянди і в Осені,
у кого творчість ще зоріє,
серце любов'ю полуменіє
до всего гарного в Житті.
Як ще у нього могуча сила,
сила Духа, творчі крила...
і в кого щирі є Друзі –
цему цвітуть троянди і в Осені!

1976

МОЇЙ ОПІКУНЦІ СЛАВЦІ А.

Встаю рано – пусто всюди...
Ніхто не простяга рамен,
Ніхто не каже мені:
«Добрий день!»
Ніхто руки не простяга,
Бо дітей рідних в мене нема!
Нема їх і вже не буде...
Мене лишили... відійшли...
І так самотня я остала –
Самотня мушу далше йти!
Та є на світі добрі люди...
Беруть мене у рамена
І потішають: «Теточко люба.
Ти не сама, ти не сама!»
І горнуть, тулять мене до себе,
наче б я була рідна мати...
Доню кохана, глибока вдячність...
Тобі... та як віддячусь тобі...
не знати!
7. 7. 77

ЗИМА

Осінь відлетіла на крилах часу...
а на її місце прийшла вже Зима.
Осінь забрала всю свою красу:
золотих листочків, синеньких квіточків нема!

Зима прибрала все в білі кожушки,
сама подружила з морозом могучим,
він все укріплює, щоби міцне було,
а води укрив вже кришталем блискучим.

Скріпив широкі простори,
дороги широкі й малі стежечки,
бо по них будуть ходити люди,
поїдуть сани й малі саночки.

І гуляє Зима з буйними вітрами,
Легким пухом сипле, щоби було біло,
простори широкі стелить пеленами,
щоби все сріблом блистіло.

Гуляє Зима... бо скоро пропаде...
треба відлітати у незнану даль –
пропадуть білії кожушки
і води скинуть покриву-кристаль!

1978

ЗАЦВІЛИ ЛИПИ

Млаховській Ніні

Цвітуть запашні липи,
в душі розлився спокій.
Ним хочу поділитись
з Тобою, Друже мій!

Цвітуть запашні липи,
і скошена трава
покоси лугів квітистих
запахи розлива.

Жаль мені тільки квітів.
Зів'яло їх життя...
Так сумно умирають,
Життя вже не верта!

Природо, наша мамо,
полекшу дай душі...
Чому ж усім даруєш,
а жалуєш мені?!

Дай, щоб запахли липи,
щоб квітка зацвіла,
щоб серце усміхнулось
й зраділа би душа!

Хай серце засміється,
хай тьохкає соловій,
най нам душа радіє...
радіймо, Друже мій!

Бо прийде темна нічка,
знов липи зацвітуть,
та нас, мій любий Друже,
уже не буде тут!

ДРУЗЯМ

Так хочеться заспівать вам пісню!
Не колискову, щоб заснуть,
а пісню збудливу, ширококрилу,
щоб ви йшли з нею у життєву путь!

І хочеться розказать вам казку
про це, як наші діди воювали
і як боролись за правду й волю,
в геройських боях голови клали!

І хочеться заграць вам думу,
яку колись бандурист грати вмів,
щоб серце скріпити любов'ю,
як прийдеш йти слідами дідів.

Ой пісне, пісне, гомони широко –
скріпи кожне серце щирою любов'ю,
щоб усі любили свою батьківщину,
яку діди поливали і потом, і кров'ю.

ПРИМІТКИ

Мій Пегас. Повністю друкується вперше за автографом з приватного архіву професора Миколи Матвійчука. Архів зберігається у Дрогобицькому педагогічному інституті ім. І. Франка (далі: архів М. Матвійчука). Машинописний текст поезії з правками О. Дучимінської зберігається у приватному архіві опікунки письменниці – Мирослави Антонович (далі: архів М. Антонович).

КИТИЦЯ НЕЗАБУДЬКІВ

Збірка вийшла під назвою: Ірма Остапівна. Кितिця незабудьків. – Чернівці: Накладом тов. українських студентів «Січ», 1911. – 23 с. – Передмова «До Вас!» Миколи Венгжина. Поезії подаються у такому порядку, як вони друкувалися у збірці.

Найдорожчій неньці. Подається за текстом збірки. – С. 7.

Ластівка. Подається за текстом збірки. – С. 8. Поезія опублікована також у ж. «Жовтень». – 1988. – № 6. – С. 111.

Люблю! Подається за текстом збірки. – С. 9. Поезія опублікована також у ж. «Жовтень». – 1988. – № 6. – С. 111.

«Піду, нене, погуляти...». Подається за текстом із збірки. – С. 10.

«Лийтесь, слъози, лийтесь...». Подається за текстом із збірки. – С. 11.

До музи! Подається за текстом збірки. – С. 12.

«Я з такого краю...» Подається за текстом збірки. – С. 13. Такий текст надруковано також у ж. «Жовтень». – 1988. – № 6. – С. 111. Інший варіант цієї поезії під назвою «Моя вітчина» опубліковано у виданні: Дзвінок з минулого: Вірші, оповідання, казки, байки, загадки, приповідки: Для мол. та

серед. шк. в. Упоряд., заг. ред., післямова та примітки В. І. Лучука; Передм. Я. П. Гояна; Художник Д. О. Заруба. – К.: Веселка, 1991. – С. 35. – Тут після перших двох строф вміщено ще дві такі:

Я з тої країни,
Де вітер гуляє,
Цілу ніч до днини
Байдики збиває.
Там гори високі.
Там ліси дрімучі.
Там ріки глибокі,
Там громи, там тучі.

Остання строфа поезії «Я з такого краю...» в цьому варіанті опущена. Дещо змінені перші дві строфи поезії «Я з такого краю...» поетеса використала у вірші «Метелик» (Див.: С. 74 цього видання).

«На світі чудова, знай, музика грала...» Подається за текстом збірки. – С. 14.

«Він грав на струнах її серця...» Подається за текстом збірки. – С. 15.

Зима [«Мов янгол спокою землю оповила...»]. Подається за текстом збірки. – С. 16.

Іронія долі. Вперше надруковано у «Літературно-науковому віснику» (1906. – Т. XXXIV. – С. 214.). Опубліковано також у виданнях: Розвага: Український декламатор. – К.: Друкарня Кульженка, 1908. – С. 108; Жовтень. – 1988. – № 6. – С. 111 – 112; Перевал. – 1992. – № 1. – С. 42; Новий час. – 1993. – 5 черв. Подається за текстом збірки. – С. 18.

Лебедина пісня. Подається за текстом збірки. – С. 18 – 19. Опубліковано також у виданнях: Жовтень. – 1988. – № 6. – С. 112; Тернопіль. – 1992. – № 1. – С. 65.

Я так тужу. Подається за текстом збірки. – С. 20.

Як зацвітуть сині квіти. Подається за текстом збірки. – С. 21.

Тоді сонце заходило. Подається за текстом збірки. – С. 22. Такий варіант опубліковано також у виданнях: Жовтень. – 1988. – № 6. – С. 112; Перевал. – 1992. – № 1. – С. 42. Автограф варіанту цієї поезії під заголовком «Момент з життя» зберігається в архіві онука О. Дучимінської – політолога, викладача Бішопського університету (Канада) Івана Мигула, архів якого передається Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника НАН України (далі: архів І. Мигула). Поезія має п'яту строфу:

І настала ніч глибока.
Дивився місяць ізвисока.
Навіть синя деревина.
Я сиділа з трупом сина.

ПОЗА ЗБІРКОЮ

Послідні звуки. Подається за текстом, опублікованим у газеті «Діло» за 2 лютого 1905 року. – Підп: Ірма Остапівна. Один їй варіантів цієї поезії наводиться у повісті О. Дучимінської «Весняні дні». (Див.: Дучимінська О. Сумний Христос. – Львів: Каменярь, 1992 – С. 211 – 212). Автографи поезії «Послідні звуки» під заголовком «Лебедина пісня» («Чи ти прийдеш тоді до мене?») зберігаються у приватних архівах краєзнавця Б. Гавриліва (м.Івано-Франківськ, далі: архів Б. Гавриліва) та І. Мигула, однак у них відсутня IX строфа:

Прийде пора, прийде година,
І скажу ясно Тобі, сміло,
Що серце моє Тебе любило,
Як рідну Неньку любить дитина.
Прийде пора, прийде година.

Народини сина. Друкується вперше за автографом з архіву І. Мигула.

З весною. Подається за текстом, опублікованим у журналі «Бджола» (1908. – № 1). – Підп: Ірма Остапівна.

Сон. Подається за текстом, опублікованим у літературно-науковому тижневику «Неділя» (1911. – № 46. – С. 3). – Помилково підписана Марія Петрушевич, про що повідомляється у наступному номері (Див.: Неділя. – 1911. – № 47. – С. 8).

«Раз буря прогула в моєму житті...». Подається за текстом, опублікованим у журналі «Шляхи» (1916. – № 6. – С.215). – Підп: Ірма Остапівна.

Наша пісня. Подається за текстом, опублікованим у «Нашій книзі» – альманасі «Жіночої долі» з додатком календаря на рік 1929. – Коломия. – 1928. – С. 63.

Біла рожа – вперше надруковано в газеті «Рідна земля» за 30 вересня 1994 року. Подається за текстом, переписаним рукою М. Антонович, з її архіву.

Не лічу... Вперше надруковано в газеті «Рідна земля» за 30 вересня 1994 року. Подається за автографом з приватного архіву приятельки письменниці з сибірських таборів Осипи Лучко (м. Калуш Івано-Франківської обл. – Далі: архів О. Лучко).

Лист. Уперше надруковано в газеті «Рідна земля» за 6 січня 1995 року. – Подається за автографом з архіву О. Лучко.

Журавлі. Повністю друкується вперше за автографом з архіву О. Лучко. Автографи зберігаються також в архівах М. Матвійчука, І. Мигула.

Фрагмент поезії (третю, останню частину) опубліковано в «Наукових записках Івано-Франківського краєзнавчого музею» (Випуск 1. – Коломия: Світ. 1993. – С. 112–113).

Хрест. Уперше надруковано в газеті «Наше слово» (Варшава) за 27 листопада 1988 року. Подається за автографом з архіву О. Лучко. Автографи зберігаються також в архівах Б. Гаврилів, І. Мигула.

До зими. Фрагмент поезії опубліковано у ж. «Жовтень» (1988. – № 6. – С. 112). Повністю друкується вперше за автографом з архіву М. Матвійчука.

Весна 1950. Друкується вперше за автографом з архіву І. Мигула.

Ой пісні, пісні. Вперше надруковано в ж. «Перевал» (1992. – № 1. – С. 42).

Публікується за автографом з архіву І. Мигула.

Богема. Вперше надруковано в газеті «Вперед» за 12, 17 жовтня 1996 року. Публікується за автографом з архіву Б. Гаврилів.

Туга. Надруковано у виданнях: Жовтень. – 1988. – № 6. – С. 112; Перевал. – 1992. – № 1. – С. 42; Новий час. – 1993. – 5 черв.

Публікується за текстом, переписаним рукою М. Антонович, з її архіву.

Перекотиполо. Вперше надруковано в газеті «Наше слово» за 27 листопада 1988 року.

Публікується за текстом, переписаним рукою М. Антонович, з її архіву.

Людина, як діамант. Уперше надруковано в газеті «Новий час» за 2 липня 1994 року.

Публікується за автографом з архіву О. Лучко.

Втворюйте тюрми. Вперше надруковано в газеті «Новий час» за 2 липня 1994 року.

Публікується за автографом з архіву О. Лучко.

Я хотіла б. Уперше надруковано в газеті «Новий час» за 2 липня 1994 року.

Публікується за автографом з архіву О. Лучко.

Мій перший вірш на Сибіру. Вперше надрукований у «Наукових записках Івано-Франківського

краєзнавчого музею» (Випуск 1. – Коломия: Світ, 1993. – С. 113). Подається за цією публікацією.

«Чи тямнш ти цей май...». Друкується вперше за машинописним текстом з архіву О. Лучко.

Дума. Друкується вперше за автографом з архіву О. Лучко.

Щебече соловійко. Друкується вперше за автографом з архіву І. Мигула.

Вечір. Друкується вперше за автографом з архіву М. Матвійчука. Автографи цієї поезії зберігаються також в архівах М. Антонович, І. Мигула.

Моїй матусі. Вперше надруковано в газеті «Рідна земля» за 30 вересня 1994 року.

Публікується за автографом з архіву О. Лучко.

Щаслива по смерті. Друкується вперше за текстом, переписаним рукою М. Антонович, з її архіву.

Таєжна симфонія. Друкується вперше за автографом з архіву О. Лучко.

Побажання. Надруковано у виданнях: Рідна земля. – 1995. – 6 січ; Новий час. – 1996. – 6 січ. Публікується за автографом з архіву О. Лучко.

Мій заповіт. Уперше надрукованов газеті «Новий час» за 2 липня 1994 року. Публікується за автографом з архіву О. Лучко.

Поклін великій Поетесі. Друкується вперше за автографом з архіву О. Лучко.

Метелик. Друкується вперше за автографом з архіву О. Лучко.

Сибірська весна. Публікується вперше за автографом з архіву М. Матвійчука. Автограф також зберігається в архіві І. Мигула.

«Як сонце встане, на Україні заграють дзвони...». Вперше надруковано в газеті «Поліття» (1995. – № 15 (квіт)). Публікується за автографом з приватного архіву краєзнавця Петра Арсенича (м. Івано-Франківськ. – Далі: архів П. Арсенича).

«Не троньте струни серця мого...». Публікується вперше за автографом з архіву І. Мигула.

Круторогі стежки. Вперше надруковано в «Наукових записках Івано-Франківського краєзнавчого музею». (Випуск 1. – Коломия: Світ, 1993. – С. 114). Публікується за автографом з архіву П. Арсенича.

«Падуть роси смутку у мою душу...». Публікується вперше за автографом з архіву П. Арсенича.

«І настануть ранки, мряками повіті...». Публікується вперше за автографом з архіву П. Арсенича.

«У нас тепер дуже гарно...». Публікується вперше за автографом з архіву П. Арсенича.

Легенда про дівчину Лелію. Вперше надруковано у газеті «Рідна земля» за 30 вересня 1994 року. Публікується за автографом з архіву П. Арсенича.

Львівські каштани. Публікується вперше за текстом, переписаним рукою М. Антонович, з її архіву.

Одному другові молодих літ. Публікується вперше за автографом з архіву І. Мигула.

Скорботна дума. Вперше надруковано у газеті «Вперед» за 22 червня 1996 року. Подається за цією публікацією.

На рідній землі. Друкується вперше за машинописним оригіналом з архіву І. Мигула.

Весняна туга. Друкується вперше за машинописним оригіналом з архіву І. Мигула.

«Ой! як співають соловії...». Друкується вперше за машинописним оригіналом з архіву І. Мигула.

Весна. Вперше надруковано в газеті «Новий час» за 5 червня 1993 року. Автографи зберіга-

ються в архівах М. Антонович, М. Матвійчука, І. Мигула. Публікується за автографом з архіву М. Антонович.

Гімн Сонцю. Друкується вперше за автографом з архіву М. Антонович. Варіант автографа зберігається в архіві М. Матвійчука.

До мене Молодість прийшла у гості. Друкується вперше за автографом з архіву М. Матвійчука.

«Колисала мати доню, колихала...». Фрагмент прозово-поетичного твору «Я тобі розкажу казку». Вперше надруковано під назвою «Коліскова» в газеті «Західний кур'єр» за 23 вересня 1994 року. Публікується за автографом з архіву М. Антонович.

О ви, незнані герої. Друкується вперше за автографом з архіву Б. Гаврилів.

Осінь. Перші три строфи поезії надруковано в газеті «Західний кур'єр» за 23 вересня 1994 року. Автографи зберігаються в архівах М. Матвійчука, І. Мигула, В. Полека. Повністю публікується вперше за автографом з архіву М. Матвійчука.

«Душу окрилюють думки...». Друкується вперше за автографом з архіву М. Матвійчука.

Паде листя з дерев. Друкується вперше за автографом з архіву М. Матвійчука.

Гумор на здоров'я. Друкується вперше за автографом з архіву П. Арсенича.

Гей, життя, не кпи з мене, бо я тебе не боюсь! Друкується вперше за текстом, переписаним рукою М. Антонович, з її архіву. Автограф першої строфи зберігається в архіві П. Арсенича.

На селі. Друкується вперше за машинописним оригіналом з архіву І. Мигула.

В природі. Друкується вперше за машинописним оригіналом з архіву І. Мигула.

«Крилату думку посилаю...». Друкується вперше за машинописним оригіналом з архіву І. Мигула.

«Беру свою скрипку, вдарила по струнах...». Друкується вперше за автографом з архіву Б. Гавриліва.

Черемош говорить. Уперше надруковано в газеті «Поліття» (1994. – № 28 (верес.) Публікується за автографом з архіву М. Антонович.

Привіт Дніпрові шле Покуття. Друкується вперше за автографом з архіву М. Антонович.

Волинь. Друкується вперше за текстом, переписаним рукою М. Антонович, з її архіву.

Літо. Друкується вперше за автографом з архіву М. Матвійчука. Інший варіант автографа (без 9-ї й 10-ї строф) зберігається в архіві І. Мигула.

Троянди цвітуть і в Осені... Друкується вперше за автографом з архіву М. Матвійчука.

Мій опікунці Славці А. Друкується вперше за текстом, переписаним рукою М. Антонович, з її архіву.

Зима («Осінь відлетіла на крилах часу...») Друкується вперше за автографом з архіву М. Матвійчука. Інший автограф поезії зберігається в архіві І. Мигула.

Зацвіли липи. Вперше надруковано в газеті «Рідна земля» за 30 вересня 1994 року. Публікується за текстом, переписаним рукою М. Антонович, з її архіву.

Друзям. Друкується вперше за текстом, переписаним рукою М. Антонович, з її архіву.

«Щоб бути достойним звання «Людина...». Друкується вперше за автографом з архіву М. Матвійчука.

(Примітки Володимира Пахомова)

ЛЕБЕДИНА ПІСНЯ

Чи ти прийдеш тоді до мене,
Як у мойому житті вечоріти буде,
Як стигнути серце буде в моїй груді,
А яко стане скляне і студене –
Скажи, чи ти прийдеш ще тоді до мене?

І чи поглянеш тоді в мої очі,
Як ти не раз у них глядів
Ти лиш оден так дивитись умів,
Що день робився мені з ночі –
І чи поглянеш тоді в мої очі?

І почнеш тоді казати,
Про що не раз говорив мені,
О неньці – Вкраїні, о святій любові
Тоді, як почну я уже застигати –
І чи почнеш мені казати?

І чи слова твої сердечні
Будуть ще тоді для мене,
Що то будили серденько струджене,
Так мелодійні і конечні –
Слова для мене все конечні!

З любови, що палить так душу
І що ціле життя палила,
Я її плекала – пестила,
Бо україну любить мушу –
Ох та любов, спалила душу!

А може та любов засіяє,
Як сонце ясне в весняну днину
На вік між нами, не на годину,
Її солодич будеш спивати –
Немов пахучі квіти збирати.

А може ясною зіркою
По Україні піде усюди,
Може приймуть її всі люди...
Усі любились, як ми з тобою,
І всі дивились би за зіркою.

Із мрій, коли вони лиш щирі,
Не лише слово, а й діло стане,
Бо серце любить не перестане,
Хоч і у гробі, в іншій мирі –
Мрії сповняться, як вони щирі.

А там і ніч прийде холодна,
Бурлива, лиш вітер завие,
А моє око повіка вкриє,
Що піднестись в вік негодна –
Прийде ніч темна і холодна.

Та хай тебе не налякає,
Я буду мертва вже лежати,
Думкою зі мною будеш розмовляти
Про те, чим серце так страдає –
Хай ніч тебе не налякає!

В розгуканих потоків шумі
І в реві бурі шукай ти голосу мого...
Слухай – а скажу много-много,
І у розпуці – серця сумі –
Бо я потону в природи шумі!

Ніщо, що є, не пропадає,
Значиться і я не загину,
Й на Україну я духом злину,
Бо дух неволі мій не знає –
Ніщо, що є не пропадає!

Все може бути, може буде,
Будеш любити мене й мертвую,
Як за Україну життя жертвую,
Й серце замовкне в моїй груді –
Все може бути, може буде!

Чи ти прийдеш тоді до мене,
Як в моїм житті вечоріти буде,
Як стигнути серце буде в моїй груді,
І якщо стане скляне і студене –
Скажи, чи ти прийдеш ще тоді до мене?!

1905

ЛІТНІЙ ВЕЧІР

На землю падуть вечірні тіни,
Тінують світ, наче картину,
Вітер шепоче вечірну думу –
До сну колише втомлену дитину.

На заході, де лягло сонце,
Кріваво обрій плуменіє,
Міняючись у золото, фіолет, срібло
І все поволі гине, німіє.

Запахли квіти, мов в церкві ладан
Нікоціана чаші втворила,
І матіола запахом дише,
Тільки головку рожа схилила.

Вечірня тиша на землю сходить,
Уже поволі займаються зорі,
Прокинувсь місяць і починає
Свою мандрівку по небес морі.

Тихонько падуть на землю роси,
Землю засіють усю перлами,
Літає лилик, десь сова гукне
І соловії тужать піснями.

Вечірній гомін гине в просторах,
Ніч чорні крила вже розложила,
Людські турботи, переживання –
Усе покровом своїм покрила.
Здається, в світі усе заснуло –
І навіть горе в душі здремнуло.

1952

ВТВИРАЙТЕ ТЮРМИ, ДАЙТЕ ВОЛЮ!

Втвирайте тюрми, дайте волі...
Мені ще хочеться пожити.
Я світа хочу, простору хочу
І що любила, хочу любити.

Тюремні мури розваліть,
Залізні ґрати заломіть,
Пустіть мене, пустіть на волю,
Може здогоню ще свою Долю!

У серці рани залічіть,
І силу волі підкріпіть,
Надію в серці оживіть...
Біль і розпуку возьміть з душі –
Не дайте загинуть у тюрмі!
Втвирайте тюрми, дайте волі,
Мені ще хочеться пожити.
Я світа хочу, простору хочу
І що любила, хочу любити!
(тюрма, 1950)

Втомлений метелик в зону прилетів,
На моє рам'я відпочити сів,
Із крилець стрясає придорожню пиль,
Із ніжок зсуває, мов пчілка, прибиль.

Коханий, райдужний метелику мій!
З якої країни ти до нас летиш,
Що так утомився, з втоми дріжиш!
І яке сонце ростило тебе,
Що твоє тіло хороше, гнучке,
В якої райдуги красок позичав,
Що так свої крильця ти розмалював?
І які вітри тебе занесли
У цей світ неволі?.. Коханий, скажи!

А метелик квітку пестить, обніма
І ласкаво шепоче: квіточко моя:
Я з такого краю, де сонце ночує,
Де золоте поле немов з оксамиту,
Небо з шовкового виткане блакиту,
Вітри навівають думи боєвії,
Народ в душі носить гарячії мрії.
Із такого краю я до вас лечу,
Вам усім вітання несучу
З дорогої нам усім країни –
Я, квіточко кохана, лечу з України!
9.07.1955

СПОГАДИ (Туга)

Поїхав мій милий, з яким пережила
Звиш двісті гарячих я днів,
Бачив мої сльози, чув мої зітхання
І тисячі, тисячі слів!

Поїхав мій милий... Бувало
На добу два рази шле виклик мені,
Я спішу до нього, з ним переживаю
І темні ночі і ясні дні!

Сядемо у парі, нашого куточка
Ніхто не займає і ніхто не йде,
А він мене просить: «Розкажуй дівчино,
Розкажуй усе».

Мов в церкві попові, йому сповідаюсь,
З цілого свого життя:
Він слухає пильно... Слова не уронить,
І все мене пита і пита!

Або заговорить, палка його мова
Полум'ям паде у душу...
А я так хвилююсь, переживаю –
Він ніжно питає: «Чому?»

Зима, весна, літо уже проминуло,
А нашим розмовам усе немає кінця,
А хлопець був гарний, розумний, культурний,
Думаєте, певно повів до вінця?

Думаєте певно, це був мій коханий,
Або мій любчик? Ой, ні!
Хлопець, з яким пережила всі дні ці
І ночі, це був.. Це був...

Мій слідчий в тюрмі!

ВЕСНА (Сибір)

(присвячую сестрі Дзвінці)

Календар каже мені: травень,
а я ж вірю в його слова,
встаю рано, сніжок порошить
білим вуалем вкрилась земля,
ніби ялинка в свята...

Прикрив галузки, білий пух
і так тихонько в природі,
ніби пролетів спокою Дух.
Іду і топчу білу скатерть...
А де стану, чорний слід,
здається діри в ніжній тканині
дзеркальцем збитим, блищить лід.

І наче мені хтось у вухо шепче:
«Якщо забула, пригадай лиш на Україні,
травень уквітах,

А це сибірський «Первий май!»

І полетіла я думками.

І мій коханий любий Львів...
Вітаю Тебе, кохане місто,
туга рве душу стільки днів!
А з них час виткав наперед життя
місяці потім, а з них літа.

А рідне місто моє кохане, чи ще побачу тебе я?
І чи піду ще вулицями, де розсівала думи буйні.
Чому ж ті думи не воплотились,
чому ж хтось знищив їх мені?

Цей «хтось» жорстокий, невидимий
стоптав і плюнув в душу мені
і це все тільки тому,
що я любила Правду і Красу!

Та вірю – прийде ще година

І я вернуся у Львів.

І стріну травень піснею,

І все забуду з минулих днів.

ЯКБИ М БУЛА

Якби м була пташкою,
то би м все співала,
якби соловієм –
то би м щебетала.

Якби м була зозулею,
то би м все кувала,
якби м була мушкою –
то би м все бриніла.

Якби м була пчілкою,
то би м медок їла, –
якби м була мужчиною,
то би м всіх кохала,
до грудей горнула,
ще й поцілувала.

А так не допоможе
ані святий Боже!

БУЛА КОЛИСЬ

Була колись любов предчиста
поломеніла і душа,
і так багато дечого було,
і були молоді літа!

Було хотілось бути героєм,
сміливих поглядів було бажання,
була весна і соловії
і було палке кохання.

І були мрії про майбутнє,
святощів в серці скільки було,
були надії, сподівання,
це все давно вже прогуло!

Була рідня, були подруги,
й вони минулися давно,
ударив грім... все спопеліло.
Життя розплилося, мов не було!

ТОВАРИШЦІ ПОДОРОЖІ В МОЛОДІСТЬ ГАЛІ МЕДИНСЬКІЙ

Був час, коли в душі цвили троянди...
І все нам назустріч сміялось в житті,
Колисали душу смілі сподівання...
Геройські думи... Мрії золоті.

І як на небі пливуть хмарки білі
І все змінюєсь... Летять в синеву
Так на небосклоні життя молодого
Полум'я любові жевріло в душі!

До святої любові, до світла цілого –
До Правди, Добра й Краси,
Хотілось служити народові своєму...
Хотілось співати й вінки плести!

Та доля згасила геройські думи,
Пірвала надії, мрії і квітки,
В коси не вплітала пахучої м'яти,
Але косичила в тернові вінки.

Пройшло, промайнуло життя молодее,
Доля забирала, що могла взяти,
Руйнувала все, що ми будували
На життя дорозі ставила хрести.

І треба було коритись Долі...
(з нею на двобій не можна іти)
Кривавилось серце... Рвалось до болю,
А життя відходило в неznані світи.

І як в садах листя з дерев спадає,
Так спадають з життя наші дні,
Троянди, що колись в душі нашій цвили
Вже давно зав'яли... остались колючки одні!

13.08.1965

ЛЬВІВСЬКІ КАШТАНИ

На Україну прийшла Весна,
дорогим гостем для всіх вона,
весняне небо над нами,
цвітуть у Львові каштани.

Зацвіли каштани у Львові,
«Здорові були, здорові!» –
Вітаю щирими словами
кохані львівські каштани.

Тямлю, ще малою дитиною,
з дідусем іду стежиною,
а вздовж стежини рядками
стояли львівські каштани.

Зложила руки – милуюся,
хто прикрасив їх – дивуюся,
хто закитичив свічками
кохані львівські каштани!

І прийшли мальовничі ночі,
збудили вже думи дівочі,
і полетіли світами.

Тоді теж цвили каштани.

І хтось мені шепнув: «люблю»,
і збудив душу мою,
стоїмо... а над нами
тихо шептали каштани.

Не розуміли ми і не знали,
про що каштани шептали,
надії-мрії летіли світами –
квіттям всміхались каштани.

Минулись мальовничі ночі,
розвіялись мрії дівочі,
й життя розвіялось вітрами,
і знов у Львові цвіли каштани.

Колесо життя котиться вперід
і прокотилось вже багато літ.
Життя і роки пливуть,
а львівські каштани все цвітуть.

РУКОПИСНА СПАДЩИНА

Схиливши голову в долоні...

Схиливши голову в долоні
Сиджу в тюрмі я у кутку,
і ломлю руки у розпуці,
і думи тюремні я сную.
Серце страждає тяжким болем,
горем сповитая душа.
Чому ж невинна, а так тяжко,
чому, за що страждаю я?!
Розступись земле підо мною,
хай вб'є мене сіра стіна,
коли вже правди в світі немає...
Коли панує лиш брехня!
Брехня в кайдани оповила,
правда у безвісти пішла,
Хоч крішки правди в Бога молю –
та ... молитись Богу – це дарма!
А люди, люди, мов пси скажені,
рвуть на шматки мою душу...
Спливаю кров'ю, сил не маю,
бо звідки сил цих я візьму!
Богу ніколи слухать молитви...
у людей ... серце каменем стало...
Нічо гарного не жду я –
жду, щоб серце битись перестало!

10. 08. 1950 (тюрма)

Лист до Батька (Вірці Козак)

Щоднини лечу я думками,
де поля рідні і де рідна хата,
і бачу, самотного в горю,
мояго рідненького Тата.

Ткач

І днем, і ніччю пряду думи,
та не шовкові нитки,
а безнадійність, біль і смуток,
лиш звиваю на клубки.

І розкладаю на верстаті...
човенцем стану кидать я,
та безнадійна з болем, смутком
виходить ткань мого життя!

А на тій ткані, давні узорі...
та, не віконця, ані квітки,
але тюрми, кайдання тчеться,
і все попутані нитки.

А я розпутать їх не можу,
незримі руки затягли,
чому ж нитки життя могого
спутали мені вороги?

Чом заорали стежки, доріжки,
Куда життям ходила я,
з життя осталася ганчірка...
«Чому? За що?» – пита душа.

Споневіряли мене, збили словами,
і запроторили в тюрму,
хто ж відповість на мої питання,
кого спитаю я: «Чому?»

Кого спитаю я, за що життя зломали,
в серце вселили біль і жах?
І мовчать люди на землі,
і мовчить Господь у небесах!

*1950 (тюрма)
в дуже тяжких хвилях*

Софії Мацюк
(хвалевій товарищі в тюрмі)

Далекий шлях переді мною,
на схід простягся, в синю даль,
в життя цим шляхом помандрую,
хоч в серці біль і жаль.

Далекий шлях переді мною,
простягся до полярних піль,
в життя цим шляхом помандрую,
хоч в серці жаль і біль.

Далекий шлях переді мною,
залізний кінь нас повезе,
невже ж це все, що я любила,
мушу покинути на все!

Далекий шлях переді мною,
в холодну Сибір, в печера,
в життя цим шляхом помандрую,
хоча на серці біль-туга.

Невже ж покину люблю неньку,
сестру і брата, всю рідню,
і нарід свій, що так любила,
і свою рідную землю!

Попрощай нене, ти від мене
стежки, кудюю ходила я,
по них я думи розсівала,
мрії майбутнього життя!

А як весною зацвітуть бози,
цілуйте їх... вони мої,
може в далекій сніженій країні,
вони присняться хоч мені!

Здоровте айстри на грядочках,
я їх садила все на весні,
здоровте і перекажіте,
нехай не плачуть по мені!

Кляняйтесь квіткам, що так цвили,
і маяли нашу сінжать,
бо заки їх сама побачу,
придеться довго, довго ждять!

І друга щирого я мала...
який подарував мені рам'я,
з ним перейти я думала,
своє майбутнєє життя.

А всі його добрі слова
(він так багато дав їх мені)
як скарб повезу на чужину,
як спомин рідної землі.

Шукай собі дівчину другу,
щасливо жий, веселий будь,
тобі звертаю я твоє слово
про мене, друже мій, забудь!

До вас усіх прохання маю,
і не відмовте ви мені,
пришліть в далеку чужу землю –
хоч жмінку рідної землі!

Червень 1950

* * *

Душу окрилюють думки,
я їх вбираю у слова,
але, чи можна словом передати –
чим крилиться душа?

1977

З львівської області (народна)

Прийди, прийди, бригадире,
є добра вечера,
вареники зі сметанов,
ще й курка печена.

Прийшов, прийшов, бригадир,
не велів роздягнутися,
аж дивиться у вікно,
чоловік вернувся.

Бригадире, бригадире,
де я тя подіну?
Хіба сідай у куток
решетом накрию.

Прийшов чоловік до хати,
та стався питати:
– Чи топила, чи варила,
давай вечеряти.

– Ой, я ще не топила,
ані не варила,
як бим знала, що ти прийдеш,
кулешу б зварила.

Питається чоловік:
– А що це в куточку?
Жінка йому відповіла:
– Посадила квочку!

Питається чоловік:
– А що це за квочка,
що у неї попід шию
вишита сорочка?

Ой, як узяв чоловік,
букове полінце,
дісталоя бригадиру,
дісталоя жінці!

Не йди, не йди, бригадире,
у першу бригаду,
бо побита голова,
з переду і з заду.

Отож тобі бригадире,
за твої учинки,
щобись більше не ходив,
до чужої жінки!

Моя Доля

Хтось сполошив мою Долю...
ще... як в колисці я лежала...

Мати доню колихала,
Долі в Бога їй благала,
щоб наділив її доню...

Та... хтось сполохав мою Долю...
і я її не зазнала!

Доля стежки не знайшла,
може до мене і шукала...
але мене не стрічала,
і... поволі відійшла!

Я осталася без Долі!..

Переходжу шлях Життя,
і крокую до кінця...

Та – хтось сполошив мою Долю
і до мене –

не дійшла:

Доленько моя!

1905

Скорботна мати

Таку утомлену, зболілу,
кинули в тюрму за крати,
схиляю голову у руки,
і так страждаю,
як скорбна Мати.
Сиджу у гробі кам'яному
(рік тому, як мене заключили)
з доброї слави мене обдерли,
і печать «сволочі» прибили!
Колючим дротом серце стиснули,
Тяжкії болі його з'орали,
і плюнули мені в душу,
і так безжалісно стоптали.
Розпука клювом нутро рве,
і кров зі серця випиває,
з колись міцного мого життя,
сила і воля утікає...

Линяє ткани мого життя,
линяє, нищиться, дереться,
Колись багате, моє життя,
Нині ганчіркою береться.
Сиджу безсила у кутку,
об сірі стіни б'ю головою,
де людяність? І правда де?
І чи обстане хто за мною?
Душа питає і кричить,
голос аж небес доходить:
де ділася правда свята,
кудою тепер ходить?
А правда зайшла між пани,
і між могутніми засіла,
а до в'язнів, до тюрми,
нема їй ніякого діла!
Чом в людській мові слів нема,
щоб розказати страхіття всієї
жахнули б сь люди на землі,
в небі заплакали б святії!

А душа родить бунт святий,
але безсилля його хапає,
бунт, колись страшний і грізний,
поволі голову схиляє.
Чашу страждання вип'ю до дна,
кращої долі хіба не ждати,
схиляю чоло у долоні –
і так страждаю, як скорбна Мати!

1950

Невже ви мали на це право?

Невже ви мали на це право,
щоби не дати мені вмерти,
і хто же надав вам таке право,
що ви панами життя і смерти?
Невже ж ви мали таке право,
щоб моє життя поломити,
потім, не дати мені вмерти
і приказати мені жити?
Невже ж ви мали таке право
обдерти мене з усеї чести,
прибити знамено «бандити»
і це знамя у життя нести!
Невже ж ви мали на це право,
я, нелюди, у вас питаю,
за мої кривди і страждання
відповіді від вас жадаю!
Невже ж ви мали на це право?
Відгомоном голос б'ється,
і відповіді на ці питання,
ніхто, ніколи не діждеться!
Бо правда сліпа і глуха,
манівцями тепер ходить,
неправда взяла керму в руки
і вона світом верховодить!

*25. III. 1950 (Я наложистка
на себе руки, але мене врятували – О.Д.)*

Зайчик

Пішов зайчик по гриби,
та набрався він біди!..
Уже грибів назбирав
і додому повертав.
Аж тут дощ його напав,
де ж сховатись від дощу,
а дощ ллється: чу...чу...чу...
нема про що й говорити,
в кухні треба запалити,
і обід треба варити.
В лісі ріща наломати,
і у кухню наносити.
Щоби зварити обід –
скільки в зайчика робіт!
А хочеться і погратись,
з зайчиками позмагатись,
слідкувати, де злі пси,
щоби життя зберегти!
Дома зайчик помив ніжки,
і шубовсть собі у ліжко,
ще й будильник накрутив
щоби його розбудив.
Завтра знов нова біда:
мама забагла гриба,
і знов зайчику в ліс іди,
і шукай мамі гриби.
От так зайчик провів днину,
втомлений вліз під перину –
і заснув!
Тихо, цить, зайчик спить!

1953

* * *

Любіть усіх людей на світі,
вони ж наші брати усі,
подаймо руки до життя спільного,
любов'ю сотворимо рай на Землі.

Люди, люди...

Люди, люди, я вас любила,
Я вам давала душу цілу,
А за це все ви заключили
Мене в холодну тюрму.

Раділа з вами щастям вашим,
Переживала біль, тугу,
А за це все ви заключили
Мене в холодну тюрму.

Люди, люди, я вас любила,
Я вам творила тільки добро,
Ви волю взяли, життя зломали –
Питаю, люди, вас: «ЗА ЩО?»

23. XI. 49 – 21. IX. 51

Ви дали мене в одиночку

Ви дали мене в одиночку
і думали, я буду сама,
а біля мене горе велике,
і тяжка журба.

Ви дали мене в одиночку,
думали, буде супокій,
а біля мене горе з журбою,
завели танок свій.

Ви дали мене в одиночку,
щоб людської мови не чуть.
А біля мене горе з журбою,
нутро шматують, серце рвуть!

І в одиночці намірно стало...
Рветься серце, кричить душа.
Ви дали мене в одиночку
і думали, я буду сама!

Для мене одиночки
у світі нема,
бо біля мене все невідлучні:
смуток, горе, тяжка журба!

23. XI. 49 – 21. IX. 51

Вірш про Грузію

Ще не багато літ пройшло,
як там, де річки дві зійшлися,
й, мов рідні сестри, обнялися
(Арагва й Кура) – був монастир.

Ще й сьогодні може бачить пішохід,
стовпи розвалених воріт,
і церковної вежі звід,
але не куриться під ним,
там з кадильниць пахучий дим,
не чути пісень у пізній час
монахів, що моляться за нас.

Тепер там тільки дідусь один,
забутий смертю й людьми,
сторожить сам цих розвалин.
З могильних плит порох мете,
з яких нам каже напись про це,
що вже минуло... славу давну...

Так як оден втомлений цар
в такім-то році, у такий час,
дав свій народ Росії в дар.
А ця країна Грузія була,
і дочекалась, спокійних днів,
вже не боялись ворогів.

Щасливо від тоді цвила,
в тіни пахучих своїх садів,
бо вже за нею друзі були
й її спокою стерегли!

Іванови Франкови

Прийшов на світ,
зоряної літньої ночі,
за ним ішли слова пророчі –
майбутнього.

До лету розложить соколині крила,
в нього великий дух, велика сила.
Це каменярь прийшов скалу валити
що давить всіх!

Нове життя щоби творити,
і сильним голосом, мов грім, він загримить:
«Лупайте цю скалу, нам призначено
її розбити!»

Це прийшов творець життя нового,
Пророк, Співак майбутнього грізного,
з Кров'ю... стражданням... Та буря прогуде,
й народиться новий світ, нове Життя!

Він вірив в це, що його покоління
ватру роздує... й полуміння,
що довгі роки, скрите в золі,
дрімало, вибухне і засіє угорі,
щоби кайдане розтопить!..

Дасть людям волю... свободно жить...
бо довго скована душа –
бажала: волі, світла і тепла!

Щоби правдивмо стать людиною,
і повною груддю дихнуть свободно!

І плів Він сітку своїх дум,
з цього, що тільки підказав ум,
і в сітку слів його цінних,
пішли умні душі не одних!

Плили всі хрустальні душі,
і хоч би в якій глуші – вони були...

І, кинувши клич у народ свій,
він відійшов – на вічний довгий супокій!

Поклін Тобі!

1925

СКОРБОТНА ДУМА (2 варіант)

*Присвячую Марії, о.Миколі, Іванові,
дітям моєї дорогої, незабутньої приятельки –
Іванни Вонсуль.*

Прийде Весна і май прийде,
а ми, матусю, все ждем Тебе,
в квіти прибралась вся земля,
ми Тебе ждем, Тебе нема.

І так гаряче Літо прийде,
а ми все ще так ждем Тебе,
співають жита, паде трава,
ми Тебе ждем – Тебе нема!

Й осінь красками зацвіте,
а ми, матусю, все ждем Тебе,
минає Осінь золота –
Чому ж, матусю, Тебе нема!

А там надійде вже Зима,
а ми самотні – Тебе нема...
мороз лютує і сніг паде –
але ми вже не ждем Тебе!

Не ждем Тебе... Ти відійшла
на вічний сон і супокій,
І нас самотніх залишила,
А серце рве туга і біль...

У чесний труд і у життя
Ти нас вела й з Тобою йшли,
Ти відійшла, мамо, від нас,
І з ким же дальше підем ми?
Ми йшли усе рам'я в рам'я,
втіхо й горе поряд були,
Хто ж нам рам'я тепер подасть,
як відійшла від нас Ти?

Ти відійшла... й з собою взяла
супокій і радість всю
і оре серце вічний біль
і туга вічна рве душу!

Так будем прясти спомини,
так перейдем життя сумне,
і все тужити будемо,
й любити будем все Тебе!
Молитись будемо до Тебе
з душами повними Туги,
І все, матусю, де Тис почила,
будем топтати стежку ми.

Соловії

Ой, як співають соловії!
Колишуть смуток: «Люлі, люлі!»
А квіти пахнуть, серце радіє,
і людям долю кують зозулі!
Ой, як щебечуть соловії!
Забулось горе, серце радіє,
Моргають зорі на небозводі...
В душі збудились гарні мрії.
Темна ніч всюди, а в серці ясно,
ясно любов'ю, до всего світа.
Хочеться жити у цій любові,
ще довго... гарні й щасливі літа!

1945

Новорічні побажання

З Новим роком Вас вітаю і бажаю: щоб життя
йшло Вам назустріч з одвертими раменами і усьмі-
хом, обдаровуючи Вас міцним здоров'ям, щастям.
Радістю та погодою духа, а в серці щоб полуменіла
Любов до Гарного, Великого, до Людей і світа.

Щоби у Вашій хаті все гостювало Добро, щоби
Ви все були вдоволені!

Прожийте сто літ і сто зим з юною душею,
з серцем молодим.

Гарно вік прожити ще й добавку попросити!
Щоб ходили Ви квітками, медовими стежками.

ДО МОЄЇ ЗЕМЛІ І НАРОДУ

*(Допрацьований Дучимінською варіант
поезії «Щаслива і по смерті»)*

Безмежні зелені поля,
квітучі пахучі кущі.
Як люблю безмежно я вас,
як дорогі ви мені!
І села в квітучих садах,
і ріки у бистрім бігу.
Як люблю безмежно я вас,
вам посилаю свою тугу!
А ти, Народе мій дорогий,
ви, діти і молодь, і старі.
Я вас всім серцем люблю,
ви дорогі і близькі мені...
А як надійде вже хвиля та,
що відійти від вас мушу.
З вами остане любов моя,
а ви – обтуліть нею душу!
З вами остане любов моя,
найкраще моє почування,
щоб все у вас добро було –
щоб воплотилось ваше бажання.
Моя любов обтулить вам душу,
я її в серці до вас носила...
Прийми, Народе, мою любов –
а я по смерті – буду щаслива!

13. VII. 72

Молоді в альбом

У ваших душах квітуть троянди...
І все вам назустріч сміється в житті,
колишуть думу смілі сподівання,
геройські думи, мрії золоті!

І як по небі пливають хмарки білі,
Колишуться, летять в синяві,

Так на горизонті життя молодого,
Хай полум'яніє любов у серці-душі –

до Народу свого, Краси і Добра,
розсівайте любов і сонце,
шляхетних горінь,
хай буде душа.

23. III. 67

**Виймки зі збірки: «Весняні дні»
(мої молодечі вірші)**

Молодій

Гарній

Людині

Людмилі

від

авторки

На світі любові не є забагато,
Заки відійдемо, треба її роздять,
Роздавай Кохання, і любов, і сонце,
Роздавай все другим,
Заки ляжемо спать!

* * *

Я молода, я йду в життя
й буду, Народе, тобі служити,
на твою славу працювати,
з цілого серця тебе любити.

Народе любий, Україно!
Прийміть мене, я присягаю,
що вам у службі вірна буду,
все життя моє... до краю!
Прийміть мене!

ВИБРАНА ПРОЗА

СУМНИЙ ХРИСТОС

*Ользі Кобилянській в 40-літню
річницю її праці на полі літературнім*

I

На роздоріжжі стояв кам'яний Христос, веселий, воскреслий Христос. Проміння довкола його голови розсипало щастя, а усміхнене обличчя розливало довкола супокій – і всі, що переходили роздоріжжям, кланялися Святому, з радістю в душі.

Кам'яний Христос одною рукою вказував у простори вічного царства, а другою на серце у своїх кам'яних грудях.

Кождому, хто проходив коло нього, кождому, хто тільки глянув у Його святе ясне обличчя, кождому ніби вказував – проповідував: через серце до неба, через любов до вічного щастя в небі, а дочасного добра на землі!

І дивну міць мав цей Христос зі серцем у кам'яних грудях. До Його стіп приходили люди по пораду, потіху, бадьорість. Кому в серці загніздився лихий сумнів, а він щиро зітхнув до кам'яного Христа, діставав ласки, розради й супокою душі – сумнів уступав певності.

Кого смуток оповив густим серпанком, а він прийшов до кам'яного Христа, тому в умі ставало ясно, а в душу спливала тиха радість: відходив радий – від радісного Христа. Кого мучила хвороба кволості та зневіри – цей відходив від кам'яного Христа повний бадьорості й віри. Ці, які мили землю слізьми перед Христом – відходили з усмішкою на губах, славлячи серце Христове у кам'яних грудях.

В недільні ранки приносили дівчата квіти і, прикрашуючи його, співали: «Осанна», а пташки виспівували вічну хвалу Богові, а людям мир!

Довкола зеленіли поля урожаєм, а чотири доріжки своїми раменами вказували людям шлях на всі чотири сторони світа, що його благословив Христос, одною рукою на серці, а другою вказуючи в країну вічного щастя.

І довгі роки стояв цей кам'яний Христос на роздоріжжі – і довгі роки приходили товпи до Нього в усякі хвилі свого життя.

II

Та посіяв чорний бог зілля смутку й зла на землю. Люди одурманені впали в тривогу, ходили один за одним в безладі й безраді, йдучи перед себе без цілі, застрашені й непевні. Велика неміч опанувала всіх, усі серця тривожно билися в прочуванні чогось страшного, в передчутті страшного панування чорного бога, в очікуванні жнив посіяного ним насіння.

І забули люди про Христа, про кам'яного Христа на роздоріжжі. Стояв Христос тепер самотній і забутий. Товпи народа пішого й на конях днями й ночами переїздили попри Нього, та й ніхто квіток не приносив – стояв, закурений порохами, забутий.

.....
Довкола кам'яного Христа закипіло.

І закурилися доріжки, що вели в чотири сторони світа. Двома доріжками йшли одні, другими двома – другі брати. Стрінулися на роздоріжжі й пролили кров. Потім стихло й опустіло, лишилися тільки малі, чорні могилки на полі, на яких березові хрести простягли свої білі рамена, ніби в просьбі чи в прокльоні, а може хотіли б захистити чи перестерегти перед кимось чи чимось. Пташки

не співали, добрі люди не ходили білими доріжками, а врожайні поля почорніли присохлою кров'ю.

Кіпіло пекло на святій землі, поміж добрі люди.

.....
По довгім, довгім часі, пронісся знов полями спів пташок, люди й звірята вийшли зі своїх кріювок. Настав супокій. Супостат пропав.

І нагадали люди кам'яного Христа й почали юрбами йти до Нього зі своїм серцем.

Коли прийшли на роздоріжжя, стали здивовані. Христос – веселий, воскреслий Христос – похилився. Прикляк на одно коліно, на нього спер руку, а на ній похилив сумну голову, на якій замість ореолу воскресіння був терновий вінок. Другою рукою притис серце в кам'яних грудях.

.....
Почорнілі поля знов зазеленіли. Доріжки знов показують людям дорогу в світ; білі хрести на могилах почорніли й попадали, могилки зрівняно з землею, пам'ять про тих, що в них спочили, поволі губиться. Пташки знов співають, тільки сумний Христос не підносить своєї голови, не скидає тернової корони зі своїх скроней. Схилив голову й сумує людським горем і людським безсиллям.

Приніс Себе в жертву, воскрес, радий, що відкулив люд свій – та люди знов прибили Його на хрест і знов вложили терновий вінок замість корони слави...

І похилився кам'яний Христос у великім болю й смутку – навіки похилився – на роздоріжжі, де чотири доріжки простягли рамена в чотири сторони світа.

ХРИСТОС І ПОЕТ

Легенда

*Посвячую п.п.Стефанові і Галі
Ванчицьким – на спомин прогулки
до Космача*

Над Єрусалимом зійшло ясне сонце.

Була неділя. Та не була це буденна неділя по сабаші. По місті розійшлася дивна вістка, що Ісус Назарянин, який себе проголошував царем якогось безмежного царства і за своє бунтарство потерпів належну кару смерті на хресті – воскрес! Родина і прихильники зложили тіло його в гробі, обвини плащаницею, жовніри сторожили гробу та в невідомий спосіб гріб остав пустий, Христос вийшов, воскрес!

В природі діялися невидані явища: з одних цвітів уносилися пахощі, ніби дими з пахучих кадильниць, синенькі дзвоники дзвонили тихонькими ніжними звуками: Христос воскрес! У співах пташок чути було пісню радості і ликовання.

По місті загула вістка, що вірні бачили його, як йшов в ясності, зі світлим обличчям, з серцем, опроміненим любов'ю. І хто приблизився до Нього, на того сходила невисловлена сила і благодать та незміримо щастя вселявалося ясністю в серце й душі. Юрби ходили по місті, обговорювали нічим неоправдану подію і до гробу, де спочивав Ісус - ішли перші прочани.

Вірні плакали з радості й обіймали один одного, цілувалися, возвіщаючи:

– Христос воскрес!

– Направду, воістину воскрес! – гомоніли радісні відповіді.

Всі йшли, бігли шукати Того, який воскрес, як проповідували пророки; як сам обіцяв – воскрес і усім мав принести великі дари. Не розуміли.

що це мають бути великі дари духа, й думали про дочасні добра.

Самотній поет – вийшов подивитися на ранній світ, послухати співу пташок, подивитися на благоуханні цвіти. Вийшов, щоби нанизати шнурочок перлин – роси, і потому малювати їх красками, вийшов вслухатися в музику природи і потому людям їхніми словами складати пісні – зібрати золотих струн сонячного проміння, щоби на них грати найкращі симфонії.

По дорозі поштовхувала його юрба задуманого і заслуханого в гамори світів. До нього долетів людський голос:

– Христос воскрес!

– Воістину!

...А хвиля народу пливла по місті в різних напрямках, шукаючи воскреслого Назарея.

Цей Назарей цікавив поета тим, що за свою віру і свою правду дав себе на хрест і, умираючи, проголошував любов до ворогів.

Поет ішов з юрбою і молився величавій святості. Він відчував, що йде назустріч Воскреслого, назустріч новому життю!

Душа його бажала цілим своїм єством побачити Воскреслого, почути його... Почула потребу обнови, потребу очистити себе від подиху юрби, від буденності...

Бажала цілющої купелі...

Нових доріг бажалося...

Велика туга вела його вперед, туга за чимось неосягненим, незнаним.

І він линув йому назустріч...

– Назареєць мусів бути поет! – думав. – Дати себе розп'яти на хрест за царство, якого нема ніде на світі, умирати в болях з усміхом на устах, змочених жовчю; молитися за ворогів, проголошувати любов до всього людства... Це може лиш

божевільний поет, або поет – Бог! Всі поети криють в собі неперебрані скарби царства – укриті перед очима звичайних смертників... бо вони не розуміють його! А цей проголосив про скарби духа, а вони його небесне царство взяли за звичайне земне... І розіп'яли його... А тепер юрба його шукає, гонена цікавістю.

І в душі поета жевріло бажання побачити Воскреслого. Вже вийшов за мури міста і остав сам у своїй мандрівці.

Перед ним щось заясніло.

Ясність зближалася, а в ній стояв Воскреслий. З серця падали промені любові, з п'яťох ран зливалось безмежне щастя і падало в душу поета.

Йшов назустріч з дрижанням любові та бажання.

– Куди йдеш? За чим тужиш? – спитав його солодкий голос.

– Не знаю... – шептав поет, похиливши голову.

– До мене йдеш, за мною тужиш, мене шукаєш?!

Поет, оп'янілий від щастя, яке виповнило нутро його, схилився до стіп Воскреслого.

Христос підніс його своїми святими руками і пригорнув до серця, палаючого любов'ю.

– Ти один воістину затужив і шукав за мною. Товпа кружляє в мурах міста, шукає мене, а ти один умів знайти. За це я вплию в твоє серце всі благодаті, які є в мене. Всі ласки, вся творчість буде вічно перебувати в твоїм єстві! Любов'ю своєю обіймеш всіх і вся, творити будеш казкові замки і будівлі, в яких знайдуть захист твої потомки. Дарую тобі безмежне царство духа, в яким спічнеш, утікаючи від гамірного світа. Будеш говорити в хвилях відпочинку з квітами і метеликами, а свою тугу-біль розкажеш тільки природі і там знайдеш зрозуміння і полегшу...

...тобі назустріч буде сміятися сонце!

...місяць тобі скаже те, на що ще в людській мові слів немає...

...зорі освітять тобі твої дороги і стремління.

...в природі знайдеш рідню душі своїй.

...дарую тобі велику благодать – тобі, потомкам твоїм.

...але з усіми скарбами і добрими мусиш прийняти на себе і хрест мій і мої терпіння... Ціле життя будеш його двигати на раменах своїх, юрба буде розпинати тебе, а ти будеш страждати і відкуплювати людство, як я. І будеш любити, як я, і будеш людям прикрашувати життя квітами... Приймеш zarazом всі наруги світа, всі його обиди, всі його поличники... І юрба буде над тобою насміюватись, як наді мною.

– О, Ісусе! – шептав поет ледве чутно, а з лиця падали ясні промені щастя.

.....

Віки кануть в безвість вічності... Потомки поета живуть в царстві, дарованім колись Христом їх предкові. І щороку, коли світ обходить урочисте свято Воскресіння Христа – Воскреслий входить в їх душі і кріпить свій заповіт... Бо тільки їх настановив Він своїми заступниками на землі.

ВЕЛИКОДНЯ ЛЕГЕНДА

На хресті вмирав Христос. Умирав за людей, які розіп'яли Його... Страждальна Мати дала свого єдиного Сина на смерть, за велику визвольну ідею, а сама під хрестом вмирала з болю і розпуки...

Висів на хресті наго, на посміх людям.

Побачив павук наготу Христа і завстидався. Завстидався за людей, які у своїй злобі не дають себе перевищити. Серце малого павука здригнулося, і він почав чимборше ткати срібну павутину довкола бедер Христа. І обтулив святе, зболіле тіло Христове ніжною тканею.

Недалеко хреста, на якому вмирав Бог, стояла червона лілея. Пишалася своїм яскравим і струнким білом. Коли побачила вмираючого Христа зі спаленими спрагою устами, добула з глибокої комори своєї чаші краплю солодкого меду. Попросила бджілку, щоби носила цей мед на спалені губи Христа, які жовнір напував жовчю. І відітхнув Христос від покріплюючої краплини меду, яку лілея добула зі своєї комори, а бджілка носила до губ Христа.

.....
Надлетів жайворонок. Із дзюбка полилася слава Творцеві, але глянув і пізнав Бога на хресті у людських муках...

Побачив тернову корону Короля королів. Колючки вбивалися в тіло, а струйки пливучої червоної крові писали по чолі та обличчі біль, який шматував Бога-чоловіка. Легенько спустився, сів на корону і своїм дрібним дзюбком почав обломлювати колючки тернини, які не тільки були вбиті в тіло Христа, але і в серце страждальної Матері... І почав крилатий співак видовбувати терня зі святих ран, а Мати-Страдниця благословила малій пташці, в якій було більш серця, як

у людей, які прибили Його на хрест за науку,
повну любові.

Сонце підійшло вже високо і розсипало довкола
гаряче полум'я південної жарі. Надлетів бистрий
орел та побачив святу голову, похилену болем і
втомою від гарячі та духоти розпаленого повітря.
І в серці короля птахів піднявся бунт. Чом люди
вбивають своїх пророків, своїх богів-королів?
І розложив свої широкі крила над головою Христа,
та захистив Його від гарячої полуміни сонця.

А з півночі, з-під високих гір, які свої вершки
кутали в опалеві мряки, прийшла дівчина у виши-
ваній сорочці і в намисті. Несла вінок зі золотого
колосся і наруч васильку. У стіп Христа зложила
вінок і васильком закосичила хрест. Хотіла улег-
шити біль Розп'ятого квітками і щирим серцем...

День клонився до заходу, спека гасла.

Павук скінчив роботу і дивився на свою сріб-
ну ткань довкола бедер Христа.

Лілея плакала вечірними росами.

Пчілка сиділа у вулику сумна.

Буйний орел відлетів з жахом перед злобою
світа.

Дівчина з далекої півночі стояла з розпукою з
серці... Червоне намисто розсипалося кривавими
сльозами.

Мати-страдниця стояла під хрестом, зацімила
з болю.

А Христос тихо, склонивши голову, віддав
духа Богові!

.....
Чорні клуби хмар покрили небо, затінили
сонце, пільма впала тяжкою опоною на цілий
світ... Гуділи громи, горіли блискавиці... Здригну-
лась земля осіннім листком, дрижала вся природа
і заридала бурею!

Бог-чоловік помер!

.....

Павук захистив себе під дерев'яним раменем хреста, на якому умер Христос. І дотепер тче по кутках свою ніжну ткань.

А в нагороду дав йому Бог у виконанні таку ніжність і мистецтво, що ніхто йому не дорівняє.

Малого співака захистила грудка землі, до якої припав з острахом і до сьогодні вона захищає його, і він під нею в'є своє гніздо.

А буйний орел полетів у високі верхи і там, перед розшалілою бурею, захистили його скелі. Там він і до сьогодні кладе гніздо своє.

Лілейка побіліла з грози. Коли рано сонце вставало, зцілювало срібні роси з її блідних лиць. Вона так і лишилася назавше білою і стала символом невинності.

А дівчина з-під високих гір у вишиваній сорочці з пірваним намистом не відступала Христа. Хай світ валиться, земля дрижить, хай сонце згасне – вона не лишила Христа, ні Його святої Матері.

Душу її заповнила велика любов до ідеї, за яку вмер Христос і терпіння, яке мало принести і їй. І сьогодні над нею хрест і криваві сльози – але в душі в неї великі скарби: витривалість і віра в майбутнє, у воскресіння!

.....

І настав ясний ранок. Тіла на хресгі вже не було. Спочило в гробі. Було тихо і святочно.

.....

А третього дня природа грала і раділа:
– Христос Воскрес!

ТУГА ПОЕТА

Забутому поетові

На екрані ночі образ: сірі, тяжкі мряки оповили світ, затемнюючи його, розсіваючи холод і сум довкола себе. Звізди погасли, місяць не вийшов...

Тиха туга поета летить крізь тумани навздогін...

Білою голубкою знялася в його душі й мчить у широкий світ – ясною зіркою загоріла й чарувала таємничим світлом, золотим струменем полилась крізь тумани-мряки, перетикаючись золотою основою.

Він вислав її навздогін дружині забутого поета.

Нагадувала їй достойне, хворе серце... Зітханням болючим дотикала ніжних струн, а вона дрижала безконечним болем і тугою його душі... Плачем невинного дитяти гомоніла на струнах серця. Душа її пестила його, обіймала, мов мати дитину, горнула до грудей, заколисуючи великий біль і терпіння, які вміє зродити душа поета, а вони дрижучими хвилями линули у простір.

Летіла далі навздогін чи назустріч незнайомому, невиспіваному. Уносилася тихим співом без гомону... Солов'ї мовкли здивовані, цвіти завмирили заслухані... Пісня туги... Туги, яка безмежним страхом життя вицвіла в очах жреців богині – Поезії.

Летіла навздогін себе самої... Вечором падала сріблистою росою на землю, – та не знаходила супокою... Ранком знімалася мрійливими опарами і летіла високо-високо у широкий світ... простір... Падала перед тронієм Всевишнього білими квітками...

Та туга поета бездонна!

Господь брав своїми святими долонями ці квіти, зроджені в душі поета, і святою рукою розсівав цей скарб між людей по божому світу, немов перли, мов самоцвіти...

Вони падали радужкою на землю. Гинули в серцях, які не заломлювали світла, а лиш оживали, коли знову впали в душу поета, який був їх батьком...

Туга поета безконечна.

СПІВАЧКА

*Ользі Кобилянській
в ювілейний рік*

Судільниці прорекли, що вона буде співачкою.

Була ясна, зоряна, осіння ніч. Принесла на світ в своїй душі цю світляну полосу зізд...

В саду тихо падало листячко – а нуту захопили струни її серця – душі: лагідну, сумну, болючу...

Великі сонячні квіти дрімали, схиливши помучені голови, по цілоденнім змаганні до сонця...

Їх бажання, їх тиху тугу за світлом принесла в своїм серці!...

Не чудовим голосом співатиме-чаруватиме, а піснею-словом розмалює небосхил життя, зітханням падучого листячка заспіває пісню туги, а душею, тим сонце-цвітом буде ціле життя стежити за світляними просторами й співати пісню суму й любові.

Та доля позаздрила їй чару-пісні, позаздрила талану. Вона стала їй мачухою й присудила їй вічну самоту. Вона співала пісні, тихо тужила за світляними просторами.

Чекала на май – весну життя...

Співачка співала – чарувала своїми піснями про красу-кохання, про життя, якого бажання так і тремтіло на струнах її арфи.

Полонила сотки душ своїм співом, та – остала сама – одинока зі своїм скарбом, яким була вічна туга за красою.

Непомітно минув май – весна...

Ллється пісня – слово облітає світ широкий. чарує...

Сльози тремтять на віях перлинами дороги-ми, скарби почувань летять з душі, та – вона все самотня, все з тугою...

І дивувався світ, звідки Вона вміє цих пісень,
де це джерело, звідки бере натхнення... Звідки
такий чар слова...

Здогадувались чогось незвичайного, небу-
денного...

А Вона їх принесла на світ зоряної осінньої
ночі, принесла зі собою тони осінньої пісні паду-
чого листя, принесла тугу сонячних квітів, тугу
за сонцем...

А судильниці судили їй бути співачкою.

Тисячі душ полонила своїм чаром – словом,
та – була все самотня!

.....

Осінні вітри шелестять сумну пісню...

Срібло вкрадається у темінь... під твердою
рукою Конечності все похиляється...

Юрба кланяється, гімни співає, та – вона все
сумна, одинока!..

В цілому житті нічого для себе не знайшла.
Співала другим. Та невичерпаний скарб, багатство
пісень.

Її душа ще не заспівала лебединої пісні...

Юрба бажає, очікує дальших пісень...

А вона все самотня і сумна!..

МАЛЯР

До мене щоночі приходить маляр.

Він такий таємний, дивний. Входить тихо, непомітно у кімнату, цілує моє журбою пооране чоло, навіває сни, які вводять мене у далеку країну щастя і краси – а сам береться малювати.

Коли прокидаюся зрана, знаходжу завжди дванадцять образів пречудово дивної роботи: не то різьба, не то малюнок... Усі вони мальовані лиш одною білою барвою і прикидаються, ніби вони різьблені в мармурі.

Мотиви з природи. На одних пречудні листочки незнаних зачарованих рослин, які мертвою тугою простягаються у простір...

На других – види. То знов образ, ніби з пречудної тканини мережаний. В мряку закутана природа, лиш вершки високих дерев вихилились понад це море, ніби кораблики, які закам'яніли в дорозі... Може, до якої цілі... І здається, що ось захвилює біле море, заколишуться кораблики, неначе колиски, і присплять своєю білиною, своєю чистотою душу... Навінуть сни... Та цить! Це мертвечина, не ворухнеться... Холодом віє... Морозить душу...

То знов сміливим рухом кинені ризи галуззя якогось екзотичного дерева... Досконало викінчені ліній, тонкість... Тло задумане, далеке...

Або – невиразний далекий простір, безмежний, безмежний, як туга душі, як сум життя...

Нічого. Образу ніякого... Лиш даль, даль, приваблююча своєю шириною, своєю безмежністю... Своім подихом свободи, своїм розмахом... Та – холод віє...

То знов заворожений город, безконечний, з вузькими стежинками, яким кінця не видно, йдеш думкою ними і перед душею відчиняються безкраї світи зачарованих країн... Стежки в'ються, в'ються темними нитками попід похилі скелі та високі гори, які стали кам'яною хвилею... Вводять душу в країну супокою.

Йдуть образи один за другим, один за другим, щодня інші, щодня змінні...

Мотив ніколи не повторюється. Все одна і та сама мертвечина, не вичувається нічого живого, нічого теплого.

Вдивляючись у ці образи, забуваєш усе і йдеш, ведений невидимим малярем, в країну його духа... В країну безкрайнього супокою і смерті.

Та чим далі в день, образи бліднуть, зникають, зостає чистий підклад. Одначе, коли сутінки схилять голову і заглянуть у вікна, маляр наближається. Настає ніч, усе посне, він своїм подихом повіває сні, і береться знов до роботи.

Як я була маленька, мені бабуся розказувала казку: був на світі молодець гарний, розкішний та могучий. Ось він одного разу поповнив злочин... Повбивав однієї ночі всі квіти, що дихали красою, усі пуп'янки, що тремтіли бажанням жити, усі листочки зв'ялив. Зморозив хвилі пливучого існування. І коли рано сонечко підняло головку – стривожилося і гнівом скипіло на злочинця.

І почали шукати за злодієм.

Вкінці вдалося його привести, а богиня помсти так його прокляла, щоб усі жертви його не сходили йому з ума-совісті. Куди він не повернеться, йому одно на думці, на очах: вбита краса життя.

А він, щоби забути свій злочин, мандрує, каруючись, від села до села, від краю до краю, від моря до моря – завжди повертаючись у те саме місце. Та йому на умі постійно ним вбите життя і він нічого більше не знає, крім одного свого злочину.

У своїй мандрівці покути, де стане, там зараз йому викидається завжди сей світ, який він знищив: гарний, цвітучий, повний життя і краси.

Він відтворює трупи своїх жертв, хоче їх воскресити, збудити до життя. Та дарма. З-під його вмілих пальців виходить лиш мертвечина. І все, що він творить з трудом, невидима рука затирає...

Так він каратиметься довіку, до суду, покуюючи свій злочин.

Чи не він це заходить до мене.

WARUM?

Присвячую щирому другові Михайлові

Ніч.

Опалеві мряки оповили прозорою легкою тканиною сонне село. Природа розстеляє цей срібнотканий завій мистецькою рукою; тче його в різноманітні узорі; прикриває, розвиває, ухилює... і творить чудову гармонію, зливаючи в одне ніжні рубці мряки та грубі зариси дерев і хат. Усе - розхвильоване віддихом ночі, прикидається неземним, дивним. Каскад хвиль місячного сяйва обливає усе сріблом.

Грізно здіймаються зариси залізничного моста. Високі луки сплелися залізними руками, стоять, немовби не поборимі ніякою силою.

На мості варта. Ходять жовніри там і назад - кілометр від них повзає ворог по землі, підкрадаючись.

Йому не хочеться ні вартити, ні ворогів бити, ні війни... Роздумує - за що вони поневіряться, за що один одного вбивають?.. За що?.. І чим вони вороги собі?

Сперся на кріс, дивиться на бистру воду ріки. Спомини гомоном б'ються в душі.

Мав стареньку матір і був музиком. Всіх людей на світі кохав, а тепер кажуть йому їх ненавидіти. Чому й за що? Він не знає.

Пригадує свій виїзд. Старенька плаче, побивається - він заспокоює її, що нікого не вб'є. Він їм розкаже, що це не в його силі, проти його переконань... Він верне!..

На прощання ще заграє. Під руки підпадає «Warum?». І дивно - скільки разів не грав цей улюблений твір, все щось не розумів у нім, все щось виходило неясного. Днесь зрозумів вповні

цей болючий сумнів, який покутою душі товчеться у творі музичнім – який ставав питанням без відповіді. Днесь зрозумів його...

З останнім акордом в душі – виїхав на війну, вбивати людей...

Вода мерехтить золотом в сяйві місяця... шумить музикою... дрижить, повна життя, руху, співу шумлячих хвиль.

З-над берега здіймаються ясні, непрозорі опарі, клубляться, долітають...

Золоті струни розтягнені, невидимі, павутинні руки чийсь грають на них...

Задрижали струни могутнім акордом... мерехтить золото, шумить пісня, творена невидимим, але могутнім митцем...

Б'ють акорди – немов хвилі об камінь.

Понад берегом тіні... В довгих білих одягах хилитаються під такт музики... Дивний, незнаний танець!..

Ніжно, ніжно пливе акорд, вколисує, пестить душу... падає у ню сумним промінням місяця... Місяць заслуханий в цю пісню, яку зродила душа великого поета-музика під враженням його тьмяно-сумного світла... Його мертве, без руху лице, задивлене, заслухане у власний шепіт... Акорд, акорд... сильно... й знов пливе тихо й ніжно, як місяць по небі...

Дрижать струни золотії, мерехтить золото, шумить пісня...

Неяди виходять зі своїх водяних палат. З їх шат кануть перли... Одіж стелиться... І вони заслухані...

Що це? Що це?

Він добачає, як з прибережних кущів-мряк вихиляється лице з буйним волосом... Довгі, мрячні пальці ніжно дотикають струн золотих, і тони беруться місячним сяйвом...

Mondscheinsonate¹.

Безпритомним жовнярем стрясає товариш:

– Не спи! Кара смерті на позиції. Ворог підповз.

Ворог... війна... Опритомнів.

Так це була брехня? Лють охоплює його серце, сам не знає на кого, чи на що?! Йому страшенно хочеться стрілити в сторону місяця, у це цинічне, бездушне лице... Яке вміє гадюкою оповити серце-душу, влити отруту, а сам завжди спокійний, зрівноважений...

«Ворог підповз... можна би...», – чує якийсь пекучий шепіт.

Чи це місяць, цей сатрап, нашіптує?

Паф, паф, паф... Що це? Чого? До кого стріляють і за що? До ворога?.. А чим він ворог мені?. Чим? – питає втомлена душа. – Може, й він перед хвилиною слухав, як і я, пісню місячного саява, яку зродила душа великого митця...

Відходить, відвертається, не хоче бачити брехні, яка є правдою...

Близько моста стоїть велике господарство. Збіг, щоби купити дещо, покріпитися. В вухах дзвенять йому могутні акорди нічної пісні, в душі любов до вселенної, прекрасної, позолоченої сходячим сонечком.

«Поклін тобі, ясне! Бач, як ти усміхаєшся весело! Ти кохаєш світ, правда, кохаєш?.. І я кохаю...»

А в душі йому дзвенить: «Wagum?». Могутні акорди знаку питань без відповіді!.. В хаті дві сестри. Трьох братів забрали їм рік тому до криміналу, бо за землю вбили сусіда...

Чимборше вертає та думає, що це за дисонанс вижа.

¹ Місячна соната (нім.)

Брати ці в криміналі – за що? Що видали «війну святу» за землю сусідові... А вони – що роблять? Вбивають один одного також – за землю. Чому ж їх не беруть до криміналу, не судять, не вішають – коли вони убивці! Чому ж їх благословлять ще хрестом святим на «святую справу», коли тамтих трьох запроторили в кримінал, славили обійниками – а вони, а їх?.. Кидається на землю у м'яку траву й з розпукою в серці кричить:

– Боже, Боже! Де ти, великий добрий Боже? Де правда – де брехня? Де край одному – початок другому?!

Конвульсивно стискає руки, рве одіж... Бореться сам зі собою, проти всіх... Безсильний!

Лежить довго безповоротно... а сонце гладить його розпалену голову, а пісня мешканців трав буйних колише зболілу душу.

Невидима оркестра грає... Сотки музиків... вслухується... приходить до себе, розрізняє акорди дурові, мольові... Дрібонькі мушки взяли віолін і так згідно, гармонійно грають: питання без відповіді.

Цвіркуни беруть акорди сміло, ясно... Так і вичувається могутність, бунт душі проти таємності життя...

«Warum?.. Warum?..» – плаче в цілім світі трав.

Душа музики вслухається, чи не знайде фальшивої ноти, фальшивого тону... та ні! Природа не помиляється, фальші в тонах в неї немає...

І він розуміє вповні душу автора твору музичного.

На світі творилось діло знищення і лукавства. Під чорною опоною ночі творились грішні, свято-татські діла.

Громи гармат, кріси машинові... шум битви. Братня рука справляє кріс у груди брата, братня кров скроплює одіж братню... Стривожений безсильний стоїть жовнір-музик на варті.

Серце тривожно б'ється у грудях, душа мліє:

«Боже великий, добрий Боже, де ти дівся?
Зішли сонце, розжени пітьму ночі, нехай брат
брата побачить!»

Ранок. Надворі чудово, тихо... Гори будяться,
ще сонні стоять супроти сонечка, закутані в сер-
панок мряки ранньої.

Виглянуло сонечко ясне, супокійне, вливаючи
в душу тишину. Немов вітає усіх і усе: «Мир
з вами!»

Хрести ясні, блищать білизною своєю на тлі
гарного пейзажу гірського. Тиша... Та люба тиша
по страшній бурхливій ночі.

Природа грає симфонію поєднання.

Гамір життя зливається з шумом ріки, співом
пташок і надією в душі...

Краса й правда беруть скипетр панування
у свої святі руки.

Брехня, сумніви беруться мрякою... Христос
уноситься над землею.

І знов серце мліє, душа корчиться, шукає Бога...

Понад голови блудячи, літають кулі, земля
здрігається від страху, щонайдосконаліші ство-
ріння Божі створили на землі царство чорного
бога – пекло, поклонилися йому, виповнюючи
заповідь його.

Гори купаються у мрячних заслонах, щоби не
бачити, не чути...

Закипіло життя, полилося повним струменем.

Знов гуркоче грім гармат... кріс машинний
сіє смерть... клуби диму, куряви, запах крові. Кри-
ки – дикі, які підносять жреці Сатани, приносячи в
жертву все, чого бажає цей страшний володар.

З високого залізного моста все видно. Скалу-
бинками колеться серце йому... Він кричить німим
болем, та голос його душі беззвучний...

«Брате мій! Чому не жахає тебе кров, яка спливає краплинками по одіжці твоїй? Це братня кров!»

Це не кров... це рубіни-коралі дорогоцінні, які здобути треба!..

Чому твоє серце не здригнеться на всі сльози, вилляні страшною ночі?

Це перли-самоцвіти, що манять око!

А стогони всі, зойки братні?.. Брате мій, чи чуєш їх?

Це музика, яка наповнює душу людську чимось солодким до дальшого «вперед» на криваве діло!

Брате мій, не топчи трупа братнього!

Боже мій, Боже, безсильний Боже!.. А я, люди, так люблю вас!

Безпритомно паде людина. Його несуть до найближчої хати, де дві сестри і троє братів-убійників у криміналі.

І сниться хворому жовнярові-музикові, що він стоїть перед прегарним, райдужного цвіту брамою-луком – до іншого світа. Там усі люди мають Бога не в небі, а в серцях, там Христос не з каміння, а живий між ними, й заповідь його велика свята панує над усім – живе!

Таємний голос шепотів: «Прийдіть до мене всі! Світ великий і гарний! А вам, нужденні створіння, мало його? Розійдіться усі, побачите, що місце й добро буде. Підійміть ваші душі високо, як лук цеї брами й побачите, яке діло ви творите...»

Душа клониться, радіє, летить кудись...

Та слова переходять без гомону. Знов громи гармат будять хвору душу, приводять до пам'яті дійсність.

Знов куряви, кров і смерть...

Никне брама-райдута зі своїм барвним цвітом, зникають рамена, які з любов'ю простяглись до світу, обіцяючи рай...

Хвора душа молодого музика терпіла любов'ю і безрадістю супроти світа та його дивних, незрозумілих, суперечливих правил...

«Wagum... ach wagum?» – чує вухо його...

Над ним похиляється голова, оповита срібною опоною, гладить його...

Це мати? Чому ти прийшла сюди у це пекло? Чому, моя добра, свята нене! Бач, яке твориться. Бач, скільки брехні... Тікай відси!

Тікай! Ходімо... ходімо удвох, далеко від цієї брехні, яку творять люди...

А однак, нене, – я люблю їх... я люблю цілий світ...

І сниться йому чудовий сон... Усе так гарно зеленіє, квіти цвітуть, пташки співають... Усяка музика відзивається – лиш людської мови немає...

Та йому не тужно за нею. Вона така брехлива! Стільки зла...

А ці дерева шумлять якусь стару, відвічну правду, ці пташки співають правдиву пісню, що їх маленьке серденько вчуває – квіти... А десь з далекого обрію гамір людей і питання: «Wagum?»

Люди кєрєаві цілу ніч пливли по небозводі – гасли звізди. За землю, за пісок, за камінь, за траву – падало життя людей!

І кому вони покорилися, якій силі? Хто смів душі людській розказати ненавидіти – й вона ненавиділа; вбивати – й вони вбивали; класти своє життя за щось безіменне – й мільйони людей кидало на великий жертovníк якогось страшного бога молоде життя, здоров'я, існування своє і многих одиниць... Лахміттям падали найдорожчі скарби людської душі й тіла до ніг когось

страшного, безіменного, якого однаково ж усі слухали, якому мовчки корилися.

В душі молодого жовняра-музика жевріє бунт. Чому й для чого? Де той «він», який сміє розказувати душі людській? Проти «нього», проти «нього» – усі станьмо як один! Тут нам допоможе великий, добрий Бог... тут Христос уділить благословення, це буде війна за «свату справу»!!!

Держали бойову лінію. Над ними розривалися шрапнелі, сіючи гради кульок, землі та каміння. Лежали тихо, пригорнувшись до матері-землиці... підсуваючись поволі до ворога...

Розпаленим лицем припав до землі й молився:
«Зійди, Христе! Зійди, утихомир бурю своїми святими руками! Уздорови засліплених, зішли на людей свою владу, благодать любові ближнього! Рятуй нас, Христе, рятуй!»

Попри вухо задзвеніла кулька.

Прийшов до землі з болючим серцем і вслухувався у музику літаючих куль, – був безсилий.

Музика... Літають кулі, грають якусь незнану симфонію смерті...

Pizzicato... Turioso... grave... confuoco... – немов порушувані арфи. Сопілки... трембіта... Симфонія... ах, симфонія поєднання...

Апатія сповиває душу – вона відривається, летить кудись до країни будуччини... Дзвенить летюча кулька, проймаючим свистом...glisando... Сумний акорд впалого шрапнеля вмирав в недалеких корчах...

Людські стогони неясні видобуваються, ніби з-під землі, рвучи нутро. То знов ніжними звуками летючі кулі пестять душу... лагідний посвист...

Голова крутиться, думка неясна...

Шум лету залізного птаха зрівноважений... без тіні сумніву. Він знає своє завдання!

І це все несе смерть людям. І за що? За що? Його душу стрясає безмежний біль... в мозку пече,

в нутрі здійсмається бунт. Рятувати! Ах, рятувати всіх... він ненавидить все на світі, що проти правди й заповіді Христа... великої заповіді: люби ближнього! А війна... Свист... Зойк...

Душа його кричить мовчанкою, серце шматує, від вуха відбивається дикий, іронічний сміх... Це життя кепкує над людьми!

Паде, розпалений, чолом б'є до землі, покритої холодною росою майської ночі... В кущах за ним лящить соловей...

– Люди, я люблю вас! – кричить він, мов божевільний, зриваючись. Блудна кулька летить...

Впав горілиць – без життя.

Біла тінь нахиляється, дотикає ніжною рукою серце – воно мовкне, перестає боліти... легким цілунком замикає погасаючі очі, бере душу в мрячну опону й зникає... білим саваном стелить. Легкий усміх прикрасив уста його й немов завмерло на них питання: «Warum?»

Довкола стеляться дими й мряки. Дощик росив, гори курилися.

На полі битви поспіх. Копають ями для полеглих. Де хто впав, – там ховають.

Йому під кущами стелять чорну постіль вічного супокою.

Лопати дзвенять скаргою без слів – а в шумі викиданої землі чути виразно: «Спочив молодий мученик...»

В кущах співав соловей, а хвилі ріки грали марш похоронний для приятелів і ворогів. Це була пісня побіди поєднання людських душ і стремління, визволених з тісних пут земного життя...

Природа своїми слізьми змивала провини людства жорстокості життя і брехливості світу... а в душі гомоніла пісня будучого.

Май 1913

ДЗВОНИ

*Посвячую в рік ювілейний
Вп. Ользі Кобилянській*

I

Задзвонили... заплакали, а кожний зокрема.

По черзі пробували, наслухували... Кожний з них скаржився, розказував... може, своє життя, може, що бачив за десятки літ! Та їм, чужим людям, – байдуже... Запав засуд забрати всіх з їх рідних місць і вивести у далекий світ.

Пронісся понад селом лебединий спів дзвонів. Гомін грає на теплих променях весняного сонечка, летить у поля, топиться у бистрих хвилях Стрия, губиться в горах.

Галич була збентежена цею роботою. Не виділи тут нікого, крім старого дзвонаря. Нині йшли попереду незнайомі, а дзвонар на самім кінці з похиленою головою.

Знімали найбільший дзвін. Гордо держався він у завісах, його рвали – він кричав та скрипів, але не давався.

Легка дроз жажу пронизує товаришів... і коли він стогне, скрипить – вони лише ледве чутним гомоном боліють... Подався, вирвали з коренем... Застогнав – і замовк... Лише серце вдарило в крису й пронісся останній зойк розпуки й болю... Літа, довгі літа служив людям і був приємний усім в радісні святкові хвилини, і в годинах смутку був вірним товаришем... Нині лежав горілиць, звернений невидимою силою в руках сліпої юрби.

Дзвонар стояв стривожений, в розпуці, на віях тремтіли сльози... Гайвороння сиділо мовчки на вершках старих дерев.

Взялися до меншого дзвона. Цей – не довго опирався. Застогнав – серденько вдарило тихо об крису й змовкло. Лежав коло великого...

Третій дзвін не давався. Чому так легко піддатися тій демонській силі... Хто приказує? Десятки літ служив... А тепер? Хто скличе людей до церкви, хто задзвонить радісне «Христос воскрес» людям за три дні... Мале серденько товчеться по крисах, сумні звуки скликають людей на поміч... Ніхто не йде... Друже-дзвонаре, й ти безрадний?

Піддався, опинився коло товаришів на землі...

Четвертий, найменший – висів ще. Пробували голос, дзвонили нечистими, грішними руками...

Старий приятель крізь сльози почав благати, щоб залишили його – хоч одного... Гладив ніжно дзвони, просив в них прощення за велику, страшну справу... за непоповнену ним кривду...

Малий дзвін залишився. Зоставили його мов на глум... Нехай він один грає цю симфонію, яку вони грали вчотирьох, нехай один... Та ні, він хіба зможе тепер заграти їм сумної, похоронної... Жалібною віднині він лиш співатиме... лише жалібною...

Поклали дзвони, як мерців, на віз і вивезли з села.

Старий дзвонар виводив їх.

II

Ніхто не тямив його народин і коли завис високо на мурованій дзвіниці міської церкви. Крізь вікна мав отвертий світ на всі чотири сторони – й не спускав чуйного ока зі свого пануючого овиду. Сотки літ займав почесне становище й тішився пошаною і славою.

Знав всіх від малого. Мав чудодійну силу промовляти до них. Своїм голосом вливав у зболіле серця потіху та відряду. Смуток умів своїм чарівним гомоном розірвати, грішникам умів промовляти до серця, його голос рвав їм совість, вдирав-

ся незначно в тайни душі й шептав... розривав на атоми їх твердість і топив грішні серця мов віск, як закрався до них... топив злі думки на сльози. Коли прощав кого, виряджав у вічну дорогу, то ридав, голосив... А знов у радісні хвилі – так весело, ніжно плив його голос... в серці будилось щось гарне, відрадне... всі акорди в душі відповідали йому відгомоном – погордою.

Чудо. Дзвін цей зжився з людьми в усіх хвилях їх життя, плакав з ними й тішився – та все його чуйне серце гляділо крізь вікна, на всі чотири сторони світу.

Та настала велика зміна. Крізь свої вікна бачив він незвичайний рух, небуденні події... Проминали безслідно одні по других, про дзвін забували зовсім. Днями й тижнями він мовчав.

Настали знов кращі часи. Віджив наш дзвін, голосить, гомонить – та людські серця заскорузли чи закам'яніли? Не слухають його, а, може, й послухали б, та не розуміють. Такі грішні стали люди, що Бог відібрав їм ласку розуміти слово – науку, чистого серця дзвона. На високу вежу дзвіниці зліталось гуртками чорне вороння – довкола пахло кров'ю.

Безголов'я доходило до божевільних вершин. Для людей не стало ніяких святощів. Все вступило у темряву гріха, й те, чому колись поклонялися, тепер топтали ногами. Люди стали глухі, а їх слух вводив у такий блуд, що де був плач та зойк, – вони чули музику...

Корчився дзвін з болю, а його голос у нічній душі не знаходив відгомону...

І на нього простягли святотацьку руку. Знав з крикання чорного ворона, що діється – до чого люди ужили святих дзвонів. Побачив жовнірів, що йшли до нього. Встид і біль корчили серце. Оглядали його, мов буденну річ, і зажурилися, що

через свій тягар представляв трудність, щоби його знести на долину. Вкінці вирішили його викинути через вікно.

Плакало серце дзвона, а людські серця були спокійні. Довершили свого діла. Люди були глухі, – їм треба гуку гармат, щоби почути й зрозуміти, треба крові й вбивства, щоби побачити, – на все інше були глухі й сліпі.

Подвір'я під дзвіницею природа встелила смертним саваном, на яким мав спочити дзвін.

III

Його звали «дзвінок». Малий, а голос, голос чудний, чистий, мелодійний. Був це приятель дітвори – шкільний дзвінок. Від літ висів високо, гордо позирав кругом себе, та зазиравав крізь вікна в школу.

Вмів говорити, та говорив не язиком, лиш серцем. Буває, рано вже голосить, кличе дітвору, нагадує школу – а дітвори летить, летить, мов метелики... різної величини, різної барви. Говорив одним голосом, а кожний розумів його по-свому. Почує пильний голос – ого, вже в пам'яті стає школа, наука... біжить, спішить борше. Лінивому причувається глумливий голос: «Лінивий, лінивий...». В душі щось журить його, щось будиться в серці: жаль, чи встид, може...

І любили його діти – страх, як любили. Годинами приходили борше – лиш би «сигнувати»... І який гордий був цей, якому припала честь тягнути за шнурок – а інші стояли гуртком і ока не зводили з дзвінка, який свobodно, високо виколисується – видавав гарні, веселі звуки.

Та нагло все змінилося. Надійшла осінь вже, а він стоїть забутий... мовчить. Не йде дітвори, не кличе він її... ніхто й не дума про нього... ніхто уваги не звертає. Шнур урваний... Мовчить...

Хіба часом чужі йому люди припинають коні до стовпа.

Знов настали ясні дні для дзвінка. Знов рух... Дали новий шнур – знов за його покликком летять метелики, рояться, гомонять... А він їх усіх-усіх знає, і вони до нього з повною почесною і любов'ю.

Та одного сумного осіннього дня настала зміна.

Під дзвінком з'явився жовнір і почав його оглядати...

А дзвінок і цього ранку скликав дівчату, та дивно – з появою жовніра змінилися слова його серця. Жалібно дзвонив, говорив, прочув свій кінець. Прощав дівчату... Прощав усіх... його забирали у незнаний світ... В голосі пробивався сум, він дзвонив крізь сльози...

Принесли драбину й почали знімати. Стогнав, не даючись... Стогнав уриваним голосом... Застрашені діти приперлися до стіни й німо дивилися, як забирали їм приятеля...

Кинули об землю.

Судороги перейшли малі душі... Чому? Нащо?

Острахом наповнювалися молоді серденька перед немилосердною грубою силою, супроти якої нічого не може остоятися.

Дрібні – рясні зросили личка.

А дзвінок їхав у незнані світи... Чи задзвонить коли... чи скличе дівчату – метеликів до себе?

Хіба кулькою задзвонить жовнірові коло вуха – хіба скличе гайвороння на довершення свого діла.

В листопаді 1917 р

ТРЕМБІТАЛИ ТРЕМБІТИ

*Пам'яті Станіслава Вінценса,
мого незабутнього
довголітнього друга*

Затрембітали трембіти на усі гори. Трьох трембітарів подають сумну вістку, що на цес бік переставився Ілаків Юра.

В хаті і хоромах повно людей. Посходили з верхів та «вікочувалися» із села у Юрову гражду, щоб віддати останню прислугу доброму сусіді, гідному газді.

Стоять гуртками біля хати, повістують про прикмети покійника та потішають сумну жінку і діти. Шанували його, гідний газда був, файно діти вивінував, добрі з них газди і газдині. А що Богові сподобалось взяти його у такому віці – на це нема ради. Божий параграф... Так «єлосі».

Біля лавиці, на якій востаннє припочив Юра, тріщать воскові свічки. Зі щирого, ярого воску таки своїх бджілок, не купованого. «Сокотив» Юра «божу мушку». Своїми руками виливав свічки. Під стіною надворі чекає на нього гарно розмальована трумна. В хоромах стоїть віко зі срібним хрестом та головками божих ангелів по боках. Фани, приперті до даху хати, сумно спустили свої мальовані полотна. Тільки жалібні хоругви з Богородицею та свитим Юрієм, патроном гуцулів та покійного газди, дивляться кудись далеко на високі ґруні, на стежки та царинки, якими колись ходив Юра та на яких працював.

Родився Юра у верхах, де царювала тиша. Далеко від села та доріг. Оподалік таємничий ліс, повний темних дебрів та провалів, вкритих зеленим мохом, наче оксамитом... Такий м'яконький, що не раз аж лячно ставати. Нога западається...

Юра розумів шуми лісу. Треба вродитися в горах, щоби розуміти мову, говір його. Старі поважені пні лежали і розсипалися порохном. А ніччю біля них якісь світла... Це світили очима чугайстри та мавки. Колись Юра метеликом літав по сонячних стежках і царинках. Не раз бачив ці таємничі вогники...

Над пнями похилилися в глибокій задумі феї з розпущеними косами... Вилазив на найвищий верх у пасмі, яке оперізувало їх гражду з північної сторони.

У широкому проваллі шумів невеликий потік, чорніли смерекові ліси. За провалом виросло друге пасмо, вкрите царинками, які були поперерізовані блискучим воринем. Де-не-де були порозкидані хати, в яких під захід сонця у вікнах займалося полум'я.. Гасло сонце, гасли і вікна.

Від ранньої весни зеленіли царинки і стоки. А зимою білили сніговою опоною, яка до сонця мінилася самоцвітом. Юра знав кожну закутину, кожний звір, плаї. Любив усюди бути, все знати. Любив землю, красу її – любив свої гори так, як дитина любить матір... Не було п'яди землі, куди б не ступила його нога.

Коли підріс, пас дроб'єта і тужив флюярою. Зразу виходили тільки несмілі звуки. А відтак почав виладувати нові нути, повні незнаної ще туги. Душу гуцула завжди пориває простір. Він тужить за ним, наче вільний птах... Тужить і летить цею тугою у широкий світ. Тужить сопілкою, трембітою...

Дроб'єта пасуться, а він біжить у ліс, повний таємниць. Ліс мовчить глибокою тишею. Не відзивається, тільки дихає пахощами квітів та живицею. Але і в найбільшій тиші ліс говорить, шумить, хвилює життям.

Збирав гриби, ягоди і йшов «білки», як де попадалася молода, гнучка деревина. І зріс у цьому

багатому житті на гідного легіня. Помагав дєдеви газдувати, а у вільних хвилинах різьбив, прикрашав в хаті всячину. У них вже в роді так було, що знали усяку майстерку. Ходив з косою, а так і в бутини. А згоді йшов маржиною на ціле літо в полонини. Зразу помагав тільки гнати та стерегти. А так підучився полонинської «практики» і ватагував.

Любив підготовляти хід як маржині, так і людям. Коровкам треба було добру мериндю ладити в далеку дорогу. Два дні і дві ночі треба кочуватися в полонини. А відтак сокотити маржинку. Любив її! Божа «твар» і ходить божими дорогами! То тільки люди блукають, сходять на бездорожжя. Дуже любив дроб'єта – вівці. Такі вони добрі, ласкаві, наче голуби.

Одної весни – вже доходили Дземброні – стрінулися з «ходом» з чужого села. Між стрічними була дівчина Васютка. Запаски на ній дротяні, рукави сорочки писані, широкий пояс обхопив гнучкий стан. Капчурі, постולי зі всякими видибашками. Дівонька з лиця хоч воду пий, така вдалася. Під нею білий кінь. Юра забув очі!

Припочили, посиділи, поговорили і рушили дальше. Кожний у свою дорогу. Розкотилися, як камінчики, у різні сторони.

Юра викочувався на свою полонину. Своєю рукою розпалив «живий огонь», який не смів гаснути все літо. Спузар пильнував та підсичував його.

Вечером завжди горіла охоронна ватра перед бісницями. Не раз підходили д'ньому, лудили д'собі, але він «сокотився». Як ішов в полонину, неня завжди клала у тайстру «сатанского зілля». Певна оборона проти бісиць.

Сидів при ватрі з вірними сторожами – котюгами, та думкою летів у село, до старині. Часом

мигне, як летюча зоря, обличчя Васюти, яку колись-то стрінув, а яка так і самаряє на циганочку .. Сопілкою та трембітою посилав до них свою думку, свою тугу...

А коли ранки та вечори починали завивати ґруні у молочні перемітки, а з верхів сходила осінь, підмальовуючи у різні кольори листи на деревах, тоді скочувалися з полонин долів. Терпеливо, спокійним ходом ступала маржина, калатаючи глухими дзвінками, і бігли дроб'єта. Спускалися чимраз нижче і радо витали ліси, а відтак і села, які теж вже горіли осінніми красками. Полонини і стаї пустіли, готові до зимового спочинку.

.....
Та надійшла одна весна, коли Юра вже не пішов «літувати» в полонини.

Дедьо померли. А Юра, посватавши струнку Васюту, став газдою. В полонини тепер висилав самих пастухів. «Хід» в полонину сам викочував, щоб своїми руками розвести «живу ватру», «живий огонь» на все літо. Розводив ватру та віддавав спузареві. Час від часу звідувався у полонину. Пастухам завозив харчі, а звідтам забирав бербениці бриндзі. Осінню ходив сам по маржинку, щоби обережно скочувати у село.

При цьому мусила полонинська ватра вмирати. Маржина і дроб'єта відходили з пастухами. Він мішкався¹ і не відходив, док' остання іскорка в спузї не спустила духу Тоді доганяв своїх.

Їхав передом на коні і вів за собою стадо помучених овець і маржину. Дороги давно знані Юрі... Стільки років міряв їх своїми ногами. Розсівав ними свої молодечі надійні сподівання. Любувався просторами, які колихали його молодість. Любив їх синівською любов'ю, цілим серцем!

¹ Тягнув час

«Хід» кінчили пастухи, які несли зі собою всяке добро і вели коні з бербеницями. Найстарший ніс трембіту, а наймолодший – дзьобенку з гвіздям, молотками, кліщами і пилу, скручену в коло. Позаду йшли підбиті овечки і вірні пси вівчарки. Весело було вертати у села... Весело людям і звірятам!

.....
І пішли роки. Простяглися силянкою, подібні до себе, як намисто на шнурочку. Роки, повні турбот і праці. На лиці Юри почав невидимий майстер зазначати непомітні рівчики, які згодом ставали глибокими борозками. Писали Юркові роки. Колись струнка Васютка теж подалася. Замість дрібних дітей були вже легіні та відданиці. Згоді порозходилися і вони. Полетіли з батьківського гнізда у своє. Юра сам стелив ці гнізда добрими, газдівськими руками.

Тепер вже Юра не їздив в полонини і не вертав, як раніше, на возку. Тільки весною ще сам виправляв чвороніжних прочан у полонини. Благословляв їх на далекопутню дорогу, кропив свяченою водою, бажав їм щасливого повороту, а собі – щоби ще дочекав зустрічати їх.

Осіню вітав їх. Щоднини визирав довго, чи не йдуть його прочани з полонин. Радів і любувався ними.

Чергувалися дні з ночами. У сонячні пообіддя спирався на воринє і дивився у ці самі верхи, по яких колись метеликом носився. Не змінилися! Тільки прибуло хаток, а блискуче воринє потемніло. Любував свої очі блакитом неба. Могутні верхи стояли, наче королі в золотих киреях Осені, а гори стелили їм під ноги зелені ліжники трав. А ген за ними були широкі полонини. Тужив за ними, бо знав, що вже ніколи не буде їх бачити... Нездужав вже... Але думками все летів туди.

Часом прилітав буйний чорногірецький вітер. Цілував лице і гладив голову Юри... Юра під ці пестощі перевертав покоси свого життя... Тільки – чому це воно так скоро промчало? Наче гірський орел махнув крилом. Здається, тільки що весна була в житті... А тут вже на голові зацвіла гречка! Чому?

.....

Минали дні. Опадали з життя, наче осінній лист з деревини. А відтак місяці... роки. Життя стало розсипатися. Але Юрі не страшно було. Лиш часом якийсь туск хапав за серце.. Зітхав тихо:

– Що ж, набувс-ми си – тра другому вступати. Скала яка твирда, а дощі її час розмивають... А людину розмивають роки... Що ж, треба і тамтуди... Значить, свою дорогу перейшовис-ми... Божого параграфу не пириробиш! Всі сходет з полє, як робота кінчитси. Не лишию її нискінчину... Ой ні! Нибожка баба повістували: старий, думай на смерть, ни на життє. За життє нихай молоді думают... Сказано – божий параграф!

Дивився в простори, і ставало тужно за сонцем і землею. За царинками, які літом вичісував граблями, наче мати голівку коханої дитини. Літом і осінню їх вичісував. Дав своїй землі силу і молодість. А сила була! Був розмах молодого орла.. А тепер? Руки не дають користі... І ночі тяжкі... Це вже земля їх притягає д'собі... Так, кохав її, напував своїм потом... Файно газдував на божих достатках, файно, не фальчиво.

– Що ж, набувс-ми си... Тра' другому вступатиси... Нима за мнов неправди навіть тіцьки, що чорного за нігтем. По-божому і людському верем'ю.

– Хто вродивсі, вмирати мусит! Божий параграф! – зітхав тихо.

.....

А цієї осені, коли полонини і стаї пустіли, а вівці і маржина сходили долів, Юра відійшов на добре заслужений спочинок. Згорнув свої трудящі руки. Відійшов, сповнивши гідно свій обов'язок життя.

Не дочекав сина з полонин. Хоч трембіти давали знати у далекі сторони, щоб поспішати, бо газда відходить.

Заплакали трембіти, коли Юра востаннє переступав поріг своєї хати. Зморщилися стіни – уродився і виховався в них. Задрижали хорони – стільки років ходив ними, працював у них. Заголосила жінка, заплакали діти, схлипали внуки. Віко спустилося і віддалило Юру на все від цього світа.

А коли сумний похід мав рушити, у ворота втиснулося стадо BLEЮЧИХ овець і маржини.

Та цим разом не усміхнувся Юра їм назустріч, як звичайно. Не привітав добрим словом своєї маржини. Не погладив, не похвалив за вірну службу на полонинах сторожів – котюг...

Син скочив з коня і припав до дедевої трунви. Пси-вівчарики завили, маржинка заричала... Усе відчуло, що газда відходить. Він ростив їх з покоління в покоління.

Жалібний похід рушив долів до церкви. У ній перед десятками років «рети́ли»¹ Юру, а відтак «вінчели» з Васюткою. Довгі роки носив сюди свої радості та болі. А сьогодні його сюди принесли на «последнє цілованіє».

А коли з гір почали скочуватися і розвиватися звої вечірніх мряк, на могилу Юри впала остання грудка землі, яку так кохав, напував своїм потом, якій віддав свою силу і молодість... Якій вірно служив весь свій вік. Виростила і пригорнула його. Взяла у своє нутро...

Понад цвинтарем і селом трембітали трембіти...

1936 р.

¹ Хрестили

Серце розривало груди Етки.

Користаючи зі свого несемітського вигляду, скинула опаску, якою напинались євреї за німців, йшла по вулиці спокійно, не поспішаючи, поміж юрбою людей. Ноги дрижали, угиналися, було важко дихати. У місті відбувалася «акція», як звичайно називали єврейські погроми. «Акція» скаженіла у різних видах: забирали до табору, вбивали одинцем, зганяли гуртом у льохи чи доми, куди кидали запальні бомби.

Де подітися, як захистити себе?.. Дітей при ній вже не було. Вислала їх аж на Волинь до своїх батьків. Не знала про те, що обидва її сини не дійшли до Волині, а лягли головами на радехівській землі.

Вона побігла. Але, пробігши отак з півгодини, переконалася, що не біжить, а, навпаки, ледве-ледве плентається.

Околиця міста. Тут ніхто її не розпізнає. Дихнула свободніше. Та ось їй назустріч висунулися залізні шоломи. Хитким кроком вбігла в першу стрічну браму. Що далі?.. Не було часу думати: шоломи йдуть за нею. Усією силою волі, не оглядаючись, вона піднімається наверх... Шоломи за нею...

«Смерть за мною», – думає і, вдаючи повний спокій, стукає до перших дверей, які попала.

Не відчиняють... Вона примикає очі... Серце перестає битись. На плечах чує тверду, залізну долоню... Та шоломи пройшли, не звертаючи на неї уваги. Піднялись на поверх вище.

По хвилині двері відчиняються, і вона силою впихається в передпокій. Молода жінка, відштовхнута нею, притулилася до стіни, дивлячись здивовано на незнайому.

– Сховайте... Сховайте мене, – виривається з уст Еті тихе благання. Таке тихе, що жінка ледве розбирає слова.

Еті падає на коліна, цілує запорошені кінчики взуття жінки.

– Рятуйте, ради Бога. Все віддам, що маю... В мене золото... – шепче і починає нервово шукати по кишенях.

Жінка блідне, стримує руки Еті і каже, благально складаючи долоні:

– Відійдіть, прошу вас... Вони на горі... Я не врятую вам життя, а занাপащу рідню. Я – рада б... Я не можу... зрозумійте.

Еті знов обнімає коліна, знов падає ниць.

– Захистіть... Сховайте... Смерть за мною... – лице жінки то шаріє вогнем, то блідне, мов стіна.

Безсильно опускає руки, а далі підносить Еті і шепче:

– Йдіть... Йдіть... З дорогої душі рада б. Вони на горі, знайдуть вас...

Як тяжко просити... Але і не легко підмовляти допомгти людині. У таку хвилину, відчуваючи власне своє безсилля...

З чола Еті спливає піт.. Її очі затягнені серпанком тривоги. Вона витягає руки і шепче:

– Не виганяйте... Там смерть... Де-небудь сховайте... Де-небудь... – шепче ледь чутно і припадає до рук жінки.

Але жінка сама уся тремтить і просить:

– Не маю вас де сховати... Усюди шукають... Облиште мене... Рятуйте себе... Зараз тут будуть...

– На горі чути кроки... Сходять... Еті виходить нерішучою ходою і зникає за дверима. Злякана жінка довго стоїть непорушно, навіть прихід залізних шоломів не може опритомнити її.

Мов гонена псами сарна, йде Еті поміж ліс людей на вулиці. Куди їй тепер? З місця, де жила, б'є дим високими стовпами, а нижче лижуться полум'яні язики. В неї вже взяли все, що можна було взяти. Лишилась бездомна і самотна. Лишилося тільки це бідне, висяче на волоску життя... Але вона хоче захистити його... В неї двоє синів, яких вона прагне побачити. Для них мусить берегти своє життя. Але як?.. Коли нема де перебути ночі...

Ноги самі несуть її під горюче гето. Там, між юрбою охочих до чужого добра, вона загубить себе. Може, там де чоловік, брат...

Підходить. Дим виїдає очі, полум'я б'є вгору... На тлі палаючих будинків на трьох балконах повішені люди. Колишуться у пожежному вітрі, наче на всі сторони світу хочуть розказати свою кривду. Еті лякається, зуби дзвонять в неї.

Чийсь чужі руки беруть її попід пахи і тягнуть від вогню. Вона чує лайку незнайомого:

– Чого то бабі лізти у таке пекло? Певно, хотіла щось вкрасти. Вже без тебе розікрали, що було, а такому непотрібові дома сидіти. Ех, щоб то я твій чоловік, навчив би тебе ночами шлятися.

– Думала, щось принесу, – рятує себе брехнею Еті.

– Марш додому. Хто тобою тут буде піклуватися, – кричить розлючений спаситель і штовхає Етку.

Довкола притишений гамір, чути тільки перегукування німців, які спокійно дивляться на розшалілу стихію, злодії поза її плечима разносять чуже добро. Виривають вікна, двері, виносять, що лишилось, поки вогонь не взяв хату в обійми. Власників немає, вони живцем горять у льохах. Крізь шум вогню чути якісь божевільні

крики, але далекі, придушені... Пожежа рум'янить будинки.

Ясне, бездушне сонце весело вийшло ранком на свій обхід по небозводі, пригашуючи ясністю силу вогню. Але ще довгі ночі і дні – тільки останки усього, що таїло в собі гето. Перегоріло... Попіл рознесли вітри, лишились голі, обкопчені мури.

Усю ніч Еті передрижала в розвалених мурах. Де ж дітися? Куди йти?

Раптом згадала, що в неї знайома вчителька у недалекому селі. Може б, до неї зайти? Вона самотна... Але чи буде мати відвагу? І пішла Еті шукати захисту для того, що одиноке лишилося їй у світі, для життя.

Сіріло. З трудом вийшла у поле, вкрите dospіваючим збіжжям. Була втомлена і голодна. Їла зернята і весь день пролежала в збіжжі. Воно шуміло, жайворонки співали, сонце пригрівало. Десь недалеко була бита дорога, чути було гуркіт авт і возів, вигуки та сміх людей... Які вони щасливі були супроти неї. Всі вони мали свої турботи (бо хто ж їх не має), але не змушені були критися, тікати, щоб захистити життя. А їй страх як хотілося жити.

Днину цілу перебула, тихенько перелистуючи книгу споминів свого життя. Це пахуче збіжжя нагадало їй молодість. Перед нею проходять чарівні образи дитинства. Згадала, як росла у волинському селі, слухала тужних пісень старої няні Анни, товаришувала з сільською діворою. Ходила з ними до школи і поділяла усі гри і забави. Батьки ж не дозволяли їй перебувати часто в цьому товаристві, яке вона любила. Коли стала дорослою, її знов потягло до сільської молоді. Мала гарний голос, і молодь радо приймала її до себе.

Згадалися далекі тихі вечори та місячні ночі... Вони ходили гуртками, співали, жартували...

Спомин розігрів душу. Та пощо роздряпувати серце споминами? Чи мало має сучасного? Мороз проходить по тілі... Пригадує, де вона і що з нею... Кожний шорох наповнює її страхом, примушує серце розривати груди...

Вечоріє. Прохолода тягне з поля, яке шепоче сумну мелодію, і Еті її добре розуміє. Ця мелодія зболілого серця, жалю за дітьми і родиною, страху перед смертю.

Дорога тихне. Страшний світ, з якого вона тікає, десь відсунувся. Еті прислухається, і наче якісь важкі удари, мов ковалі, гупають молотками... Де це? Ах, це ж удари її власного серця, її власної крові у втомлених скронях.. Насилу підводиться і йде.

Обережно розгортає руками збіжжя, наче пливе водою...

Ніч темна, та вона знає, куди йти до села. Не йде дорогою, а краєм поля, прислухається. Не чути нічого, крім стуку власного серця...

Гамір на дорозі. Падає ниць у збіжжя. Гамір наближається, чути німецьку мову.

«Щоб тільки без собак», – думає Еті. І вона відчуває, як вся кров в неї спливає, тікає. Вона вся перетворюється в слух... слухає не тільки вухом, але й усім єством. Гамір віддаляється, проходить... І знов безподільна тиша опановує широкополі простори.

Еті прокидається. Як зайти непобаченою в село? Чим ближче воно, тим більше лишають її сили фізичні і духовні. Здавалося, так легко зайти і попросити захисту... А тут, виходить, не так, як здавалося. І нагадується їй бліда, перелякана жінка у Львові. А чи не буде так і тепер?

Всю ніч проблукала Еті. На східнім обрії почало прояснюватися. Будилися крилаті співаки,

дихнуло ранньою прохолодою. В село тепер вже не можна було йти. Над селом кучерявились дими, відзивалися голоси корів, по дорозі тарахкотіли вози. Ще треба один день пересидіти в полі. Недалеко маячили корчі. Еті йшла туди. Та хтозна, чи в цих корчах не будуть косити, чи пастухи не приженуть корів...

Еті йде високими некошеними травами, повними глибоких рос. За нею лишається слід, і вона боїться цього сліду... Може хтось побачити.

Корчі. Еті розглядається, де знайти захист. Нічого не видно, тільки он ця стежка по росах непокоїть її, може зрадити. Вкінці примощується в дуплавій вербі, оброслій ліщиною. Голод дошкуляє. Вона злизує росу з листків і скоро, втомлена, продрогла, задрімала. Сонце вийшло на своє безмежне поле, але для Еті день небажаний, краще ніч... Раптом приходить їй на думку, що вона замало думає про своїх синів. Яка з неї мати? І чому у споминах вони відпливли... Так далеко, що, здається, це постаті з якогось гарного сну. Невже ж вона була колись матір'ю, жінкою, сестрою... Де це все ділося? Що з нею сталося, що вона така спокійна? Бувало, дитина впаде або вдариться, і вона одразу стривожиться, припадає біля дитини... А тепер?

Еті дрімає, втомлені повіки опадають. Навіть серце втихло... Прокинулась, почула близько людський говор... Які щасливі люди. Ось як голосно говорять... Сміються... А вона сидить тут з умерлою душею.

Розмова віддаляється, стихає. Еті заспокоюється, а з думки їй не сходять далекі сини, чоловік, брат. Хоче про них думати, але замість них у згадках встає молодість. Як вона перероджувалася з сільської дівчини у міську, як треба було все змінити, почавши від зачіски до способу життя.

Тоді ж вона почала зачитуватися у книжках. Книжки одчинили двері широкого світу і манили чимраз далі. Хотілося чогось незнаного досі, мріяла про щастя. Просиджувала над книжкою цілі дні і тільки вечорами одривалася, щоб поспівати.

Еті стає гаряче у її сховку, щось млоїть під грудьми, темніє в очах. Вона вже не відчуває голоду, тільки безмежну втому. Наче чує звуки скрипки. Чи не грає її син? Звуки скрипки зближаються... Еті підносить втомлені повіки і слухає... Вона хоче кликнути сина, та в пору затримується. Це ж ніяка не скрипка. Це польові коники, бджоли та комахи грають у травах... Скільки лиха вона могла б заподіяти своїм криком. Що діється, властиво? Вона згадує своє сучасне, і відпадає сон і втома. Вона ж захищає своє життя, своє майбутнє... «А кому його треба?» – питає якийсь чужий голос. Вона аж стрепенулася. Чий це голос? Переконається, що її власний, тільки змінений, дивний.

Занадто Еті була втомлена, щоб здати собі справу, як і коли минув день. Вечірній холод і сутінки привели її до повної свідомості. Обережно почала вилазити зі своєї криївки.

Йшла в напрямі села. Байдужість охопила її єство. Десь усе пропало: страх, жаль, розпука. Йшла тяжкою ходою, не звертаючи уваги на тих, що минали її. Люди вертали з полів, вози їхали, молоді косарі, співаючи, пройшли. Ніхто не звертав уваги на Еті.

Перша хата. Може, вступити, попросити води, щоб промочити губи, або кусок хліба. Сперлася безсило біля плота... Так спочине і піде до знайомої шукати захисту і помочі.

Рипнули хатні двері, і жіноча постать з коновкою вийшла на дорогу.

– Хто тут? – спитала, підходячи до Еті.

– Це я... Подорожна... Кусничок хліба дайте...

– Ти єврейка? – питає жінка.
– Я... Я... Подорожна... Голодна...
– Я знаю, що ти єврейка. Сховайся, серце. От тут присядь за плотом. В селі німці... Я зараз тобі винесу... – і метнулась у хату.

Еті присіла у куточку, де два плоти, сперла голову, примкнула очі. «В селі німці... німці...» – шумить їй в голові, вухах, в усьому естві. Вона хоче жити. В неї діти, рідня, яким вона може бути ще потрібною... Вона хоче жити для них, для самого життя, для себе.

– Бери, – хтось шепче біля неї. – Поїж і тікай, серце. Страшно тримати, а то знайдуть... Хай бог милує...

Дала Еті в руки горня гарячого молока і спорий кусень хліба.

– Їж... але щоб тебе ніхто не побачив... Я ще вийду... Хоч ти єврейка, та яке мені діло... В мене болить серце за усіма. В мене син пропав. Та ти бідніша за мене, – шепче крізь сльози.

Етка п'є молоко і враз примішується щось солоного... щось стікає у горня... По останніх словах жінки з очей її ллються потоки сліз... Вже давно не плакала, у великому болю чи смуткові сліз немає. «Ти бідніша за мене...» – чує десь аж в душі колючий шепіт. Вона ж усе життя дякувала Богові за щастя, добро, родину, спокійне життя.

Еті випила молоко, ховає кусок хліба. З хати вийшла господиня, дала їй ще клуночок і каже:

– Це тобі снідання, бо хто, сирото, про тебе подумає... Та тікай в поля, тут небезпека...

З прибутком сил зeszла і байдужість. Повернувся страх, збудилася обережність гоненого звіра. Але куди кинутися у темну ніч, де захистити себе? В селі німці...

Еті йде, ноги її несуть бадьоро. Та як перебути ніч в корчах? Не боїться звірят, а людей. Як дивно

боятися людини... Колись боялися звірів – хижаків, сьогодні інший світ...

Перед нею чорніє лісок. Тут десь примоститься. Еті входить у непроглядну темінь. Вгадує, де нема стежки, де корчі сплелися під захистом могутніх дерев. Еті пробивається крізь галуззя і вмощується під деревом, навколо якого густі малинники та ліщина. З подряпаними руками і лицем зсувається на землю, припираючись плечима до великого бука.

Ніч тиха і тепла. Еті витягує вигідно ноги і починає дрімати. Схоплюється, вся продрогла. Дощ промочив її до сорочки. Вона звивається, як може, тулиться плечима до грубого пня дерева. По лиці її і руках спливають струмки води, волосся під тонкою хусточкою теж мокре, одяг прилип до тіла.

Еті відчуває, що їй не стає сил перебути довго. Вже скоро мине ніч і настане день – ворог її, який немовби кричить: «Дивіться, ось єврейка». Такий шум дощу хвилює заспокоює Еті.

Над корчами видніє. Еті, вся мокра і ^{продрогла}, виходить, щоб, поки не прийшов день, зайти у село до знайомої і попросити її бодай на годину захисту. Вона вирішила йти на Волинь до своїх. Там не дадуть їй загинути. Піде побачити ще раз своїх синів, своїх батьків...

Село ледве прокидається, ще напівсонне. Еті йде полями поза селом, прямує до високого будинку. Там її знайома.

Підходить. Будинок ще дрімає, хоч у вікнах вже відбивається перший світанок. Вона не має відваги підійти і постукати у вікно. Хтозна, хто там може бути... Еті ховається у якусь повітку зі соломою. Вона дрижить усім тілом від холоду і вогкості... В соломі ogrівається трохи, крізь щілини бачить подвір'я, а далі запущений сад.

Купи розваленій цегли вказують, що колись там стояла будівля. Під цеглами чорніє паша якоїсь ями. От було б сховище...

Рипнули двері, і на порозі стала її знайома.

Еті вискочила з повітки, мокра, з горючими очима і підбігла до переляканої жінки.

– Еті! – крикнула знайома і зблідла. – Що ви тут робите? Як ви виглядаєте? Звідки тут з'явилися?.. – питала нервово.

– Я... Я... Подорожна... Дайте обсушитися, погрітися... Я вся мокра, замерзаю... – і труситься всім тілом.

– Еті, чи ви знаєте, чим я ризикую, приймаючи вас у свою хату. Еті, я не можу... – вона відвертає голову, а з очей котяться сльози.

Хоч відвернула голову і примкнула очі, але бачить всю промоклу, дрижачу Еті. Бачить її несамопитий зір, вгадує безвихідне становище.

– Мерщій, Етко, у кухню, доки нема нікого. Я тебе переберу, але тікай від мене... Рятуй себе і не наражуй мене. Ти знаєш... Я нічим допомогти не можу... Не смію.

В кухні горить вогонь. Еті у сухому одязі, теплій хустці, в руках клунок, стоїть нерішуча. Знайома просить:

– Йди, Еті, йди... Скоро зачнуть сходитися... Не проси мене, допомогти тобі ніяк не можу

– Хоч день бодай у цьому льоху під звалищем... Не виганяйте мене... Вже день... Мені нікуди...

– Еті, я не хочу нічого знати. Зрозумійте: я вас не бачила і цілком вас не знаю. Еті, не забудьте, я вас не знаю.

Еті все ще стоїть і дивується, як це можна відцуратися людини. Вона ж така добра була.

– У льоху можна день перебути. Ви знаєте, я подорожна, йду до своїх дітей... – починає знову Еті.

– Еті, йдіть скоріше. Я не хочу нічого знати, не знаю вас і не знаю, куди підете.

Еті напинає хустку і мовчки виходить. Село за цей час ожило. Хвилину стоїть задумана, не знає, що із собою зробити. Раптом вухо її вловлює німецьку мову. Вона підбігає до звалища і падає в яму на слизьке болото.

Яма вся мокра, темна, холодна. Еті забивається в куток. Тут перебуде день, а ніччю кудись далше помандрує.

Довгий слотливий день тягнеться у вічність. Еті холодно і мокро. Щоб трохи соломи дістати у цей куток... Сухої, теплої соломи... Та хіба ніччю.

Обережно стягає кілька сухих цеглин, вимощує куток. Час волочиться слимаком. Еті не може навіть думати. Дивується, де ділися її думки, де ділися спомини?

До ями ледве доходить гамір людських голосів. Цегли вже стратили свій холод і гріють її. Надвечір вийшло з-за хмар сонце і світить так, що Еті бачить його вогнисте око над самим обрієм. Щоб тільки більш нічیه око не продерлося сюди... Вечором далі помандрує. Але коли надійшла ніч, Еті себе почула такою втомленою, що нікуди йти не могла.

Настав знову день. А Еті не могла вийти з ями. Страх перед людьми, перед трудністю подорожі обезсилював, а хоч трохи безпечний куток стримував. І не мала сили волі, щоб покинути його... Який би він не був... Хоч ніби хотіла йти, але не виходила та сиділа без руху і думки. Коли прокинулась, вечоріло. Не могла вирішити, що зробити з собою.

Коли все стихло, вийшла обережно і принесла трохи соломи, щоб намотити на цеглах. В ямі було вогко, чути було хатнім грибом, плісінню, але Еті була така безвільна, що не могла нічого іншого вдіяти. Всю ніч продрімала.

Вранці біля ями почувся шерех. Еті схопилася і прислухалася. Хтось кликав її.

– Еті, бідна Еті!

Вона притаїла віддих і стояла без руху.

– Еті, ви там є? Еті!

Знайома нахилилася у яму і кликала її.

– Еті, я по соломі пізнала, що ви тут. Ах, Еті, чому ви не пішли куди? Що мені з вами робити... Ви тут помрете з голоду...

– Я сил не маю, – шептала Еті.

– Вилазьте, ходіть у хату, я вас ogrію і нагодую, але ви мусите негайно лишити цю яму... Вас знайдуть, Еті...

Вона помагає вийти Еті з ями і веде її у хату. Тут в теплі Еті падає з ніг. Минула доба, як з'їла останній шматок хліба.

– Ох, горе, що мені робити, – затурбувалася знайома. – Вона ще вмере в мене на руках... Еті... Еті... – але голова Еті хилиться безсильно. Знайома тягне її у комору, тут стелить на землі і кладе Еті, яка поволі починає приходити до себе.

– Еті, Еті, що ви нарobili. Чому ви не пішли, що тепер буде? Де я вас таку немічну подіну? – лементує знайома і гірко плаче.

Еті не плаче, не журиться і не боїться... Вона відчуває тепло, спокій, м'яку постіль і щось приємне розпливається по тілі...

«Так і вмерти було б добре», – думає Еті.

Два дні пролежала, поки зміцніла. Виспалася, набралася сил.

Тим часом знайома проводила безсонні ночі і чекала, мов спасіння, тієї хвилини, коли Еті набере сил, щоб залишити її хату. Серце не дозволяло їй виганяти бідну, немічну людину, та розум вказував, на яку небезпеку вона виставляє себе, йдучи проти наказу.

Вкінці одного вечора Еті, забезпечена харчами, вийшла знов у безконечну мандрівку, коли треба критися і йти на різні небезпеки.

Блукала два дні і дві ночі. Та нікуди далеко зайти не могла. Одного разу ледве що не попала в руки німців. Проходила недалеко полем... Вона, рятуючи себе, почала виривати буряки, вдаючи робітницю на полі. Схилилась, руки тремтять, буряка вирвати не в силі... В очах усе поле злилося в одну зелень з чорними цятками... Якись червоні кола крутяться, а серце у грудях рветься, що, здавалося, підходить вгору і душить... Довгі години потім Еті не могла заспокоїтись... Чула їхні кроки аж в мізку і холод од страшного штика... Блукала безвільно, аж знов опинилася біля своєї ями-криївки...

Не вміла і не могла поборювати труднощів свого життя. А так їй хотілося захистити його... Жити на полях і в корчах у вічній тривозі було понад силу. Тим більше, що поля і сіножаті почали пустіти, забракло сховищ.

Непобачена, всунулася в яму і перебула ніч. Все безпечніше, як у полі. Та другого дня знайома побачила її. Виганяла, лаялась, плакала над долею бідної Еті, відійшла люта, обіцяючи донести про її перебування.

Еті весь день очікувала чогось, піт зі страху виступав на чоло. Та коли все поснуло, знайома знов прийшла просити Еті вступитися.

– Я рада б... Я сил не маю... Куди, як іти? – шепотіла Еті в розпуці.

– Чому ж я через вас маю жити у вічній тривозі, – з плачем казала знайома. – Останнє слово, Еті, або ви вибираєтесь, або...

Але Еті своїм вразливим серцем відчула, що ця загроза не здійсниться.

Перед світанком Еті почула рух біля ями.

«Німець, – подумала. – А я не вірила, щоб знайома...»

Вхід до ями хтось заложив тяжкою, грубою дошкою. Еті сиділа без руху і у страшній тривозі чекала кінця. Коли почувся згори голос:

– Еті, я положила дошку, на неї землю з травою. Як схочете вийти, то я буду відсувати... Еті, Еті, якого клопоту ви завдали мені.

Ночами знайома відсувала дошку, і Еті виходила дихнути повітрям, а часом і погрітись в хаті. Та наближалася осінь, а з нею і холод, і вогкість. До того, не завжди можна було виходити і вночі. Приїздили німці, часто з собаками, і тоді обидві жінки гинули зі страху, доки німці не виїздили з села. Не раз бідна Еті кілька днів не бачила світа, не дихала свіжим повітрям. Схудла, і тільки її великі сині очі світили якимсь дивним фосфоричним світлом. Від темноти звикли розширюватись і несамовито горіли.

– Еті, ти збожеволієш з такого життя, а я з тобою. Хвилини спокою нема в мене... Ти хоч трохи спокійна, знаєш, що я бережу тебе. А я?.. Еті, зима надходить, ти не видержиш в ямі... Я тебе так довго переховувала, йди від мене, нехай я хоч одну ніч посплю спокійно...

Та вона знала, що спокійної ночі не буде мати, коли б он ця нещасна жінка і пішла від неї. І думка її вже працювала, як би Еті захистити на зиму.

– Йди, Еті, йди... – просила і знала, що Еті не піде.

– Піду... – шептала покійно і нерішуче Еті, і знала, що не піде. Думка про зиму вже тепер морозила її.

Одного дня в село прийшли німці. До бідної Еті не було як заглянути. По трьох днях, коли знайома пішла до ями, витягнула ледве живу Еті... Прохолону, голодну.

І знов прийшлося тримати її в коморі, поки вона одужала.

– Слухай, Еті, ти не зможеш сидіти в ямі... Це очевидна смерть. Я не хочу, щоб ти вмирала тут. Знайди собі десь інший захист. Грошей в тебе є досить, на зиму стане. Піді пошукай собі місця...

– Я рада б, але як і де?

– Розумію, Еті, але я не хочу, щоб ти в мене вмерла... Це забагато на мене... Ти знаєш, чим я ризикую, даючи тобі захист? Еті, змилося наді мною...

– Я піду... – вишептала Еті.

Знайома допомгла їй, зав'язала клунок, нагодувала і випровадила за село, але, повернувшись у хату, не знайшла спокою. Була вже пізня осінь. Настав мороз. А далі зірвалася метелиця, світ побілів під опоною снігу. Не мала спокійної ночі... Часто схоплювалася з прикритим почуттям якоїсь вини... Серце і нерви не давали спокою, її гризло сумління: чи мала вона право у таку хуртовину виганяти беззахисну людину... Їй вчувався стукіт у вікна, двері...

Ранком стало їй легше.

– На світі є люди, конче десь захиститься... Не дадуть їй загинути... Чому тільки я маю піддавати себе небезпеці? Я зробила багато, – заспокоювала себе.

Але коли знов прийшла ніч, Еті не вступалася їй з очей: бідна, змерзла, снігом завіяна.

Еті була на засніженому полі. Час від часу їхала яка підвода, і знов усе облягала зимова тиша.

Світ спав. Еті здавалося, що вона йде, але незвичні до чобіт ноги не хотіли посуватися вперед, тяготіли. На обрію чорнів ліс, той, що колись запрошував її у свій захист. Сьогодні він був такий далекий і німий. Еті пригадалися пси і вовки. Її охопила тривога. Можуть її роздерти. Вона ж мусить захистити своє життя...

В оборозі вибрана яма сіна. Еті запихається в цю яму, і в півсні минає їй ніч з різними привидами та хвилинами тяжкого сну. Але ранок не сміє застати тут її. Та куди дітися? За стодолю, стіни якої виходять у поле, повно вимолочених кулів соломи. Еті ховається обережно під солому. А що буде, як сліди на снігу зрадять її? Але добрий вітер гуляє і замітає усе.

По цілоденній тяжкій муці, коли сон обвинув село, Еті вийшла зі своєї криївки. Кожна кісточка болить, тіло затерпло. Вона йде без думки. Коли розглянулася, стояла над своєю ямою. Самі ноги занесли її туди. Це одиноке її сховище. Вона знає, що знов будуть виганяти її... хоч не зі злого серця.

Знеможена, сідає на землі. Хоче відпочити, зайти в яму, щоб знайома не бачила. Та ноги такі тяжкі, руки задубіли. Почав падати легенький сніжок. На Еті наводить спокійний сон. Їй ввижається тепла хата, її сини... Он старший стоїть зі скрипкою, а молодший біля книжок. До вуха долітає мелодія волинської пісні, яку вона так любила... Чийсь теплі руки гладять її, і вона, виколисана, засипає, щаслива.

Рано, коли вийшла знайома поглянути, чи нема Еті, знайшла її майже замерзлу біля ями. Ледве втягла її в хату. Зі сльозами страху і розпуки розтирала змерзлі руки, лице майже неживої Еті і промовляла:

– Зажене мене у гріб ця єврейка. І де мені дітися з нею? Я не можу вигнати її. За що на мене така кара?

Але рятувала Еті усіма силами, і коли та почала подавати знаки життя, знайома зраділа до сліз.

Еті мусила пролежати кілька днів у знайомої. Приходила до сил і була спокійна.

– Етко, я бачу, що ви мені присуджені. Я вас не позбудуся хіба ніколи. І куди їти у цю заметіль,

у ці морози? Я вас заховаю у повітці, у соломі, в ямі ви не перебудете... Я нічого не знаю. Це не мусить, але може мене захоронити від смерті...

І пішла Еті жити в соломі у повітці. Часом ночами, з великою обережністю брала її знайома в хату, де Еті милася і грілася. Але це траплялося нечасто. Німці зі села майже не виїздили. Хата стояла при дорозі, біля церкви, і люди та варта усе крутилися біля будинку.

І дні, і ночі проходили в соломі. Зразу тяжко було, а далі звикла, отупіла. Вимостила собі вигідне гніздо, у якому пролежувала дні і ночі.

Бували місячні ночі. Підсувалася до дверей і крізь щілини дивилася у казку зимової ночі.

Вона так любила місячні ночі колись на Волині, коли, щаслива, ходила вечорами на вулицю, в гурті сільської молоді співала і вперше покохала. Але тяжка рука традицій і права забороняла їй думати про того, до кого тяглося її молоде серце. Кінець був такий, що батьки вибралися до міста, щоб рятувати Еті від страшної небезпеки. Прийшлося пережити і переболіти цю недугу серця. Потім у місті затоваришувала з молоддю, яка цікавилася книжками та сперечалася про нові напрями в житті. Еті теж це захопило, але все ще любила романтику сільського життя. У серці Еті ще якийсь час жив образ чорнявого хлопця, а згодом зблід серед нового оточення її та перед тим, що заповонив серце дівчини. А там прийшло подружжя, діти... З маломістечкової дівчини зробилася великоміська жінка, бо чоловік завіз її до Львова.

Діти підростали, були цікаві, здібні. З ними у хату вривався подув нового життя, нового майбутнього. Сходилися товариші, з'являлися різні книжки і брошури. Друзі читали і сперечалися. Потім співали, грали.

Все пересувалося перед очима Еті, мов на екрані. Йшли спомини безшелесно, тихо, мов місячне сяйво по соломі її криївки, входили у душу Еті, у холодну, люту зиму огрівали її.

Поволі починало благовіститися на весну. Ставало тепліше, відрадніше. Якось все перебудеться... Треба великого гарту духа і великої любові до життя, щоб у таких умовах ще бажати його. Та Еті хотіла зберегти життя для дітей.

Пробиралося весняне сонце, йшла надія на краще майбутнє... Ластівки приносили на своїх крилах цікаві вісті. Селом ішов глухий гомін, що німців б'ють, наближається Червона Армія. Вона визволить усіх, вона дозволить Еті жити і поверне їй родину.

Коли настало тепло, Еті перебралася жити в яму. Ночувала у повітці в соломі. Влітку тяжче було укриватися. Сил не ставало вже продовжувати це життя, повне тривоги. У духовному «я» Еті почалася якась зміна. Щось наче пропало і безповоротно загубилося. Вона могла сидіти довгими годинами, згорнувши руки, і нагадувати щось, чого ніяк згадати не могла. Якась порожнеча була у ній, яку конче треба було заповнити... Еті мучила себе різними докорами. Їй ставало соромно за те, що вона так мало присвячує думки своїм синам, своїм найближчим... Але вони відійшли від неї так далеко, припорошені її власними переживаннями... Мов крізь темряву бачила дорогі обличчя, тяжко було їх викликати у пам'яті.

Відчувала пекучу потребу руху, праці... Око не мало на чім спочити, думку не було чим зайняти, порожнечу заповнити.

Ось пляшка води, яку Еті переховує для пиття. Бере пляшку в руки і розглядає її. У цій пляшці наче замкнений якийсь таємний світ. Манюнічки міхурчики починають чіплятися стін

пляшки. Час від часу котрийсь підпливе вгору і зникає... Де це він дівся? Що з ним сталося?

А на другий день вся пляшка вкрита перлами. Еті піднімає вгору пляшку, до світла, до сонця – і враз усі ці водяні прикраси беруться райдужними красками. Червона, синя, фіолетова, золота... Перлини одна по одній чіпляються, падають вниз, пропадають вгорі... Як дивно. І бідна Еті стежить, слідує за перлами аж до втоми...

Знайому затривожив такий стан Еті.

– Еті, що з вами? Ще трохи витримайте... Еті, візьміть себе в руки, а то збожеволієте... Ви вже стільки перетерпіли, ще трохи сил... Побачите своїх синів, Еті.

На блідих губах Еті блимнув давній невиданий гість – усмішка (а здавалось, що вже забула сміятись). Але в цій же хвилині вона знов западає в отупіння. Їй не ставало сил «взяти себе в руки».

Одного дня прибігла затривожена знайома сказати Еті, що в селі військо. Нехай сидить, нікуди не висувається. Зразу Еті забилася у куток темного льоху, і їй стало ясно, яка небезпека грозить кожної хвилини. Інстинкт самозбереження взяв гору, і вона почала думати. Знала, що її життю загрожує небезпека і що вона це життя за всяку ціну має зберегти.

Яма, хоч з дошкою зверху, не була безпечним сховищем. Легко викриють її. Краще в повітці в соломі. Ляже на саму долівку, нагорне на себе соломи... Ні, краще притрусить тільки... Обережно виходить в повітку. Там приходить їй на думку, що по соломі шукають штиками, проколюють... І вона вже бачить себе проколоту в груди, у саме серце. Вона з жахом вибігає з повітки і скаче у яму. Тут шукає криївки. Але яма простора, з холодними стінами і каменем. Тут ніде захиститися, і вона знов біжить у солому. Заривається на спід і притулюється до стінки.

Прокинулась від гамору на подвір'ї. Чує німецьку мову. Якесь шарудіння. Кров в серці б'є водоспадом... Шумить, розриває груди, в голові хаос.

Голоси вже в повітці. Вона чує, як гострі штики пробиваються крізь солому, все ближче і ближче до неї. Загибель неминуча... Дух в ній завмер, серце перестало бити... Піт зрошує не тільки чоло, але й усе тіло. Щось холодне торкнуло руку – і Еті тратить пам'ять...

Коли прокинулась, була ніч. Уся продрогла, усе тіло болить... Вона не пам'ятає нічого, все десь з пам'яті пропало... Щось страшне діялося, але що – нагадати не може. Одна тільки думка в її свідомості: я живу.

Поволі нагадує тяжкі кроки на соломі та шарудіння штиків. Її не пробили. Одне холодне лезо пройшло повз руку, погладило. Час тягнувся безконечно довго.

Аж увечері прийшла знайома.

– Еті, ви живі? Я думала, вас знайдуть... Етко, Еті... Червона Армія близько, – і знайома плаче, плаче..

Щось діялося на світі. Гарматні постріли долітали до вуха Етки, і вона їх слухала, мов найкращу музику.

Витривати... витривати... ще день, два. А там...

Одного дня відозвалися гармати зовсім близько. Червона Армія обстрілювала село, німці відходили. В селі почались пожежі. Еті не могла навіть рушитися у своїй соломі, бо німецькі солдати ходили по двору. Полум'яна заграва освітлювала подвір'я, і Еті боялася, що ось-ось займеться дах і вона згорить живцем. Німці нашвидку забирали свої речі і тікали. Еті все-таки рушитися не могла.

І знову, як у всіх тяжких та небезпечних моментах, збудилося гаряче бажання захистити

життя. Думка її почала, не вгаваючи, працювати. Довкола кулі свищуть, вогонь так близько... Ось-ось і повітка спалахне. Самі німці можуть підпалити. Згоріти живцем? Ні, ні... Вона хоче вийти і тікати, але це зовсім неможливо. Раптом страшний свист – і дах повітки понесло. Еті падає, мов нежива. Чекає неминучої смерті.

Як довго це тривало – не знала. Поволі вертала до свідомості, оглянулася. Повітка не горіла. Покучерявлені темні хмари плывуть угорі. Надворі тиша. Еті ще лежить якийсь час і вслухається в цю тишу. Людей ніде не чути. Здалеку доносяться постріли. Село немов вимерло. Вона заглядає крізь щілину: ніде нікого.

На дорозі удари кінських копит. Вона тривожно виглядає, перед її очима проходить кіннота. На шапках військових червоні зірки. Еті з криком вибігає, простягає руки із словом «Спасителі!», падає на землю.

Коли опритомніла, лежала на постелі у знайомій, яка ходила біля Еті, приговорювала до неї, мов до дитини, гладила її бліде лице.

– Еті, ви перемогли. Тепер треба жити, Еті... Після таких страждань і поневірянь не можна вмирати. Вороги пропали, визволителі прийшли.

Еті не могла промовити ні слова, тільки плакала і плакала. Весь день пролежала у безсиллі. Коли приходила небезпека, прибували сили. А тепер небезпека минула і сили облишили. Бажала тільки забуття і – спокою.

Минули дні, і коли Еті перемогла недугу, стала одужувати, прокинулась думка про синів. Де вони? Чи йти за ними шукати, чи, може, вони до неї прийдуть. А може, вже приїхали, шукають її, думають – загинула. Зараз би полетіла до них – знайти. Певно, чекають її. Вона ж для них захистила життя...

Еті поспішає до Львова. Серце так б'ється. Непевним кроком підходить до гето. Стежить, може, побачить когось зі своїх близьких, знайомих. Але хата, де вони жили, віяла пусткою. Сумно дивилася своїми вікнами, наче людина, якій вирвали очі, подряпали лице. Пам'ятні балкони стояли обгорілі, поламані. Відчинені напівзруйновані льохи розказували страшну правду минулих днів. Еті не знайшла нічого, крім суму і споминів, які малювали образи недавнього минулого, пригадували останні хвилини в родині, між дітьми. Вона для них захистила життя. А тепер що з ним зробити? Кому воно потрібне? Була втомлена, розбита. Фізична неміч знов перемогла її. Біля себе почувала тільки порожнечу, самотність. Всі щось робили, кудись ішли, поспішали, в кожного були своє місце і справа, з якою пов'язані думки. Тільки в неї нікого і нічого.

Нетерпеливо чекала звістки од рідних, все виглядала когось. Ніхто не приходив, не питав про неї. Нишком ходила до дому, де колись жила зі своїми. Спокійно і таємничо дивились вікна другого поверху на вулицю. Часом здавалося, що блиснули очі її сина, наче питав він: «Чого, мамо, ходиш? Кого шукаєш?» Невже нікому не була потрібна вона?

Далеко, на півночі, майоріла Волинь і кликала Еті до себе споминами та надією, що може вернути родину. Все сильнішим було сподівання, що там, на Волині, чекають її. Там вона ще зустрине ясні дні і використає своє, так дорого куплене, життя.

Одного погідного літнього ранку вийшла Еті назустріч новому життю, яке їй обіцяла рідна Волинь.

РОДИМИЙ КРАЮ

Карбулицькій Олімнії

Кожна людина носить в душі альбом неми-
наючих картин.

Це спомини.

Прилинуть і – або задзвонять воскреслими
дзвонами, що зігріють душу, або заплачуть сум-
ним реквіємом...

Перед очима душі стоять дві картини. Краски
ще свіжі... Такі, як були, коли ще спомин не був
спомином, а правдою...

I

Падають сутінки.

Вікна ще горять останнім цілунком відходя-
чого сонця. Кімнату оповиває не то рожевий, не то
опалевий серпанок. Цвіркун грає свою вечірню
пісню...

В руках батька скрипка, в матері – гітара,
а біля них троє малих співаків: дві дівчинки
і хлопчик.

Вікна поволі пригасають. У кімнату вливає-
ться сірий сумерк, в якому дівчатка беруться
білими метеликами, а хлопчик темною цяткою.

Тишина...

Батько подає голос, діти підхоплюють, мати
акомпонує...

Родимий краю, село родиме,

Вас я витаю, місця любимі.

Зелені ниви, ліси, могили,

Щасливі з вами дні ми уплили.

Звуки скрипки і гітари вливаються в діточі
голоси, в ці срібні дзвіночки... Ллється пісня,
пливе...

Все завмерло, слухає пісню. Таку рідну... Вона
обціловує серця діточі, аби назавжди залишитись

у них. Батьковою скрипкою і гітарою, яка гомонить під ніжними материнськими пальцями.

І цвіркун мовкне.

Святі на образах заслухані.

З кутків вихоплюються вже темні сутінки. Спинилися, не підходять ближче...

Все заслухане...

Десь пахне липа. Ні, це запах рідної пісні...

Пахне м'ята, васильок... Це рідні «ниви, ліси, могили». Кожна пісня має свій запах...

Скажи ми правду,

Скажи щирішу,

Чи я ще знайду

Любов давнішу?

– дзвонять голоси дзвіночками. Питають струни скрипки, зітхає гітара.

Пісня кінчиться. Опам'ятавшись, сутінки виходять насеред кімнати.

У вікно моргає зірка. Невже ж і вона слухала?

.....

Дівчатка, метелики з дрібними косицями, хлопчику, чи ви зможете коли в житті забути цю вечірню годину з її піснею? Ні! Вона за вами піде у життя і завжди буде дзвонити срібними дзвіночками. І коли прилине спомин цього вечора, ви почувете її. І воскреснуть ті, яких вже не буде в живих. Все оживе!

Навіть по довгих десятках років ця картина буде жити у вашій пам'яті. Згадаються сутінки, цвіркун зі своєю піснею, батько, мати. Заговорить скрипка, зітхне гітара... І пригадається це діточе, миле, коли ви на мамині коліна клали свої голівки і відчували дотик її оксамитних рук. Згадаєте, як вас батьки вчили любити піснею рідний край, вчили бачити красу рідної землі, а тим самим любити свій нарід і служити йому!

Цю картину понесете з собою скарбом. І коли Антропос візьме ножиці, щоб протяти нитку життя, ви ще й тоді почуєте скрипку, гітару, задзвонять дзвоники, запахне липа...

(Антропос стисне ножиці)

Родимий краю, село родиме...

.....

І ще одну картину малює спомин.

У великому місті вечір – свято в честь двадцятип'ятиліття праці поета і композитора Воробкевича.

Програма свята багата!

Хтось піддає думку, щоби одну точку виконало мале тріо: дві дівчинки і хлопчик.

Зраділи діти.

Вони знають, хто такий Ювілят. Він пише гарні вірші та komponує мелодії добре знаних пісень. І вони, хоч малі, та своїм скромним голоском починаються до звеличання Ювілята. Він є сином цього «родимого краю», про який співають. В цьому ж краю він живе і творить. І як же не радіти!

Саля¹ повна народу. Ювілят на почесному місці.

Йде точка за точкою святочного концерту.

На сцені являється троє малих артистів-співаків і батько зі скрипкою. Для присутніх це несподіванка.

Саля загуділа повітальними оплесками. Гірляндюю сплелися за руки молоді співаки. Рум'яні зі зворушення і щастя. Саля не може заспокоїтися... Сам Ювілят усміхнений, плече в долоні. Для нього виступ малят теж несподіванка.

Відозвалася скрипка, і задзвонили срібні дзвіночки: два сопрани і один альт.

¹ зал

Як зворушливо бачити співаків, які щирим серцем виконують свою пісню, не думаючи ні про славу, ні про те, яке враження викличуть у слухачів. Вони тільки співають...

«Родимий краю, село родиме...» – кучерявиться пісня з грудей малих співаків. Соловіями заливаються... поглядають на Ювілята. Це ж їх слухає сам Воробкевич!

З його лиця не сходить усмішка вдовolenня і признання. Ні одна фальшива нотка не разить його вуха. Не все можна почути і побачити таке тріо!

*Скажи ми правду, правду щирішу,
Чи я ще знайду любов давнішу?..*

Це питання з малих уст таке щире і наївне водночас.

Останній акорд...

Малі артисти вкланяються щасливі, трохи збентежені. Їх личка рожами цвітуть. Кланяються... Ніби квіти, розколихані вітром.

Саля гуде від оплесків. Сам Ювілят, видно, радий. Оплески не вгавають. До сцени підходить один із визначних громадян (Є. Пігуляк), знімає старшу дівчинку зі сцени і ставить перед Ювілятом. Цей стискає малу ручку, цілує в голівку і поздоровляє. А вона щаслива-щаслива...

Чи зможе коли забути мала співачка цей вечір з присутнім Ювілятом і другими громадянами, які так щиро стискали малу ручку і поздоровляли. Такого щастя, яким вона тоді була щаслива, не скоро мож' діждатися!

Спомин з цього вечора стане незабутнім... Не раз в житті буде прилітати до неї. Навіть по довгих літах прибіжить і зігріє її серце, навіть коли по цьому всьому побачить в рідимому краю тільки могили...

18. 06. 1962 р.

У СВЯТМИКОЛАЇВСЬКИЙ ВЕЧІР

Шовкове прядиво спогадів...

Колись на фоні білих подушечок були золотоволосі голівки... Сьогодні їх немає...

А в мене руки порожні... Нема кому підкладати дарунків. А колись...

Підходиш ніжно, обережно, щоб не збудити, не сполошити сну, який своїм мряковійним крилом прикрив і взяв в обійми, в свої ніжні обійми, золотоволосі голівки на білих подушечках...

Боїшся дихнути... Та все спокійно. Сон і сам здрімнув на білих подушечках з золотоволосими голівками.

А очима душі вже бачу ранок...

Очі, повні голубого світляного блиску. Усміх щирий, ясний, щасливий усміх закосичує дрібні рожеві губки... Скільки радості та втіхи спричинили он ті дрібні дарунки. Скільки щастя в діточих душах! А ти стоїш, щаслива їх радістю... Так святочно на душі...

Та це все тільки спомин. Тільки спомин!

Сьогодні в мене руки порожні. Нема білих подушечок з золотими голівками. Нічого нема! Пустка!

Не побачу ранком щасливих оченят, повних радості. Не побачу усміху на рожевих щоках...

Бичують мене сьогодні спогади... Як у катівні... Болить...

Я сьогодні стою з порожніми руками... Сама-самісінька... Навіть думка покинула мене і полетіла кудись далеко у простори. Може, хоче вловити щось невловиме. Щось, що назавше відійшло.

А може, хоч добрий сон, який колись оповидав голівки діточок, прийде до мене і дозволить на хвилю, єдину коротку хвилю побачити мені знову фатаморгану золотоволосих голівок на білих подушечках...

Господи! Єдиний всетерпеливий Господи! Хоч на хвилю. У сні, Господи, дозволь побачити і погладити рукою їх. Хоч у сні!

.....

Та сіра дійсність не дозволить статись чудові. Все полишилось далеко за мною! Одна правда: стою сама і на цей вечір з порожніми руками.

18. 12. 1963 р.

КАЗКА ПРО ДВІ КРАПЛИНКИ РОСИ

Були собі дві краплинки роси. Подруги!

Добра фея розсівала їх ніччю. Падали і мили обличчя квітів, відсвіжували м'яти, васильки, блискуче листя барвінків. Ранком, спочиваючи, тремтіли на сонних листочках і відбивали в собі райдужними барвами проміння сонця на сході. Та приходила добра фея, збирала їх у золоту коробчинку, щоб вечором їх знову розсіяти на квіти, зілля та барвінки.

Та одного ранку запізнилася фея. Пригріло сонце, і дві краплинки-подруги легкою мрякою понеслися вгору. До них прилучилося ще більше таких краплинок, які підіймалися і там високо замінилися у білу хмарку. Таку білу, кучеряву.

А коли таких хмарок зібралося багато, злучились і потемніли. Вітер розірвав їх і поніс у простори. Довго вони блукали, а вкінці розпалися в різні сторони. Краплинки-подруги розлучилися.

Одну понесла хмарка на Поділля, другу – у високі гори. Там дощами впали на землю і знов стали до роботи.

Ця на подільських полях скроплювала плодючі лани та сіножаті. Випаровувала, ставала хмаркою, падала дощиком і підкріпляла подільські простори. Вкінці впала в широке русло мовчазного Дністра, який повагом ніс свої води у Чорне море.

Друга в горах, падаючи дощиком, мила лопасті смереки, зволожувала мохи, підсилювала папороті і знов ставала хмаркою, падала дощиком, мила смереки, мохи та папороті, аж потрапила в джерела Черемошу. Річка ширшала, гриміла по кам'яних плитах. Часом ласкаво шептала... Бистримими водами обмивала кам'яні береги, гралася з пстругами і неслась до Чорного моря.

.....

І ось по довгій розлуці стрінулися дві краплинки-подруги у Чорному... Одна з Поділля, друга з гір – і знову стали товаришувати. Згадали дні, коли падали росами, мили обличчя квітів, зілля і блискучі листки барвінків, а ранками, колишучись на листках, відбивали в собі райдужними красками проміння сонця на сході...

Радо згадували ці весняні дні.

На ці спомини не треба було слів. Стрінуться – і все оживає. Пересуваються картини далеких часів... Переживання радості й смутків. Все оживає і без слів...

І знов поруч ставали до праці. Не любили, щоб тільки колахатися на хвилях і шуміти. Любили і хотіли бути корисними: обмивати береги, полоскати камінчики та чистити малі хатки, що в них жили колись морські творіння. А зараз ті хатки-мушельки, забиті намулом та піском, валялись на березі. І раділи краплинки, коли береги були чисті, камінчики ясні, а хатки-мушельки блищали до сонця.

.....

Так хотілось би, щоб ті дві краплинки-подруги, колись срібні роси з весняних днів, звікували близько себе, підкріплюючи одна в одній життєву силу, піддержували себе.

Шумить житейське море понад ними...

Та прийде час, і вони знову зміняться в серпанкову хмару, розійдуться і – вже не стрінуться ніколи.

1964 р.

ВЕСНЯНІ ДНІ

*Для рідного люду, для меншого брата
І тіло, і душу зложи.
Не жди, яка буде заплата, –
Не жди, а служи!*

Ще до сьогодні у собі ношу образ, мальований ніколи не лияючими красками споминів: як я молодою дівчиною приїхала на посаду сільської вчительки і поставила перший крок на самостійне життя. Ще й сьогодні відчуваю тодішнє зворушення.

Самостійна людина – велике слово! На саму думку, що я самостійна, радість розпирала мою душу... Я була така схвильована, їдучи у цей Канаан мого молодого життя.

Щоправда – турбувало мене те, що хтось признав мене за зовсім «дорослу» і повіряє мені дитвору на науку і виховання. А то – я почувала себе ще дуже «недорослою» і не могла здобутися на повагу... А тут прийдеться вести самостійно школу!

Посада – власна посада! Власне життя, самостійна праця... Велика хвиля у життю людини! Як підходити до цього нового життя, до обов'язків, щоби не згубитися у новому, незнаному, а виконати як слід свої завдання? Так хотілося би, щоб усе було найкраще... Це ж мої перші кроки, і треба їх міцно й твердо ставити, бо від цього буде залежати моє майбутнє. Власне життя зовсім здане відтепер на власні сили і керму.

Щоправда, нас усього вчили, але «жити», власнито, ніхто не вчив. Чи є в мене дані до цього життя, до цієї самостійної праці? Все здавалося, що «жити» – це зовсім легка справа, тепер сумніви обсіли душу.

Мене турбувала моя несміливість. Це ніяка зброя на дорогу життя!.. Невже ж в житті треба буде зброї?.. Воно таке принаadne!

Різні думки-спомини косили моє нутро, коли я заїхала у далеке село на це нове життя. Коні їхали повагом, віз западався по колодки у пісок, колишучись злегка. Довкола сіріли пусті поля і царювала осіння тиша (хоч у моєму нутрі били весняні води). Думки виходили хороводом, тривожили мою душу, то знов підбадьорювали її – пливли у невідоме майбутнє. Із криївок душі почали виповзати ці спомини та метеликами обсіли мою душу. Згадалися далекі добрі часи, коли ще засиплялося на руках батька під його спів... А пізніше, у вечірні сутінки, його казки, перекази, грецькі міфи... Перед очима дитячої душі пересувалися чудні міфи... Батько! Він умів нам творити казку життя!

Вечорами ми, діти, бавилися чи щось робили – матуся наша була зайнята шиттям чи мережанням, а батенько голосно читав (старі патріархальні часи!). Під це читання я росла. Я любила слухати, хоч і небагато з того розуміла ще, та все-таки дещо залишилось.

У батька була гарна бібліотека, яка перед дітьми стояла отвором. Батько вчив нас любити книжки і завжди говорив, що це найкращі приятелі людини у кожній хвилині життя. Читати я звикла від наймолодших літ. Не пам'ятаю навіть, коли я навчилася читати і писати. Так якимось забавкою опанувала цю штуку. Книжки я дуже любила. Вони були для мене святощами. Нікому з нас не було би прийшло до голови, що книжку можна подерти або знищити. Я вірила, що вона живе і все відчуває. Роздерту картку я лічила, як перебите крильце метелика. А великим святом було для нас впорядкування бібліотеки, стирання порохів...

Батько мій від наймолодших літ вчив мене німецької та російської мов. Мені, найстаршій, говорив усе:

– Вчися, доню! Хочу тобі дати майно, заки вмуру. Ніколи не будеш убогою. Майно, яке дам тобі, не знищить ніяка сила. Доки життя твого, будеш усе багатою!

І справді, добрий батько вмів вивінувати свої діти!

Одне – заскоро нас лишив. Особливо мене. Я ще майже дитиною була. І виховання стало тепер зовсім інше. За звичаєм тодішніх часів, ніхто не розпадався над душею дитини; коли догодили тілові, думали, що обов'язок виконаний. Все тепер було інше. Це, що в нас було святістю, тут стояло по кутах. Книжки, які в нас були приятелями, достойними гістями (як ми вітали кожную книжку!), тут служили звичайно тільки охороною перед нудьгою. Ніхто над книжкою не розпадався. Прочитана книжка не мала найменшої вартості. По прочитанню забували і відкидали її, як непотрібну річ. Дуже часто вартість книжки була в її оправі.

Своїх думок не можна було висказувати щиро (мене називали ексцентричною). Висказана думка не знаходила відгмону, її розуміли по-своєму... Як це дивно було... дивно і боляче... Я не знала, що добре, а що зле, поняття перемішалися. Не раз мені здавалося, що батько забув мені сказати щось дуже важливе... А відійшов! Моя молода душа заломилася, я стала несмілою і мовчазною...

І з цією несмілістю і непевністю, хоч з погідною, ясною душею, я вибралася у світ на самостійне життя... Тепер можна буде дихнути повними грудьми! Собою... ах, бути собою!..

.....

Перша моя посада не була у зовсім чужому селі. Ще за життя батька був тут священником мій стрий. Коли ми приїздили, батько нас провадив на цвинтар, на гроби нашого прадіда і прабабуні, стрийка і стриянки ще мого батька. Я дуже любила ці відвідини небіжчиків. Цвинтар був на горбку в сосновому лісі. Недалеко пливла дрімуча ріка і розтягалися пахучі левади, аж під сосновий бір. «Наші» гроби мали гарні пам'ятники. Відходячи, я все щось доброго шептала прадідуневі і прабабуні. А вертаючи, нам батько розказував про родину. В часі мого приїзду на посаду, батька вже давно не було, і над стрийком теж зеленіла могила. Та все мені було якось «гонорно» вчити там, де мої предки були духовними провідниками.

.....

Доїжджаючи села, журило мене, хто є управителем школи. Я почувала себе ніяково, була заклопотана... Я боялася не людей, а людської нечемності і грубої поведінки. Це так мене вражало. З цілої душі я бажала собі, щоби була управителька, а не управитель... Хоч тільки...

В селі, по дорозі, я стрічала діти, які цікаво мені приглядалися. Мабуть, додумувалися, хто їде. Хотіла їх спитати, хто є управителем, але нагло мене огорнула така несмілість супроти них, що прямо не могла уложити питання... Не так-то легко бути самотійною...

Вже перед самою школою я все-таки спитала і довідалася, що учить «пані». Аж відрадніше стало, що не мужчина... Але як вона мене прийме? Може, дуже урядово, зимно. Що тоді? Моє молоде серце так усім раділо і так бажало зі сторони людей тепла і щирості...

Управителька! Певно, залишена стара панна, примхувата жінка! Носить твердий білий комірчик і має цвікер... Від того, як вона мене прийме,

буде залежати моя доля! Журило мене, як їй представитися: чи маю їй подати руку, чи ждати, аж вона мені подасть. Коли ми в'їхали на шкільне подвір'я, так ніяково стало. І знов мені мигнуло через думку, що мій добрий батько забув нам сказати ще щось дуже важливе...

Яке ж було моє здивування, коли проти мене вибігла молода жінка, гладко зачесана і усміхнена. Простягла до мене обидві руки і дуже сердечно закликала, ще заки я встигла злізти з воза і представитися:

– Догадуюся, догадуюся! Це, певно, нова товаришка! Вітаю вас! Я вже давно чекаю і умираю з цікавості, як виглядаєте... Е – жовтодзюбце! Я називаюся Цеся К...

Мені аж гаряче стало від такого привітання! Чогось такого я не надіялася. «Товаришко!» – каже до мене... Я така була збентежена цим її неурядовим прийняттям мене, що зовсім не знала, що робити зі собою. Вона до мене відноситься, як до дорослої людини, а мені все здавалося, що я ще недоросла і зовсім неповажна. Ледве кілька місяців тому я сиділа на шкільній лавці – а тут я вже товаришка вчительки.

Я думала, що коли вже вчителька, то слід мати погляди і повагу, щонайменше сорокалітньої жінки, хоч би тобі було тільки дев'ятнадцять! Тому-то турбувало мене (і соромно було), що я ще так мало поважна.

Лишила мене в себе на обіді і дуже мені припала до вподоби. Мала двадцять два роки, була весела і дотепна. Питала мене, чи я все така поважна (Боже! Я – поважна, я тільки несміла!), і просила мене, щоби я її уважала, як старшу сестру, і була супроти неї зовсім щира.

Її веселість і свобода підбадьорили мене, але моя несмілість не дозволяла мені бути свobodною

і веселою. Мені все ще в голові не могло поміститися, що я вже на посаді і маю власну волю! Можу робити, що забажаю...

Вона весь час балакала, я більше мовчала. Була така життєрадісна... Ходила, сміялася... Тішилася мною. Вона теж хотіла, щоби прийшла жінка, не мужчина.

По обіді нагло шепнула мені на вухо:

– А ви закохані?

Я – тодішнім звичаєм – засоромилася і збентежилася.

Хто ж бо про кохання питає так собі просто з моста?

Вона покотила своїм гарним сміхом, наче срібним дзвінком:

– Ой, що ж з вас за дітвак! Треба, любко... треба мати когось, зовсім інакше працюється... Інакше дихаєш... інакше квіти цвітуть, весна триває дванадцять місяців в році.

Я про любов мала трохи інакше поняття, але про це пізніше.

А вона даліше так якось ласкаво шептала, наче сама до себе говорила:

– Треба жити, треба бути веселою і молодою, доки можна і – любити! Невже ж ви не закохані?

Та нагло сплеснула в долоні, засміялася голосно і майже крикнула:

– Господи, чого ж я така немудра! Невже ж, хто має волошки замість очей, може не бути коханою або не кохати!

Мені стало чомусь соромно і дивно! Справді в мене не було «його» з повісті такого близького, свого, щоби йому, тільки йому посилати зітхання (мені так не хотілося зітхати і бути сумною) і свої думки. Я почала скоро видумувати, хто зі знайомих моїх міг би бути «ним». Стануло їх кількох до «конкурсу» – але вибрати не могла... Всі

однаково були вони мені симпатичні, милі. Зрештою, чи «він» конче мусить бути... Невже ж життя не може бути цікаве і без «нього».

Та нагло вона наче забула про моє існування. Спинилася біля вікна, сперла голову на руки і по довшій мовчанці заспівала чистим, глибоким альтом:

*Тиха ніч залягла світ,
Сном глибоким світ спочив...
Тільки в гаю соловій
Тужну пісню голосив.*

*Ой чого ж ти, друже мій,
Чом так тужний голос твій?
Яке горе душу рве,
Серцю жалю завдає...*

По кімнаті розплився дивний настрій... Мене здушило в горлі... У серці я відчула одне порожнє місце...

.....

Під час обіду я дізналася про свої службові обов'язки. Село було велике, і на протилежнім кінці була експонована кляса. Там я мала вчити. Управителька вже подбала і про мешкання для мене. Я мала вчити всі чотири степені¹ і доповнюючу науку. Признаюся, що ця доповнююча мене немало тривожила.

Я попращала свою управительку та поїхала ще до пароха. Треба було представитися, бо він був «предсідателем» Ради шкільної місцевої. Управителька мене попередила, що це дуже гарні і культурні люди.

Доїжджаючи до плебанії, я згадала, як ми ще дітьми приїздили тут з батьком до стрийка. Із-за дерев саду вихилилися білі стіни старої плебанії.

¹ Класи

Моргнули на мене знайомі вікна... ще ті самі з-перед років. Старі вікна, крізь які дивилося в життя тисячі очей... Вікна, які бачили народини, життя і смерть кількох поколінь...

Спомини ластівками шибали... І згадалося...

Колись у цьому саду я знала кожную стежечку... Посеред саду стояла дуже принадна для нас тоді «хатка». Це була якась будка (з віконечками) на знаряддя огородничі та пасічні. А нам видавалася гарною, таємничою. У цій «хатці» раз хлопці замкнули нас, дівчат, і нам (принаймні мені) здавалося, що це велике нещастя... Що буде, якби зіпсувся замок і не можна би було відчинити.

А он там ще стоїть похилена солодка яблуня, якої овочі такі смачні нам були... Вечорами на її вигнутих раменах спирав своє кругле лице (наче хлопець на пліт) усміхнений добрий місяць і заглядав нам аж у душу... Який він був тоді гарний і таємничий.

У дощові чи холодні вечори ми, дітвора, у великій незамешкалій кімнаті, званій «салон», бавилися «свічка-ніс» чи у яку іншу подібну забаву. Тут все давала порядок гарненька кузиночка Мелася (де вона тепер?), і мені все здавалося, що вона з нас наймудріша.

Тепер в саді вже не було принадної хатки, і ми всі розлетілися у різні сторони... Хвилі життя рознесли наші човники, і ми погубилися...

Он такі спомини мигнули блискавкою, заки ми заїхали від брами перед хату панотця. Мигнули дорогі лиця цих, яких вже не було в живих, а які в споминах все ще жили... За цю малу хвилину я пережила шмат часу. Яка швидконога людська думка...

Панотець з жінкою привітали мене сердечно. Були це бездітні люди в середньому віці. Вона піаністка, він співак. Мали гарну бібліотеку.

Щороку виїздили за границю: об'їздили цілу Європу і були в Святій Землі.

Пізніше я близько з ними зжилася. І перші хвили мого самостійного життя тісно зв'язані з їхнім домом. Скільки незабутніх хвиль я пережила в них! Літа минули від цього часу. На мої скроні вкрадається вже срібло, а в мене до сьогодні для них теплий спомин.

Я обняла обов'язки вчительки. Дітвори був спорий гурток, більше сотки. Моя управителька у всіх мені помагала, додавала мені сили, рівноважила мене, бо (мені так здавалося) в початках стрічалися самі труднощі, перешкоди, хоч їх зовсім не було.

Тяжко мені було навчитися записувати журнал так, щоб був згідний з правдою. Я думала, що кожна дитина мусить усе вміти. Якщо не вміє – моя вина. Я так гаряче бажала бути вчителькою! (Навіть Христос був тільки вчителем). А німецький поет каже: «...wer höher steht, als der ein Vater ist... Nicht des Fleisches und Geblutes, sondern des Geistes und Gemütes»¹.

Я хотіла бути вчителькою, і то не тільки в школі, але й поза школою, займатися дітворою, цікавитися селом – народом (заповіт мого батька) і працювати для них. Я йшла до школи далеко перед приписаною годиною і без перерви сиділа до четвертої, п'ятої. Стільки праці було! Усіх нездібних дітей я вчила окремо. Вислід не завжди був добрий, і це мене турбувало. Здавалося – причина у моїй незугарності. Хоч моя неоціненна Цеся так бадьорила мене! Впрочім², чи це ж зараз не була і для мене школа життя?

¹ Хто стоїть вище, як батько... Не тіло й рід, а дух і характер (ім.)

² Взагалі

Я ж його щойно вчилася...

Цеся обходилася зі мною наче зі сестрою. Завжди була погідна і весела. Ніколи не дала мені відчувати, що вона є моєю управителькою. Оскільки мала мені звернути увагу, робила це дуже обережно. Завсігди починала: «Позволь, що дам тобі одну товариську пораду», – а кінчала: «Зрештою, подивися, як у мене... Це моя думка, ти роби, як вважаєш...»

Очевидно, знала, що я зроблю так, як мені каже. Ніколи теж не робила мені два рази завваги. Її слово було для мене святе. Не надуживала його. Овшім¹ – дуже мало користала з роблення мені уваг. Я знов, ніколи не стидалася спитати про щось, чого я не розуміла чи не знала. З дому я це винесла, що ніколи не є встидом навчитися чогось.

Зразу найгірше мені було в клясі з молитвою. Я стидалася молитися з дітьми, і під час молитви я ніколи не дивилася на дітей.

Скільки жури принесли мені задачі! Обговорю з ними тему, обпрацюємо, напишуть – страшно! Я тоді ще думала, що кожна дитина повинна самостійно виробити задачу. Чогось забувала, скільки було товаришок, які не вміли самостійно виробити задачі. Я знов любила писати їх, особливо на довільні теми. Пам'ятаю, в осьмій клясі я написала задачу віршем «Порівняння праці рільника з наукою». В останній хвилі я не мала відваги віддати задачі. Щойно товаришки зрадили мене.

Я взагалі дуже любила писати. Письмо – це дивні містерії, оточене німбом чогось чарівного... Ось тобі якісь дрібонькі карлючки на папері, а вони зачаровують великі світи... Малюють картини, промовляють до людини, веселять чи

¹ Взагалі

засумовують... Часом краще письмо, як живе слово! Вони ж, оці дрібонькі карлючки, закріплюють великі думки вчених людей і роблять їх безсмертними. Письмо – це одне з найбільших чуд світа. Тож взагалі до письма я відносилася як до чогось дуже могутнього!

Проте і в школі з дітьми я любила писати, виводити чарівні знаки та опрацьовувати задачі і поправляти їх. Цьому знов усі дивувалися. Звичайно ніхто не любить поправляти задач. Я їх поправляла в нескінченність: домові і шкільні.

.....

Одного дня дивлюся: на ганок сходяться люди. Не знаю, що це має значити. Йду через сіни до газди і питаю, що це таке.

– Та це ваші школярі, – відповідає. – Доповняюча наука.

Так це мої ученики? Я маю їх вчити? Чи дам раду? Невесело стало на душі...

Збентежена, вертаю у класу. Таких учеників, щоправда, я не надіялася... Вийшли ранішні діти, а до класи почали сходитися «люди» – дослівно люди. Парубки під вусом, дівки... Половина з них вищі, як я, а майже більша часть були моїми ровесниками. Тоді доповняюча наука тривала від 15/X до 15/IV два рази в тиждень поміж наукою ранішньою а полудневою. Віку шкільного для них не було. Ходили, доки не скінчили: три роки по науці щоденній.

Сиджу, удаю, що щось пильного пишу, а «люди» сходяться... Що рипнуть двері, то мене аж заморозить. Найшла повна класа цього «божого» народу. Прочитала каталог, а боюся звести очі на них, а тут чую їх зір на собі... Звичайно – оглядають нову «паню»... Коли б вони знали, що тоді діялося в душі цієї «пані». Та треба було перебороти і це. Несмілість тут не могла мати місця...

Пізніше я найбільш любила доповняючу науку. В класі була карність, супокій. З ними я заприятлилася і поводитися, як з дорослими. Хоч не раз треба було бути строгою. Дівчата приходили до мене поза школою. Сходилися вечорами, я вчила їх шиття, читала їм голосно (пам'ятаю, усім дуже подобався «Бразилійський гаразд» Чайківського) та балакали на усякі теми.

І так ясно було у моїй дівочій кімнатці, і такі гарні були ці перші кроки моєї суспільної праці. Не було в кого питати, як і що, я сама собі багато речей передумувала і доходила до усього власним спостереженням, що треба робити. Воно, може, було куди недосконале, але я сама тоді була щойно ученицею.

Я жила з селом. Вони любили мене і уважали за близьку собі. Я наче продовжувала традиції родини, яка стільки років була у цьому селі. Я слідувала за життям села, життям сільської жінки (я була феміністка, така без кличів, без підготовки. Щойно почала запізнаватися з творами Кобринської – це робило своє). Яка ж це запустіла нива була, – куди не сягнеш, куди не кинеш оком, усюди треба було праці! Не раз ставала я безрадна, не знала, як до чогось взятися, але у праці не вгавала. Мені здавалося, що все-таки я зможу все це усунути і за якийсь час – може, й рік, може, два, – які то всі «вчені» будуть. Чого я їх там не вчила! І у якому контакті ми були зі собою! Я була щаслива, що так без перепон можу їм себе віддати. В мене було доволі сили, витривалості і віри у свою працю. А скільки щастя мені ці хвили дали! Це були часи, коли слово «народ» не сходило з уст, і багато патріотичних кличів лунало. Праця для народу була тодішній молоді заповітом.

– Ми за народ життя своє дамо! – лунала пісня з молодих грудей і ставала кличем.

А під цю пору були народодлюбці. Для приміру скажу, що тоді якраз помер учитель Андрій Цурковський. Він скінчив теологію, але з любові до народу пішов на вчителя. Це зробило велике враження на молоді, запальні душі... Ціль життя – служба і праця для народу.

.....

Ще треба згадати про одну важливу хвилю з мого особистого життя: це перша пенсія¹. Сила грошей (за три місяці), і то власних, заслужених мною... Власні гроші!..

За перші гроші (очевидно, не за всі), але за ці перші, які я взяла в руки, я купила дві прекрасно розмальовані великі свічки до церкви перед престіл Матері Божої і «Кобзар» в гарній синій оправі зі золотими буквами. Крім цього я записалася перший раз до «Просвіти».

Я вийшла з кацапсько²-польського дому, від яких тоді роїлося в нас. Польська мова переважала. Та я усе мала сентимент до усього народного, цебто українського. Але це все в мене було неясне, підсвідоме. Шевченка я читала (щоби ніхто в хаті не бачив) не раз при місяці і ховала під сінник. Зукраїнізував мене один студент філософії, ще як я була в семінарі, бо до цього часу я все-таки була ще неофіткою. Треба було багато чого визбутися, ще більше придбати.

Але я вийшла з ідейного кацапського дому. Слова «народ» і «служба» йому були заповітом в нашій хаті. Хоч, щоправда, я ніколи не могла зрозуміти, як можна було йти в народ з московською мовою. Пам'ятаю часті ревізії в нашій хаті за книжками і якісь процеси мого батька, які нічим поважним не кінчалися, крім переслідувань влади.

¹ Зарплата

² Москвофільського

Своєю кількалітньою рукою я підписувала протест проти впровадження фонетики. І була дуже горда, що підписалася проти «нищення» рідної мови.

Я вчилася російської мови і була вихована на російській літературі, але вона для мене ніколи не була «своя». Перший український дім, з яким я стрінулася, це був дім молодого священика-патріота. В нього була гарна бібліотека. Мене цікавили книжки, писані мовою, якою говорив нарід. Я їх там заздріла! Але я ще була мала і коли раз попросила панотця позичити мені книжку, він відповів, що для дітей не має книжок. Та я ухитрилася брати книжки сама. Я часто забігала до них, з етажерки забирала по одній книжці і читала. Відтак знов приносила та непомітно клала, а брала другу. В цей спосіб я дуже багато прочитала. Чи усе розуміла – це інша справа.

Відтак до нашого села приїхала Франкова з дітьми. Вони замешкали в порожньому домі і мене, «старшу» (може, одинадцяти-дванадцятилітню), запросили ночувати з ними. У нас вона харчувалася. На неділю приїздив до жінки сам Франко (одного разу приїхав Франко з др. Щуратом). Ніхто там зі мною не заходив в диспути. Та я нишком прислуховувалася до бесід, особливо в нас за обідом. І все-таки це знайомство мало на мене колосальний вплив.

Особливо любила я слухати, як Франкова з моїм батьком диспутували. Все чогось перечилися, розходилися в повній приязні на те тільки, щоби за пару годин знов зійтися і не погоджуватися. Я ходила з Франковою по селу нишпорити по стрихах за паперами та записувати різні слова, пісні. Страх як цікаве було он таке (на мою думку) байдикування. По вакаціях я післала Франкові збірку народних пісень. Взамін дістала від нього

«Лиса Микиту» з дедикацією, чому я дуже раділа. Очевидно, я тоді не мала поняття, хто був Франко! От собі неелегантний пан зі Львова, який писав гарні вірші і любив ловити рибу. Загальна опінія не дуже-то його щадила... Все-таки я вже трохи розуміла, що це не буденна людина.

Пізніше я знов підпала впливам польсько-кацапських кругів, та українство все-таки мене цікавило.

Коли я була в семінарі, почала писати вірші українською мовою. Принагодився мені один студент-філософ, який мною зацікавився, і ми заприязнилися. Він з місця взявся мене українізувати. Піддавав мені книжки, вчив мене літератури, а я була здібна учениця. Колосальний вплив мало на мене читання творів Жеромського під рукою «мого» філософа. Він помагав мені розуміти всю містику Жеромського і примінювати до рідних обставин.

Він перший познайомив мене з Ібсеном. Він мав усі твори Ібсена, і ми спільно читали їх та обговорювали. Були це малі книжечки у польському перекладі, та ми не встигли всіх прочитати. Дивними дорогами ці книжечки по його смерті перейшли в мої руки (маю їх до сьогодні). Від нього я почула про Ніцше, з ідеями якого, а почасти і творами, я познакомилася теж завдяки «своєму» філософові. Очевидно, найближча тема для нас була наша рідна, українська.

Коли я почала вчителювати, я вже була здекларованою українкою, хоч ще багато мені хибувало.

.....

Як я вже згадала, я з людьми дуже зжилася і мала усякі уряди: була сестрою милосердя, правною порадою (і що я кому могла порадити!) та суддею полюбовним.

В зимі, в хаті господаря, де була школа, я вчила жінок пекти булки і маринувати м'ясо. Вцей час село ще дуже мало знало, як і що робиться, і через це багато добра марнувалося. Треба було зарадити цьому. Я не тільки цікавилася і знала, як і що на селі варять, але при цій нагоді я довідувалася про їхні турботи і була втаємничена в родинні тайни.

Вліті дівтора сходилася на вигоні біля моєї хати і там під голим небом було щось в роді захоронки. Зі старшими дітьми ми ходили поливати полотно, яке білили жінки над рікою, а були на цей час в полі. Словом, я знала усі подробиці у моєму «царстві», як я називала свій район. Цеся назвала мене «княжна на 3...». Очевидно, я з цього прізвища була дуже горда.

Багато пізніше, вже у воєнну хуртовину, я під час фєрій заглянула в село, у якому я ставила перші кроки свого самостійного життя. З приємністю переконалася, що живу між людьми по нинішній день. Вітали мене сердечно мої колишні ученики, а навіть пам'ятають ще багато дрібничок та епізодів з тодішнього мого співжиття з ними, бо пізніше життя встигло запорошити в мене не один момент з цих весняних днів.

Цеся знов попри працю в школі цікавилася співом. Зорганізувала церковний хор, брала участь в концертах (мала сильний альт). Праця і праця, часу не було ні хвилини!.. Ми так сплели свої особисті інтереси зі загальними, що не можна було їх розділити. Та не тільки відносини службові були так ідеальні, але і наше товариське життя склалося мов у казці.

До симпатичних відносин з домом панотця треба додати ще й двір. Там теж були бездітні.

Наше село взагалі посідало славу «бездітності»; приходство бездітне, двір бездітний, школа

(цебто я і Цеся) бездітна, вийт бездітний. Не скоро можна знайти таке село.

Але найважливіше було те, що всі ці інституції жили зі собою у великій згоді. Це треба приписати інтелігенції керманичів цих урядів. Ніколи не приходило до непорозумінь, а коли траплялася якась неясна справа, то не виступали один проти одного, не звалювали вини на других, але старалися усунути зло чи непорозуміння в спокою. То ж і люди в селі відносилися до нас з довір'ям і пошаною, бо одне другому не підривало поваги.

Це була добра школа для мене молодой. Школа – як жити з людьми, як примінюватися в різних моментах, в які людину не раз ставить життя.

Двір і плебанія жили зі собою у великій приятності і не забували про школу. Правда, ми не завжди могли дотримувати їм товариства, та назагал сходилися часто. Час від часу відбувалися у дворі чи плебанії «прошені» гостини. Тоді бувало багато осіб, і ми обидві мусили бути. В часі тоастів¹ господар дому завжди вносив здоров'я «нашої любой школи». Так називали нас обох разом (добрі часи!).

В зимі надходила санна. Тут же, за церквою та ставом, припірав до села великий сосновий бір, через який вела проста дорога аж у друге село. По такій дорозі їхати саньми – це була розкіш!

А я так любила санну! Дерева в лісі у білих завоях стоять задумані, задивлені кудись у простори зимового неба... Дзвіночки при санях дзвонять якусь чудну казку молодого життя... В яку віриш цілою душею!

Коні, пофоркуючи, мчать по гладкій дорозі, наче вихор... Летиш ніби на крилах... Здається тобі, що весь світ до тебе належить (молодому так усе

¹ Тостів

повинно здаватися)! Тебе чекає велике завдання, велика праця, та ти усьому даси раду... усе побореш! Багато переробиш, бо не все вдовольняє тебе цей порядок... Новий лад, зміна мусить настати! На це ж молодість та охота і сила до праці!

А коні мчать... Ось ліс проріджується... Темні тіні довгих сосон кладуться поперек дороги, наче великі запри. Чи перейдуть коні?

Та нагло – чудо! На закруті сніг прибрав темно-синю краску з блискучими цятками – брокат! Тіні майже гранатові на цьому снігові... Ні, це сніг ясно-синього кольору, а тіні попелясті...

Ще один скрут – і нагле наче хтось відсунув засуви великої печі, і бухнув огонь, який злучив в одне обрій зі землею... По снігові розлилася кров, яка золотом міниться... сріблом... фіолетом... Усе переливається... затрачується почування, де дійсність, а де казка... Гра цього вогню...

Попал притухає... ще спокійне золото по сніжній синяві, наче золота коронка, кинена на синю ткань... І це потухає... Ще тліє обрій золотим рубцем... На землю впала сіра заслона... З-під кінських копит летять іскри... Вертаєш з казки у правду...

Перед тобою життя, і то вже поважне життя з обов'язками, які треба доконче совісно виконати. А он ця їзда підбадьорила тебе до дальшого: вперед... Життя гарне, і хочеться жити і працювати!.. Скільки сили відчуває в собі молодість, і скільки бажань родить молода душа! А скільки віри в себе, в своє «я» без застережень!..

Молодість тим гарна, що в неї нема нічого неможливого!

Вліті було трохи більше часу, як взимі. Більше, може, його не було, але скорше мож' було вкрасти його в себе.

Біля ліса був великий став. У місячні ночі ціле товариство лодкувалося. Ми обидві співаємо улюб-

лену пісню «Глибоким сном лягла природа», або «Плинь, лодко, плинь», чи «О, noche, ясна noche». Панотець нам помагає, а всі інші «мурмурандо». Плюскіт весел зливається з піснею... Акомпанемент... Якесь почування близькості Бога... Почування, що єси частиною великого світа, а душа – частиною божого духа... І на світі усе таке принаadne...

Місяць пливе по балдахимі темної блакиті, зірки моргають, вода вкрита толоченою золотою парчею... Лодка без шуму колишеться і мчить поміж розцвілі нунуфари... Наша пісня пливе... В прибережних мряках хороводи русалок в білих серпанках (і чого щаслива молодість недобачує). На чолі хтось невидимий кладе поцілунок і в твою душу вливає стільки щастя, правдивого щастя, що воно тобі розпирає груди...

І знов пливе пісня: «Ні ангели в небі, в синіх висотах...» (Влодко мене навчив). Лодка пливе, колишеться, і хтось назустріч тобі сміється...

Ніколи не забуті хвилі!

Або їдемо до ліса по гриби чи ягоди. Розходимося по лісі, співаємо, накликуємо себе. Старий сосновий бір шумить. Здавалося, що це чудова саля, прибрана колюмнами з рожевого мармуру. Таких рожевих пнів сосон я ніде і ніколи не бачила! Відгомін кроків гине у м'яких пушистих килимах моху. А он там на зеленій скатерті розставлені чудові мухоморки. Ніби таємнича фея накрила до столу і прикрила начинька (певно, з таємними стравами) червоними покришечками з білими цятками. Ось засядемо до цієї величавої трапези... Невидима рука здійме ці покришечки, і ми покріпимося чудовим напоєм – нектаром. По деревах звиваються лісові газдиньки-вивірки. Ніколи в житті я не бачила подібного лісу!

По такій прогульці звичайно в панотця вечере, музика, співи. В дощові дні на ганку старої плебанії читалося голосно речі, які гідні були уваги. Або щось з нової літератури, або давні цікаві речі, або дискутувалося на усякі теми. Жаль тільки, що на це я мала замало часу.

Це ніколи не була втрата часу. Це була, що так скажу, відбудова духа. По кожній такій прогульці я почувала себе духовно дуже відсвіженою. Приходили нові думки, нові плани, нові пориви. Яким відживчим бальзамом були ці духовні розкоші... такі скромні, невибагливі...

.....

Добрий панотець раз звернув мені увагу, щоби я не забувала і про себе і все докладала до свого духовного «я», бо скоро вичерпаюся. У мойому віці треба набувати скорби і все йти вперед, бо залишуся позаду. Усією силою духа треба стреміти вперед. Отже – «аванті», – сказала я собі і завзято працювала над собою.

Я конечно хотіла підготуватися до гімназійної матури і підучувала латину. (Панотець мені помагав.) Так хотілося би студіювати філософію... В мене була пам'ять, здібність, а найважливіше охота, а я дуже любила вчитися. Хіба більш нічого не треба при молодості і здоров'ю. Крім цього я вчилася «життя» на доступних мені ділянках.

.....

Час до часу я їздила до Львова за книжками та «широким світом».

Львів манив мене. Він підкріпляв моє духовне «я», я звикла до нього і любила його. Це було родинне місто моєї мами, і тут я їздила до дідуна ще з дитячих років. Я завжди радо їхала до Львова. Тепер мої зацікавлення Львовом прибрали широких розмірів.

Життя тут – зовсім відмінне від львівського. Село – наче одна велика родина: всі знаються, всі цікавляться життям других, навидяться чи сваряться. У Львові зовсім не те: жиєш і не знаєш свого найближчого сусіда, прямо не цікавить тебе... Яке кому діло до другого!

Тут усі собі чужі. Кожна хата – свій світ.

За це Львів має іншу принаду, яка витворює спільність між людьми: це духовне життя.

У далекому селі не мож' було слідкувати за ширшим життям. Не було змоги на це. Один часопис («Діло») лучив сільську глуш з цим життям. Але чи один часопис міг дати бодай приблизно поняття, як це насправду йде у всіх ділянках? А воно йшло вперед!

Львів був для мене наче пушка Пандори з усіма скарбами. Він для мене був школою. Тут мож' було багато нового почути і побачити, про що я звичайно поняття не мала.

Перша річ була – книжки. Я позичала, деякі купувала. Хоч з моїх грошей не можна було багато на це відложити. Цікаво було, що вийшло нового. У цьому часі почав виходити часопис для молоді «Іскра» під редакцією Волосенка. Моя товаришка Юля передплачувала, а мені позичала. Вона вчителювала на Підгір'ї.

З одної поїздки я привезла собі «Відгуки» Лесі Українки, які видавала «Молода Україна» в Чернівцях. Це товариство мене дуже цікавило, але щось більше про нього годі було довідатися. А цікаво було, хто ця «Молода Україна» і що робить.

Буковина! Вона була для мене якоюсь «обітованою» землею. Там жила Кобилянська, якої твори читалося з такою жадобою та бажанням чину. В першій лінії хотілося в'яснити і розв'язати справу поневолення жінки. Здавалося, що це таке просте і мусить вирішитися в найближчому часі. Так хіба не може лишитися! Як це вирішення мало

би виглядати, ніхто не знав, а загал не дуже цікавився, бо не усіх боліло поневолення... Не всі бунтувалися!

Я дуже захопилася «Царівною» Кобилянської. Наталка з «Царівної» – це було щось нове. Ах, скільки в неї було думок і терпінь моїх. До цього часу героїки в повістях терпіли через любов, усі були нещасні коханням. А тут нагло така Наталка, яка заговорила про своє духовне «я»! На мене це зробило колосальне враження, тим більше, що я ніколи не мала змислу ні співчуття для нещасно закоханих. Я уважала їх дуже вузькоглядними і дивувалася, як жінка не може собі знайти в житті щось цікавішого, як нещасне кохання. Ще давнішим жінкам, які не вихилялися поза стіни дому і «він» ставав для них цілим світом, в часах романтики та повної залежності жінки від чоловіка, це ще зрозуміле. Але тепер нам, жінкам, які вже не були на чийсь удержання, а самі заробляли на себе і все-таки стояли з цим «ним» майже нарівні або будь-що-будь доганяли його... і щоби цей «він» міг заступити весь цікавий, широкий світ – цього я не розуміла ніколи! Це добре для ефекту на сцені – але в житті!

Через це й захопила мене Кобилянська, що вона виводила жінку – людину, яка вже мала в душі свій світ, а не тільки відбитку «його»... Це було цікаво!

До речі, мушу признатися, що я була щасливою владителькою листа від Кобилянської, писаного на рожевому папері з наголовком «Добра пані моя!». Ще в школі, як я тільки познайомилася з її творами, я відважилася написати до неї і висловити свої думки. Вона мені написала гарного листа, якого я берегла, як великі дорогоцінності.

Але поки що усе кінчилося думками. Такі небезпечні речі, як бунт жінки і невдоволення з її

супільного положення, рівнялося майже неморальності (не заперечуйте, так було!).

Не було з ким на таку цікаву, пекучу тему побалакати. Зі старшими – Боже борони! Кобилянська, Кобринська – це були «перевернені» голови, і їх писання троїли душі молодим дівчатам! Загал старших жінок, цих зі шляхетсько-польським вихованням, не міг апробувати таких книжок. (Щастя, що вони їх мало читали, а ще менше розуміли!). Хіба у Львові мож' було стрінути когось з молодих, що такими темами цікавився. Була одна цікава товаришка у сусідньому селі – Марійка М. Та ми не могли часто бачитися. Вона жила у свого стрийка священика – холмщак і їздила з ним тільки у відвідини. Ми стрічалися нечасто і тільки в товаристві. Це була розумна, думаюча дівчина. Не одне цікаве питання ми заторкали. Але як то давніше: як розмовляли дві панни, то добрий тон наказував прислати їм «кібіца» (цебто хлопця), щоби не нудилися... Отже, не доводилося нам в товаристві ніколи поважніше побалакати.

Дальше цікавила мене Буковина ще тим, що там була більша свобода, як у нас. Хто з учителів попав у конфлікт з владою, подавався на Буковину. Там було зовсім інакше життя, було більше німецького впливу. Через це й Буковина згуртувала в себе чільні одиниці, які приложили не одну цеголку до загальної культури... Зелена Буковина!

У Львові був уже «Кружок українських дівчат» і працював інтенсивно. Перший раз я з «Кружком» стрінулася, коли «Кружок» давав вечірок в салі Народного Дому. Юля мені написала, чи не вибрали-бисьмося разом на ці вечорниці. Мені було цікаво бути на вечорницях в столиці і побачити цей «Кружок». Сукня в мене була – тільки їхати. Я недавно дружила. Сукня з білого швейцарського

гафту, викінчена долиною, коло шиї та рукавів «буфками» з білої тафти. За кожною буфкою - галузка незабудок. Мешти теж білі, з кокардами і незабудками. Рукави грецькі, зачіска а ля цісарева Єлисавета (в поточній мові звалось це «бужчаке гніздо»). Але як добре було в цій сукні!.. Весело, святочно... Це, очевидно, був вплив молодості, і сукня була ні при чім!

Я поїхала. Вечірок, щоправда, не різнився від інших. Дівчата танцювали як звичайно, «цьоці» та мами сиділи вінком попід стінами або в буфеті. Тільки сая була велика і гарно прибрана. Не диво – це ж столиця!

Я тішилася, що ті вечорниці роблять наші дівчата. Але не знала, чи їм завидувати цього Львова. Чи краще Львів тільки «на неділю», а на будень краще село... Бо мені, селюшці, здавалося, що не може бути нічого кращого, як праця для народу на селі... На тім забутім селі, з його темним народом...

«Кружок» робив навіть наукові відчити (Студинський, Колесса). При «Кружку» був курс для слуг-анальфabetок. Силами цих служниць робили свято Шевченка. Навіть був у них хор «дівочий», який вела, мабуть, Тишинська. Здається, була бібліотека для слуг.

Я дуже раділа таким рухом між жінками, бо нас боляче принижували. Чи, властиво, ми самі себе не тримали як треба. «Народна організація» - новозасноване товариство – назвало жінок «майже недіяльним досі чинником». А нас було цілі кадри! Встидно і боляче було...

Появився навіть злобний вірш Шпитка проти жінок. Я дуже собі до серця взяла цей «пашквіль»... Хоч, з другої сторони... він мав рацію, якої не хотілося йому признати. Наведу цілий вірш, який у моїй душі збудив стільки горечі.

*Бодай би той добра не мав,
рабом, щоб був в рабів.
Хто гадку Богові піддав
розплодить рід рабів.*

*Чи мало в світі є вже й так
безкостих язиків,
що гавкають замість собак,
а лижуть за котів?*

*Чи мало нині є мужів,
що в так поважний час
без райських яблук та вужів
у гріх провадять нас?*

*Ану! Дурниці залишіть,
вгамуйте язики,
поважно жийте і покажіть,
що ви Українки!*

*Що вас неволя многих літ
не стерла, не звела,
що вам культура, красний світ
метою все була.*

*Не без гріха є чоловік,
як баба стереже;
я ж на гарячій рот попик,
на зимне дую вже!*

*Вкраїна стогне від віків,
у вас же – сплетні, сміх...
От ліпше вжуйте язиків
на користь волі всіх!*

Такими словами відзивався до нас, жінок! Чи це було образливе? Чи не хотілося за всяку ціну

доказати, що це все неправда... Чи ми, жінки, не повинні були усі zareагувати на це? Доказати, що зовсім так не є, мені здавалося, що це зло ми повинні з місця усунути... Та – чоловіки сміялися, а жінки навіть не звертали уваги, в той час, коли мене моє безсилля розривало... І я теж не могла нічого зробити у цьому напрямі. Але мене це боліло... ображало... Я хотіла доконче бути тим, чим я повинна бути... Але як дійти до цього?

Одне я тоді завважила (і взагалі), що заміжні жінки або заручені бодай тратять усяке зацікавлення до таких справ. Вони дивляться, що «він» скаже, як «він» думає, чи це «йому» подобається... Цей «він» у всіх відмінках. Це таке образливе... Бути тільки причепкою до «нього». І то жінки, які вже самі на себе працювали!

Якраз у цьому часі була одна дуже важлива подія в жіночому світі. Др. Софія Окуневська (Морачевська) стала секундарем головного шпиталю у Львові. Була це перша українка (галичанка), перша жінка. Очевидно, загал переконував, що жінка не може бути добрим лікарем. Чоловіки прямо покпивали! Хто до неї піде? Але факт залишився фактом.

У Львові можна було почути наших співаків європейської слави, які час від часу заїздили сюди: Мишуга, Крушельницька, Менцінський... Ах, як вони співали!

Тут, у Львові, я перший раз стрінулася з українським мистецтвом – малярством. Взимі «Товариство розвою для руської штуки» зробило виставу «шкіців». Я зроду ще не була на малярській виставі і не бачила образів українських малярів. Тут я вперше стрінула назвиська Курилас, Панькевич, Манастирський, Турбацький. Спеціальну увагу звертали Турбацького «Страйкові шкіци». Вони були дуже актуальні, бо це були часи великих

рільничих страйків. В Золочеві був великий процес селян – страйкарів, яким загал дуже цікавився. Турбацького, здається, були і картки «Історія України-Руси».

В ці часи молодь (а може, і старші, не знаю) переписувалися тільки українськими картками. Були це ілюстрації до творів Шевченка та Гоголя. Звичайно, таку серію карток діставалося від якогось хлопця у певному протязі часу.

.....

Я багато читала. Бібліотекою, яку мало наше село, не могло похвалитися і містечко. У дворі була велика бібліотека, яку, мабуть, складали покоління, і можна було користати досхочу. Там було усе, дослівно усе. Найцінніші твори белетристики і наукові книжки, як і легка лектура. Маса річників та журналів. Я могла приходити будь-коли і брати книжки без дозволу. В панотця була теж цінна книгозбірня.

Я користала з обох бібліотек в селі. Найбільшим моїм приятелем був тоді Репкін, другим був Гебель. З одним і другим я «бачилася» чи познайомилася ще в бібліотеці батька. Але тепер я вчитувалася в них, вдумувалася і – вчилася. Зі старинних цікавив мене Платон.

В читанню белетристичних книжок я була дуже обережна, й не було на них часу. (Батько вчив мене, що автора треба пізнати, студіювати, не «читати».) Боялася, щоби в мої руки не попала яка книжка, яка би підорвала мою віру і любов до світу.

Добре мені було з цим, а я боялася зневіри у світ, а тим самим в себе. Часто питала я панотця – а на його думку і раду можна було полягати. Була це розумна людина, і мене знав добре.

Одного разу я привезла зі Львова «Крейцерову сонату». Коли побачив панотець ту книжку,

відраджував мені читати. Дійсно, тоді такі далекі, незрозумілі, чужі ще для мене проблеми могли внести у мої весняні дні дисгармонію і несмак. Через це спізнення я нічого не втратила. До певних книжок треба дорости.

.....

Весна заглянула до нас і прибрала землю у нову шату. Я дуже любила природу. Оточення природи я цінила вище від усяких салонів, роблених людською рукою. Ніякі шовки, ні оксамити не могли мені заступити килимів моху або цвітучих лугів. На лоні природи розказував нам наш батько про усякі історичні постаті, а особливо про тих, які клали заслуги на полі культури світу. Усе говорив: «Знаходитеся в найкращій кімнаті, якої обстановку поставила рука Провидіння; в товаристві великих людей. Почуйте себе щасливими, що доступили такої ласки!...»

Сидячи на зеленій мураві, заслухана в оповідання батька, задивлена на заходяче сонце, я була дуже вдоволена і горда зі свого товариства. Здавалося мені, що усі велетні духа тут же біля нас!

.....

Для мене природа жила, наче людина. Я сміялася до розцвітаючої квітки, до метеликів, пташок... З яблуньками, обсипаними квіттям, я мала тайни. Вони схилялися до мене, пахли і шептали дивні казки. Довкола тебе зачарований світ, повний таємниць... У цьому світі велике багатство краси... скарби... Але треба дивитися і розуміти його тільки змислами душі.

І я прямо «вдихала» цей світ в себе... і носила його у своїй душі... Дивний таємний світ другого «я»...

Біля мене все жило і розуміло мене. А хмари як я любила!.. Пливають собі, наче кораблики, по широкому океані неба... І кожна (можливо) криє у собі «щось»... Вони на своїх плечах приносили «це», за чим тужила моя душа. А не раз вона була неспокійна тугою. «Це» – було неочеркнене, за цим тужила моя душа... Чи за широким світом, за його казками, принадами? А світ цей ще тоді так мало був мені знаний! (Багато пізніше я зрозуміла, що це була в мене міцно розвинена «EwigeQual»¹ – як називає Стріндберг, або, як каже св. Августин, ця частина Бога, яку кожна людина носить в собі, хоче сполуки з «цілим». І я вірю в це!)

Природа вливала в молоду душу погоду, сонце і замилювання до моєї праці, до цілі мого життя. І цю погоду, це світло душі, цю любов ношу в душі до сьогодні... Цей скарб молодості... Який же це спасенний еліксир!

Я любила квіти і діти. На діти дивилася, мов на квіти. Життя щойно з них зробить людей. А душа дитяча – це зільник один! Обставини, виховання роблять з них щойно таких чи інших... В слові «дитина» я замикала щось гарного і великого, це ж будучі люди. Це не знані нікому світи... Ми можемо тільки здогадуватися, що в цих світах твориться!..

.....

Отже, прийшла весна! Надворі було вже тепло, перед вікнами нашої кляси був садок. Тепер я вчила на вільному воздусі. Чи не краще, як в душній клясі? Наука погляду була в мене дослівно.

На ґанку понад дверми ластівки ліпили собі гніздечко. Літали там і назад. Тож віршик «До ластівки» (з читанки) я відчитувала на ґанку.

¹ Вічна мука (нім.)

Дитина промовляє до неї, а вона, наче здивована, перехилить голівку і ніби дякує за привіт. Коли надлетів метелик, і до нього був готовий віршик, а бджілку ми вітали пісенькою (вірші я укладала сама).

Я вчила дітей кохати всіх звіряток, всіх створінь. Ми слідували за дрібними мурашками... їхні дороги, труд, витривалість і вартість часу: все спішиться. А трудолюбива, карна бджілка? Це були мої великі помічники в науці: як треба жити у світі (обов'язок, праця), як помагати одні другим, як трудитися і якою силою є єдність і згода. Усі звірятка ходять «божими» дорогами – до чого Бог сотворив, це й виконують... Тільки люди заходять на манівці, не знають доріг своїх... блукають...

Господар, де була школа, дозволив нам заложити грядку на квіти... Ми копали разом, сіяли, садили і кохали їх разом усі. Слідували, як квіти, а потім листя деревини родяться на світ. А що за радість була, як почали сходити рослинки, нами засіяні!

– Прошу пані! – приходив «мельдунок». – Одна рослинка вже родиться!

Завжди з б'ючим серцем метушилося, бігало щоранку і чекало: коли вже рослинка «вродиться», цебто вийде над землею і пустить зелені листочки.

Відтак треба було полоти, зрушити землю. Полемо грядчину, кожне хоче полоти, а усім місця нема. Голова при голові, рука при руці (не раз приходило до непорозуміння при здобуванні місця) і – співаємо тихесенько якусь пісеньку. Звичайно це був гімн весни.

*Прийди, весно, прийди, свята,
Природо красна, встань!
Ой, жде тебе сумна земля,
Прийди, прийди, поглянь!..*

Це були гарні хвилі, які в моїй душі позостали на все! Це були переживання!.. Відчувалися маєстат природи і велич творчості. Так, тямлю їх... І здається мені, що чую спів, чую запах свіжої землі... запах м'ятки... дрібні листочки рути... Малі голівки, похилені над грядкою, і – спів... Тихий, наче хор невидимих ангелів... Яка ж це весела була школа!

Весно! Весно в природі, весно в житті! Які великі таємниці майбутності, які скарби криєте в собі... скільки святощів! Тільки так коротко триваєте! Заледве людина підійде, зблизиться – ви зникаєте, мов фата-моргана!

Треба ще згадати про одних приятелів! До нашої школи заходили безкарно усі сусідські коти. Були нашими приятелями і нищпорили по лавках за «лакітками». Хоч би це був кусень найчорнішого хліба, на який дома кіт не дивиться, то в школі цей хліб йому обов'язково смакував. Попоївши, котики чесалися своїми довгими язичками і милися та «молилися». Чи ж це не був живий приклад для дітей?

.....

Темною точкою у моєму радісному життю була думка про інспектора. Все-таки у моїй школі багато недотягнень. Цеся сміялася з мене і з мого страху. Та чи моя вина, що все, хто розказує про інспектора, то не як про доброго керівника-шефа, у якому, в разі чого, мож' би знайти опертя і пораду, але як про людину, яка тільки й по те приїздить, щоби щось «вилапати». Це затруювало життя.

Думка про інспектора псувала мені свята, які я провела у Львові. А по святах яка жура! Діти багато позабували. Мені здавалося, що майже половина знання пропало з їх пам'яті. Я почала дуже інтенсивно працювати, хоч я і так ніколи часу не проґавила. Така праця почала відбиватися на моєму здоров'ю, яким все журилися у панотця

(завжди були моїми добрими опікунами). Школа забирала майже цілий день. Прийду зі школи, вже громадка дітей жде на мене... Треба було відвідати хворих і сумних. Старим, які вже нікому нецікаві і непотрібні, треба було теж занести добре слово. (До старих я мала завжди сентимент). Ночами я часто сиділа біля хворих, бо так я розуміла обов'язки вчительки. Мені здавалося, що усе належить до мене, усю роботу я хотіла переробити (а це фізична неможливість)... А прочитати щось... а працю над собою... Жаль, що дні такі короткі, так скоро минають, а часу так мало!

Одного дня сиджу в школі, наука у повному розгарі... Нараз – втворюються двері, входить інспектор! Зі мною щось таке зробилося, ніби щось рвонуло цілий світ... В очах замигтіло, я не мала сили подати йому руки. Дивно я мусіла якось виглядати, бо перші слова інспектора були: "Що вам є, пані?". Клясу залягла тяжка тишина, а серце мені так било, здавалося, чути на цілу школу. Моя неспілість пробудилася.

Добра хвиля минула, заки я трохи заспокоїлася. Але мій голос ставав зовсім чужий. Інспектор питав сам, пізніше я. Здавалося мені, що діти не відповідали так, як би треба, а моя трема уділилася цілій клясі. Що за прикре почування! Наче меч Дамокла висить і ось-ось має зірватися...

По скінченій візитації інспектор подав мені руку і сказав:

– Я дуже вдоволений з вас, пані! Видно, що працюєте... Бажаю вам вдоволення і доброго повождення в житті!

Так зле в моїй школі не є! Я до сліз зраділа. Втайні признаюся, що з радощів я всю ніч не могла спати. Я пішла до Цесі і там пустувала, мов дівчинка, бо – ...бо я була дуже-дуже щаслива!

Цеся жила зі сусідками. Часом і я їхала з нею у відвідини. Але, признаюся, я себе в їхньому товаристві почувала ніяково. Не могла знайти теми для розмови. Вони не знали, чи я дурна, чи горда... Я й сама не знала, чому я нагло ставала така мовчазна. Усі ці панянки були або заручені, або розручені, або нещасно закохані... Я не належала ні до одних, ні до других, ні до третіх і не співчувала їм. Щоправда, воно було дуже романтично, але на мене не робило враження. Вони мали спільних знайомих, яким присвячували багато часу, я не мала цього всього і була чужа. Їх балачки мене не цікавили. Вони чули від Цесі про мою школу, усміхалися до мене поблажливо, як сміємось до дівчака, що ліпить бабку з глини і тішиться. Мене це не зобиджало – кожний знає своє. А може, вони були мудріші (мабуть, так і було), а я до них ще не доросла. Я ще порпалась у мріях, вони до життя підходили більш реально. Вони думали іншими категоріями, я до них ще не дійшла. Я свої думки ластівками посилала кудись у незнане понад провалля буденщини. Мені не хотілося тісного, особистого щастя з одною людиною. Мене манив широкий світ, подорожі, наука і суспільна праця на широку руку. Це були мої бажання!

Зі всіх знайомих мені підходили дві товаришки. Вже згадана Марійка М., з якою тяжко було стрінутися, і Анна-Марія зі сусіднього села, донька управителя школи. Це було миле дівчатко, мало щось з розпещеної дитини (і дійсно її пестили), була закохана і заручена. А належала до тих, що «він» був їй усім. Але в їх домі була така гарна атмосфера. Усі вони любилися і відчувалося родинне тепло. Тепло, якого я не мала, а за яким тужила...

Моїми ідеалами, до яких я хотіла бути подібною, були дві жінки. Одна з них була мені незнана Константина Малицька, друга – Олімпія Левицька. Першої я зовсім не знала, але у Львові стільки про

неї чула, про її ідейність та працю. Вона була редакторкою «Дзвінка» і визначна сила педагогічна. Тоді була якраз справа її перенесення з Галича до Беча якогось, чи щось подібного. Редакторка! Я дуже бажала бачити її колись, цю велику людину, до якої я хотіла бути подібною. Коли б вона могла бути моєю вчителькою!

Другу я знала особисто. Ми мало стрічалися, між нами була різниця віку, але я пильно виловлювала всі вістки про неї. Перше, що в мені збудило пошану, – це була її посвята для рідні. Найстарша по смерті батька, щиро зайнялася молодшими дітьми і, забуваючи своє «я», свою молодість, жертвувала ці найдорожчі скарби в житті людини для других, для молодшої рідні. Жила для них і для загалу.

Я не вміла і не могла працювати, як вона, на ширшу руку. Вона належала до товариств і працювала у виділах. Бути у виділі мені здавалося вершком щастя. Боже, а я була тільки членом малої сільської «Просвіти»! А бути у виділі, що дає поле до широкої праці, я дуже хотіла би! Але що стало би ся тоді зі селом, зі школою?.. Жаль було би... Але мене тягло і туди... Олімпія вміла усе погодити. Чому мені не навчитися від неї? Чому не йти її слідами? Широка суспільна праця стала моїм ідеалом, а Олімпія – взірцем досконалості. І тут знов я побачила, скільки мені ще бракує, скільки мені ще треба вчитися. Бо чи мала я якусь підготовку до такої праці? (Багато років пізніше ми зблизилися і жили у тісній дружбі).

Була ще молода вчителька Жураківська, яка за свою суспільну працю перейшла на Буковину. І ця була для мене ідеалом жінки. Чим же я була супроти них? Так, але я мушу себе виховувати, щоби бодай бути гідною стати поруч таких одиниць! Аванті!

.....

Я часто ночувала у Цесі. Звіряла їй думки і переживання, мрії... Вона знов мала свої «серцеві» справи (розійшлися з ним) і клопоти, в яких мені сповідалася. Слухаючи її звірянь, я жалувала її, але zarazом і дивувалася, що можна так самохіть запродати свого духа в неволю і переживати стільки жури, коли світ такий гарний і цікавий! О, скільки я була щасливіша від неї!

Чому розв'язкою ближчого знайомства має бути подружжя? Це ж не цікаво... З людиною, з якою лучили тебе вищі духовні цілі, сходити на буденну дорогу життя. А подружжя – велика буденщина... Це ж у вищу гармонію душ всувається клин звичайних життєвих турбот... Так і я сказала своєму «філософові», і він для мене остав на все тільки тим, який мандрував у світи науки і краси та вводив мене у ці чарівні небуденні світи. Хоч він був дещо відмінної думки, але вкінці зовсім погодився зі мною...

Цеся мене впевняла, що до повного життя треба конечно і кохання, та в мене не було змислу до цього. Я прямо берегла себе від такого «занепаду». Бо чи ж це не занепад, коли нагло усе, що цікаве, в життю пропадає... Остає тільки «хтось», що мене цілу абсорбує, а стільки жури і сліз... Пощо? Яка ціль, хосен йому який з цього? Цеся тільки тратила на це молоде життя!

Гладила мене по лиці і говорила:

– Ох, ідеалістко, ідеалістко! Ви не жиєте на землі, а десь у світах! Реальне життя зовсім інакше... Не хотіла би я вам відбирати вашої віри, але жаль мені вас, бо ви колись переконаєтесь, що хотіли зловити сонячне саяво і затримати. А чи це можливо?

– Але ж я вірю, що мені світ і життя піде назустріч! Чому ж би не мали йти... Треба тільки хотіти і мати силу... А я її маю!

– Ой, дитинко, дитинко, життя покреслить всі найкращі бажання, як вони нереальні... А мрії тут ні при чому...

Та я це клала на карб її зневіри у коханні.

Щоправда, закрадалися і до мене усякі «сердечності», але я їх зовсім не брала трагічно і не мала ніяких прикрих переживань, крім приємних споминів. Був Івась, що писав картки до мене червоним чорнилом, був Орест та Яків і інші знайомі. А Влодко, співак? На весіллі Анни-Марії ми пережили одну ніч – казку... Весілля – це прекрасне міліє для молодих і щасливих. Цілу ніч ми прогуляли, ще й ранок належав до нас. Ціле товариство поїхало зустрічати схід сонця. Скільки пісень тоді переспівав Влодко, скільки добрих слів впало враз із ранніми росами... Але чи ж не досить було цієї одної прогуляної ночі, що по Влодкові зостав гарний спомин на довгі роки? На це ж і була молодість... хотілося жартувати і сміятися... Але захоплюватися спеціально одним з них... Часом (для фасону) мені хотілося бути нещасно закоханою... хотілося писати сумні вірші, але воно в мене не виходило... Це все не те, що має бути... що має прийти... Може, колись закохаюся і вийду заміж... Може... Але тепер в мене на це часу нема! Що стало би ся з моєю працею, моєю наукою, моїми мріями, якби я мусила почувати себе закоханою, заклопотаною... якби мою душу точила зависть, очікування... Моє щастя і праця були б zagrożені! Моє життя було, наче нитка пряжі, гладка, шовкова, з якої укладалася квітиста ткань... Я була молода і хотіла бути щасливою... Якнайдовше щасливою! І любити... Усе біля себе любити! Нещаслива любов затрує щастя і молодість, а «щаслива» абсорбує людину і втискає у вузькі рами, а мені хотілося широкого світла! Чому любити одиницю, коли мож' кохати цілий світ, віддихати повною груддю... Чому кохати те, що може минутися, зрадити,

змінитися, відійти... Мій вік тоді дозволяв мені вповні на такі міркування... Життя стояло переді мною. Я стояла на порозі його, і час був на все.

Інша річ – приязнь. Її зачисляю до мистецтва. А ще ця приязнь, яку виткалося колись на молодечій канві життя! І хоч дані об'єкти з часом в житті розійдуться, цебто життєві човники попливуть іншими руслами, то все-таки коли заглянемо у наш архів молодості, картини приязні сміються до нас живими кольорами, бо Молодість – велика ткаля!

Я вірила у приязнь між людиною і жінкою. Чи дійсно правдивої приязні не може бути між різними статтями... Чому? Приязнь куди більш безінтересовна і чистіша у своїх почуваннях, як «любов», яка все-таки має в собі багато егоїзму.

Любов природи, любов краси мені заступали усе. (Цеса казала, що це неприродне. Краще любити і терпіти... Я воліла любити і не терпіти...) Любов праці, любов ближнього (я була глибоко релігійна). Любов! Але ця велика свята любов – це великий Бог! В душі тільки щастя... Жадоба праці і веселості життя! Я була дуже а дуже щаслива!

Тямлю, раз в товаристві я пізнала одного молодого священика. Коли взяв мою руку на привітання, перші його слова були:

– Дуже тішуся, я вас давно хотів пізнати!

– Чому маю завдячувати таку увагу? – спитала я.

– Мені казали, що ви вважаєте себе дуже щасливою. Я не бачив ще ніколи людини, яка би казала, що є щасливою!

– Чому ж би я не мала бути щасливою! Був би великий гріх недооцінити ласки Божої... Я молода, здорова, задоволена з праці, усе до мене сміється, усе йде мені назустріч... світ до мене належить! Я щаслива і багата!

– Я чув, що вас називають «княжна на З...». Та це бліде супроти вашого багатства і щастя!

І згадалися мені слова мого батька: «Учися, моя доню, збагачуй свою душу...».

Так, я багата і не мінялася би з ніким у світі!

Бо за що би я могла замінити своє щастя? Не потребую носити в душі страху багатих людей – мого багатства ніхто не забере! (Я тоді не знала, що само життя може багато забрати!)

.....

З Цесею ми мали одне спільне нещастя: смертельно боялися бурі, громів... Для мене буря була великим страхіттям. Вже наперед вичувала несупокій, а потім, під час бурі, я сиділа без руху зі замкненими очима. Нічого не могло мене вирвати з цього отупіння. Наколи буря заскочила мене дома вночі, я йшла через сіни до свого господаря. Сиділа там цілий час бурі, а вони спали якнайліпше. Ми з Цесею старалися бути разом під час бурі. Попадали обі прямо в якийсь розстрій... Виносили чимборше з кімнати усі металеві і шпічасті речі так, що кімната справді виглядала як по «бурі».

Пам'ятаю, раз в глуху північ буджуся з враженням бурі. Буджу Цесю: буря буде! Свіtimo свічку, причеплену до підлоги. Лампа, ліхтар йшли на вигнання, викидаємо до другої кімнати усе, що дасться викинути (крім клямок та завісів – пощо їх металевих, чи не краще б з дерева?) і кладемося, притулені до себе. Вже чути громи, видно блискавиці. Нагло Цеся пригадує собі, що грім вдарив в медалик на грудях. Відрухово обі рівночасно здираємо свої «Бозі» зі шиї, і відважніша Цеся кидає до другої кімнати. Ми не розуміли, як ми зле на себе впливаємо. Вона під моїм впливом боялася гірше.

Часом з нами в кімнаті спала її служниця. Коли ми раз під час бурі будили її, вона непри- томно поглянула на нас і сказала:

— Що? Буря? То що з того? Я гадала, що огонь, може... З Богом! – обернулася на другий бік, накрила голову і смачно спала весь час бурі. Потім ми вже ніколи не будили її. Під час бурі я все «шлюбувала» якнайборше вийти заміж, щоби тільки не бути самою у такі хвили. Але минала буря, і минали мої подружжі запали.

.....

Та не тільки жилося життям свого села, часом треба було вихилитися й поза його рами. Назагал суспільне життя у ці часи не було широке.

У своєму селі треба було належати до читаль- ні «Просвіти» і обов'язково треба було бути на усіх концертах чи святах. Цеся належала до хору і виступала на концертах. Я знов любила свою тиху і скромну працю на селі. Ніхто про неї не знав, але вона мені відповідала і була хосенна. Я не любила уряджувати театральних вистав. Цеся знов пропа- дала за співами, виставами.

Мене цікавило село з його переживаннями. Це я могла довідатися з розмов з людьми. Вони так радо розказують про себе. Кожне оповідання було наче прочитана новела. І свою тиху працю я ува- жала, може, більш хосенною, як праця в читальні. Впрочім, я далеко мешкала, а працювати в чита- льні було кому. Часом заходила подивитися на проби, але куди краще почувала себе між своїм гуртком.

Та не тільки треба було бути у власній чита- льні. Уся інтелігенція була у всіх дооколичних селах по читальнях. Чи це були збори, свята, чи вистави, обов'язково треба було їхати.

Бувало, в неділю чи пополудні в свято пан- отець забирав нас обох, і усі гуртом їдемо у кот-

ресь село. Часом їдемо тільки самі. Дома не слід було залишатися. Для мене це перша школа обов'язків суспільних та обов'язків інтелігента супроти села. Багато нових речей можна було побачити, почути, родилися думки, приходили рефлексії.

Пам'ятаю, яке колосальне враження зробила на мене промова бувшого посла Микетили в одній з читалень. Я не могла собі уявити, що селянин може так гарно і розумно говорити. Такі взаємини між дооколичною інтелігенцією і селянами мали велике значення. Село набирало довір'я до інтелігенції, коли бачило, що вона ним цікавиться. Але це були часи, коли селяни ставилися з великим недовір'ям до так званих «сурдотовців», цебто інтелігентів.

Нас, молодих, такі поїздки вчили праці для (як тоді казали) «менчого брата» та «неньки-України» (яка тоді, щоправда, не була бойова, а пасивна, все заплакана, у кайданах, у ярмі...) У простолюддя ми вчилися добачати здібності, їх здоровий, несентиментальний підхід до життя та їх не раз вроджену інтелігенцію.

Тоді ще не обчислювано рушити маси, але виховувати свідомі одиниці у кожному селі, через яких потому мож' би підійти до села, де кожна ділянка лежала облогом. Село до цього часу було використовуване жидами і «сурдотовцями», тож не дуже йшло назустріч. (Були непевні типи, які користали з темноти нашого селянина. Типи з міста в «сурдутах»). Правда, вже були і свідомі села, а це там, де були добрі душпастирі і вчителі. Але були ще села без шкіл і читалень, зате з гарними корчмами. Цеї інституції ніде не бракувало!

Під час народних свят були моменти, де вичувалося щось дуже могутнє, міцне, яке лучило усіх на селі в одну ланку... в одну родину. Щось в молодій душі повенило... збирало... чогось було через

край... бажалося якогось чину. Це були хвили під-йому духа одним і другим. І приходило мені на думку: чи і у Львові мож' пережити такі великі хвили.

Інтелігенти бачили конечність і доцільність праці для такого народу, а народ кріпився теж на дусі, пізнавав свою вартість, коли бачив зі собою інтелігенцію, душу народу. Бачив, що має підпору і поміч.

Збори чи свято – усе кінчалось національним гімном. Співали також інші патріотичні пісні: «Не пора», «Ми гайдамаки», «Мир вам, браття», «Соколи, соколи», «Де згода», «Дай же, Боже, добрий час»...

На усяких зібраннях в читальнях чи приватних домах завжди роблено збірки на різні цілі. В читальні звичайно на читальню чи бібліотеку. Часом і інші цілі. А цілей прибувало.

Були так звані «двосотикові» збірки на Народний фонд і його цілі. У Львові говорилося про це, що замало творити саму політичну організацію (Національно-політичне об'єднання всіх русинів), а треба рівночасно подбати і про інші ділянки, такі, як просвіта, та скріпляти народ економічно. Тоді і праця на політичному полі піде краще і буде мати тривке підложжя. Для господарів було вже товариство «Сільський господар» – але дуже слабо просперувало. Кілька інтелігентних одиниць тримало все в руках. Село ще не дуже йшло назустріч господарським справам.

У Львові зав'язано тоді комітет будови українського театру, і всі на цю ціль сподаткували себе. Великою подією були перші загальні збори «Народної лічниці» у Львові. Мав бути свій власний шпиталь! Ми, молоді, до усіх починань ставилися із захопленням. Старші (особливо провінція) опонували і не вірили, що щось взагалі вдасться.

На це все треба було фондів і фондів. Це все мусило і могло бути тільки зі збірок, з дрібних лепт. У нас не було Терещенків, як на Україні!

Балачки на такі актуальні теми йшли усюди, де тільки зійшлося відповідне товариство. Я, очевидно, жадібно прислухувалася, бо все це цікавило мене. Говорили про це звичайно старші панове та панотці. Жінки не мішалися до «політики» (під цим словом з'ясовувалося поважні балачки взагалі). Не слід було цікавитися такими речами (безпросвітній консерватизм). Але мене якраз вони цікавили. Це вже був «ширший світ». Який же це світ цікавий, і скільки у ньому гарного, і скільки може дати вдовolenня і щастя суспільна праця. А довкола такі простяглися «неорані ниви», як тоді говорили.

Я бачила, що в руках вчителя лежить велика частина долі нашого народу. Хоч правда, влада не дуже прихильно ставилася до щирих робітників на «народній ниві» (загальновживаний термін), але все ж мож' було багато зробити, не зачепивши влади. Як хотілося тоді для цього народу жити і працювати.

*Для рідного люду, для меншого брата
і тіло, і душу зложи.*

*Не жди, яка буде заплата, –
не жди, а служи!*

– написав мені один молодий священик-народолюбець у моєму пам'ятнику, і це стало мені кличем! А ще мені, народній вчительці!

Вчителі завжди і всюди являлися апостолами. Бо й справді, хто мав виховати народ, як не ми! Ми – сільські інтелігенти, не міські.

Велике враження зробило на мене, коли я вчитала в часописах опис посвячення угольного каменю під пам'ятник Гуса в якійсь місцевості в Чехах. Там під час свята перед кількатисячною

товпою виступала одна вчителька, стала перед образом Гуса і зложила йому присягу перед його «праведним, чеським лицем», що не дадуть в руки ворогів ні п'яді чеської землі, що «ні одна краплина крові в чеській дитині не стане чужою», що «ні сотика зарібку» не дадуть у ворожі руки і що «блиску чеського народу ніхто не ослабить!»

А тисячі присутніх хором загуло: «Присягаємо!»

Це була хвиля! Можна було зі зворушення по такій присязі вмерти... Ні, зле кажу: по такій присязі варто жити!

Коли і хто виголосить у нас таку присягу... і чи виголосить? І чи у нас кількатисячна товпа крикнула би: присягаємо!

І це зробила чеська жінка – вчителька!

.....

А однак у цих моїх весняних днях не обійшлося без хмарок, а навіть бур.

Тяжким ударом для мене у цій моїй весні була смерть моїх двох учениць. Я любила усіх дітей і старалася не вирізняти нікого. Однак годі було зовсім у цьому напрямі виемансипуватися, щоби мимоволі не мати своїх симпатій.

В четвертій класі я мала улюбленого синього Олексу, який уняв мене своєю інтелігенцією і замилюванням до книжки. В першій класі була гарна русява, з великими очима краски морської води, повна життя, завжди усміхнена Евуня. Цих двоє я найбільше любила з цілої школи.

Була ще Мільця, донька господаря, де була кляса. Була це бліда дівчинка, брюнетка з чорними очима, завжди смутна. Не стільки було в мене до неї симпатії, як співчуття до її смутку. Була це дуже пещена дитина, і батько думав дати її до шкіл. Олексою та Евунею я займалася спеціально.

Нині мій симпатичний синьоокий Олекса – отець декан. Прегарна Евуня, яка зостала моєю духовою донею, нині є мамою дітям і моєю найкращою приятелькою.

Олесь відспіває мені колись гарний похорон та відправить Службу за мою бідну, зболілу душу... Бо не все сміялось до мене життя весняними днями...

Я вже згадувала, що часто ночами я ночувала при хворих. Робила це крадьки, бо двір і плебанія за це кривилися на мене. Такі невиспані ночі по моїй тяжкій праці нищили мені нерви і здоров'я. Вони називали це «ексцентричністю» і гнівалися за це на мене. А що ж було мені робити, коли я не була би мала спокою, якби не пішла там, де мене було потрібно: до хворих і сумних.

Одного дня захорувала Мільця, а другого – друга дівчинка, моя мала сусідочка. Батько Мільці привіз лікаря, який ствердив в обох запалення кишок. Я дуже зажурилася й усі вільні хвили була при них. На те, щоби я ночувала, не хотіли згодитися батьки ні одної, ні другої.

Одного дня Мільці дуже погіршилося. Я просиділа біля неї майже цілий день. Ввечері їй наче полегшало, і я вислала батьків переспатися хоч трохи, бо упадали зі змучення і турбот. Обіцяла збудити їх перед північчю.

Зразу хвора була притомна, супокійна, але дуже ослаблена. За якийсь час почала непокоїтися. Казала підносити себе, поправляти подушки, зводчувати уста. Я сиділа, похилена над нею, а вона бавилася моїм ланцюжком від годинника. Час від часу підносила очі на мене, в яких малювався перестрах. По хвилі я зауважила, що вона зовсім не бавиться ланцюжком, але нервово його рвала і стискала.

Була темна весняна ніч без місяця, без зір, без найменшого подиху. Здавалося, що якимось страхіття

з запертим віддихом чаїться... а все завмерло в очікуванні чогось страшного. Ось-ось кинеться... Мою душу оповило прикре почування... Лячно було самій...

Хвора сказала мені сісти біля себе на постелі в цей спосіб, що голову сперла о мою грудь. Лівою рукою я її підтримувала, а правою все щось поправляла біля неї та давала пити. Була дуже неспокоїна. Правою рукою обняла мене в поясі, а лівою тримала мій одяг на грудях, нервово затискаючи пальцями. Я не могла рушитися: тримала мене в обіймах.

Чорна ніч заглядає у вікна, по хаті розпливалася якась зловіща тиша... духота... Тільки чути, як муха час від часу забринить. Мені стало страшно. Хотіла йти по батьків, та боялася рушати хвору.

Нагло тихесенький стукіт у вікно... Мене охопила смертельна тривога. Я глянула на вікно і бачу пальці... довгі білі пальці... Ах, ні, це корчик рожі! Так виразно бачу листки, які час від часу припирали до вікна... А однак цей стукіт мене дуже збентежив. Духовно я почула себе дуже зле... відчувала, що буде буря...

І справді... У недовгому часі далися чути віддалені громи, а синє світло блискавиць почало освічувати вікна. Мене охопив панічний страх. Батьки Мільці спали в другій кімнаті через сіни. Я хотіла рушитися, щоб їх збудити, але вона мене конвульсійно затискала в своїх обіймах, а страх, очевидно, відбирав мені силу...

Надійшла буря. Дощ лляв як з цебра, вихор шалів. Громи били. Я надіялася, що вони побудяться від гуку грому. Але ніхто не приходив. Я уся тремтіла... серце не било... я чула, що омліваю... Хвора ставала щораз тяжча, не говорила, тільки час від часу відкривала уста. Але я була так ослаблена страхом, що не мала сили піднести ложечки до її уст. Розширяла свої чорні очі, стави-

ла їх в стовп, а руками мене стискала... А в мене не було сили вирватися з цих смертельних обіймів... Я не здавала собі справи, що вона вмирає... Були хвилі, коли мені здавалося, що вмираємо обоє... Я хотіла кричати, та голосу в мене не було.

А час йде черепашиним ходом... Я думала, що цій страшній ночі не буде кінця... І як я цієї ночі не збожеволіла!

Нагло хвора почала мене випускати з своїх обіймів. Я глянула на неї і зрозуміла, що вона вмирає! Страх додав мені тепер сили, і я вирвалася з її рук. Обережно поклала її... Голова безсильно опала... Очі почали стулятися... Я ще боялася рушити... Боялася оглянутися позад себе... боялася власного шереху... віддиху...

Якийсь маєстат, перед яким гнуться коліна... Так, це був маєстат смерті, з яким я ще ніколи не стрічалася віч-на-віч. Я була присутня при чомусь великому, не знаному до цієї пори, супроти якого усе було дрібне і пусте... Я стояла задивлена, як життя гасне... І у цьому моменті щось у моїм нутрі наче обірвалося і розсипалося на дрібний порошок...

Ніч блідла. До хати вбігла мати, а там батько, але вже тільки на те, щоби останнім поцілунком замкнути повіки своїй Мілюні...

Страшна ніч осталася мені назавжди в пам'яті до подробиць! Я тоді ще не знала, що мені судилося переживати ще дві подібні над своїми вмираючими синами...

Батьки припадали коло Мілюні. Я сиділа без руху, без думок, без почувань... Світ мені летів у пропасть... Опритомніла, коли внесли до хати цебер з теплою водою, і Мілюню посадили на лавці до останньої купелі... На це я вже не могла дивитися... не ставало сил... Я чимскорше вибігла з кімнати. Тікати, тікати... десь далеко! Опритомніти, уявити собі, чи все це правда, чи тільки сон - уява...

На порозі мені назустріч сонце кинуло жмут
ясного проміння... Защебетали пташки... заграли
мушки і бджоли далекими радісними дзвониками.
Запахла м'ята і канупер, відсвіжені нічним дощем...
Мені здавалося, що хтось мене взяв у ніжні обій-
ми, гладив мене, цілував моє чоло та втомлені очі...
Щось заграло в душі...(Це, певно, щастя життя!..)

Та нагло я ціла здригнулася... Невже ж? Невже
ж усе так осталося, як було... нічого не змінилося в
світі... помимо... Супроти такої події, великої траге-
дії людських сердець... Невже ж? А мені здавалося...

Я стояла на порозі здивована. Зрозуміла одне:
в природі смерті немає! Вона не знає цього слова...
Вона не знає: пропало, бо в ній нічого не пропа-
дає... І смутку вона не знає!

Природо! Яка ти могутня, яка прекрасна,
послідовна – але заразом яка ти без серця!

Усе всміхалося до мене життям і красою!

.....

Я виплела з дітьми гарні вінці для Мілюні,
а домовину прибрала барвінками і баватами.
Днина була чудова.

В день похорону Мілі рано дзвони подали
вістку про смерть другої дівчинки, моєї сусідки.
Пішла за товаришкою... Обі разом сиділи в класі і
обидві відійшли – щоби ніколи не вернутися до
школи.

Я дуже побивалася за обома. Ще два дні мої
нерви служили, а так наступила реакція: сили
мене опустили, я занедужала.

Молода натура перемогла. Я скоро подужала.
Але смуток витиснув пляму в моїй душі. Якось
тяжко приходило бавитися з дітьми так, як до
цього часу. Перед очима все стояли дві могилки
в сосновому лісі на горбочку.

.....

Ще слід мені згадати про таку «Божу дитину», без «роду і плоду». Людину, яка в цьому часі була великою моєю приятелькою. Імені її вже зовсім не пам'ятаю. Та забути її не можу за її сердечність до мене.

Ніхто не знав її походження. Стара, бідна, бавила діти в газди, де я мешкала. Я все старушці час від часу ткнула яку «лакітку» та заговорила до неї теплим словом.

Не раз питаю:

– Бабусю, а де ваша родина? Чиї ви?

– Божа, люба панночко, Божа... Сирота-м... Всі сироти – Божі діти...

Старенька прив'язалася до мене і любила на свій спосіб. Ненавиділа мою школу і моїх дітей. Плакала над моєю «недолею», що я така «молоденька, як квітка», а мушу груди зривати на чужі «бахорі». Це, що я вчителька, в її очах була велика трагедія. Мала особливий спосіб бавлення дітей: проводила цілі монологи на яку-будь тему або виспівувала їх на «дідівську» ноту:

– І який дурень вигadaв, щоб молоді панни дітей вчили! Гей, люди! Де ж то для панни робота! Та до того треба «хлопа», а не квітки молоді... В голові людям вивернулося... Та замучувати молодих паннів чужими бахорами? Пан Бог би їх скарали (Богові все двоїла), що не вміють молодості шанувати! Коли б жити, дихати, то ті Юди кажуть молодим квіткам в'янути марно... Без часу, бігме, без часу! Повиривало би їх! Ой, зблідне личко, зблідне, згаснуть очка, згаснуть... – доходили до мене монологи чи пісні.

Коли довідалася, що в мене батька нема, зажурилася дуже. Втирала сльози, пливучі по старім, зморщеним лиці, і шептала, киваючи сивоволосою головою:

– Ой, сирото, сирото! Тому ви такі молодюцькі, а вже в тяжкому ярмі! Сиріцтво тя запродало,

солодка панночко, в неволю, тяжку, чорну... Ой сиріцтво, сиріцтво!..

Від цього часу, коли я верталася зі школи, старушка частувала мене сухим чорним хлібом, який собі віднімала від уст і ховала його, виминаючи, за пазухою. Витягала його, цілувала і гостила мене, примовляючи:

– Їжте, золота панночко! Заки що, а хлібця кавальчик є! Голоднієте по тім гавканню в школі... То псяча служба, не для вас, молоденької... Ой, сирото, сирото без батька та неньки рідної, між чужими людьми. Це не життя! Ой, сама я сирота, знаю, що значить. Ніхто за тебе не журиться... в нікого серце не болить...

– Бабусю, – кажу, – та чого ж має кого серце боліти за мною. Я здорова, молода, вдоволена...

– Ей, панночко, пуста ваша бесіда! Без тата, без мами, самесенька... Ей, панночко...

Велику гризоту мала, хто мене посватає, таку «молоденьку», а таку «сирітку». Хто вивінує? Де буде весілля?

– Такі-сте добрі, що громада повинна вам весілля справити!

Я сердечно сміялася і впевняла старушку, що я ще не скоро вибираюся заміж. Є час кілька років! Старенька неспокійно дивилася на мене і говорила з острахом:

– Бог при вас! Та паннов сивіти не будете. Ви варті віддатися... Ба, коби хоч добре! Щоби який «тиран» вас не взяв, та потому не збиткував та сирітських костей не ломив, бо хто би обставав за вами... Нема батька! Ой, боліли б молоді кості, боліли...

Я сміялася з її подружних гороскопів для мене, але вона фактами мені доводила, як то чоловіки б'ють жінок.

Моїх дітей сердечно ненавиділа. Як тільки побачила їх біля моєї хати, гонила їх, очевидно, коли знала, що я не бачу.

– Йдеш ти, одне з другим! Тебе тут пощо? Завертати голову панночці? Гони, псячий духу! Досить, бідна, має вас в школі... То ярмо, то неволя! А то, гадаєте, так легко бути вчителькою? Давалася, сирота, бити, щоб вийти в люди... Ой, давалася бити! А ти, одне з другим, тільки мучиш сирітську душу, кров молоду іспиваєш.

Коли я виходила до них (діти її смертельно боялися) і моя громадка йшла під моєю опікою до моєї кімнати, дивилася на них зором, повним ненависті, і воркотіла:

– Маю тільки двоє, а кісткою в горлі стають... А то вчити таку хмару! Наука – це не жарт! А про мене збавляй собі сирітське здоров'я! Певно, тебе хтось пожалує... без батька, без матері... про мене... про мене...

Одного разу зробила мені старовина у своїй щирості велику прикрість. Звичайно я не приходила додому пополудні, але раз якось, проти звичаю, чогось мені важливого треба було, і я забігла до хати. Була ціла година часу.

Старенька видивилася на мене і спитала:

– Ой, панночко солодка, чи не хворі ви?.. Бліденька, як квітка під снігом...

– Змучена, бабусю, що робити, – відповіла я і пішла в кімнату.

Година-друга, біжу в клясу. Ходу було 5-6 хвилин. Моя старушка виглядала якось таємничо, коли я бігла до кляси. Навіть не послала мені вслід ні одного зітхання, ні не покивала головою, що звичайно робила, коли я відходила.

Прибігаю – кляса пуста! Біжу до господаря, питаю, що сталося з дітьми.

– Ну, та пані прислали, щоб діти йшли додому! Прийшов хлопець і каже: пані казали, щоб діти в цій хвилі йшли додому, бо пані хвора...

Зажурилася я. А якби так інспектор приїхав! Я була дуже лиха. Хто міг мені такого збитка зробити?

Роблю доходження. Показується, що це моя старушка вислала хлопця сказати, що «пані казали, щоб всі діти бігли додому і не оглядалися, бо пані хворі!»

Я накинулася на старушку. Вона з вдоволеною посмішкою успокоює мене:

– Ну, та й що таке станеться за один день з бахорами? Похапає їх? Не бійтеся! Гадаю собі: пощо сирота має йти до школи змучена, раз можна спочити. Нічого не станеться! От, сирітська доля! Ще напрацюєтеся, панночко! Згаснуть очка, згаснуть, зблідне личко, зблідне!

Але коли побачила, що я не на жарт гнівна, шепнула мені таємниче:

– От ліпше дивіться, щоби який добрий панич вас узяв. Пішла б до вас бавити діти... Шкода крові молодой, шкода душі сирітської... Гей, Содома і Гомора! Людські діти, молоді квіти, мучити бахорами... А щоб їх...

Дальше я вже не чула, бо пішла в кімнату. Роззброїла мене старушка своєю любов'ю до мене.

Дуже мене любили старовина, і я часто пізніше в житті згадувала її, цю бідну, нікому не знану жінку, якої життя перейшло блідо й непомітно і смерть нікого не зворушила. А була моєю доброю опікункою і приятелькою.

Ще про одну постать мушу згадати: це дурний Герасим. У кожному селі трапляються одиниці «не при собі», які звичайно мають прізвище «дурний» і всі їм обов'язково «тикають».

Вони, звичайно, без рідні. Таким був тут немолодий вже, дурний Герасим. Прізвища його ніхто

не знав. Він ходив від газди до газди і робив що попало за «лижку і миску». Часом хтось обдаровував одягом.

Я часто зустрічала його і любила його забалакувати. Одного разу іду поза село, а дурний Герасим робить залізним колом діри на тички до квасолі.

– Герасиме, – кажу, – та це, певно, важко.

Він хвилю спочив, подивився згріжливо на мене, видув губи і сказав:

– Христос не такий тягар носив! А я би не мав кола такого двигнути!

І плюнув, відвертаючись від мене.

Раз знов іду, а він щось завзято робить у полі.

– Герасиме, – кажу, – що робиш, що чувати?

Він довго не відзивався, не перериваючи роботи, а даліше зупинився, сперся на рискаль і каже:

– Та що, пані, все би було добре, якби не те, що нема часу жити.

– А ось ти живеш, – кажу.

– Я живу? Ні, пані, на життя нема часу.

– Як то – нема часу? – питаю.

– Дивись, пані: спи, спи, спи... вставай, вставай, вставай, роби, роби, роби, їж, їж, їж... і знов спи, спи, спи, вставай, вставай... Е, пані, а коли жити? На життя нема часу!

Яку велику філософію життя виказав дурний Герасим! Відтоді я вважала його за дуже розумного, бо я переконалася, що дійсно в житті на все є і мусить бути час, тільки на «життя» його нема!

.....

Весна уступила гарячому літові. Зближалися вакації, хоч я не спішилася виїжджати з села. В мене були смілі плани на майбутнє.

Мій господар, там, де була школа, давав мені мешкання (в будинку, де були кляси), щоб я не

тратила часу на хід. За це я мала зараджувати його хатнім господарством: вчити жінку раціональної господарки. Зимовою порою я хотіла проводити курс господарства жіночого і гігієни. На літо, коли жінки йдуть в поле, заложити щось в роді захо-ронки під черговим доглядом дівчат. На цю ціль господар, де я тепер мешкала, відступав мою кімнату. Я задумала ще заложити школу заробків. В часописах було, що у В'язівниці, біля Ярослава, княгиня Чарторийська заложила виріб гафтів, килимів, хідників, які мали збут за границею, а навіть в Америці.

Правда, у мому селі не було ніякого домаш-нього промислу, крім ткацтва. (Я сама вже незле ткала). Жінки не творили самі нічого. Мало виши-вали, хіба тільки що в школі. Але цьому можна було зарадити. Знайти збут і примінитися до запотребування. Як до цього взятися, звідки взя-ти фонди, я хотіла порадитися у Львові. Я вірила, що це все мені вдасться, все переведу в життя!

В господаря, де був мій клас, я мала ревного союзника у всіх моїх працях поза школою. Рад мені був помагати у всіх. Та не тільки він один, я мала більше прихильників своїх планів. Я мала у «своїх» людей вироблену марку доброї «газдині». Я, бувало, «засучу» веретено, то біжить аж до порога! Часто говорили до мене з жалем:

– Пані, шкода на паню! З пані би була добра газдиня! А то марнитеся в школі!

Хіба кращого призначення я не могла дістати. І, проте, до всіх моїх починань люди ставилися з довір'ям. І так я хотіла творити казковий світ у своєму царстві.

Проекти... проекти... мрії... мрії... Одного я не знала, що мрії дуже часто остаються тільки мрія-ми і що їх дуже тяжко зреалізувати!

.....

Закінчення шкільного року відбулося величаво. Обидві школи були получені. Відбувався попис-іспит перед численно зібраними батьками. Діти подіставали дарунки, які закупив двір і за якими я їздила до Львова. Зал святково прибраний вінками та віночками. Пахне м'ята, рожі, канупер... По кутках цілі дерева – смерічки. Діти сидять святково прибрані в біленьких сорочках, з гладко вичесаними голівками. Дівчата замаєні пахучим зіллям та чорнобривцями... Очі всіх сміються щасливі і святкові, бо сьогодні у школі не будень, а велике-велике свято! Святковий настрій розлився по цілому салі. Батьки приходять якось збентежено і несміло, не знають, що з собою робити. Ми всіх саджаємо у «президію», де є двір, плебанія, вїйт і інші сільські достойники у комплекті. Не стає місця. Деякі примістилися у задніх лавках. Кожне між морем дитячих голівок шукає «своїї»... Та йому назустріч вже давно прибігла пара радісних оченят, наче кажуть: «Ось тут я!.. Та сьогодні я належу до цієї великої громади!»

Починається «іспит»... питання, відповіді... Всі хочуть відповідати... Цілий ліс дитячих рученят... але часу не стає... А ще декламації, пісні. І ця гарна, і ця, і ще б оцю обов'язково. Ах, ще забули он там-ту!.. Співали би у нескінченність, наче пташата...

Та нагло клас затихає: роздача нагород. Кожна з нас викликає дітей поіменно. Треба бачити, з якими мінами вони виходять з лавок і підходять до стола, безшелесно, по м'яких килимах, розписаних пелюстками рож, в'ялої м'яти та горіхового листя.

Тут вже не всі однаково задоволені, бо нагороди не однакові...

Та годі, по заслугі... Є й такі, що не дістали нічого. Слабші з них плачуть, іншим дрижать тільки губи, а в очах дві рясні горошинки... А ще

інші сміються і впевняють усіх, що йому «не треба» і так «не брав би...» Пощо?

Я плачу теж... Невже ж справді щось скінчилося? Так, скінчився один рік... Перший рік моєї самотійної праці. Як дивно! За чим же плакати? Та було за чим, хоч несвідомо... Скінчився весняний сон мого життя! Я тоді ще була така наївна і думала, що весна може і мусить тривати вічно! Та весни не буває два рази в році... Таких умов праці, таких улюблених дітей, такого податливого матеріалу в старих і молодих я вже ніколи в житті не мала... Та годі!..

Летять бджілки, шумлять, гудуть... Гамору повні вулиці. Деяких ведуть батьки, а воно щасливе, підстрибує, щебече, а щебече в нескінченність... Голосно думає... Ручкою притискає до грудей свої скарби... нагороди і зошити, щоб, Боже борони, не пом'ялися...

Поволі, поволі відпливає хвиля... розлетілися різнобарвні метелики на всі сторони... Опустів клас... Сумно дивиться Христос з моря квітів, які в'яло вже опустили голівки... Старенький цісар, прибраний дитячими руками у самі рожі, з яких летять червоні пелюстки, наче краплі крові...

Ми обидві у дивному настрої... Мовчимо і дивимося на зів'яле квіття на землі... Чомусь невесело на душі... Все-таки у повісті один розділ – закінчений...

Невже ж треба сумувати? Життя – це велика книга. В житті ще не одне поверне... Одна «молодість не вернеться» – як каже пісня!.. А поки що ми ще молоді, радіймо цією молодістю, цим великим скарбом життя!

.....

Настав час відпочинку. Та я ще не зразу виїхала. Приїхали до мене товаришки, і я їх запізнала з своїм «царством» та своїми планами. Щоправда,

вони не дуже вірили в зреалізування цих планів, але я їх переконувала, як це все дасться зробити. Та кінець кінцем вони мене забрали, і я виїхала, повна щастя і молодечої веселості.

На вакаціях в одній з товаришок нас, молоді, зібрався поважний гурток. З трьох близько положених сіл. Всі молоді, здорові та ідейні. Всі хотіли служити «Неньці-Україні». Патріотизм свій показували де тільки могли і чим могли. А було на це сотні способів. Це був час культу вишивок, герданів та українського герба льва. Ми, молоді, носили його замість брошки. Весь час вакацій чи свят ходили часто панночки в народному одязі. Щоправда, це не був стилевий одяг, але от так усяко, а все разом звалося «народний стрій». Мій одяг складався з вишитої сорочки (на правдивій вебі), вишиті були вставки, перед, стоячий комірець і манжети. Багато вишивок я не робила і не любила, узори були вузькі. Одні вставки, може, на 12–15 сантиметрів. Спідничка була шалянова на чорному тлі. Запaska з грубого полотна, переплетена вишивками і мережками, та чорний оксамитовий жупан, підбитий червоною атласною підшивкою. Черевики були звичайні. До цього ще підходили блискучі коралі всіх красок, а на плечах кілька довгих лент. Боже, як добре було ходити у цьому одязі! Почування королівни з казки...

Голови прикрашали герданами... Я клала коси по-сільському довкола голови, попід коси йшов гердан. Також, коли коси клалося в «колісце», то довкола обводили герданом. До годинників як жіночих, так і мужеських, були ланцюжки з герданів. На шії, навіть до суконь, панночки носили теж гердани.

Де-не-де (але тільки у Львові) можна було бачити у панночок на голові козацьку шапку з опущеним дном удолину (їх звали «щеневмерлич-

ки»). Але це не поширилося. Замість пасків до суконь носили крайки. У хлопців теж були сорочки вишивані з червоною застязкою, ґердани до годинників з гербами (лев) та широкі пояси ґерданові або й вишивані. Сорочки самі собі вишивали, і ґердани теж самі робили. Молодь між собою говорила «товаришу», «товаришко». Це було якесь таке своє, зближало людей між собою. «Пан», «пані» – титулувалося усіх: і жида, і сторожа, і кого-будь. Пропало навіть слово «господин», яким донедавна послуговувалися в ліпших домах, хоч би й не москвофільських.

З патріотичних пісень співали «Не пора», «Ми гайдамаки» та усякі старосвітські пісні («Як ніч м'я покриє», «Прощаюсь, ангел мой, з тобою», «Ой вишеньки, черешеньки», «Тепер ідеш до другої», «Зеленая рута», «Три керниченьки», «Ой зійди, зійди, ясен місяцю», «Ой їхав я штири мили лісом»). Модна була пісня «Кого я люблю»... Співали завжди і всюди. І скільки тими піснями виказувано своїх найпотаємніших почувань та бажань! Весела та молодість була!..

Ми всі були між собою згармонізовані і проводили час якнайкраще і якнайхосенніше. (Ми, дівчата, робили в хаті усю хатню роботу, включаючи варення). В читальні ми робили представлення, в яких самі брали участь. Не пригадую собі, як називалася перша п'єса, в якій я виступала. Але там я часто мусіла повторювати: «Ой, як я кохаю його!» Збиточник Філько сидів у першому ряді і за кожний раз шептав так, щоб я чула: «Та дайте слово честі!» – щоб мене смішити. Моїм амантом в цій штуці був якийсь приблуканий до нас «пан Теодор» (я була б воліла Михася).

Ми ходили на поле жати збіжжя, мак, помагали жінкам брати коноплі та балакали з людьми. Ми, дівчата, ходили на дівич-вечори на весіллях.

Час від часу вели поважні дискусії про майбутнє. Ми радилися, як найкраще би працювати для народу і який підхід брати.

Опікуном нас усіх, а заразом добрим приятелем нас, молоді, був панотець С. В нього були вже дорослі діти, а як умів молодіти з нами! Які були близькі й зрозумілі йому наші пориви і хотіння. Ми йому звірялися в своїх бажаннях – завжди був добрим порадником. А який дотеп та веселі жарти були в нього. Всі ми його дуже любили і гуртом були частими гостями в його домі.

Люди в селі любили його теж. І ось урадили, щоби зробити панотцеві несподіванку і вночі вижати пшеницю. Ми теж прилучилися до заговору і пішли жати. Була чудова місячна ніч! Скільки було гамору і співу. А як ми всі раділи, коли рано панотець вийшов подивитися на пшеницю і знайти робітників... А тут пшениця вже на пометі!

В гарні дні ми робили прогулянки по історичних землях Звенигорода, пригадуючи перекази про княжі часи. Цікавило нас, хто що викопав чи виорав на цих землях. Тут це часто траплялося. Цієї ділянки (археології) ніхто не брав так поважно. Ніхто не мав підготовки. В однім місці під Лисою Горою була якби перервана гора. Прірва виносила кілька метрів, і коли було ступити там, дудніло, начеби були залізні двері. Переказ був, що там один з князів замкнув у підземелля свою жінку за невірність. Ми все думали, що варто би було збагнути цю тайну.

Вечорами ми заводили такі забави, що собі «тикаємо». Хто забувся, той платив двосотикову кару на Народний фонд або на яку ціль ми собі постановили. Ми, дівчата, дуже програвали, бо тоді чужому хлопцеві «тикати» було дуже важко. Та скільки було веселості, скільки гамору.

Часто ми декламували вірші, які хто вмів! В першу чергу були це вірші улюбленого поета Лепкого.

Я вміла дуже багато віршів Франка, Шевченка, Масляка, Кримського і вміла їх приміняти принагідно. (Мені говорили, що я «плюю» віршами). А був це час, коли і я вже писала багато віршів. Ми з Юлею, її сестрою Марусею та братом Іванком (гарний хлопчина був!) добирали до них арії і співали. Цих вакацій я написала один вірш під впливом Лепкого і присвятила «свому філософові» (цьому, що українізував мене). Очевидно, не послала йому ніколи (вірш був друкований у «Ділі»). У мому вірші кожна стрічка починалася словами Лепкого. Наведу тут цей вірш цілий.

*I. Чи ти прийдеш тоді до мене,
Як в мойому житті вечоріти буде,
Як стигнути серце буде в моїй груді,
І око стане скляне і студене...
Скажи, чи ти прийдеш ще тоді до мене?*

*II. І чи поглянеш тоді в мої очі
Так, як не раз ти у них глядів,
Ти лиш один так дивитись умів,
Що день робився мені з ночі...
Чи ти поглянеш тоді в мої очі?*

*III. І чи почнеш мені казати,
Про що не раз говорив мені,
О неньці-Вкраїні, о святій любові,
Тоді, коли я почну уже застигати,
І чи почнеш мені казати?*

*IV. І чи слова твої сердечні
Будуть ще тоді для мене,
Що то будили серденько струднене.
Такі мелодійні і конечні
Слова для мене все сердечні!*

*V. А там – і ніч прийде холодна,
Бурлива, лиш вітер завіє,
А моє око повіка вкриє,
Що піднестись увік негодна...
Прийде ніч темна і холодна.*

*VI. Та нас вона не налякає...
Я буду мертва вже лежати,
Думкою зі мною будеш розмовляти...
І страх тебе хай не знімає.
Нас ніч ніяка не злякає!*

*VII. В розгуканих потоків шумі
І реві бурі шукай ти голосу мого.
Слухай, а скажу много, много,
І у розпуці серця сумі...
Бо я потону в природи шумі!*

*VIII. Ніщо, що є, не пропадає,
Значиться, і я не загину!
І вільним духом до тебе злину,
Бо дух неволі мій не знає...
Ніщо, що є, не пропадає!*

*IX. Прийде пора, прийде година,
І скажу ясно тобі, сміло,
Що моє серце тебе любило,
Як рідну неньку любить дитина.
Прийде пора, прийде година!*

*X. З тих мрій, коли вони лиш щирі,
Не лиш слова, а й діло стане.
Серце любити не перестане,
Хоча й у гробі в іншій мирі,
Ті мрії здійсняться, бо вони щирі!*

*XI. З любові, що палить душу
І що ціле життя палила,
Я її плекала, пестила...
Бо любити Вкраїну мушу...
Ах, та любов спалила душу!*

*XII. А може, та любов засяє,
Як сонце ясне в погідну днину,
Навік в народі, не на годину,
Її солодич будем спивати,
Немов пахучі квіти збирати!*

*XIII. А може, ясною зізздою
Не лише нам, а буде всюди,
Може, її приймуть інші люди.
Вкраїну любили б, як ми з тобою,
І всі дивилися б за зізздою!*

*XIV. Все може бути, може бути.
Що ти полюбиш мене мертвую,
Як за Вкраїну життя жертвую.
Тоді ударить серце в груди,
Все може бути, може буде!*

*XV. Чи ти прийдеш тоді до мене,
Як в мойому житті вечоріти буде,
Як стигнути серце буде в мойї груді
І око стане скляне і студене –
Скажи, чи ти прийдеш ще тоді до мене?*

Я цього вірша уважала не «любовним», а патріотичним.

Кожен з нас вмів багато віршів. Але сенсацією цих вакацій була книжка теж нашого улюбленого поета Пачовського «Сон української ночі». Такої речі в нашій літературі ще не було. Усі ми зачитувалися, деякі уступи читали спільно, деякі місця

вміли напам'ять. Багато було там містики, яку так усі молоді любили. Ми «Сон...» так переробили, як в школі лектуру. (На від'їзді я дістала від Філька «Сон...» в прегарній оправі з дедикацією «На милу згадку тобі, дорога Сестро»).

Ми всі були абсолютно закохані. Але дивна доля кпила собі з нас: всі ми були «нешасно» закохані. Але це було без смутків і трагедій... Так собі «сезоново». Своїх почувань одне другому не звірювали, ніхто не плакав, не присягався, але всі ми знали, хто і що до кого.

Я була захоплена Михасем – нареченим моєї приятельки. Він був учителем (гарно співав і студіював філософію, мою мрію), і це мене полонило. З ним я багато балакала і звіряла свої плани. Коло мене забігали Омелян і Філько. Філька любила Маруся, Марусю – Дмитрусь, Дзвінка любила в Сяхові, в Дзвінці – Влодко, і так йшло в нескінченність це наше блудне коло.

Були й такі хлопці, які ще не сміли на нас і «ока звести». Та всі ми разом були мов одна рідня. Погідні, веселі, одне одному з душі прихильні. Всім нам разом було весело жити. Життя наше була одна прегарна пісня молодості – така повна, якою вона повинна завжди бути!

В місячні ночі ходили ми на проходи, співали та розсівали з своїх сердець не менше ясного проміння молодості, як і сам місяць. Він один між нами був всезнаючий, вмів читати в наших щирих серцях, і кожне шептало йому свої задушевні думи.

Я цих вакацій при допомозі Влодка Г. підготувала здавку¹ чотирьох гімназійних клас (яких я ніколи не здавала).

¹ Іспит, від слова здавати

Поза наукою мене манив широкий світ мандрівок. Але тоді ніхто не мандрував. Я хотіла підібрати товариство, щоб ми пішли пішки аж у зелені гори Карпати. Пізнати край, околиці, людей, їх звичаї і життя. Чи не цікаво? А десь не далеко, а дуже далеко був Київ... Але там стояв жовніром кордон – та все-таки їздили люди і туди... А що, якби ми так... Але це недосяжна мрія була! Так люблю світ, простір, а, щоправда, живеться у вузьких рамках. У Львові я ходила до фотопластикону. І чого через ці зачаровані два віконечка не можна було бачити... Світ цілий!

Та у ці часи перевести в життя якусь мандрівку було майже неможливо. «Мораль» на це не дозволяла. Ніяка мати не була б дала на це свого дозволу. Але хтось колись перший мусить зробити виняток. Чому би не нам? Все-таки я уложила план, і на другій ваканції нас, кілька, присяглось перевести в життя.

Очевидно, як усе, так і це осталося тільки мрією. Ми в житті вже ніколи разом не зійшлися! Але, Боже милий, чи ж не варто було радіти тільки хоч би одними такими ваканціями? Це ж було наче гарний сон в житті! А снів гарних так мало буває... Весняних снів...

Ваканції мене дуже підкріпили і наставили до праці.

.....

Коли я повернулась при кінці ваканцій, щоб чимскоріше взятися до виконання планів помічної праці, я несподівано зостала перенесена до іншого села. Був це для мене дуже тяжкий удар. Я не могла повірити, що це правда.

Моїй молодій душі зробили велику кривду цим безпідставним перенесенням. Я почувала себе мов птаха, що розложила крила до гордого лету, втім одним махом пригадали їй, що вона у клітці і

залежить від обставин... Я попала в депресію, не виходила з кімнати, не їла, плакала... Здавалося, світ кінчиться.

Та він не кінчився... Усе йшло своїм шляхом, світ від цього не змінився... Життя плило далше, це ж не була ніяка подія, щоб могла заважати. А я думала... І так, як колись по смерті Мільці, я переконалася, що проти порядку світа всі події, всі болі людські – це нічого! Чому ж хвиля буйного пливучого життя не мала перекотитися понад мене, охолоджуючи мою розпалену мріями голову? Це й добре було... Це називається життя – а ми є тільки забавками долі! Що вона схоче, те й зробить з нами, хоч би ми не знати які мали пориви... Але це не означає, щоб їй не протиставитися!

Я теж щойно почала школу життя... А школа кожна тверда. На це й молодість, щоб допомогла йти далше вперед!

Моїм перенесенням було порушене ціле село. Ходила за мною депутація (з людьми їздив добрий панотець), але надармо. Вони не бачили причини касувати свою постанову. Невже ж не все одно, де працюється, як хто хоче працювати. Кожна школа потребує доброї сили. Але чи мені розходилося тільки про школу?

Я тяжко боліла, але твердій конечності годі опертися. Мені так дивно було, що я при своїх планах зовсім забула числитися з обставинами.

В людях я знайшла багато співчуття. Та не можу не згадати про свою старушку, яку я тоді попровідала вже назавжди.

Приходжу і кажу до неї крізь сльози, що прощаюсь, бо мене перенесли на друге село.

– Та хто переніс?

– Влада, – кажу.

– Та хто, панотець чи хто?

Розказую їй: пани з міста.

– А Пан Бог би їх скарали! Гей, людкове, то вони знають, що робити? Та на це вчилися письма, щоб писати нечесні папери та кривдити сироти... Та вони вчені, а не знають, що за кривду Пан Бог карають... Гей... гей... – аж затискала кулаки і висилала мене до священика і вїйта, хай вони йдуть до тих панів і скажуть, що громада не підписується і не приймає цих переносин.

– Панночко золота, рятуйтеся перед цими ворогами... За вами ціла громада посвідчить... За що вони вас кривдять? Мушки ж ви не забили... І то вчені люди? Та на то вчитися письма, щоб других кривдити? Руки би їм повикручувало, вогнем би їх спалив Ісус Христос... – і вже не зважаючи на мене, кляла на чім світ стоїть.

Пізнім вечором, коли вже всі спали, всунулася тихцем з таємничим видом у мою кімнату, бо має для мене «добру» раду.

– Хай паннунця цей папір спалить і не признаються, що дістали. Хай їх чорт бере! Нічого не знаю і не їду!

Образилася старушка, що я не схотіла слухати її ради. Не могла зрозуміти: прецінь спалити папір – то його не буде, і ніхто не буде знати.

Наплакалася за мною, наломала рук, а останні її слова при прощанні були:

– Не бійтеся, люба панночко! Буду щодень молитися, просити Бога, щоб їм руки покрутило! Бог ласкав!..

В цей день, коли я мала від'їжджати, я встала дуже рано, щоб самій, без свідків, попрощатися з місцями мого великого щастя... Перейти стежки і доріжки, куди я розсівала свої думи...

Я вийшла на поле. Йшла довго пильною доріжкою, не оглядаючись, вздовж якої тяглися сумні стерні. По стернях були розсипані густо роси... Життя їх недовге... Сонце встане і позбирає. Та воно десь заплуталося у мряки і, хоч я йшла

йому назустріч, не виходило. Мряка висіла молочними заслонами на землі... Що за цією мрякою? Так і в житті: людина стоїть завжди перед якоюсь заслоною і ніколи не збагне, що за нею...

Та враз мряка почала рожевіти, колихатися... розсуватися... і до мене усміхнулося сонце! Так, за мрякою завжди є сонце – але не за кожною заслоною життя буває сонце!

Я завершила. Проти мене курилося село. Моє кохане село, з його radoщами і болями. Село! Стояло зелене-сіре і наче чекало, що я скажу йому на прощання... Мені хотілося це кохане село взяти в обійми, як дорогу дитину... Я йшла і присягала йому:

– Ніколи не зраджу тебе, кохане, м'ятою і канупером пахуче село! Ні тебе, ні цих, які тебе своїми руками сотворили!.. Я все вам буду служити, а свідком мені є он це ясне сонце... бо я дуже-дуже кохаю тебе!

.....

Мій виїзд був тріумфальним походом моєї молодості, хоч був сумний, як похорон. Невже ж так виїздитися у дальше життя, ледве на його початку? Я ще так коротко жила... так мало... Чи, може, тому так сталося, що я була така щаслива? Але чи не було гріхом бути такою щасливою і повнонадійною у весні свого життя?

Коники поволі йшли, ступаючи у піску повагом... Біля воза йшли старі і малі... Ще хвилю... ще трохи... ще... ще...

Поза селом коні рушили, і я від'їхала назавжди від весняних днів моєї молодості... Усе залишилось поза мною...

Другої весни вже не було!

.....

Зблідло личко, зблідло, – згасли очі, згасли!

ЗАУВАГИ

Сумний Христос – вперше опубліковано у виданні: «Ольга Кобилянська. Альманах у пам'ятку їх сороклітньої письменницької діяльності (1887–1927). Зладив Лев Когут. Чернівці 1928 р.», а також у: «Наша книга. Альманах «Жіночої долі» з додатком календаря», Коломия, 1928 р.

Христос і поет – вперше опубліковано в: «Альманах «Жіночої долі», Коломия, 1926 р.

Великодня легенда – вперше опубліковано в журналі «Жіноча доля», ч.15-16, 1931 р.

Туга поета – друкується згідно автографу письменниці (власність Мирослави Антонович). Перша публікація не віднайдена.

Співачка – вперше опубліковано у виданні: «Ольга Кобилянська. Альманах у пам'ятку її сорокалітньої письменницької діяльності (1887–1927). Зладив Лев Когут», Чернівці, 1928 р.

Маляр – вперше опубліковано у виданні: «Золота липа». Ювілейна збірка творів Богдана Лепкого з його життєписом, бібліографією і присвятами. Зладив Зенон Кузеля. Накладом видавництва «Українського слова», Берлін, 1924 р. Твір друковано також у журналі «Дажбог», ч. 3, 1933 р. Зберігся автограф, який перебуває у ЦДІА УРСР у м. Львові (Фонд 309, опис I, справа 1328, арк. 2–3).

Warum? – вперше опубліковано в журналі «Промінь», ч.11-12, Чернівці, 1922 р.

Дзвони – вперше опубліковано в журналі «Промінь», ч.9-10, Чернівці, 1922 р.

Трембітали трембіти – першу публікацію виявити не вдалось. Публікується за машинописом з правками письменниці (власність Мирослави Антонович).

Еті – друкується за виданням: Ольга Дучимінська. Еті. Видавництво «Вільна Україна», Львів, 1945 р.

Родимий краю – публікується вперше згідно машинопису з правками письменниці (власність Мирослави Антонович).

В Святомиколаївський вечір – публікується вперше згідно авторського машинопису (власність Мирослави Антонович).

Казка про дві краплини роси – публікується вперше згідно машинопису, правленого письменницею (власність Мирослави Антонович).

Весняні дні – публікується вперше. Автограф зберігається у ЦДІА УРСР у м.Львові (фонд 309, опис І, справа 1327, арк.1-56).

*(примітки Романа Горака
за книгою «Сумний Христос»)*

ЛЕГЕНДА ЛІТНЬОЇ НОЧІ

*В душі весна була...
Що розсівала золоті мрії,
Багато квіток там цвіло,
І щебетали солов'ї,
Хоч – на світі літо було!*

Часом ждеш в житті чогось... Чого?

Такого святочного, великоднього і – не діждешся! Буває, роки треба ждати на цей великий день. Та щоби це тривало хоч один день! А то кілька хвилин, які ще й мчать блискавкою. Буває, що треба ждати і усе життя на таку святочну хвилину... Вона відтак довго підкормлює душу. Часом вистачить на все життя!

.....

І була така літня днина, що в душі цвіла весна, а мрії щебетали солов'ями! Сподівання чогось, що так безмежно віриш і гаряче бажаєш – здається, що все таке просте і зрозуміле... Може і дивно, що якісь тайні бажання «воплощаються». Та душа не дивується. Вона знала, що так буде і так мусить бути! А тобі ніяково стає: як воно буде, які слова будуть падати з уст? Чи спілими, чи твердими, незрілими овочами. А душа знає все. Ти дивуєшся, а вона йде на зустріч довго жаданій хвилині... Серце б'ється... Хвилюється...

.....

Довгождана зустріч двох людей. Ні, це зустріч дружніх сердець... Вони давно шукали себе! Це не двоє коханців, що між ними може бути не все ясне, не все щире. Між ними нема мови двох друзів. Тут говорить плоть...

Але це зустріч, довгождана зустріч двох друзів, між якими, здається, і слова зайві. Говорять собі рідні душі... Тонкострунні душі...

.....

«Веди мене, Музо, стежками, кудюю ти ходила, кудюю розсівала свої молодечі думи-мрії. Стежками, котрі поливала слізьми-кришталями. Вони ж були такі чисті і щирі, як було твоє молоде серце, твоя чиста душа... Падали росами і замінилися в перлину. Їх збирали білокрилі ангели і несли їх там, де пишуться книги долі людини... Веди мене стежками, куди тебе життя водило!»

Пішли рука об руки. Водила його туди, куди життя стелило яснопромінні стежки і туди, де йдучи треба було розсівати болі... Різко було... Розказувала... Навіть голос перемінився до цієї великої хвилини. Мов колір шепоту літньої ночі. А може це бджілка бриніла... А може далекий срібний дзвінок подавав голос...

Розв'язала китицю споминів і сипле квітками... Читала з книги минулого, малювала картини, які здавалися були давно забуті! І де вони взяли-ся! Всі ожили! А, здавалося, що їх вже немає... Ніби припорошило життя. Слухав мовчки, йдучи гладив її руку ласкавим, оксамітним дотиком.

.....

Ніч окутувала землю темним серпанком. Тиха, глибока, безмісячна ніч. Повна таємних шептів. Може, це зорі шептали між собою? У глибоких травах пільні коники виконували велику симфонію на своїх мраковіїних крильцях. Така зрозуміла, проста! Бо чого ж не розуміють душі в екстазі та підоймі!

Йшли по під темні челюсти дерев і їм вважалося, що всі дерева вкриті яблуневим квітом. Таким душам ввижаєси це, що для ока незримо. Прискорене темпо їх сердець било молоточками. Тиша... Хіба падучий листок деревини полошив ту тишу. Літом листки падають іншим шелестом, як осінні.

Часом ставало лячно: невже ж он це така ніч може минутися і мусить, а літня ніч коротка... Чому все гарне скоро минає?

В них була розмова без слів. Людська мова немає слів, щоб висказати, що відчуваєм.

Йшли безшелесно, мов дві тіні..., а за ними слідкувало минуле, а перед ними мрячилось майбутнє... Не ясне, незнане, а повне принади! Якої? Не збагнеш!

.....

Йшли, а він тулив її рами тепло, ніжно.

Опинилися біля церкви, де вона колись перед роками вінчалася. Він – давно в могилі. Вона молода, одинока пішла в життя, ждучи, коли воно дасть їй це, чого не дало, а що їй належить. Та воно не спішилося виконати свій обов'язок і довг супроти неї. А зате взяло багато! Оперлась сильно на його рами... Похилила голову.

Та враз обої звернулися до себе і їх уста злучилися в ніжному гарячому поцілунку – причастію. Її голова схилилась на груди... лице стало вогке... Не знати, чи звожила його сльоза щастя, чи може це падали ранні роси... Не знати!

Вертали мовчки з долонями у ніжнім утиску, дружнім... Все було сказано.

.....

На сході зоріло. Зоріло і в їхніх душах.
Чому літні ночі такі короткі?

1960 р.

КАЗКА ГІРСЬКОЇ РІЧКИ¹

(Поема в прозі Ольги Дучимінської, віднайдені в сімейному архіві Оксани Ганушевської-Пиріг істориком-краєзнавцем Володимиром Морозюком (м.Івано-Франківськ) і опублікована вперше в газеті «Вперед» з коментарями під назвою «Струмок в море людського горя» (Див.: газ. «Вперед». – №43-44. – 1996. – 8 червня)).

Присвячую Сердечношанованій, Дорогій Пані -
Орисі Ганушевській, мійому довголітньому
приятелеві і прекрасному знавцеві Гуцульщини.²
Ольга Дучимінська

Вечірні сполохи падали на землю.

Вкрадаються вже сумерки. Вершки дерев ще горять червоною загравою, хоч їх коліна вже обмотують тіні.

Ми йшли з Брустур в Шешори. Йду самотна. Товариш далеко на переді. В товаристві Природи люблю бути сама. Хочу відчутти її велич. Все погане, що гнобить душу, пропадає... а ти йдеш «комусь» чи «чомусь» назустріч.

Вздовж дороги ріка. Йдуть поруч дружно, ніби дві вірні подруги: одна мовчазна, друга говірка... Ні хвилини не змовкає. Це прикмета тільки гірських рік. Шумить, говорить, розказує, зітхає... То знов ніби засміється... Мова без слів, але є моменти – здається, все розумієш...

¹ У примітці до оповідання рукою Ольги Дучимінської зроблена дописка: «1933 або 34, / із збірки «З верха на верх» – з Гуцульщини»/. – М. В.

² Ірина Ганушевська /з Горникевичів// 1888–1986рр./ – дружина громадсько-культурного і релігійного діяча Галичини о. Михайла Ганушевського. Довголітня діячка філій Товариства «Просвіта», «Союзу українок», «Товариства тверезості». З 1911 р. по 1927 р. проживала на Гуцульщині /с.с. Ямна, Дора/. По-приятельськи Ольга Дучимінська називала подругу «Орися».

З гірською Природою треба добре познайомились, щоби відчуті її. І треба закохатись в неї, увійти в її суть, зрозуміти «побут» її. І тоді все розумієш, все ясно, тільки нема слів, щоб це передати.

Чарівна гірська Природо!

Йду, заслухана, в говір ріки та у власні думи.

Вершки дерев вже погасли. Ліси на горбах вкрилися темним серпанком. Тишина... Чути, як дихає земля. На душі стає затишно, легко. Ніби, відорвавшись від землі, від буденщини, відпливаєш кудись.

Сумерки ніжно обтулюють душу і тіло.

Наче прояснилось! Це насупротив виглянув місяць. А то до цього часу ховався десь за хмарою чи за горою.

В річці щось плеснуло... Що це? Може вода натрапила на якусь перешкоду? Ні, це саяво місяця впало у воду. І взялося живим, мерехтливим золотом... І понесла вода...

Журиється річка, а ти не йдеш, а пливеш без шелесту...

Душа сміється... Серце радіє... Хотіло би ся повстрічати когось з духів, якими Гуцули заселили свої гори. Може, фея якась, мавка, чугайстер, бісиця... Тут все живе: і ріки, і гори, і ліси, і буйнокрилі, чорногірські вітри... Живуть, говорять...

Часом попри мене майне якась тінь... Це, певно, хтось зі стрічних... а я й не помічаю... Я в задумі... в екстазі... Я в Природі!

Гори, чарівні, кохані! Чарівна Природо!

.....

– Добривечі, паничко! Куди гостюєти? – нагле вириває мене з задуми людський голос.

Не зараз відповідаю. Я наче з просоння... Поруч мене молода жіночка, так привітливо дивиться.

– Добре здоров'я, молодичко! – відповідаю по хвилині.

– Ба, чи ни болієти ви? – питає, приглядаючись мені.

– Ні, жіночко! От іду і слухаю, як річка говорить, шумить, тай задумалась, – відповідаю з усмішкою.

– Дивлюси, а ви одиницев йдети. Гадаю си, мо' чилідина сама, немає нікого, тай питаю, куди гостюєти. А то... – каже.

Не мала я охоти на розмову... Я так десь далеко була від людей, захоплена говором гірського вечора. Але я глянула на добре личко ще дуже молодій жінки, згадала її привітливі слова... Що ж – Природа Природою... А ось людина і наше буденне життя – це жива правда. Від цього невідокремишся!.. А ще добре слово! Воно все в пору, все цінне. Його не мож нехтувати! А слово он цієї чужої людини впало, ніби зірка з неба... Добре, тепле...

– Дякую вам, молодичко! В мене є ночліг у Ткачуків. І товариша маю. Я не сама. Товариш десь пішов вперід.

– Ає си гадаю, ек ви самі, то мо' триба вас пириночувати. А в мени є де... А я, паничко злотна, всьо тее... – каже якось смутно.

– Ви такі молоденькі, а вже замужем, – кажу.

Молодичка промовчала цю заувагу. А дальше зітхнула і каже:

– Ає... ади, я вжи ни молоденька. О Питрі минуло мі 25 років... А вжи дисіть років молодичев ходжу.

– А чого ви так поспішилися? Шкода дівочих років так скоро віддаватися. Ви не мали часу і подівочити.

Молодичка сумно підсміхнулася. Голову схилила і ніби рахувала кроки, які відмірювали ноги.

Мовчала. Я теж не відзивалася, шануючи її мовчанку. По довгій хвилині піднесла голову і, дивлячись кудись в простори, шепнула:

– Ає... ни було чьису... Ех, ек би вам знати, ек життє чьисом запутаєси, ек нитки, а розпутати ни мож... І хто його путає, ци бог, ци... – вмовкла.

– Паничко срібна, чьилідинко божа, трівалибисти, хочу вам повістувати, чьому так скоро віддалисмиси. Мине силов віддавали... – начерубнула барткою. Змовкла.

Мовчала і я. Що ж було казати, коли людина хоче облегшити своє горе, ніби хоче сповідатися. Потреба душі... Хочє сама від себе почути скаргу власного серця. Може від цього і кращє стане на душі. А далі спокійним, притишеним голосом почала, начє з книги читала.

– Мине силов віддавали... Ає, ни хотіла... Ади, дьидьо хокіли... Міні життє стелитьсє... зиленим барвінком, пахне васильком, а єму на голові та бороді гричка цвите... Ему сімдєсьит три роки, міні пітнайцїт... Ни пара... Али дьидьо захокіли... файний газда, маржинка, полонинка... Ає... ой/... – слово нерозбірливє. – М. В./ файна, еким ни хокіла... Ой ни хокіла... Али дьидьо захотіли і виліли... а в його такі слова, від щирого серць – медом мазані, ек ранні роси блискучі, аж серци скобочє... Али моє серцьи ни туди сі обиртає, куди ноги ходє... Ой, ни туди! Міні в душі ніби тилинка грає, ніби храм божій... єнгольита трікочуть крильцьима... Али ни до нього... а в инчий бік... Господи, ни довідайсі і прости грїха! І цєс грїх, коли ми душу... Ой, ек важко, паничко!.. Та – будьмо си здорові, злотна та срібна чьилідинко божа, най вас Матка Божа в пазусі носит... – і тїню щєзла в одних воротах, начє втікла від своїх споминів.

Я наче прокинулася зі сну...Що це? Чи це справді була зустріч чи може сон? А може це річка розказала мені казку?.. Чому такі контрасти в житті?!

.....

Я тепер йшла по землі твердою ногою. Не плила... Дорога простяглася переді мною полотном. Річка котила своє мерехтяче золото і говорила своїм спокійним рівним голосом. Гори вкрилися місячною переміткою і дрімали...

Мені перед очима стояла молодичка, коли то ще її життя «стилилося зиленим барвінком та пахло васильком». А зараз вона в одній гражді подавала вечерю цьому, що мав для неї такі слова «як ранні роси блискучі», але її серце «ни туди обертаєсі, куди ноги ходє». Та вона спокійно сповняла обов'язок, який на неї наклали обов'язки життя.

.....

Шуміть ліси, гуляйте чорногірські вітри, розказуйте казки, води гірських рік, ogrivay, сонце, світи, місяцю, падайте, роси – а життя буде плисти своїм руслом, яке кожному проклала Доля!

НАТАЛІЯ КОБРИНСЬКА ЯК ФЕМІНІСТКА

Цю скромну працю присвячую пам'яті першої Апостолки і Піонерки жіночого руху в Галичині Наталії з Озаркевичів Кобринській

I

Почавши від 48 року в Європі повстала велика обнова, звана «весною народів». Прозябали, розвивалися і плили повинню нові кличі, які голосили для всіх свободу та рівноуправність, розривали відвічні кайдани, проломлювали леди. Розсипалися старі будівлі поневолення, ставали нові, у яких мав запанувати новий лад, нова структура. Опадали кайдани, що довгі роки гнобили і не давали розвиватися загальнолюдським правам.

Між визвольними кличами у «весні народів» не сміло бракувати і клича визволити жінку, яка томила у неволі довголітніх звичаїв і прав. Неволь жінки була загальним злом і мстилася не раз на родиннім чи суспільнім життю. Жінка була обдерта з усяких прав. Ще до не дуже давна, по смерті чоловіка, жінка не сміла бути опікункою своїх власних дітей.

Зразу рух жіночий був тільки слабим відгомом інших визвольних кличів. Але коли наступили економічні реформи, а з ними прийшло заробкування жінки, тоді клич цей став актуальним у цілій Європі. Життя ставало скомпліковане і тяжке. Часто оказувалася потреба зарібку не тільки мужчини, але і жінки. Та коли жінка почала працювати, була немилосердно використана. За малу заплату жадали великої праці. Коли суспільні обставини викликали потребу зарібку в середніх верствах, зійшлися інтереси жінок-робітниць з інтересами жінок-інтелігенток. Останні прийшли в

поміч своїм сестрам і перебрали на себе часть боротьби у цім визвольнім русі, заступаючи свої інтереса духової натури. Так, отже, рух жіночий був висловом духу часу.

В Європі рух цей вже давно мав прихильників, літературу та підготовку. Учені мужі світової слави звернули увагу на жінку, на її велике завдання супроти суспільности і на місію, яку жінка може і повинна сповнити, яко свій суспільний обов'язок. Бебель у своєму славному творі «Соціалізм та жінка» кладе у руки жінки велике завдання будови будучини суспільности. Штуарт Міль у книжці «Про неволю жінок» каже: «поневолення жінки – це одна з великих перешкод поступу людства». Він був горячим прихильником еманципації жінки. В Голяндії Мультиатолі перший заговорив про неволю жіночу і виказував хиби, які через це відбивалися на устрою суспільних відносин. Ляфурже (його звали пророком фемінізму) вірить, що Антигона перейде «від заряду дому до заряду землі». Рескін, англ. філософ, і багато інших були горячими приклонниками визволення жінки. Всі вони вірили, що в руках її спочиває будова нового ладу, нової суспільности, світа нового. Домагалися, отже, визволення цієї жінки, домагалися людських прав для неї та доступу на широку арену суспільної праці, не тільки для добра жінки, але і для загального добра.

У кожному народі знайшлися піонірки цього руху. У 60-тих роках Америка вирішує право жінки. У Швейцарії, Італії та Фінляндії жінки досягнули доступ на університет. Реформи у Росії 1861 р. дали сильний товчок жіночому рухові і наші сестри з Великої України випередили нас у здобуттю прав. В Австрії тільки оден Відень мав промислові жіночі товариства. В інших краях, які входили у склад Австрії, жінки ще не проявляли на зовні сво-

їх визвольних змагань. Але усюди йшла підготовка, усюди йшла праця.

У нас, в Галичині, не було такої реакції у цьому напрямі. Не було ні найменшої підготовки до стрічі цієї великої обнови. Було вже підсвідоме бажання зміни у деяких одиниць. Це мож пояснити тим, що не було фабрик, не було й робітниць, а селянка не реагувала так дуже на визволення. Усе селянство томилося у неволі до 48 року, а по знесенню панщини не було ще свідомости, ні потреби визвольного жіночого руху. Інтелігентки пропадали під гнетом домашніх традицій і обставин¹. Впрочім, це були часи нашого національного і літературного відродження, і усі були захоплені цим новим рухом. Інші держави не потребували у цім напрямі з'уживати енергії – могли, отже, реалізувати у себе нові європейські кличі.

II

Кобринська родилася 1851р. в Белелуї біля Снятина у священичій родині. Родичі її – о. Іван Озаркевич і Теофіля Окуневська.

Вже при народинах судільниці прорекли їй велике завдання. Обдарували душу її великим скарбом-любов'ю, яка людину робить здібною до великої посвяти та вірою у свої сили та ідеї. Покликали її до небуденної місії Мойсея.

Доля була їй ласкавою. Окруження сприяло розвоєви її духа. Вихована у культурному середовищі рідної хати, Вона з малку вміла спостерігати

¹ Ось як змальовує Єфремов положення жінки у Галичині: «інтелігентне жіноцтво у Галичині заняло особливе становище. Принадне на погляд, тяжке й образливе по суті. Одинокую сферою жіночої діяльности громадянство визнавало сем'ю і пекарню, обов'язки жінки і матери – от і все, що жіночій статті належало – відповідно до цього кодексу громадської моралі».

і думати. У батька була гарна бібліотека і тут вона знаходила першу поживу своїй душі.

Ще дитиною прислухувалася розмовам дома, де гуртувалися в даний час одиниці, які цікавилися ширшим життям та всілякими новими напрямками його. Вони приносили у хату відгомін широкого європейського життя та відблиски запалу і вогню, що охоплював тодішню цілу Європу.

Дім їх звали почесною назвою «руські Атени». Не одно слово, не оден момент цього часу, тоді ще не зрозумілий, западав у молоду душу. Родилися різні питання у душі – на які відповіді вона шукала сама у Собі. І ось перша задума, перша самотійна праця Її духа.

Одного разу попала Їй у руки книжечка Гофманової, яка звернула увагу Її на суспільне положення жінки. По прочитанню цієї книжечки, вона почала ближче приглядатися життю жінки поза домом і помітила багато дечого, на що до цієї пори не звертала уваги, а що кривдило жінку.

З відносин у домашньому житті, Їй на думку не приходило, що жінка може бути поневолена. Дома Вона бачила, що мама чи бабуня тішилися якнайбільшою пошаною і не було двох світів поділених на мужеський, і жіночий. Обі вони були дома авторітетом.

Сама на собі відчувала Вона тільки у одному напрямі поневолення: не могла студіювати, як Її браття, які їхали навіть за'границю. Вони могли набувати ширшу освіту, а перед Нею світ науки був замкнений. Яка сила одним отворала цей світ, а перед другими замикала! А вона цілою душею рвалася до нього. Чи ніхто не може змінити цього кривдячого права?

Настав час Її дівування. Були це гарні, спокійні хвили весняного життя молодії дівчини. Своєю фізичною красою, грою на фортеп'яні та небуден-

ністю духа – звертала на себе загальну увагу. (Про це розказувала п. Наталія Коваликова, яка знала її з тих часів).

Брати її та молодь, яка у них буває, привозить у хату багато книжок. Вона запізнається з російською та німецькою літературою. Читає також книжки наукового змісту, як Бокля, Маркса, Лясяля та Драгоманова.

Через читання такої поважної лектури в її душі настав переверот. Вона з жахом помічує, що багато правд, у які вона вірила, захитується. Родяться натомість нові, яким годі було заперечити. З братами та їх товаришами горячо диспутує. Вони порушують літературні чи суспільні теми, і молоді люди були здивовані, відки у Неї такі пориви, такий хист глибокої думки¹.

Твори позитивістів почали руйнувати її релігійні поняття і погляди на суспільний лад. Почали родитися нові думки. З глибоко майже фанатично релігійної, Вона став вільнодумною. У її нутрі почалася боротьба з власним «я».

Новий світогляд, новий спосіб думання порізнив її з багатьома людьми. Люди почали дивитися на Неї як на зманеровану жінку з нездоровими, шкідливими думками, і не могли їй цього простити.

Попри читання поважної лектури, не дає їй спокою проблема, порушена у малій книжечці Гофманової. До цього ще попала їй у руки рецензія якогось французького автора, який обурювався, що жінки у суспільному житті стоять нижче від мужчин, та старався доказати, що оба поли є собі рівні.

¹ Др. В. Полянський, який знає з цих часів Кобринську, у листі до мене з 27. IV. 1914р. називає її «небуденною жінкою, яка визначалася великою інтелігенцією і енергією у виконанню своїх великих і благородних цілей».

Вона починає підмічувати деякі прояви жіночого життя та їхні причини. Вичувала, що ця проблема не може остати як до тепер забута і непомічена. Не знала ще, що треба буде робити, як підійти – але знала одно: це питання мусить бути вирішене, розв'язане.

Доля дає їй товариша життя о. Теофіля Кобринського. Він був співаком, п'яністом і композитором. У ньому знаходить щирого приятеля, пораду та підпору у тяжких переживаннях, у розладі зі своїм власним «я». У життю Вона бачила консерватизм, назадняцтво, старі форми, які вже не витримували критики. У книжках дочитувалася життєдайних джерел та поривів нового, свіжого життя!

Процес наших молодих соціалістів (Франко, Павлик, Павликівна) глибоко вразив її. Не хотіла прямо вірити, що не тільки у чужих книжках, але і нас нуртує вже європ. думка, родиться бажання реформи. Є вже речники нових великих ідей, які терплять за них. Це скріпило її духа та постанову виповісти боротьбу традиції поневолення жінки.

Чоловік виводить її поза традиційні рями домашнього газдівства і вона стає з ним до праці, як співробітниця-товаришка.

Вийшовши заміж, звернула увагу на жіноче домашнє газдівство. Її вражала неекономія часу і непродуктивність жіночої праці. Почала роздумувати над реформою господарки та над улекшуванням обов'язків жінки.

З цими думками не сміла звирюватись покищо нікому, крім чоловіка, який її усе розумів і підбадьорував у праці.

За кілька літ подружого життя, Вона стала жінкою-людиною зі з'ясованою, витиченою метою у житті. Знала тепер, що болить її у суспільному ладі, чому треба протиставитися. Зачеркує собі

плян праці, не на роки, а на ціле своє життя. Її бажання перейшли усі дотеперішні. Вона задумала будити, визволяти духа жіночого.

Клич визволення жінки був тоді революційним кличем. Треба було бути готовою на великі труднощі та перепони. Як усе, так і у цій смілій думці знаходить дорадника у чоловіці. Він захочує її до наміченої праці, тим більше, що визвольні кличі були духом часу, який велів розривати усі кайдани і бажати свободи та належних прав.

При допомозі чоловіка починає совісну підготовку.

Вільні хвили присвячують спільній духовій праці, читанню книжок і образованию. Вона працює поважно науково. Перестудіює Біхнера, Ренана, Гекля, Дарвіна, Лілі Браун, Бебля, Штуарт, Мілля. Велике вражіння на Неї зробила книжка цього останнього «Про неволю жінок».

У цей час виходить Павлика «Ребенщуків Тетяна». Він перший з укр. письменників заговорив про неволю жінки у подружньому житті. Кобринська радо повитала такий прояв вже і у нашій літературі, яка брала за тему жіночу долю. Хоч у «Тетяні» вразило її немовби пропагування вільної любови.

Її так захопили загальнокультурні проблеми і жіноче питання, що національним питанням вона зовсім не турбувалася. Здавалося їй, що це приходить само собою. Був це вплив авторів європейської міри і філософів, які у своїх творах мають на думці усе людство. А у цей час була вона горячою прихильницею соціалізму.

Щойно Франко – цей сам, який поборював у нас вузький націоналізм – навів Кобринську на національні інтереси. У своїх оповіданнях він звертає увагу не тільки на працюючу масу, але і на народність, як на зовсім відрубну етнографічну

групу. І вона прийшла до переконання, що лиш на національних підставах може підвестися маса до загальної культури і цивілізації. І Драгоманів звернув увагу, що у нас справа соціалізму мусить іти поруч зі справою національного¹ відродження.

III

Не довго триває у неї родинне щастя. Чоловік її ненадійно вмирає. З ним тратить дорогого приятеля і повірника дум своїх. Остала йому вірною. Удруге не хотіла вийти заміж, хоч вдовою остала ще у дуже молододому віці. Дітей не мала. До смерти згадувала Чоловіка з повною пошаною та любов'ю.

Вертає у хату батьків. Тяжким ударом втрати Чоловіка була розторощена. Близькі її боялися дуже за її здоров'я.

Та від духової смерти вратує її ціль життя, до якої вони удвох стежку мостили. Призначенням її життя не було бути жрекинею домашнього огнища. Їй було написане вийти у широкий світ, стати Апостолкою поневолених, пробивати нові шляхи, давати нові цілі і вартости жіночій душі.

Під цю пору Батько її послує. Вона виїздить з ним до Відня і попадає зразу у цей широкий світ, до якого тужила довгими роками. Тут входить у студентське тов. «Січ». Найближче Неї стояв Василь Полянський і Остап Терлецький. З ними вона багато говорила про загальні справи. Терлецький розумів її бажання, розумів її несупокій духа.

Він піддав їй думку писати про все, що думає і говорить. І ось родиться перше оповідання «Пані Шумінська» (пізніше «Дух часу»). Терлецький прочитав його у «Січи» під псевдонімом і воно назагал подобалося. Це заохотило Кобринську

¹ «Громада», Ч.4, Женева, 1879р.

писати. В короткому часі Вона знов написала оповідання «Задля кусника хліба». Від того часу Січовики почали цікавитися жіночим питанням, якого потребу признавав усей культурний світ.

У 1883р. було студ. віче в Коломиї. Студ. Василь Полянський мав на цім же вічу реферат у справі піднесення освіти і горожанських прав жінки. Львівські студенти були противні рефератови на дану тему. Студенти зі широкого світа розуміли потребу руху жіночого. На цім же вічу пізнала Кобринська особисто Франка, з яким вже переписувалася давніше і який був її прихильником. З цього часу датується теж її знакімство з Павликом. Єдність думки злучила їх у довголітню дружбу.

Реферат на вічу був наче перший заповіт жіночого руху, покормований дуже влучно, бо зацікавив молодь, яка все є найкращим пропагатором нових ідей і вміє все найкраще проголосити та ввести у життя нові кличі.

Настає проломова хвиля у її життю. Вона починає писати. Треба було підготувати почву до великого завдання і треба було йти у маси, як не з живим словом, то з друкованим. Кобринська знала по собі, яке кольосальне значіння має література на світогляд людини. Хотіла і свої сестри зацікавити книжками та звернути їх увагу на таку важну і нетерплячу проволоки справу, як положення жінки у суспільности. Неволя жінки була загальним злом і мстилася на родиннім, а то й суспільнім життю. Жінка без належних їй людських прав була використовувана на кожному кроці.

Мужчини, які стояли на европ. рівені духа, домагалися від жінки, щоби стала їх духовою товаришкою. Вони добачували у еманципації жінки зворот до кращого, до хосенних суспільних реформ. Але загал не поділяв їх думки і прийняв жіночий рух неприхильно. Мужчини знали, що їм

вигіднійше мати безвільну жінку, яка зі схиленим чолом сповняє найтяжчі обов'язки, а самотній авторитет добачувала у своєму чоловіці. По виступі Кобринської вони накинулися на неї і сильно протиставилися її кличам.

За границею Кобринська уміла бачити і спостерігати це, що треба. Усе хотіла би Вона перенести, переціпити на свою рідну землю і у наші відносини внести духа європейського. Еманципація жінки в Європі – був уже факт доконаний і тепер ця течія, цей рух мусить усюди знайти відгомін.

І ось, являється і у нас Апостолка і Піонірка цього нового клича, який будить жінку-галичанку з довгого сну вікової неволі. Кобринська вертає у рідний край і зразу же бере прапор визвольної боротьби жінки. По мирнім до цього часу овиді починає розливатися заграва, яка мала спалахнути полум'ям і стопити відвічні леди та заморози традицій і кривдячого права. Не було часу. Треба було брати прапор у руки і хоч би без підготовки мас, йти там, де нові філі несли Європу.

Але через це, власне, що не було підготовленого терену, завдання її стає тяжке. Не тільки мужчини, але і багато жінок стоїть на стороні традицій і звичаїв, та боронить вступу визвольному рухові жінки у ширші маси. Не вміють і бояться бути собою. Накидаються на Неї, кириють, уважаючи кличі її єресь. Та Кобринська не думає уступити з раз витиченої дороги.

Побіч Драгоманова, що вносить до нас соц. питання, Франка, який модернізує нашу літературу, Кобринська піднімає теж модерний і остаточний клич еманципації жінки. Піднімає великого і смілого завдання. Кидає нові кличі, голосить нові думки, робить зі жінки людину рівну мужчині, каже цій жінці мати бажання і здібності

загальнолюдські. Бажає здобути жінці освітні, економічні і політичні права.

Це велике, гаряче бажання визволення поневолених, збудило у ній письменницю і суспільницю. На жаль, на свої услуги не має преси, бо мужчини не радо йдуть назустріч еманіпації жінок. Чисто людське а zarazом наскрізь сучасне змагання жіноцтва до рівноуправности у життю і суспільних правах не подобається загалові.

Вона переходить тернисту дорогу на цю Голгофту за право жінки – дорогу повну трудів, перепон та прикростей. Так, отже, перепони в її праці мали подвійний характер: боротьба з противниками і труднощі, які представляв невідготований терен праці. Треба було конечно щойно виховувати цих, для яких голосила свої ідеї Кобринська.

Та помимо перепон, праця йде вперед. Промошує, прорубує стежки у пралісі, який оточує тодішню жінку. Наче каменярь лупає скалу, яка лягла перед жінками, заступаючи їм доступ до світа і праці. Кришить тверду опоку, щоби поневоленням дати доступ до життєдайного джерела. Дорогами, по яких нині йдемо масами, вона йшла самотна.

Обставини, що немає преси (одинокі «Діло» зразу поміщує відповідні статті, потім і воно відказується), спонукують її до писання і видавання брошурок. Ними вона будить зацікавлення жінки-інтелігентки до праці над собою, а так підготувитися до ширшої праці для загалу. Брошурками теж вона борониться перед напастями та висвітлює справи. Видає власним коштом, або помагають їй у цьому приятелі еманіпації жінок. Брошуру, яку видала у відповідь критикови на перший жіночий альманах, видає своїм коштом др. Трильовський.

Дрібне слово робить своє. Зацікавлення охоплює чимраз ширші маси. Кобринська одягає їх у форми новель та оповідань і так висилає у світ сповняти місію.

У 1884 році справа вже так поширилася, що мож було скликати жіноче віче до Станиславова. Тут же зістав положений вугольний камінь під будову жін. організацій через заложення першого жіночого товариства. Був це рід читальні з метою видавати книжки. Франко дуже цікавився цим вічем, як і взагалі жіночим рухом. При самім урядженю помічними були Полянський Василь і Окуневський. Полянський помагав укладати статут і обдумувати усі подробиці.

По заложенню товариства, накинута на Неї преса, якою, звісна річ, орудували мужчини. Перекручували факти, або промовчували на роком важні події. Раз, щоби зазначити, що вони так маловажні, що й спомину не варті, а в друге, щоби ширший загаль не знав, що дієся. Осмішували де і як тільки могли рух жіночий¹. Тяжкі перепони падали на дорозі праці і треба було великої сили волі, великої любови ідеї, щоби не податися. Боротьба була тяжка і не рівна. Але Кобринська стояла непохитно на полі битви, наче Жанна Д'арк. Може і її хоронили які добрі духи, додавали їй сили і не давали упасти.

Та не тільки з одиницями вона мусить зводити боротьбу, але і з цілими партіями.

Партія клерикальна накинута на Неї, що Вона уводить безбожність, соціалізм, баламутить жінки, відтягає їх від обов'язків, наложених на них Богом(!). Партія радикальна (часопис «Народ») через це, що Вона заступала інтереси не тільки

¹ Кобринська це називала «парубоцькі жарти»

жінки-робітниці, але і жінки-інтелігентки, добачала у Ній буржуйку.

Партія народовецька боялася, що Вона з жінками сотворить нову партію на ґрунті радикальнім. Вкінці і стара партія мала свої побоювання.

По якомусь часі товариство у Станиславові сходить на манівці і Кобринська попала з ним у конфлікт. Вороги з цього скористали і зробили з Неї атеїстку, соціялістку і небезпечну революціоністку. А річ була у цьому, що товариство замість за зібрані гроші купувати книжки, як було передвиджено у статуті, хотіло купити єпископови чашу. Кобринська спротивилася цьому, мотивуючи, що в цей спосіб товариство минаєся зі своїм завданням.

Преса знов накинулася на Неї. Навіть такі поваги, як Огоновський та Цеглинський виступили друкованим словом проти Неї. Та Кобринська не вгаває у праці.

В дуже тяжких обставинах матеріяльних при помочі Олени Пчілки видає Кобринська перший жіночий альманах «Перший вінок» 1887 р. Було це перше об'єднання пера галичанок і сестер з Вел. України. Був це факт великої ваги і найбільша вартість полягала у цьому, що це було перше видавництво укр. жінки. В альманасі були поміщені твори самих жінок з усяких ділянок.

Але навіть це невинне, нікого не кривдяче діло, як видання книжки, викликало бурю негодувань і нападистий. Прийшло до того, що Кобринська мусіла боронитися окремою брошуркою (накладом др. Трильовського).

Попри свою працю та боротьбу Кобринська не залишає праці над собою. Як усе читає та цікавиться новими європейськими подіями та позістає у контакті зі загроюницею. Вкінці виїздить до

Ціріху, де за її намовою студіює медицину Софія Морачевська, її перва сестра.

Тут вона запізнаєся з жінками-студентками, які вже мали світ отворений. Входить у товариство ідейних одиниць зі широким європейським розмахом життя та кличами, які колихали тодішньою Європою. Розширює свій світогляд, користаючи з викладів проф. Плятера про політичну економію.

Їздила теж до Женеви спеціально, щоб пізнати Драгоманова.

IV

По повороті зі заграниці береся до дальшої праці. Пише оповідання, критичні оцінки та розвідки про жіночу еманципацію. Вона хоче, щоби белетристика не тільки була розривкою, але щоби звертала увагу на деякі важні моменти життя та суспільних відносин. Белетристика має навести читача на думку і помічення та порівняння. Белетристику уважала Кобринська історією жінки.

Жіночий рух зацікавлює чимраз ширші маси. Особливо акад. молодь. Вони купують альманах та пишуть розвідки про жіночий рух з економічного боку. Появляються вже оповідання жіночого пера й етнографічні розвідки.

Кобринська задумувала ще оден смілий виступ, а саме: старатися про вступ для жінок на університет і почала в цьому напрямі пропаганду. Але при своїх вічних боротьбах, змаганнях та оборонах на всі напасти, Вона припізнилася. Чешки її випередили. За ним пішли і німки.

У 1891 р. скликує Кобринська жіноче віче у Стрию. Там поставлено внесення старатися о дозвіл вступу на університет, запала ухвала старатися також, щоби заснувати жіночу гімназію. Ця петиція була подана у парлямент. Реферував пос.

Кауниц 08.01.1892 р. За українками внесли петицію польки і жидівки.

Жіночий рух вже так розвинувся, що на цім же вічу жінки зазначили, що розв'язка жіночого питання – це абсолютний зник індивідуальної форми, а витворення колективної.

На цім вічу була порушена теж справа захоронок і спільних кухонь, бо Кобринська хотіла завести усюди полекші та реформи, де сягало царство праці жінки.

Справу кухонь тяжче було перевести у життя. Там приходили усякі ускладнення. Але справа захоронок була легша до переведення. Щоби улекшити жінкам-матерям у їх праці, і щоби діти не оставали самі без опіки під час, коли матері працюють поза домом, Кобринська кинула думку, щоби у кожному селі заложити захоронку. Через це самотнім жінкам можна би дати заняття. Вона зладила теж статут захоронки. Захоронку в селі могли би вести сільські інтелігентки. Це була би zarazом для них перша школа суспільної праці, ідейної праці жінки поза домом.

Але по вічу в Стрию піднялася знов критика та насмішки. Висміяли петицію до парляменту, бо де ж можливо, щоби жінка могла студіювати на правду поважно! І по що це жінці?

І на Кобринську, як на злого духа цього безглуздя, сипляться прикrostи, закиди, посуджують її о Бог зна, які інтенції!

Здавалобися, що вже труднощі були поборені. та ненадійно повстають тертя між поступовими і ретроградними чинниками.

Священики були проти цього, щоби цивільні особи вели захоронки. Кобринська знов, яко жінка наскрізь модерна, зі широким європейським світоглядом, боялася односторонности і серед-

ньовічного консерватизму, який міг би увійти з монахинями у таку інституцію.

Але ці виміни думок і спори оживили і зробили більш актуальною справу захоронок.

Кобринська працює далі на усіх ділянках дуже інтенсивно. У 1893р. виходить перший випуск другого альманаха «Наша доля», а у 1896 р. другий. Ці альманахи, попри белетристичні праці, поміщують вже і научні статті та критичні огляди.

Та ненадійно попадає Кобринська у конфлікт зі своїми давніми приятелями. Драгоманів дивився на жіноче питання як на справу зовсім вирішену. Він, висококультурна людина, для якого жіноче питання було природним фактом суспільного розвою, який знов лучиться з цілим рядом инчих суспільних питань і змін, звик дивитися на жінку, як на людину рівну собі. Спеціальне питання жіноче в него було безпредметове. У листі до Кобринської він пише, що не розуміє «ділити арифметики на жіночу і чоловічу, вона для всіх має бути одна». Не розумів, що Кобринська вперід мусить зробити жінку людиною з такими самими духовими вимогами і потребами, як мужчина. Коли Кобринська видавала перший випуск «Нашої долі», просила Драгоманова о відповідну статтю, але він радив їй замість видавати якусь «жіночу» бібліотеку, видати Сеньоба «Історія цивілізації».

З Павликом теж вийшло непорозуміння. По-перше, він боявся, щоби при жіночій еманципації не були покривджені працюючі, менш інтелігентні маси, – Кобринська у його «Ребенщуківій Тетяні» добачувала щось ніби пропаганду вільної любови. Хоч Павлик таких інтенцій не мав. Проти цього вона виступила, бо уважала, що вільна любов кривдить жінку. Кобринська станула на сторожі моралі.

І вийшло прикре непорозуміння. Павлик, який що правда на жіноче питання дивився очима Драгоманова, але все був оборонцем жінки і перший заговорив про визволення її, став якби противником Кобринської.

Та щоби на це відповісти, поставити справу у ясному світлі і оборонити свою ідею, Кобринська мусіла багато передумати і уважати на кожне своє слово, кожне потягнення пера. І вона у праці не вгавала, виходячи поволи побідницею.

В кінці, по тяжких боротьбах, які тривали літа – прийшли більш просвітні дні.

Повстали гімназії, був вільний вступ на університет, широкі маси жіноцтва цікавилися вже суспільним життям. Питання жіноче, як кожде суспільне питання, почало розвиватися власною силою, і вже не могло залежати від волі і бажань одиниць. Правда – погляди і традиції, що міцно зрослися з минулими обставинами життя, стають ще на перешкоді до повної розв'язки цього питання.

Весь час своєї горячої праці Кобринська живе у Болехові, де батько її був парохом. Мата її довгі роки була тяжко немічна і Кобринська сама веде дім і газдівство. Тут Вона працює суспільно, веде захоронку, читальню. Її відвідує багато визначних людей з краю і закордону.

Тепер, коли вже питання жіноче стало на тріvkних підставах і було вже кому виручити Кобринську у праці по новоповсталих товариствах у більших містах, Вона намічує собі більш спокійну працю і посвячуєся літературі, яку вона все уважала одним з найбільш освідомлюючих чинників. Своім посестрам лишає заповіт:

«Йти крок за кроком, добиватись своїх прав, прямуючих до вищого розвою людства. Поборювати ретроградні переконання, що придержують

хід нових питань. Доказувати при кожній нагоді силу і спосібність дану жінці природою, здобувати всі становиська, що в'яжуться з новими завданнями часу, пробиваючи собі свіжі шляхи у будучину».

Це ціль стремління жіночого руху.

По втраті родичів виїжджає до Львова, де, як у центрі культурного життя взагалі, а українського спеціально, бажала посвятити Себе видавництвам і свої думки даліше переводити у життя. Відчувається брак преси. Настав час, де вже було для кого писати. Клич, кинений Нею, прибрав уже реальні форми. Не тільки одиниці, але і ширший загаль жінок (не у цьому значенні, що сьогодні) бажав друкованого слова. І вона задумує весь свій час посвятити на працю пером.

Та у Львові не знаходить підпори і зрозуміння, яку надіялася тут знайти. Поборювала усі принадні привиди щастя родинного життя, бо перед нею стояла інша, висока ціль. І ось у другій половині своєї мозольної дороги, Вона натрапляє на перепони зі сторони такої самих жінок. Противники її кажуть, що Вона мусіла уступати, бо не піддалася новим течіям поступу. Та, мабуть, воно так не було. Так висококультурна одиниця хіба не могла бути невразливою на усі подихи поступу і нагале не зрозуміти його.

Боротьба з мужчинами бадьорила її і Вона з глибокою вірою у святість справи ставляла чоло. Але протиставитися жінкам було понад її сили! Це був для неї надто болючий факт, з яким погодитися Вона не мала сили і не могла забути до кінця життя.

Це була велика трагедія для Неї. Колись, на провесні життя, доля нанесла їй тяжкий удар, тепер під осінь удруге. Та тоді знайшла дорогу у нове життя... Тепер вже було під вечір...

Відходить у тиху закутину свого домика у Болехові. Зникає масам з очей – замикаючи свій біль у собі.

Оця таємнича напись, яку казала собі написати на хресті, – «Мене вже більше не болить», відноситься якраз до цього болю, якого зазнала тоді.

Вузкі рами суспільної праці у малому місточку не могли вдоволити Її. Поволи, коли приспала свою трагедію, починає працювати пером.

По довгім атаку зневіри, Її горда душа підносить голову, ще раз підіймається, ще раз бажає розложити крила до ширшого лету.

1912 року починає видавати «Жіночу бібліотеку». У белетристичних творах своїх чи чужих письменників мала Вона вивести цілий цикл жіночих постатей, з яких кожда мала сповнити іншу місію. В передмовах до цих видань мала міститися головна суть бажаної ціли.

Перший випуск цієї бібліотеки був переклад Кароліни Светлі (чеської письменниці) «З наших боїв і змагань». Другий був «Синьобородий і Аріядна» Метерлінка. Третій – «Сніг» Кілянда – вже був у друку, та війна перервала працю.

Був це засуд на Кобринську. Чого життя своїми епізодами не доконало, не змогло зламати великого духа, який все оживав – це одним махом спричинила війна.

І як колись на передодні свого виступу вичувала усю свою боротьбу та тяжкі змагання, так своїм віщим духом вичула усі воєнні страхиття, які сповнилися у весь ріст, хоч далеко по Її смерті.

Дуже тяжко переживала рос. інвазію. Якийсь жах наповнював Її душу. Її тривожило усе, боялася матеріальної нужди, хоч зовсім безпідставно. Пояснювала це старшими роками. По інвазії трохи

віджила і знов почала працювати. З цього часу маємо цикл воєнних новель.

Та вершком усього була польсько-українська війна. Події у маю 1919 р. зовсім зломили Й. Грім, який вдарив, розкинув не тільки велику Будову національного відродження, але і розкинув приятелів від себе.

Наприкінці життя почала вірити у національне відродження через церков.

Не могла вже прийти до Себе. Тихо і самотно умерла на руках чужих людей.

.....

Так відійшла українська Аріядна, яка вивела сестри з підземелля Синьобородого. Відійшла, сповнивши свою місію Апостолки і Піонірки жіночого руху. Борець і Каменяр – який нічого не страхався, а йшов прямо витиченою дорогою до наміченої ціли. Промостила дорогу життя цим, які родять і виховують світ – дала нашій суспільности свідомих матерів, які виховують зовсім нове покоління зі широкими бажаннями, бо тільки визволена самотійна жінка дасть своїй нації одиниці з горячим бажанням волі та самотійности.

Вивела сестри з поневолення – завела у Канаан – а Сама відійшла!

Рунгури 1934 р.

ДОДАТОК

Коли література взагалі є ідеальна історія цілої суспільності, то белетристику вважаю історією жінки.

Наталія Кобринська

Коли пишеться про Кобринську, годі опертися покусі і не згадати словом про її літературну діяльність. Літературна праця йшла в Неї у парі з працею феміністичною.

Як згадала я на вступі, Кобринська-письменниця чекає ще дослідника. Є це річ досить трудна. Багато рукописів останніх років затратилося і годі без цього писати про її літературну працю в цілості. Кобринська була досить плідна письменниця і літературна спадщина її є поважна. Досить сказати, що тільки до 1900р. значиться за 17 років праці пером (почала писати 1883 р.) доробок літературний Кобринської виносив звиж 20 новель, а біля 25 публіцистичних і критичних статей. А цілий час праці тривав 37 років!

Кобринська – це перша галицька письменниця.

I

Книжка навела її на думку зацікавитися долею жіночою і допомгла їй до зрозуміння суспільного положення жінки, книжка кинула в її душу багато світлих думок, збудила багато почувань. Цею дорогою бажала і другим дати зрозуміння і зацікавити справою, яка на її думку була актуальна і не терпіла проволоки.

Відповідної виховної літератури у цій ділянці для ширшого загалу ще не було. Були в писаннях жінки героїки, які вміли терпіти, а не вміли реагувати, в душах яких ще не вмів родитися бунт. Треба було з правдивого життя жінки взяти моменти, на які слід було звернути увагу загалу. Вона бажала

ла жінці дати книжку, яка попри гарні картини вказувала би на суспільне положення жінки та закликала до боротьби за людські права її. Тож вона попри свою організаційну працю і боротьбу не кидає ні на хвилю пера.

В своїх творах Кобринська усюди кладе п'ятно феміністичної ідеї. Феміністка зродила письменницю. Проте перші її писання – це жанр мало знаний у тодішній гал. літературі. Франко по прочитанню «Задля кусника хліба» писав до Кобринської: «Чи Ви знаєте, що Ви написали таку штуку, якій рівної вся наша галицька література не видала!»

Перші її твори, вірні своїй цілі, оперті на реальному ґрунті і змальовані дуже майстерно. («Дух часу» (перше «Пані Шумінська»), «Задля кусника хліба», «Пан судія»). З неменшим хистом опрацьовувала загально-суспільні теми («Виборець», «Ядзя і Катруся»).

Пізніше її зацікавлюють нереальні світи та духові почування людини. І тут дає картини зартистичним почерком і тонкістю вичувань. За теми бере народні казки і перекази («Казки», «Рожа»). Духові переживання людини змальовує з глибоким знанням («Омен», «DubistdieRuh», «Рукки», «Душа».)

По рос. інвазії пише цикл воєнних новель. Були дуже прецизійно виконані, плястично виведені. Їх читано радо, бо вони були відбиткою свіжих переживань. Навівали живі ще страхіття війни, дихали ще цим болем, який у воєнну хуртовину не раз так стискав душу. Одна з найкращих воєнних новель – це «Брати».

Крім белетристики, писала Кобринська публіцистичні та критичні статті. Між іншими критика на «Нору» Ібсена вийшла окремою книжечкою. Також статті, в яких боронила свої ідеї проти

наступів, були дуже старанно передумані і опрацьовані.

Кобринська як письменниця мала признання від таких поваг, як Франко, Павлик, Драгоманів, Грушевський, Єфремов.

Є голоси, що перші твори Кобринської є найкращі. Але це не видержує критики. Виконання її творів усе було мистецьке. Можуть комусь теми більше чи менше подобатися – але це не зменшує вартости твору.

Цих кілька заміток про Кобринську-письменницю мусить вистарчити. Думаю, що річчю кожної свідомої жінки буде запізнатися з творами першої галицької письменниці.

Пером працювала до самої смерти, володіла пером, моч жовнір збруєю, та надлетів сумний Ангел зі спущеним смолоскипом і виняв їй перо з рук... Спочила!

АВТОБІОГРАФІЧНІ МАТЕРІЯЛИ, ВИБРАНІ ЛИСТИ, ДОКУМЕНТИ

Опис життя

Я мала щастя, що я вийшла з дому, де книжка була на першому місці. Я й сьогодні не уявляю собі життя без неї.

Родина батька походила з Росії. Мій прадід походив відти, але дід чомусь цікавився русинами (так звали тоді українців). Мій дід приїхав з Росії, з Сум в Галичину. Його прізвище було Решетилівич (до сьогодні в північній Росії є село Решетилівка), стрий мій був професором в Сумах.

Дідо мій оженився з дочкою священника Бачинського. Дідо вже не вертався в Росію, а остав у Галичині. Був лісничим.

Мій батько вчився у Львові в німецькій гімназії і дружив з своїм товаришем Литвином. Бував у них у гостях і познайомився з моєю мамою Бронеславою.

Та коли мій батько був у сьомому класі гімназії, по смерті мого діда, а свого батька, мусив її кинути. Ходив до учительського семінара. Його товариші покінчали гімназію і пішли вчитись на священників. Дружба з Литвинами тривала, хоч батько не міг кінчити гімназії. Якось закінчивши учительський семінар, працював учителем і оженився з сестрою своїх товаришів Литвинів. Але ціле життя його цікавила наука. Німецьку мову знав добре, багато читав. Вчителював спочатку в Миколаєві, де я родилася, а що Миколаєвів на той час було багато, то цей Миколаїв називали Миколаїв коло Гаїв. Я змалку була звикла до книжки...

Мій батько читав мені голосно, а мене все цікавило. Я скоро навчилася читати і радо собі читала. Батько вчив мене німецьку і російську

мову, так що я малою уміла говорити по-польськи, по-українськи, трохи по-німецьки і по-російськи.

Мій вуйко Мар'ян був священиком. Працював у Станіславові і мене взяв у Станіславів, де я закінчила сім класів. Але сталось горе. Мій батько помер. Ми з сестрою остались сиротами. До восьмого класу я була в монастирі у Яворові, а відтак вчилася приватно і здала матуру в Перемишлі в учительському семінарі і пішла працювати вчителькою.

ЛИСТИ ДО ОЛЬГИ ДУЧИМІНСЬКОЇ

1. Від Івана Шаповала

Шановна пані Ольга!

Дякую за вірша, присланого Вам [и]. Бачу – пишете, творите. Це добре!

Хоч воно пізно, а все ж вітаю з 1982 роком!

Зичу здоров'я та поетичного натхнення Вам.

Хай щастить і здоровиться Вам.

Я – теж часом нездужаю, але потроху шкрябаю пером.

І інколи виступаю перед вченими, студентами, в цехах заводів.

Зараз пишу Статтю про любов до матерів своїх.

На все добре!

З пошаною Ів. Шаповал.

7.1.82.

2. Від онука Івана

Дорога Бусю!

З нагоди твоїх уродин, бажаю Тобі всего найкращого та й многая літа! Сподіюся, що Ти святкувала таку важну дату.

Знаходжуся тепер в Європі. Працював цілий місяць в Парижі, тепер приїхав на короткий час до Бельгії. Здається, мені вдасться побачити, чи то поговорити з пані Вінценс.

Приходжу поволі до здоров'я, хоча й це бере час.

Рахиль писала, що добре здала рік та й їде за кілька днів на пластовий табір.

Щиро дякую за твій життєвий перепис. В ньому є деякі розбіжності з тим життєвим переписом, що Дідусь залишив. Що є дуже важно, прошу подати дані про Решитиловичів, бо в Дідуся життєписі немає. Прошу подавати ім'я, прізвища та й дати народження.

Як я був коло Парижу, то вступив до Наукового Товариства ім. Шевченка, де бачився з проф. Кубійовичем, який вже довгі роки там працює, та й з панею Софією Яновою.

Моя праця над сучасною українською радянською інтерпретацією перед-Жовтневою соціал-політичною думкою на Україні авансує. Сподіюся незабаром довести до кінця.

На слідуючий рік моя знайома з Бельгії, Таліе, приїде на рік до Квебеку, де студіюватиме під час рік відпустки в своїй школі архітектури.

Цілую та й обнімаю Тебе моя дорога й одинока бабусю, твій Іван.

(не датований, середина 60-х років?)

3. Від невідомого відправника [???)

Дороженька Матусю!

Насамперед щиро дякую і цілую Ваші руки за пам'ять і турботи про мене, про моє здоров'я і життя-буття. Живу, працюю, біжу до трамваю, бо все спішу та й спішу, а час летить і не хоче зупинитись, чомусь і дні стали короткі, а ночі ще коротші... Про мою роботу, зацікавлення, різні турботи і клопоти я Вам вже писала, то ж не хочу повторятись. Новин особливих нема. Хіба те, що скоро вже буде у Львові Республіканська Філателістична виставка і на цій виставці буде експонуватись моя колекція «Літопис Львова». Звичайно це мене радує. Але турбує мене Ваш неспокій, Ваша хвора рука, яка хоч і трошки скаче (хоч не завжди!), але так, так гарно від душі виводить і кидає на папір Ваші думки, Ваші слова, Ваші вірші... Обіймаю Вас і цілую за два прислані вірші і осінні листочки. Також щиро дякую за марочки, як рівно ж за побажання іменинові. Сердечно дякую і милій п. Мирославі за пам'ять про мене, а зокрема за опіку і любов, якими оточує Вас повсякденно. Хай Доля дарує п. Мирославі багато добра і радості.

А тепер про Вашу справу, з якою Ви звернулись. Я Вас дуже добре розумію і знаю, що Ви покривджена, але до тієї справи треба підходити трохи інакше, а не так сказати б по-жіночому. Через деякий час пришлю Вам обґрунтовану заяву, з якою Ви офіційно звернетесь до Спілки письменників з проською не прийняти Вас, а поновити в членстві, бо ж у 1939 р. Ви були членом Спілки письменників. Тому прошу написати мені і подати № (номер) Вашого членського квитка, з датою видання і ким підписаний цей квиток. Також прошу підготувати копію документу про зняття судимості і завірити в нотаріальній конторі, і список Ваших наукових статей, друкованих літературних творів і рукописних творів. Список робіт має бути зроблений у 2-х екземплярах, друкований на машинці. Добре було б зробити копії характеристик з місця роботи і також завірити в нотаря. І щойно, коли це підготуєте, можна буде слати прохання про поновлення Вас у членстві. Це буде і серйозно і юридично. Письма (заяву і всі додатки) вишлете рекомендованим письмом з повідомленням про вручення на подану адресу. Так підготовлена заява буде розглянена і якесь рішення буде прийняте. Жалі на свою долю і людей, що Вас скривдили, нікого не зворушать. Говорячи щиро, я особисто цього не добивалась би. В таких справах я піднімаю високо голову і стаю вище тих, хто зробив мені кривду.

Прикро мені, що не можу приїхати і бачити Вас та поговорити з Вами. Але дійсно маю стільки різних справ і клопотів, що не можу вирватись. То ж прошу вибачення.

Цілую ручки.

Щирі вітання п.Мирославі.

М. 2/Х.79

4. Дорога і любя серцю моєму, Ольго Василівно!

30 березня 1974р.

Дуже й дуже вдячний Вам за привітання з моєю старістю. Дарма кажуть, що старість – не радість. Я це спростовую своїм станом; я пережив 16.17 і 18 березня, коли двері не зачинялися: приходили то друзі, то листоноші, то телеграмоноші. Одержав понад сто телеграм з Москви, Києва, Харкова, Дніпропетровська, Чернівців, Мукачєва, Львова навіть телеграми були. Потім з Софії, Варшави, Бухурєсті, Вільнюса, Канади... Була одна телеграма з того ж самого будинку, в якому я мешкаю, від сусіда. А скільки я одержав книжок, журналів, збірників наукових праць, портретів, картин, взагалі сувенірів і все з дарчими автографами. Слово честі, було приємно читати привітання. Не всі привітання були компліментарні, були і щиросердні, навіть із зернинами критичного сенсу. Так, наприклад, в одній офіційній телеграмі було сказано: «Ваша перша в республіці монографія про Драгоманова, де Ви пристрасно п р а г н у л и (розрядка моя Ів.) сказати правду про видатного борця...» Особливо зворушливі були адреси від колишніх моїх учнів по середній школі, студентів по трьох педінститутах, в яких я викладав укр. літературу. Таких шанувальників моїх (учнів) набралось щось із півсотні. Один учень-студент підняв мій портрет (олія) такого розміру, як це малюють тільки вождів.

Ір. Вільде подарувала КАРТИНУ дуже гарну і, здається, дорогу. Проф. Сокурєнко підніс картину «Тарас Бульба на вогні» і додав на словах: «СИМВОЛІЧНО». Найбільш потішило мене поздоровлення від колгоспників, учителів і учнів школи села Драгоманівки, а також цікаве і глибоке за змістом поздоровлення найстаршої РАДЯНСЬКОЇ ПИСЬМЕН-

НИЦІ ІВАННИ БЛАЖКЕВИЧ. СПАСИБІ ЇЙ І ДРАГО-
МАНЧАНАМ.

Перевищило всі мої сподівання привітання болгарської наукової громадськості (учених Соф. університету і Академії наук Болгарії). А о с о б л и в о привітання голови всенародного комітету болгаро-радянської дружби славетної дочки болгарського народу Ц. Драгойчевої. В цьому привітанні підкреслена моя заслуга в популяризації одного із засновників БОЛГАРСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ М. ДРАГОМАНОВА. Слово честі, я й не думав, що мене ще не забули люди, що пам'ятають, ще й хвалять, відзначають мої заслуги перед народом, перед культурою і літературою. ОТ СПАСИБІ ДОБРИМ ЛЮДЯМ. СПАСИБІ, ясна річ, і ВАМ.

Будьте дужі, благополучні. Нехай над Вами завжди буде безхмарне небо. Нехай у Вас завжди буде гарний настрій.

(Лист Романченка)

ЛИСТИ ОЛЬГИ ДУЧИМІНСЬКОЇ

1. Високоповажний, Достойний Голово Спілки Письменників!

Вибачте, що я Вам, незнайома Людина, осміляюся Вам забирати час з Вашого трудолюбивого Життя. І вибачте мені, що пишу на такому папері, але в мене слабкий зір і не можу рівно писати. І рука хора, пальці не добре тримають ручку.

Я колись належала до Спілки письменників і працювала пером: новели, вірші, статті на різні теми. Їздила з доповідями. Мої три новели переложені на чеську мову. Я переложила з німецької мови про др. Арндта, з чеської – Кароліни Светлої. В Празі робила два літературні вечори. Знаю мову російську, німецьку, чеську. Як я працювала в Етнографічному музеї, ходила Гуцульщину і багато писала про неї. Працюючи в Академії Наук, директор післав у Москву про Гуцульщину і було друковане в журналі «Наша страна», 1941р.

Я ще була дуже молода, коли я познайомилася з Кобринською. Вона тоді якраз боролася за права жінок на науку вчитись в гімназії і університеті. Треба було наперед вибороти, щоби були жіночі гімназії. І Кобринська почала домагатися, але в ці часи було тяжко боротися. І дуже тяжко їй було, але багато виборола. Вона мене познайомила з творами таких філософів, як Рібо, Пайот (франц.) та німець. Адлера. Довгі роки я дружила з нею. Відтак я подружила з Кобилянською. Часто відвідувала. Наше знайомство змінилось в дружбу. І до сьогодні дружба з її рідними триває. (Відвідують мене. Останній раз були 9. VI. 80р.). Ці дві жінки – це були вчителі мого життя, були друзями моєї молодості.

Коли я працювала в АН, вороги Рад. Союзу постарались за мої симпатії до Рад. Союзу і я

опинилася в тюрмі. Мої перші учительки, як одна, так і друга, багато мені допомогли в моїй і зовсім не виню. Я втратила багато своїх рукописів (а взагалі зруйнували мене духовно і морально за мої симпатії до Рад. Союзу). Іван Франко знав мене ще 10-літньою дівчиною. Коли я почала писати вірші, я встидалась, що пишу. Але Франко, як міг дістати який вірш, зараз давав до друку... Але я через свою скромність старалась, щоби ніхто не знав, про що я пишу. Хоч їздила і читала доповіді.

Другою приятелькою, ще мене молодой, була Кобилянська. Вона зацікавилася мною і моїм пером. І я познайомилася з нею ближче. Довгі роки я їздила до неї, часом перебувала в її домі довше. І до сьогодні її родина дружить зі мною, відвідують мене. 9. V. 80р. відвідали мене, приїхали усі і переписуємося. Я від дитинства знала мову російську і німецьку, а тим самим літературу знала ще з дому. Молодою дівчиною я вивчала ці дві мови. Відтак пізніше вже я була на Чехах. В Празі я робила два літературні вечори. Цікавилась їх літературою. Чеська письм. Кароліна Свєтла переложила мої три новели на чеське. А я переложила на українську мову «З наших боїв і змагань». Я працювала в Етнографічному Музеї, і часто їздила зі своїми доповідями, де мене посилали. Одного року, як делегатка Західної України, мене післали в Київ, Одесу, Харків з доповідями.

І одного разу я довідалася, що в Болехові живе якась дуже розумна, вчена жінка, яка якраз бореться за це, щоби дівчина могла ходити до гімназії.

2. Високоповажний тов. Редакторе!

Вибачте, що смію Вас трудити! До Вас звернутися мені порадила моя приятелька і Вам теж добре знайома Наталя Семанюк. Вона мені розказувала про Вас і все Вас згадує теплим, добрим словом.

В мене до Вас аж таке прохання: цього року минає 65 років з дня народження нашого широко знаного і улюбленого поета і композитора Романа Савицького. Треба би згадати про таку людину, яка стільки дала для свого народу і то, для якнайширших мас! Пісні його лунають широко і поза межами рідної землі... Летять до цих Братів, яких Доля кинула на далеку чужину. Але їхні українські серця все б'ються співзвучно з цими, що на Україні!

Сердечношановний тов. Редакторе – підіть нам, його вшанувальникам, назустріч!

Хай наші Брати на чужині знайомляться з таким піснярем, поетом і композитором, доки він ще живе! А то звичайно заговорять про людину тоді, коли їй вже нічого не треба, коли для неї ні добре, ні погане слово ні до чого... Їй все вже байдуже, бо вона вже відійшла, відки не вертають! Проте, прошу Вас, Шановний тов. Редакторе, і просять всі його друзі і поклонники не відмовте місця у своїй часописи на добре слово... А я від себе прошу, щоб Редактори до моєї статті підійшли з можливо тупими ножицями! Дуже прошу!

3. А тепер підходить до Вас Ваша землячка, кланяється Вам і тов. Кравчукови і на Ваші руки пересилає для всіх земляків привіт з Новим роком і з традиційними Зимовими святами! Вони вже минули, але традиція все актуальна. Без традиції немає історії, а без історії нема народу!

Зимові свята! Це свята, ще з цих часів, коли наші предки молилися Дажбогові і всім силах природи! Як вони тоді стояли близько природи! (Сьогодні поклоняємось Науці – силі людського духа).

Всі на чужині в такі дні пересилають свою думку, на рідну землю, до цих, які може ще є,

*а може коли були... Але вони відживають, коли
сколихнуться води споминів... Роки відлетіли журав-
линим шляхом. А в душі ці часи не пропадають,
бо туди спомини все топчуть стежки і вони
не заростають!*

*Спомини!.. Чудова прикмета людської душі! Це
альбом ніколи неминаючих картин!*

*А до цих, що на чужині, ще з більшою силою
приливають спомини... запахне кучерява м'ята,
рута, васильок, Іван-зілля... Колись матірні руки,
закосичували цим зіллям сволок у хаті... Пам'я-
таєте?!*

*І прилине спомин... Такий живий, ясний і до
болю близький!*

*Високоповажний тов. Редакторе – бажаю Вам
здоров'я і успіхів, у Вашій висококультурній тради-
ції! Щоб ще довгі роки Ви могли радувати – хоч
друкованим словом цих, які ... його і цінують Вашу
працю!*

*Нехай Доля пережає ткань Вашого життя
шовковою пряжою, на калинових кроснах, щоб вона
мінялась-переливалась блиском здоров'я і щастя,
та щоб зоріла успіхом Радости, щастя та Вдово-
лення! А в колісницю Вашого життя щоб були
запряжені Добро і Спокій, і щоб вона котилась по
гладкій, соняшній дорозі!*

*У щирій пошані кланяюсь кожній клітинці
Вашої душі!*

Хай живе життя!

Дучимінська Ольга

4. Тобі, Гандзю, поклін складаю, свої троянди
подаю – за ці далекі дні, коли Ти своїм талантом
радувала людей, коли вони радувались з Тобою і
плакали з Тобою... Коли Ти їх вводила в інший світ,
як в цей, в якому вони жили... Ти кидала серпанок
ілюзій і дарувала їм хвилину забуття... З казки

Ти вичаровувала правду... Вони горювали з Мару-сею, та безталанною Софією, і радувала душу веселими моментами Насті та Оленки.

Дорога нам усім Ювілярко, Ти вірно служила Мельпомені і Талії, Ти щиро, від усієї душі, підсилювала ватру театрального мистецтва. Це не були ясні дні сучасного театру. Ти часто виходила на сцену у нікому не видимому терновому віночку, з болючим серцем... Бо різно бувало в тодішньому театрі. Та публіка не могла додуматись Твоїх переживань... Ти грала, що і як треба було. Ти жила театром, це була святиня Твоя...

Різно буває в житті! Та ось ще одна риса Твого шляхотного серця, Тебе, як людини: коли хто скривдив серце Твоє, Ти тоді для свого успокоєння мала одні слова тільки: «Боже, дай, щоби могла йому добре зробити!» І як була нагода тільки Ти подавала помічну руку цьому, хто скривдив серце Твоє. Ти ділилась останнім куском хліба з потребуючим. На Твоїх устах все цвили квіти доброго слова для других!

Шановна, Дорога Ювілятко, Ти все пам'ятала, що Ти донька народу свого і все, як могла і вміла, служила йому!

За це всі ми близькі і дальші друзі Твої – складаємо Тобі поклін з пошаною і любов'ю:

проживи сто літ, без старості, з юною душею, з серцем молодим!

Були дружні устиски рук і багато добрих слів, в щирість яких не було причини не вірити!

Промова ровесників на Святі, це була пісня Твого життя, виступи співробітників, це мотив-мельодія праці, а разом з нашими привітаними – друзів Твоїх – зложилася чудова симфонія Твого життя!

Грудень 1964. Ольга Дучимінська

ТРОЯНДИ ЦВІТУТЬ І В ОСЕНІ

(Ганні Юрчаківій в день 85-ліття)

Троянди цвітуть і в Осені –
як лист на дереві жовтіє,
Природа горить, полуменіє,
ніби весь світ стоїть в огні –
цвітуть троянди і в Осені!
Троянди цвітуть і в Осені –
золоте листя опадає,
а вітер котить, перекидає.
Осінь вступається Зимі,
цвітуть троянди в Осені!
Троянди цвітуть і в Осені,
і перший сніг вже налітає.
Природу вже Зима вітає,
і скоро гаснуть ясні дні –
цвітуть троянди і в Осені!

В Житті людини теж буває,
що цвітуть троянди і в Осені,
хоч дні з Життя вже опадають,
роки летять, роки минають,
а ще сонце й бадьорість горять у душі –
цему цвітуть троянди і в Осені.
Так, цвітуть троянди і в Осені,
у кого творчість ще зоріє,
серце любов'ю полуменіє
до всего гарного в Житті.
Як ще у нього могуча сила,
сила Духа, творчі крила...
і в кого щирі є Друзі –
цему цвітуть троянди і в Осені!

Мotto:

*Шановній, Дорогій Ганні, Прекрасній Людині,
Гарній Артистці, мойому довголітньому Другові, з
поклоном і привітом у нинішню святочну днину –*

1964. Ольга Дучимінська

5. До онука ІВАНА

Найдорожчий мій Івасику!

Що сталося, що так довго не пишеш? Що Ти позабув про свою Бабусю?! Моє Життя вже не довге, та ще хотіла би знати, що коло Тебе чувати? Бодай кілька добрих слів напиши і дай мені знати, як живеш. Я вже не буду довго жити, та рада би, ще від Тебе дістати якусь звістку про Тебе і про найближчих. Дуже прошу. Я ще троха і очікую, що покличуть мене там, відки вже ніхто не вертає. Ну що ж, так мусить бути!

Дороженький, вибач мені за письмо, але я вже не бачу, а хочу ще написати Тобі добре слово, бо я властиво про тебе нічого не знаю.

Дорогий мій, пиши мені про себе, що і як. Буду рада. Письмо криве, вибач, бо я не бачу. А так хочу поговорити з Тобою, бо рада би знати де, що і як. Дуже прошу напиши мені, бо то певно мій останній лист до Тебе! Пам'ятай, що я Вас Всіх любила і рада би, щоби коло Вас все добре було. Прошу напиши мені листа, як живете, чи ще нас не позабували. Рада буду. А моє Життя на відхіднім. Пам'ятай, що я Вас всіх дуже любила. Бажаю Вам всіх благода Божих, щоб серце раділо, а душа усміхалася. Будь здоров і бажаюТобі Твоїм близьким усього добра і вдоволення.

Благословлю Тебе, коханий Внуку, усім добром і радістю.

Твоя Бабуся, обнімаю і пригортаю до свого серця.

Бабуся Оля Д.

(без дати, кінець 70-х рр.?)

ЛИСТ ТИМ, ЩО ПОЇХАЛИ НА МОРЕ

Щиро Вас вітаю,
що у Вас чувати не знаю!
А то я зітхаю: Горе мені,
горе, поїхали на море!

Ну, щаслива Вам дорога,
прошу щастя в пана Бога!
Плавайте, гуляйте
і щасливі повертайте!

А поки що Вас чекаю,
гіркі слизи проливаю.
Веселіться і гуляйте
і щасливо повертайте!

А поки що Вас чекаєм,
часом слизи проливаєм.
А Ви собі гуляйте
і з рибками розмовляйте.

З крокодилами не милуйтеся,
ані з ними не цілуйтесь.
Вони ostrі щипці мають,
і з любові все щипають.

І відвагу треба мати,
щоби такий флірт почати.
З ким дружите, уважайте,
кавалерів не приймайте,
і ухажорів не шукайте.

Льоньо дуже Вас чекає,
все журиться, нарікає.
Плаче майже шодня:
«Де діласи сестричка моя!?»

Мене тепер не жалує ніхто,
навіть мій швагер Петро!
Я, Славця, Гинця сумуємо,
голосу Оленочки не чуємо!

І сумує тета Оля...
чому така Божя воля?»
А поки що: будьте здорові,
купайтесь в морі

І гуляйте, та в дорогу
речі вже збирайте,
А щоби що не не забути,
уважайте і щасливо повертайте!
1978

ХАРАКТЕРИСТИКА

Мол. наук. співробітник Дучимінська Ольга Василівна народжена 1883 р., дочка службовця, українка, безпартійна, має закінчену в 1902 р. Учительську Семінарію в Перемишлі, член Львівської Обласної Спілки Радянських письменників України, працює в Етнографічному музею АН УРСР у Львові як екскурсовод (з 1939-1941), а опісля з 1944 р. як бібліотекар, а з січня 1945 р. як мол. наук. співробітник.

Як письменник друкує в українських та російських газетах і журналах новелі та статті. В грудні 1945 р. на ювілейній сесії з приводу 50-річчя Етнографічного музею у Львові виголосила доповідь «Франко – етнограф». Зараз працює в бригаді по музейній експозиції «Колгоспний побут» та виготовляє тему «Збирання готових плодів та зел» для «Етнографічного атласу захід. сілУРСР».

В 1948 р. закінчила відмінно Вечірній Університет марксизму-ленінізму. З доручення Парторганізації Сталінського р-ну читає лекції головно на літературні теми в артілях м. Львова та через радіомережу.

В 1947р. була делегатом на жіночому з'їзді західних областей УРСР і активно працювала під час виборів до Верховних Рад СРСР та УРСР.

Директор музею
канд. філологічних наук

/М.Ф. Матвійчук/

БІБЛІОГРАФІЯ ТВОРІВ

Укладена Ольгою Дучимінською

Статті

Псевдонім Поважна

1. «Дещо про кооперативи», «Жіноча доля», 1935 р
2. «Молодим і старим», «Жіноча доля»
3. «Про виховання», «Жіноча доля», 1930 р.
4. «Як належить споживати обід», «Жіноча доля»
5. «Важна справа», «Жіноча доля»
6. «Літературний ярмарок у Львові», «Жіноча доля»
7. «Несподівані гості», «Жіноча доля»
8. «Омельченко Марія», «Новий час» 1934 р.
9. «Борець за долю жінок», присвячено 50 річниці від дня смерті Н. Кобринської. «Наше слово», Варшава, 1970 р.
10. «Мистець і його жінка», «Стаття про Новаківського», «Жіноча доля», 1935 р.
11. «Мій побут в Празі», «Нова хата», «Жіноча доля»
12. «Моє щире слово до читачок», «Жіноча доля»
13. «Моя розмова з Ольгою Кобилянською», «Жіноча доля»
14. «Конгрес українського жіноцтва», «Неділя», «Мета», 1934 р.
15. «Різдвяні звичаї в селі Білоберізці», «Жіноча доля», 01.01.1935 р.
16. «Відповідь О.Д.», «Жіноча доля»
17. «Характеристика чеської жінки», «Самостійна наука», Чернівці, 1905 р.
18. «Рогатин-Черче» (історико-етнографічний нарис), «Жіноча доля»
19. «50 років українського фемінізму», «Діло», 1933 р.
20. «Матерям в день їхнього свята», «Жіноча доля», 1934 р.

21. «Українська стигматичка Настя Волошин», «Жіноча доля»
22. «Мої мандрівки по княжих землях Галича», «Жіноча доля»
23. «Марія Омельченко», з нагоди 60 річниці української діячки і журналістки в Чехословаччині, «Новий час», 1934 р.
24. «Мої враження з побуту в чеському селі», «Жіноча доля»
25. «Трембітали трембіти» (про смерть Вінценса, друковано польською мовою в польському журналі, а також в українському журналі друковано в Чернігові)
26. «Справа женячки», «Порада»
27. «Враження з побуту в жіночій пласті», 1929 р.
28. «Великодні звичаї в селі Рунгурах», «Жіноча доля», 1934 р.
29. «З подільських вражінь», «Жіноча доля», 1947 р., № 35, 36, 37, 38.
30. «Вага і значення свята матері», 15.10.1929 р.
31. «Михайлові Коцюбинському», «Наше слово», Варшава, 1973 р.
32. «Український жіночий конгрес», «Неділя», 18.03.1934 р. ч.2
33. «Добрий почин», «Новий час», 11.02.1934 р.
34. «Михайло Коцюбинський», друковано в Чернігові.
35. «Грай-Гора» (про українських в'язнів в Австрійській тюрмі), «Жіноча доля»
36. Стаття, присвячена річниці з дня смерті польського письменника, етнографа і гуцулознавця Станіслава Вінценца, 1947 р., номер 35, 36, 37, 38.
37. «Коцюбинський Михайло»
38. З чеської мови я перекладала: Кароліна Светла: «З наших боїв і змагань»:
39. «Бережимо найдорожчий скарб – здоров'я», видавництво «Жіноча доля».

40. З німецької мови: Др. Арндт, «Нічче : життя і наука»
41. З російської мови: Салтиков-Шчедрін, «Караст-ідеаліст»

Рецензії

*написані мною в період літературної
діяльності в «Жіночій долі»*

1. «Три побратими», «Роксоляна», «Байда» Анто-на Лотоцького.
2. «Молоді мої дні» Івана Коласа, «Мета», «Жіно-ча доля», 1938 р. Ужгород
3. «У тьмі горю» Андрія Волощака, «Жіноча доля»
4. «Срібна земля» Василя Пачовського, Львів, 1938 р.
5. «Великий сміх» Фане Герста, «Жіноча доля»
6. «Оповідання про Надюсю» М.Креманівської, «Нова хата», «Жіноча доля», 1936 р.
7. «Віднайдений рай» Уласа Самчука, «Діло»
8. «Жіноча доля» і її завдання і значення
9. «В гранатових колах» М.Романишина, накладом «Діло», 1937 р.
10. «Ціна життя» Др. Софії Парфанович, «Жіноча доля», 1937 р.
11. «Світанки і сутінки» Дм. Николишина, «Жіно-ча доля», 1936 р.
12. «Інсценізація вибраних творів Шевченка», В. Ковалишина
13. «Історія України» (княжа доба) Ос. Терлець-кого
14. «Во дні они» Наталени Королевої, Львів, 1936 р.
15. «За силу і перемогу» Дарії Віконської, «Жіноча доля», 1938 р.
16. «Революція іде» книжка Галини Журби

17. «Чорна Індія», новели «Молодої Музи», «Діло», 1937 р.
18. «Джемс Джойс» Дарії Віконської, «Жіноча доля», 1938 р.
19. «Без коріння» Наталени Королевої, «Нова Хата», 1937 р.
20. «Відповідь Волинянці, яка просить що робити, щоби відкохатись», «Жіноча доля»
21. «Конгрес жіночого відділу»
22. «Мати» (після надрукування цієї статті в Галичині почали святкувати-відзначати свято матері)
23. «За державну бронзу» Міковської, «Дзвонич», 1938 р.

Під час праці в АН написала:

1. «Горький і соціалістичний реалізм»
2. «Горький, життя і творчість»
3. «Ольга Кобилянська»
4. «Життя і творчість Філарета М. Колесси» (зв'язки із закордоном)
5. «Франко – етнограф» (вийшла праця під чужим прізвищем)
6. «Лікувальні рослини»

Мої друковані твори:

1. Збірка віршів «Китиця незабудків». Видавництво товариства студентів «Січ», Чернівці, 1911. Вступне слово Миколи Венгжина. До збірки увійшли такі твори:
 - «До Вас!..»
 - «Найдорожчій неньці»
 - «Ластівка»
 - «Люблю»
 - «Піду, нене, погуляти»
 - «Лийтесь сльози, лийтесь»
 - «До музи»

- «Я з такого краю»
- «На світі чудова, знай, музика»
- «Він грав на струнах її серця»
- «Лебедина пісня»
- «Я так тужу...»
- «Як зацвітуть сині каштани»
- «Тоді сонце заходило»

Вірш «Лебедина пісня» Іван Франко без мого відома помістив у «Ділі» 1905 р., вірш «Іронія Долі» дав до друку «Літературному Віснику», Львів, і в «Терновому вінку», Київ

2. Рецензії в Києві (Коваленко), у Львові: Кобринська і Юцишин, в «Ділі», в Катеринославі, в «Дніпрових хвилях» Нечуй-Левицький, листи мені написали Кобилянська, Христина Альчевська, Ганна Барвінок
3. Наталія Кобринська (накладом автора) 1934 р. Рецензії «Жінка» 1935 р. «Жіноча Доля», М. Г., «Нова хата» (ч. 10)
4. «Гуцульщина», Москва «Наша страна», 1941.
5. Статті. Новела. Рецензія. «Новий час» (Львів)

Лекції, реферати (друковані), прочитані мною

- на тему: «Найновіші напрямки в українській літературі», Болехів, 15.06.1911 р.
 - на тему: «Мої розмови з Ольгою Кобилянською», Львів, 1937 р. (на честь ювілею)
 - реферат на честь 50-ліття українського фемінізму 30.12.1933 р.
 - «Наталія Кобринська» (присвячено 110 річниці від дня народження)
- «Радянська жінка», 30.09.1960 р.

Новели друковані:

1. «Перервана пісня», «Терновий вінок», Київ
2. «Бабуся», «Новий час», 1935
3. «Туга поета», «Жіноча Доля», 1938
4. «Княгиня Ольга», «Жіноча Доля», 1938
5. «Родимий краю», Чернівці, 1962.
6. «Смерть Василька», Львів, 1905.
7. «Хрест» (вірш), 1950
8. «По ранніх росах», «Жіноча Доля», Варшава, 1935.
9. «З верха на верх» (Записи з мандрівок), 1939.
10. «Сніг» (присвята Кобринській)
11. «Вже благословилося на світ» (збірка оповідань)
12. «Бідна Таня», 1903
13. «Легенда літньої ночі» (момент з життя моєї приятельки Наталії Семенівни Черемшини), 1960.
14. «Нелюбовні листи», 1936.
15. «Одурена» з циклу «Жіноче царство», «Жіноча Доля»
16. «Варум!(Чому!)», «Промінь», Чернівці, 1922
17. «Співачка», «Жіноча Доля», 1925
18. «Кобринський Михайло», «Жіноча Доля», Варшава, 1925.
19. «В суді», «Жіноча Доля»
20. «Підсніжники зацвіли», Варшава, 1939.
21. «Дзвоник», присвята Кобилянській. Чернівці, «Промінь», 1932.

ЛИСТИ О.ДУЧИМІНСЬКОЇ ДО В. ПОЛЕКА

[Лист № 1]

[м. Снятин]

З.Х.60 [03.10.1960]

Шановний Товаришу!

Люди, які мають спільні зацікавлення, вони все близькі і знайомі, хоч не знакові особисто. А коли познакомяться особисто – стають скоро друзями. Проте хай Вас не турбує, що ми не знакові особисто, а спільну мову все знайдемо!

З Вінценцом ми дружили довгі роки. Нас зближала любов [до] природи і – Гуцульщини! І мені дуже приємно, як хтось про него відозветься добрим словом чи взагалі інтересується.

Щоби про него написати, треба би багато часу і не скажеш половини того, що треба би сказати. Це була дуже інтерна людина. Зараз в мене така робота, що не могла би я написати точно про все. Але колись напишу про все!

Але от в мене яка пропозиція: в середину 5.Х. я буду переїздити Станиславів автобусом Чернівці - Львів в напрямі Львова. Автобус "віддыхає" в Станиславові 40 хвилин. Якщо би Ви могли вийти до автобусу на цих 40 хв., було б дуже зручно. Знаєте: мова – одне, а перо – друге, що перо, то не язык! (Згадайте Езопу!)

Мене пізнаєте скоро: в чорному одязі і капелюсі "підтоптана" молодиця. От і все!

Однако, як Вас буде цікавити, то я Вам про него напишу. Тільки не скоро! Я пишу спомини про визначних людей, а В.[іценза] зачисляю до них.

Поки що здоровлю Вас усім добрим і гарним, красою нашої Осені, багатством укр.[аїнської] Землі, цвітущими осінніми квітами!

До скорого побачення.

Ольга Дучимінська.

Р. С. Чи Ви з тих Полеків, що жили у Львові?

[Лист № 2]

[м. Снятин]

13.XI.60. [13.11.1960]

Шановний Товаришу!

(Не знаю Вашого імені, ні як Ви по батькові.)

Спасибі за листа.

Дуже жалую, що не стрінулися. А то була б бодай канва до майбутньої роботи про Вінченца. Про нього треба б списати бодай оден зошит (і то не малий). Це була (а може десь у просторах не вселенної, але землі і є) людина незвичайно інтересна, багата індивідуальність, начитана, розумна, джельтмен в повнім слова значінню, людина, яка мала зв'язки з науковим світом Європи. Я дружила з ним і була в їхньому домі та стрічала там людей різних націй.

Про цей камінь пригадую собі. Там, ще був камінь, присвячений пам'яті Шевченка. Мало цього, що він ставив камені великим людям, але всіх чужинців інформував про Україну, нашу культуру та побут. Возив їх по Гуцульщині. Раз пригадую, якихось Англійців возив на Різдво, аж під Марішевську. Там в него була вілля прекрасно уряджена... Але про це розкажу, розмалюю словами при нашій зустрічі. Я така рада, що хтось цікавиться ним. Йому належить від нас добре слово. Його "Na wysokiej poloninie" я називаю Калевалю, гідний пера великого Фірдусого.

Зараз я збираюсь у Київ, чи радше в Москву а з поворотом у Київ. А у Станиславів, давно збираюсь, та часу не стає. В житті нікому нічого не завидую (все "єрунда"), тільки часу! Щоби то мож на добу зробити 48 годин! В мене в Станиславові рідні, друзі, знайомі. Я ходила там до школи, переживала різні молодечі "дурійки", що тоді здавалися великим нещастям! (O sancta simplicitas).

Поверну з "вирію", обов'язково виберуся у Станиславів. Там мене ждуть давно і ще маю різні діла.

Але до речі: Ви бібліограф. (Страх люблю бібліографів. Вони все знають.) І от що я хочу Вас просити: свого часу виходив на Волині журнал "Наш світ", ред. Островський. Чи не стрічали де цього журналу? Там є мої оповідання, яких не маю. Відтак книжка "З наших боїв і змагань" - Кароліни Світлої, а мій переклад з чеського. Шукаю теж "Жіночої долі", там є багато моїх статей, рецензій. Якби Вам де попали, не забувайте про мене.

От, бачте, хотіла написати "пару слів", а пустиш перо... Та хто його здержить! Вибачте про те... "більше не буду" - як кажуть.

З дружнім привітом до Вас, Шановний Товаришу!

О.Д

Р. S. А цей Полєк, що писав "Життя Греків і Римлян", хто він Вам?

[Лист № 3]

[м. Снятин]

[5.12.60 [05.12.1960] – за поштовим штемпелем]

Шановний Товаришу!

(На жаль до сьогодні не знаю Вашого імені і по батькові...)

За листа дуже Вам дякую!

Так, я колись учителювала на Станиславщині. Першу збірку віршів (видавці її мені "споганили", але щастя, що видана під псевдонімом і ніхто не знає, що це я!) вийшла в Чернівцях... Книжка, чи властиво брошура, про Кобринську вийшла в

Коломиї, де я весь час працювала в "Жіночій долі" під власним прізвищем і під псевдонімом. Переклад з чеського "Самко Птах", Заєра, друковалась в Станиславові. Дуже багато новель та вражінь з подорожі порозкидала я по різних газетах (Мета, Новий Час, Час(Чернівці), Рідна школа і інші. Я не любила бачити свої оповідання друковані. Я любила їх читати кому я хочу, а в газеті – це вже "дівчина на вулиці" (вибачте!). Мої повісти, було кілька, я не хотіла друкувати, а читала друзям і близьким (не по крові а близькі духом), як Кобринська, Кобилянська, Яцків, Лукіянович, маляр Новаківський, Кульчицька Олена, Кисілевська, Огієнко, Олесь, Богацький, Русова, Королева, Королів-Старий (в Празі мені робили літературний вечір). Але Немезіс покарала мене дуже жорстоко. Зірвалася у моєму житті шура-бура, мене викинула далеко, а мій доробок літературний пропав. Крім цього, від наймолодших літ, займалася фольклором та етнографією. Вчительська робота навкучила, я пішла скоро на пенсію, мандрувала (всю Гуцульщину і Бойківщину перемірила ногами), писала вражіння з подорожі, етнографічні замітки, збирала фольклор. З 1939 р. працювала в Акад.[емії] Наук, як наук.[овий] робітник музею. Тепер літаю зозулею по світі і працюю усюди, де можу. Пера не кидаю. От Вам і мій портрет.

По всім знакам земним і небесним я буду в Станиславові 9 і 10.XII. Де Вас шукати? Я буду по вул. Маяковського 17/2 – Любович Оріся (вчителька музики на домбрі). На цю адресу напишіть, де Вас знайти! Або вечером 9. XII прийдіть. Дуже буду Вам рада!

З привітом О. Д.

Осінь

Перецвило вже літо. Розвилася Осінь...
на свою палітру красок набира,
чепурить природу, прибіра, малює
і куди не глянеш картина нова.
Сама прибралась в тужні хризантеми,
кучеряві айстри, сумне синє зіля,
в злоту кирею себе зодягає
усе прибірає немов на весіля:
білим березам, чеше злоті коси,
гузики червоні пришила шипшині,
в крівавій китиці прибрала рябину,
червоні коралі чіпає калині.
Сама сіла прясти срібную куделю
нитки павутинні на клубок звиває
а вітер хапає шовкове повісмо
в повітрію носить поля укриває.
А як Покрова на землю сходить
з полонин стадо вже повертає.
“Хід полонинський” іде повагом
шумно трембіта гори прощає.

[Лист № 4 – на поштовій листівці]

[м. Стрий]

[Ймовірно з грудня 1961 р.]

Привіт Вам, Дорогий п. Володимире, зі Стрия!

За Вашу добру волю мене зустрічати [у] вівторок дякую! Я ще не можу вертати, треба що остати кілька днів. Тут я учора побувала з моїм бібліографом. Це дуже інтересна людина і дуже трудолюбива і працездатна. Про Вас розказала (в самих суперлативах очевидно) і дуже хочу Вас познайомити. Дуже інтересна людина. Мою львівську адресу знаєте (якщо хотіли б рядок намиста вислати). У щирій дружбі до Вас.

О.Д

[Лист № 5]

[м. Стрий]

7.1.61. [07.01.1961]

Шановний Товаришу!

Спасибі Вам за листа, картки, побажання!

Я скоро буду в Станиславові, тоді хотіла би я відібрати свої "діти" від Вас. Ну, і розуміється, побачити Вас! Аякже! Книжки, всі мудрощі очевидно прекрасні – але жива людина, живе слово – це річ неоцінена! А ще людина, з якою знаходиш спільну стежку в країну людського духа... Ви згодні, що так?

Думаю приїхати 10.I., а напевно 11.I. І якщо у Вас часу не буде, або щось стане і заступить дорогу до нашої зустрічі (хотіла би почути Вашу критику (не рецензію), то прошу передайте мої діти вул. Радянська, все не пам'ятаю числа 43 або 45, до п. Полотнюк, мешканя 28. На роботу незручно до Вас заходити, дома не хочу Вас турбувати і вже як Вам буде зручно, так зробіть. Буду в Станисл. до п'ятниці рано.

Стискаю дружньо Вашу руку і остаю з добрим словом.

О. Д.

P. S. Наш Іван тепер в Чернівцях на сесії. Не знаю, як там йому йде...

До речі. Ви мені писали "Тут мертві живуть і тихо розмовляють". Вибачте, Ви помилилися. Це звучить "hic mortui vivunt et mutui loquuntur"!

Та досить філософії.

На все добре Вам!

P. S. От і ще не все. В мене прохання: чи немає у Вас Гердера "Idee Zur Philosophie der Geschichte der Menschheit" ["Ідея до історії людства" – В. П.]. Мене там цікавить відділ, присвячений Слов'янам. Його же і звуть "батьком слов'янства". Як не дивно, але воно так і є. На ньому спиралися і Дубровський, і Копитар, і Коляр.

[Лист № 6]

[м. Львів]

14.1.61.[14.01.1961]

*Шановний Товаришу –
Дорогий пане Володимире!*

В неділю вечером правдоподібно прийду до Вас за путівниками. Мою надію приїхати в неділю в полудне.

У Львові дуже погана погода, тяжко ходити, а тут треба "бігати". Учора я була вечером на університеті. Відзначали 125 ліття народин Добролюбова. Була я на доповідях Секції філологічних наук.

Було чотири доповіді, дуже інтересні. "Добролюбов як літературний критик". "Добролюбов і польський критик демократ Белоблоцький". "Боротьба Добролюбова за реалізм і народність в російській літературі", і "Неедлі о Добролюбові". Ця остання насвітлила також відносини Добролюбова з Чехами. Доповідь інтересна, але дуже зле читав доповідач. Якийсь доцент Моторний. І свою моторність справді показав, бо читав дуже "моторно". Спішився і поликав слова. А мені якраз ця доповідь була найбільш інтересна, бо я все ще чеська "патріотка". Ви мене розумієте, правда?

Бачилась з проф. Морозом, Пачовським. Була в кабінеті франкознавства. Завідуюча дуже гарна людина і ми все маємо собі щось інтересного сказати. Сьогодні мушу "викроїти" годину- дві зі свого часу і відвідати мого коханого Білика. Дуже люблю ходити до нього. Все стільки інтересного почуєш і про мистецтво часів, як то кажуть, передісторичних, то тільки він оден може розказати В него і альбоми.

В суботу "йде" Фавст. Товаришка з франкознавства вже й білет мені замовила. Дуже давно я його не бачила. Шкодуку, що Ви не можете бути!

Хоч на мою думку Фавста найкраще читати, як хочеш зрозуміти всі, так інтересні думки висказані у ньому. Читаєш і в душі твоїй ніби хтось розширює якусь заслону... Думка родить думку... Такі розкішні хвили переживаєш... Забуваєш, що є на світі будденщина, дрібні турботи - колючки... Хоч пізнійш, скорше чи пізнійше мусиш вертати у правду-життя, яка б вона не була! На жаль воно так є!

Для Вас Дорогий Товаришу, може і привезу, яку книжку-бабусю, хоч може і Вона вам не потрібна, але я до усіх старих книжок відношуся з пієтизмом. Мені боляче бачити, як люди рвуть-друть книжку, поневіряють... А Ви це розумієте.

Назаренкові у Київ, я ще післала деякі статті про Шевченка. Тут усюди йде підготовка велика до ювілею. На університеті одну аудиторію розмальовують по творам Шевченка.

На все добре Вам!

Дружно стискаю Вашу руку

О. Д.

[Лист № 7]

[Ймовірно з м. Снятина]

19.1.61. [19.01.1961]

Шановний Товаришу Володимире!

Спасибі Вам за рядки намиста! Так я називаю Ваше письмо. Таке приємне для ока, рівне і все мені здається, що це насильяне намисто-коралі. Рівно стоять гарні і читкі. Приємно їх перед очима пересувати, мов чотки в молитві колись пересували ченці та черниці.

Не люблю діставати листів писаних йєрогліфами і вся приємність читання пропадає. Бо що таке лист. Це людина у своїй духовій постаті приходить до мене, ділиться своїми думками, почуван-

нями, переживаннями. Я листа зустрічаю, мов гостя. Є листи, якого [мабуть, яких] я не читаю зараз же. Підготовку треба, "духовий туалет", як я називаю. Так як дорогого гостя приймаю у відповідній обстановці, так і лист в мене достойний гість. А Ваш лист ще й намистом мені ввижається.

І ще не люблю, коли люди, які вміють писати гарні листи, мають чистий папір! Невже-ж у листі, може колись забракнути теми! Інтересні люди вміють навіть неінтересні теми зробити інтересними. Приміром письменник якусь дрібну тему бере, а потім його спосіб оброблення, обшліфовання, здається, дуже буденних тем – виходить мистецький твір. Він словами розмальовує картини, люди бачуть усе, що бачила душа митця... Так і в листі.

Тому Шановний Товаришу, не дивуйтеся, що цим разом мій лист вийде певно довгий (читайте на рати), бо і не люблю посилати чистого паперу.

Дитину за руку, а маму за серце – каже народна приповідка. Ви мої "діти" погладили по головці, тож погладили матерне серце. За добрі слова дуже вдячна. Але Ви нічого не говорите про недоліки, а вони певно є. А від такої людини, як Ви, приємно почути плюси, але і цінні були б Ваші зауваги щодо мінусів. (Де бо їх немає!) А також ще одне, на що я дуже звертаю увагу: мова. Як вона Вам видалася? Всі мої писання, давніші, ще з часу до 1939 р. усе знала Кобилянська. Я їй читала і не мала зауваги ніякої. Читала перші свої речі Кобринській. А це була високо вчена людина, начитана у світовій літературі, філософії, розбирала все по-науковому і розуміла тонкість почувань і музику літературного твору. Читала Яцкові, експертів літератури та ще, не літераторам, але таким, що розуміють літературу у всіх її нюансах. Все я діставала гарні "оцінки".

Всі мої персонажі, це правдиві, живі люди. Я не люблю вигадувати тем. Вони ж на кожному кроці в житті просяться під перо. І коли Господь дав талант, чому ж не зафіксувати цього, що в душі грає... Віршом чи прозою...

Я люблю самоту, бо в ній мож найкраще пізнати своє "я". Це конечне. Ціль людини повинна бути досконалість. І тоді конечно свою вартість, прикмети і недоліки пізнати, без цього, як же мож досконалити своє "я". І самота сприяє творчості. Але я не "відлюдок"... Я люблю людей і ціную себе тим, що я для других зробила. Я люблю людей любити! І тому добираю друзів, щоби я могла їх любити. Це велика річ пізнати людину. Але я не злий психолог (Ви самі мені так написали) і поки все добре вичуваю людину.

Товаришу Дорогий, я теж дуже жалую, що я з Вами не стрінулася. Я числила, що Ви певно мені напишете на адресу п. Полотнюк, коли Вас мож побачити. Ви ж людина праці, у Вас часу годі забирати. Я перший вечір була свободна і мала охоту зайти до Вас, але подумала незручно забирати Вам дорогий час. Другий вечір я у знайомих читала свої давні оповідання. І мені все цікаво побувати у Вас. Думаю при кінці місяця їхати у Львів і можливо задержусь в Станиславові.

Люблю Станиславів. Я ж там ходила у школу та розсівала свої мрії, які ніколи не мали сповнитися. І тепер йду по вулицях [у] Станиславові і бачу дівчинку золотокосу, в якої [в] душі повно поезії і краси... Вона вірить у добро і гарне життя... Воно так принадно сміється їй назустріч!.. Авона не знає, що ця поезія, краса, добро – це все срібними дзвіночками дзвонить тільки у її молодій душі... Це тільки фата-моргана!! Але люблю цю дівчинку зустрічати на вулицях Станиславова. Так – наче в молодості побувала в гостях!! Наче хто свічку в душі засвітив...

Питаєте про "Овод". Я його давно читала по-німецьки, по-укр.[аїнськи] і по роси[і]йськи. У Львові в 1949 [році] грали в театрі так чудово, що я ходила три дні підряд. А як грали артисти! Овода (грав Геляс) з місця заангажували у Харків. Я дещо могла читала про Войніч. Маю твори в 2 томах і з бібліотеки "Огонька" книжечку, в якій як раз є її переписка з Павликом. Я її дуже ціную і тішуся що й Ви нею цікавитесь. Хто написав монографію? Стрінемося – поговоримо!

Щодо Гердера не турбуйтеся. Це мені не "до зарезу". Але мабуть у наголовку його твору я забула перше слово "Ideen zur..." ["Ідеї до...". – Упорядн.]. Чи так?

Приємно мені Товаришу Володимире, що Ви хочете познайомитись ближче з моєю творчістю і моїм життям. Я дуже радо при зустрічі Вам прочитаю дещо з віршів чи прози. Життя моє нецікаве: труд і терпіння...

Вибачте, що при кінці моє письмо пішло "в дрібушки". Але це тому, щоби більше слів змістити. Бачте, не шлю чистого паперу і Ви бідні мусите тільки Вашого дорогого часу стратити на читання! Ну, але цим разом вибачте! Я людей дуже розумію і все оправдую людину, в яку вірю. І я про вас нічого злого не подумала. Людина не все є паном свого часу. Я хочу людей розуміти з найкращого боку.

Ще раз Вам дякую за Ваше "намисто". Наталя Вас.[илівна] сама напише і пришле Вам фото. Здоровлю вас Дорогий Друже, стискаю Вашу руку і нехай Доля кистю митця розмальовує райдугою Ваше життя!

Ольга Д.

[Лист № 8]

[м. Снятин]

5.II.61. [05.02.1961]

Шановний, Дорогий Товаришу Володимире!

Чи Ваша ялинка (про яку Ви мені писали) ще стоїть і чекає гостей, щоб її оглянули? Як так, то гарно! Я, по всім знакам земним і небесним, повинна бути в Станиславові 9.II. Прошу або мені написати на адресу п. Полотнюк(Радянська 43/8) де Вас і коли мож стрінути. Або прямо зайдіть туди вечором, до мене, чи по мене. Буду два дні і хотілося би з Вами Шановний Товаришу побачити.

Ви писали, що хочете пізнати ближче мою творчість. Це скромне дівчатко з китичкою яблу-невого квіту в косах... Але, як Ви так ласкаві, я Вам дещо привезу, а Ви мені не відішлете, але привезете сами у Снятин. Вже пора, щоб Ви приїхали і відвідали колись нас. Наталя В.[асилівна] Вас же запросила. От зробимо духовий симпозиум! Приїжджайте!

Тепер повно роботи в музею. Але десь так коло 25.II. стане легше. Моя Наталя тепер 10 днів хворіла. І ще не дуже міцна. Зараз я захворіла, але вже краще. Нема часу витрачувати на пусте – на недугу! Що вона нам дасть! А роботи аж кишить!

Ви винні мені листа. Розумію, в Вас часу немає! Я знаю скільки часу забирає переписка! А це на жаль така річ, що до цього нікого наймити не можна, а знов часу не можна купити! А Ви...

В цій хвилині прилетів голубом дружби – Ваш листок! Наталя мені прочитала. Сердечно Вам дякую за добре слово і до мене. І ще я рада, що Ви знайомі з Ковбузами. Це теж мої гарні знайомі! Паню знаю ще малою дівчинкою. Тут у Вашому листі є обіцянка, що приїдете. Вже наперед радіємо. Але ми Вас не приймаємо менше, як на два дні!

А може Ви мені пишете, бо злякались, що я написала такого довгого листа? Покаюсь... не буду!

А поки що думаю побачимось(хоч мені совісно Вам дорогий час забирати), але не порадиш... Вже така егоїстична натура людини, аби собі добре, а другому... Але що я зроблю, люблю людей вродливих духом! (А нікуди правди діти, їх не багато стрічаєш!) А стрінеш, дорожиш, мов перлиною...

Ну, досить моїх теревенів та фантазій, та горе, коли хто голосно думає, а ще гірше, коли хто думає пером!! Та Ви по-дружньому пробачите, Дорогий Товаришу! Правда? Стискаю Вашу руку.

Ольга Д.

[Лист № 9]

[м. Снятин]

12.II.61 [12.02.1961]

Шановний Товаришу!

Вибачте, що знов Вам забираю час своїми справами. (Не можу пероболіти цих дві години Вашого дорогого часу!) Я ці дописи вислала (Ваші дописи) у Київ, а забула написати, в яких це газетах було, з котрого дня і який номер газети. Дуже Вас прошу, Пане Володимире, напишіть мені про це негайно. Звільняю Вас від "рядків на листа", яке Ви мені присилаєте (хоча рада б!). Тільки коротко про це, яка газета і з якого числа.

Також мені так голова закружилася від моєї помилки, (щодо часу)- що й забула Вас спитати про Перервану пісню! як Ви думаєте слати її в Болгарію чи ні. Я не маю охоти. Це ж не мій жанр! А ще редактор там різні зміни поробив, на які я не була б згодилася ніколи. Але Натал.[я] Вас.[илівна] каже слати. Не турбую Вас, щоб мені писали (хоч критику добре мати написану) але, як побачимось, Ви мені скажете по-дружньому. Кобилянській це подобалося.

Вибачте- що шлю "чистий" папір, але пишу в гаморі і не можу схопити думки!

Дружньо стискаю Ваші трудолюбиві руки!

О. Д.

[Лист № 10]

[м. Снятин]

22.II.61 [22.02.1961]

Шановний Товаришу!

Зразу діло, потім все інше: будьте так добрі і возміть рахунок за ці путівники і пришліть нам. Дуже прошу!

Я грішна "прогуляла" ще цілий понеділок в Станиславові. Моя Орися (сестрінка) взяла білети на бандуристів, (себто на концерт) і я пережила чудовий вечір! Думаю, що Ви певно будете 24.II. на концерті. Я духом з Вами буду! Радо би я пішла ще раз. Це був справжній "український" концерт. Ні одної пісні на чужій мові. Намовляю Нат. [алію] Вас. [илівну], щоби ми поїхали до Коломиї, якби вони там давали концерт. (От погано вийшло речення!) Біля мене сидів проф. Ульванський. Ви певно знаєте його. Він такий був захоплений, так переживав, "жестикулював" руками, всім єством, що я боялася, що він дістане приступ який. Давно я не чула, не бачила такого монтажу мистецтва... Особливо перша частина. І ухо, і око розкошувались! Але досить репортажу.

Забула Вас просити, щоб Ви мені були сказали, з яких газет були ці статті. А то треба ждати, поки Ваш лист "прижене" за мною. Чи радше прилетить. Я застала тут два листи цього маляря Геца, про якого я Вам згадувала, що мене віднайшов. Прислав фото і свою, оригінальну дуже, працю-альбом зарисовані всі старинні будівлі Кракова. Робота, яку ще ніхто не брався за неї. Скаржиться, що українці забули про него! Але я зроблю тепер "рух", щоби він і на чужині, був для нас наш і живий.

Дорогий Пане Володимире – не забувайте, а часом пришліть кілька разків намиста.

П. Полотнюк журиється, як Вам передати книжку. Вона собі багато переписала. Мій Іван ходить "чорною ніччю" а мені так боляче...

З дружнім привітом до Вас

Ольга Д.

[Лист № 11]

[м. Снятин]

27.II.61. [27.02.1961]

Думала не писати, але...покуса велика! Так мало гарних хвиль в житті.

Шановний, Дорогий Пане Володимире!

Сьогодні "прилетіли" до мене оба Ваші листи! Я їх приви[і]тала мов дорогих гостей і відвела їм почитне місце. А Вам дуже дякую, за Ваш труд! Дуже мене затрівожило, що Ви хворіли. І чи я не причинилася до цього! Ви Себе зле почували вже в неділю, а я так довго у Вас була! (Але скажіть, чи можна бути "коротше"?). Теми хороводом йдуть, одна одну веде за руку, а всі вони такі принадні, що годі собі сказати "годі"! Що це вечір, сказати правду, і ніч не була би задовга! Поганий цей "голод душі". Чи заспокоїш його коли? Тіло скоро мож нагодувати, а душу?.. Чим більше кормиш, тим вона голодніша!.. А її кормлю з молодих літ, а вона все голодна! Як гарно людям, що не знають почуття цього голоду! Але волю бути все голодна! Зрештою, цей святий Голод – це й є Творець, Винахідник... Тільки "голодні" люди цим святим Голодом, це жреці поступу! Правда?

Та вертаю до Вашого здоров'я. Шануйтеся Товаришу з вродливою душею! Шкода з Вашої трудолюбивої молодости і дня одного. Але думаю, що Ви вже здорові і зустрічаєте паню Весну, яка так скоро до нас загощує... І скоро – "Ой, як співають соловії! Колишуть смуток люлі... люлі... фіалки пахнуть, пташки співають, комусь то долю кують зозулі, цвітуть черемхи і пахнуть бози... земля прибралась в усе зелене"... Правда цього ще нема, але буде! Я люблю осінь, але і без весни не мож! У кожному житті буває весна... Часом і в осені цвітуть дерева вдруге... Буває друга весна!

Але досить поезії! Я хотіла писати "ділового" листа, а вийшло, бог зна що!

Отже до діла. Чи Ви знаєте, хто такий був у нас Студинський? Ви молоді і, можливо, не стрічалися з його творами. Хоч Вам треба знати про нього. Я його велика поклонниця і хотіла Вас спитати, та забула. (я особисто була знайома.)

Такий експерт по літературі як Брікнер (професор Студинського) назвав його найбільшим і єдиним спеціалістом (в Галичині) по укр.[аїнській], польск.[ій] і росийск.[ій] літературі. Він студіював в Берліні, Києві, Петербургу. Був доцентом в Кракові укр.(аїнської) мови. Його научні праці дуже поважного змісту цікаво і приступно написані. Писав в багатьох журналах і газетах, під різними псевдонімами. І все був "соборником"... Я за ним переживала, мов за рідним! Я так дорожу людськи праці і труду. Праця може бути тільки для хліба, але труд... Це щось велике! Він же для майбутнього, для історії... Це "голодні" люди, що люблять труд!

Дорогий Товаришу Володимире, передаєте привіт Іванови, мійому Pflegesohn [приймний син, приймак. – Упорядник.]. Він десь у Чернівцях. Я теж була і завела (підступом) до лікаря. Нерви. Він став у Чернівцях. (відпустку взяв.) Має 2.III. приїхати. Я хора від його впертості. Учора в мене серце, від учора не в порядку. Нащо мені цього "інтересу". Але жаль мені його, бо це все не має реальної підстави. Хора уява! Так переживаю... А така гарна би була людина!

Ви знаєте, ми з Наталею Вас.[илівною] "наклюовується" подорож у Станиславів! Можливо, що приїдемо 5.III. вечером, або на другий день рано. Будемо три дні! Я хочу одного вечора прийти до Вас з Наталею. Чи можна? Думаю, що до Вас найкраще, у Вас така чудова "святиня", що мож про всі гарні, небуденні справи поговорити.

Не всюди мож. В деяких кімнатах профанація гарної думки, високого слова!

Стискаю Ваші трудолюбиві руки, бажаю Вам здоров'я і всего найкращого Вашим задумам і трудам! У щирій дружбі, Друже Володимире!

Ольга Д.

[Лист № 12]

[м. Снятин]

03.III. [03.03.1961]

Шановний, Дорогий

Пане Володимире!

Пишу Вам листа. Але тому, що я тільки що кинула сьогодні до Вас, то цього не вишлю, але написати мушу. Розходиться о слово "карний". Я говорила з мовознавцями і цим разом, Дорогий Товаришу, я права, а не Ви! У нас в школах уживається слово "карність". В класі панує "карність" і в польській мові є слово "Karnosc", в значінню дисципліни. Це слово дуже нам чуже, але і слово "кара" здається не наше. Свого часу я вистудійовувала старогерманську етимологію чи граматику. Пригадую собі, що по-німецьки "кара" значило "Zeiden" ["страждання". – Упорядник.]. А і до сьогодні наш страстний тиждень перед Великоднем зветься "Iarwoche". Говорилося, що "йшли в карних рядах" ...Зрештою, Дорогий Товаришу, в поезію не вложиш ніяк слово "дисципліна". Чи згодні? Можемо дальше на ту тему дискутовати. (Але, чи не шкода часу!) Прошу мені дати слово на підміну. Я дуже буду вдячна.

Але от мені на думці, як Ваше здоров'я? На мою думку, Ви вже повинні бути здорові! Похимерували трохи і – "хватить". Що ж буде, як ми з Наталею приїдемо і схочемо Вас відвідати?

Я наперед прийду на повірку що і як, а потому обі
прийдемо. Чи може волите прийти до нас до
готелю. Так, я ставлю "вопроси", а Ви же мені не
можете відповісти, бо цього листа я хіба привезу
зі собою і певно, заки він дійде [до] Вас, ми поба-
чимось... А не хочу раніше післати, що Вам не
надоїли мої листи.

Не знаю, чи я вам писала, що Білик надіслав
мені свою працю: "Едіп-цар" Софокля у перекладі
Івана Франка". Дуже приступно написано, хоч це
наукова розвідка. Ви певно це читали, хоч це не
Ваша ділянка. Але "голодна" людина за все хапає,
всім цікавиться. Нам воно не чуже, але українцям
зі сходу, здається незнане буде. Хіба десь, хтось.
Я мала щастя одних вакацій прослухати лекції
проф. Зелінського, знаного геленіста. Говорив про
драми і про поезію старої Греції. Він колись вик-
ладав в Петрограді, а по 17 році, працював в Вар-
шаві. До сьогодні пам'ятаю, як приємно слухалося і
приймалося його лекції. Майстер слова!

Але я Вам привезу переглянути "Сіон", стара
"духовна" газета чи як її назвати з 1877р. Може
там і нічого для Вас не буде – але думаю Вам не
зашкодить переглянути.

3.III.

Сьогодні, я одержала, несподівано, Вашого
листа! Яка я рада, що Ви здорові! І що працюєте!
Працуйте і "голодуйте", Дорогий Друже! І совість
моя успокоїлася, бо Ви хорі, мене відпроваджували.
(Ніби, я сама не дійду!) Але добре, що є так, як
воно є!

Щиро Вас здоровлю і до побачення в Стани-
славові! Якщо не перешкодить, то може [в] поне-
ділок або вівторок. Я зроблю "провірку", коли
прийти. З дружнім привітом.

Ольга Д.

[Лист № 13]

[м. Снятин]

14.III.61. [14.03.1961]

**Шановний Товаришу –
Дорогий Пане Володимире!**

З приїздом Вас вітаю!

Чи були на концерті? Чи багато користали з архівів чи спецфондів? Приємна ця робота і так мені жаль, що життя мене поставило (так не заслужено) поза «борт». Скільки би я була скористала для себе і щоби ще другим мож щось дати зі свого духовного «я».

Я в житті старалася все полюбити щось, що не зрадить людини, що все виправдає себе... Любити і служити йому. Це мистецтво, наука. Людина змінюється (не все і не всі) не знати чому і чого. Все може мене зрадити: Батько, мати, брат, сестра, чоловік, жінка, діти... Це все непевне! А коли служиш великим, загальнолюдським ділам – думаю, вони щирі друзі. Мені найближчі мистецтво, наука... Це чудові речі! Їх любити і служити і вони збагачують душу, ушляхотнюють і – ніколи не зрадять людину! Тільки жаль, що часу так мало і що життя коротке!

Але на що це все я Вам пишу? Хиба Ви не знаєте? Краще за мене хиба! Але я сьогодні працювали фізично і тоді в мене думка сильно працює, та насуває різні рифлексії... І ось...

Та до речі: Пане Володимире ждемо Вас в суботу. Приїздіть, радо Вас повитаємо! Пізнаєте ближче мою Наталю, ну і зі мною поговорите... Я вже так до Вас звикла, хоч ми так коротко знаємо, що мені здається, що ми рідня. Ми стільки маємо спільних зацікавлень! (Чому мій PflegesohnPflegesohn [прийомний син, приймак - Упорядник.] не такий!)

Приїздіть, якнайскорше, щоби ми могли набуватися! Я дуже рада, що Ви вкінці приїдете сюда!!

Я дуже переживаю за Івана. Так мені жаль, що я так помилилася! Я думала йому допомогти, щоб він вийшов в люди. Думала буде науковець, а тимчасом в него всі ціхи, щоби ним не бути! Думала, в святині його душі засвітити свічку – та не виходить. Мені дуже боляче!

Приїздіть Дорогий п. Володимире і привезіть зі собою мої «діти». (Вірші лишаю Вам.)

Сердечно здоровлю і така рада, що побачимося!

З дружнім привітом

Ольга Д.

[Лист № 14]

[м. Чернівці]

18.III.61 [18.03.1961]

Шановний Пане Володимире!

Привіт Вам з міста Ольги Кобилянської! Ви не приїхали до нас і я поїхала у Чернівці. Шкода, що не приїхали, в мене до Вас, різні діла. Щось хочу Вас порадитися в справі старих документів, які тут одна громадянка має. Та ще дещо. На другу суботу я буду у Львові. І не знаю чи і Наталя не приїде тоді у Львів. Отже [тяжше ??? – незрозуміле слово] буде. Хіба відложимо ще на тиждень. Але ні, це буде 1.IV., я буду в Чернівцях тоді, а там знов Великдень хіба аж 15. IV.

Та я в четвер, як ще щось не зміниться, буду в Станиславові, а в п'ятницю поїду у Львів. Як так буде, як я думаю, то я би в четвер вечір прийшла до Вас. Якби не мож було прийти до Вас, то напишіть на адресу: Радянська 43, кв. 8. Як нічого не напишете, то значить Вас мож відвідати.

Дякую, за гарного Шевченка! Я бачила такі великі плакати, а карток нігде. Тут я знайшла та такого «золотого». Теж не поганий.

Зі щиро дружнім привітом

Ольга Дучимінсько

P. S. Вибачте за письмо. Але не знаю, хто винен – перо, папір чи писарка!

[Лист № 15]

[м. Львів]

29.III. 1961 [29.03.1961]

Шановний, Дорогий – Пане Володимире!

Привіт зі Львова!

В мене до Вас велике прохання. Наперед мушу просити в Вас вибачити мені, що я знаючи, як у Вас часу немає, ще труджу Вас. Може і Вам ще чимось прислужуся. Будьте такі добрі і ласкаві, купіть ще одну таку книжку, життя і творчість Шевченка в картинах і вишліть на адресу: Обл. Львів м.Самбір вул. Коперника 41а, Турчан Ірина Федорівна. Кошти я Вам зверну з подякою. І ще раз дуже, дуже прошу мені вибачити!

Мені Львів не вдався цим разом. Я хорію. В п'ятницю хочу їхати прямо у Снятин. А писала я до Полотнюкової, що приїду в четвер до Станиславова, але не вийде!

Думаю, що 15.IV будемо мати приємність Вас гостити в нашій «вдовичій обителі». Не зробить нам «афронту» [афронт – 1) Публічна образа, зневага. 2) Несподівана неприємність, невдача - Упорядник]. Хоч я противна посилати чистий папір – та цим разом вибачте!

З щиро дружнім привітом до Вас

О. Д.

[Лист № 16]

Снятин

31.III. 1961 [31.03.1961]

Шановний, Дорогий Пане Володимире!

Не настраштесь, що я знов пишу і вибачте, що наприкрююсь Вам своїми листами. Але «бігме», діла є. Не гнівайтесь, Друже, але, як я була у Вас, це була така якась розмова цікава, що я зовсім забула про діла, з якими я до Вас ішла на пораду.

Тому пишу сьогодні і ще раз вибачаюсь, що забирає Вам час моє неспокійне перо.

Отже, хочу Вас просити, щоби Ви мені порадили в такій справі:

в Чернівцях помер один добродій, я Вам згадувала про нього, який свого часу писав історію шкільництва на Буковині. До цієї праці він зібрав багато бібліографічного вже матеріалу. З різних шкіл документи. Праця вийшла (на нім.[ецькій] мові) і забулася. А документи остали. Є там списи дітей, якісь розпорядження і інші урядові письма з років 1815, 30, 40. Здається, оден є навіть 179... р. Вдова не знає, що з тим робити. Просила мене довідатися в когось. Чи не можна би згрошевити. Я очевидно хотіла Вас спитати і – не спитала. У Львові через це, що не була здорова, теж в нікого не спитала. Вас прошу порадьте: чи ще має вартість і для кого, де.

Друга справа: чи Ви у своєму показчику, чи як його назвати, про письменників Станиславщини, маєте Миколу Дерлицю? В мене є всі дані про нього. Я збирала вістки про призабутих письменників і посилала у Київ до Інституту літератури, на руки Погребенника. Якби Вам треба, прислала би.

Ви знаєте, у Львові нема цієї книжки, про яку я Вас просила.

Є ще інші в мене дрібні, не діла, а «делишки», але це вже, як стрінемося і як я не забуду! Приходиться записувать.

Щирий Вам привіт, та побажання усього найкращого, погоди духа та весняних настроїв!

Дружньо стискаю Вашу руку
Сьогодні я вернула зі Львова.

Ольга Д.

[Лист № 17]

[м. Снятин]

10.IV. 1961 {10.04.1961}

Шановний Товаришу –
Дорогий пане Володимире!

Коли я вже втратила надію на яке слово від Вас – сьогодні рядки намиста порадували мене, що Ви живі, здорові! Я вам говорила, що я розумію людей праці умом і думками. В них часом грим навіть вдиратися у їхній світ і переорувати їх думки своїм листом – думками... Я не могла собі дарувати, що я писала до Вас он цей останній лист Вам. Який сенс у ньому? Чого Вам забирати Вашу думку? Чи це щось таке актуальне, спішне... Вже, як вислала подумала, що лист цей зовсім не потрібний був. Вибачте проте, Дорогий Володимире Федоровичу! Обіцяю поправу і більш таких листів не писати, таких «необдуманих» та «зайвих» листів. Бачте, вчуся до сивого волоса, а ще стільки недотягнень в мене. Хоч в мене клич був досконалити себе, привчатися логічно думати і дивитися, щоб мене не було другим «за багатом» навіть словом живим чи писаним!

Я дуже рада, ми обі дуже раді Вашому приїздові! Будете нам дорогим і пожаданим гостем! Ніби, по усім знакам земним і небесним, не грозить нам в суботу ніяка зайва візита! Хочемо, щоби ми з Вами «набувалися», як наш народ каже. Тому просимо: приїжджайте! Вже в суботу від полудня

будемо Вас «візити». Може, зможете їхати автобусом до Коломиї, а тут є автобуси до Снятина або Черновець. Прямий є пополудни трускавецький. Але він у нас є десь аж в 8 годині вечером. А я хотіла би скорше Вас повитати. Нічліг у нас заповнений. А в неділю від нас їде в 6. вечером. Словом, не журіться нічим, а приїздіть, Дорогий Товаришу!

Учора у нас був прекрасний «великий день». Цілий день у нас був зі Львова письменник Бирюков. Це в першу чергу драматург. Його «Вітер в затишному», грали у Львові, а зараз будуть грати в Москві. Мій добрий знайомий ще з 1945 р. і Наталі знайомий. Прекрасно вміє розказувати! Ми цілий день (12 годин) перебули, слухали не наслухалися! Он золотоустий! Досить, що я дуже вдячна судьбі, що дозволила так цікаво перевести день! Мало таких цікавих днів в житті трапляється! (Мені часом попадають година, дві на Дадугіна 27/8. Може чули про таку вулицю?) Саме важне, що нас було трійка тільки! Не люблю широкого товариства, хоч би як зіграного! Двоє, троє найбільше! І до прогулок не любила громади! Двоє, троє як раз! Йдемо, природа до нас говорить, ми її розуміємо по своєму кожній і мовчанкою доповнюємо розмову, для якої в людській мові немає слів ще... Наче у великій святині молишся богіві... Як це гарно! А широкий громаді, це вже тяжче згармонізуватися, хіба так для розривки, або коли гуртки потворяться.

Прикро мені, що Ви Собі тільки труду завдали з книжкою. От немов мене совість гризе, що я Вам дорогий час забрала. Ну нема, так і годі! Дуже дякую за турботу, але не мож дістати. Так щож...

От горе, я думала в одній картці закінчу, а тут дописала, що й нема де «будь здоров» віддати, як у нас кажуть на селі. Мушу ще одну картку взяти!

От і весна! Прийшла до нас у повній красі! Чудові, святочні дні воскресення! Воскрес Христос, воскресла природа – мама... Усюди обнова... В природі і в людині! Безсуперечно, що весна має великий вплив на людську психіку. Люди закохуються на весну, а поети, які не є і не будуть ніколи поетами, пишуть вірші! Мене особисто все осінь настраює поетично! Весна ні! Може тому, що я зле її переношу здоров'ям.

На нашому селі тепер дійсно поетично. Там природу «видно»...

«Спів жайворонка задзвонив, мов великодні дзвони, цвітуть вже яблуні, сади, сміються зеленню загопи. А верба чеше коси вже, зелені, гнучкі віти, з гилля надводної лози, роблять сонілки діти. Клекаче бузюк на гнізді, в повітрі мушки грають, в садах вишневих уся ніч солов'ї співають».

А сонце Дажбог в золотій колісниці виїхало на небесні простори і кинуло жменю гарячого пилу... Яке будить до життя і творчості! Хочеш за приміром наших предків вклонитися йому і зложити молитовно руки і сказати: Тебе, Дажбоже, я щиро вітаю і голову клоню і пісню співаю! Кинь нам промінчик у наші душі, огрій теплом своїм і дай серцю жар – любові людям до братів своїх пішли же нам, Дажбоже, цей великий дар, щоб в серці жевріла усе любов щира до всего творіння, Правди і Краси, темрява – зло, щоб на все пропало. Вислухай, Дажбоже, наші молитви!

Ви, Молодий Друже, подумаєте, що я перехожу на поганську віру! Та молюся Дажбогові! Все одно, як назвемо незбагнену силу природи, творчу силу, що усе творить і формує... Чи Бог, чи Дажбог, чи Аллах і все одно на якій мові молитися, чи тільки молитва без слів звенить нам в душі... Людина любить мати щось в що би вірила, що би

любила... Це мусить бути щось для нас незрозуміле і таємниче, як сама Природа, як сам наш Бог!

Злагоджу для Вас, як приїдете життєпис Дерлиці і ще такого Моgetича. Писав н'єси для села. Сумніваюся чи знаєте про нього.

Товаришка, про яку згадуєте, кланяється Вам, сердечно дякує за увагу, але вона себе уважає сірою людиною і не слід їй бути на листі з достойниками пера. Вона забагато знає і багато думає, і має до себе великі претензії і каже, що за життя не хоче нічого. За це тестаментом Вам залишить спадщину літературну, себто обтяжувати всею не буде. Але певники то що, що Вам цікаво буде і свою неінтересну для широкого загалу біографію. Очевидно, як у Вас буде бажання такого завіщання.

Не знаю, що сталося. Гец і до мене не пише... Щось там мусить бути не в порядку. А шкода! Ми з Наталею були в Чернівцях на запросини літератів і викладачів університету. Просили розказати про подорож в Болгарію. Було і дуже гарно. І там нам розказали, яка велика програма буде для свята Стефаніка. Два дні в Чернівцях, день в Русові. Гостей багато буде, навіть оден професор з Москви. (Мій добрий знакомий!)

Всі «сплетні», що знала, Вам переказала. Пора кінчати. Ще раз Вам дуже дякую за Вашого гарного, поетичного листа! Ждемо Вас, Дорогий п. Володимире, як доброго друга. Приїжджайте!

Вже на правду кінчу, бо перо готово ще раз розмахнутися на одну картку. А це вже був би злочин, стільки часу Вам забрати на читання!

Правда?

Зі щирим дружнім привітом

Знаю вже адрес бібліографа!!

Ольга Д.

[Лист № 18]

[м. Львів]

3.V.61. [03.05.1961] 7 г. ранку [7 година ранку]

Вітаю Вас чудовим майським ранком, весняним подихом та китицями цвітучих яблунь (я їх дуже люблю!) та морем всіх інших квітів, які залили наш коханий Львів !

Дійсно, весь Львів залитий повінею цвітучих дерев та городових квітів... Одні ще пишуться, радіють життям в землі, а другі ще ніби живі, але вже існування їх вже штучне... Їх стяла злочинна рука людини! І так їх багато, багато усюди! І нагадуються слова (Шевченка), питання лілеї: за що мене молодую вбили?! Та все вони розвеселяють, прикрашують життя... Людині все чиясь смерть прикрашує життя! Квіти, звірята...

(Як колись я помру то принесете на мою могилу галузку цвітучої яблуні).

Як писала я Вам в карточці, що я вже віднайшла свого чудового бібліографа Красівського Зенона Федоровича.

Побувала в нього два рази. Перший раз коротко – другого дня 4 години. (Приємно було, що не треба було обмежуватися часом, та не поглядати раз в раз на годинник!) І так ми, забувши усе, пірнули в книги та деякі, «раритаси» книжкові, його праці та намічені проекти його, що забули про все! Я дуже рада, що ми кінець кінцем скомунікувалися.

Він закінчив бібліографічну працю по науковим виданням НТШ. Це дуже велику працю він викінчив. До цього, в него величезна бібліотека, багато в него під рукою в книжках, чи (приміром псевдоніми) чи на машинці перебито. Саме важне не зв'язаний службою та годинами, як Ви. Він інвалід (засипаний був в шахті), має пенсію, крім цього веде в Болехові (доїздить) курс машиністок, і поза цим має час, є паном його. Тепер недавно оженився. Жінка

вчителька музики (і сама ще вчиться). Тільки мешкання не відповідне. Перехідна кімната.

Переглянув бібліотеки Москви, Ленінграду і де що придбав собі. Приміром старинних класиків на рос.[ійській] мові. Зараз він хоче поступити на університет, докінчувати студії. Так би я хотіла, щоби Ви з ним познайомились! Як людина, він дуже лагідний, добрий і учинний. Хоч, на мою думку, ці прикмети, прикрашують і Вас!

В Станіславові є якийсь композитор, і вони домовились співпрацювати. Так, що Красівський пише якесь лібрето. Інтересно, чи що з цього вийде. Можливо, в него попри науку тонкострунна душа (як і в мого одного знайомого!) Цікавиться мистецтвом взагалі, а музикою спеціально. Словом *anima universalis!* [душа універсальна. – Упорядник.]. Непересічна людина, з широким розмахом крил і гарна людина. І я дуже хотіла би, щоб Ви познайомились. Ви оден від другого багато користали б!

Не дивуйтесь, що я так про нього Вам багато написала. Вам вже певно вкучилось читати! Але вибачте мені Дорогий, молодий Друже, я така рада, як стріну людину, яку мож писати через велике «Л». Людину, яка вміє підвестися духом понад уровень буденщини, яка так міцно стягає людину в низ! Людину, яка все голодна духом і яка зможе і хоче дати щось зі себе другим. Яка собою представляє цінну одиницю суспільності. Є цею цеголкою, що піддержує велику Будову культури нашої, а тим самим світової культури. Я така рада, як стрічаю гарних людей. І мені хочеся, щоби вони пібравшись за руки, наче радісні діти, летіли на стрічу Великого і Безсмертного. А що Вас, дорогий п.Володимире, зачисляю до непересічних людей, які колись дадуть з себе цінності для широкого загалу, тому дорожу Вами і тому рада би, щоб Ви могли мати біля Себе гарних людей і своїх духових цінностей не розсипати на неплідну ріллю, а кріпити Себе

і других. Ви не гніваєтеся на мене? Не гнівайтесь, не забувайте, що жду рядка намиста, а поки що стискаю Вашу дружню руку.

О.Д

[Лист № 19 - на поштовій листівці]

[м. Львів]

[06.05.1961]

6.V.61. У соняшний погідний ранок, повний квітів і пахоців, та тихого спокою.

Це «причинок» до мого попереднього листа Любий Товаришу, здається в понеділок з'явлюся в Станиславові, щоби на другий день від'їхати. А може аж у вівторок. У кожному разі не мину вулиці Дадугіна. Думаю, може Ви за цей [час] знайшли це, що я Вас просила. Але не обов'язково. Коли будете мати час, тоді. (Я ще не вміраю!) Прошу ласкаво купити мені ще кілька марок, цих подвійних з заповітом. Тут немає, а там може не бути, заки я приїду. Вибачте за труд! Як приїду, то привезу до Вас «в комірне» дещо. Учора дістала разки намиста Дуже дякую (хоч половина чистого паперу). Львів мені і цим разом не використаний, як хотілося... І життя не використане, як належить, а минає...

У щирій дружбі до Вас

Ольга

[Лист № 20]

[м. Снятин]

11.V.61. [11.05.1961]

Шановний, Дорогий Пане Володимире!

Сьогодні, я проти своєї засади, пішлю Вам чистий папір. Але це тому, що це «діловий» лист (як поважно). Прошу цього листа уважати, як «причинок» до майбутнього листа.

Отже зі Снятина у Русів будуть їздити весь день автобуси там і назад. Приїздить рано у Снятин, заїдете до нас, а потім разом в Русів. Сподіємося багато гостей у нашому музею. Двоє друзів (які тепер в Станиславові) вже замовились!

Стискаю дружно Вашу руку.

О. Д.

[Лист № 21]

[м. Снятин]

21.V.61. [21.05.1961]

Шановний, Дорогий – Пане Володимире!

Ви, певно, думаєте, що ми колишемося на хвилях Дніпра, які нас несуть у Чорне!

Однако поки що, сидимо ще у снятинському болоті. Наталя В.[асилівна] захоріла зараз у неділю, але я думала перевтома і поїхала сама на наукову конференцію (15. і 16.V.) підвищати свою освіту. Тимчасом моя Наталя лежить до сьогодні. Була висока температура, зараз вже впала, але вона зовсім безсила. І я її з постелі не пускаю. Я тепер і сестра – жалібниця і господиня і «правна порада». Та думаю, за кілька днів Наталя встане, і я зможу поїхати до Львова. Ми зможемо поїхати в намічену подорож тільки в другу половину червня. Причина – недуга Наталі, а друге, що я 17.V. мушу обов'язково бути в Чернівцях. Думаю, найдалше їхати (не найдалше, але найпізнійше) 1.VI. у Львів. А що моя дорога веде via Станиславів, а в Станиславові є вул. Дадугіна, то не залишу вступити, бо маю дещо передати.

Зрештою, думаю, що наколи я ще не поїхала в «дальное плавание», то слід мені бути в Болехові і поклонитися тіням моєї духовної Неньки Кобринської. Правда? Може, вдасться якось це зробити. Дуже би я хотіла. Як мене не буде, хто буде її

споминати так, як я! Ніхто вже про неї не згадає з таким серцем, повним любови і пошани!

Чи може до Вас писав Геґ? До мене писав вже дві картки. Не знає, хто підписав чи радше дописався до мого листа. Просить подякувати. Йому вже краще. Дуже мене просить написати довгого листа, а я не маю часу. Я йому вислала книжочки (поєми Шевченка) і тепер ще колекція відкриток (11 штук) з віршів Шевченка. Чи є у Вас? Чи Ви купили? Як нема в Станисл.[авові], то я Вам надішлю. Це видав Київ.

Ще напишу свої вражіння про наук.[ову] конференцію в Чернівцях. Як би не було, такі конференції цікаві. Особливо потім дискусії. Але я одне все кажу: я дуже щаслива, що я не є людина, якою цікавляться люди ще й по смерті! Це страшно, як зачнуть «валкувати» життя славної людини, зокрема письменника. І що думав, і як думав, і чому так думав, і хто впливав, і кого наслідував, і кого любив, і чи це він поважно сказав, і що мав на думці, як говорив це чи он це... Жах оден, як по смерті «миють кістки» людині і думки чи слова, кожний розуміє по своєму. А ще Стефаник мав нещастя писати діалектом! І йде дискусія, що є діалект і котре слово підтягати під діалект. І домовилися до такого, що хто зна чи Стефаник взагалі вмів літературну мову! Були голоси, що у нас взагалі говорили і писали тільки «язичієм». Жаль, що багато не було цих, які мали бути і їх доповіді відпали. Потім зайшла квестія, чи він є демократ – реаліст у своїх писаннях, чи демократ – революціонер. На мою думку, революціонер цей, що завзиває до протесту, до чину (кайдани порвіте) а він тільки малював картини сильні драматичністю... Він не давав вказівок, я злу зарадити. То який же він «революціонер.»!

Цікаво мені було довідатися з книжочки «Жук», що Стефаник дружив з Анною Павлик. Я :

нею жила blisko, дружно. Але вона про Стефаніка не розказувала. Натомість про Франка багато!

Вам вже певно надоїло читати? Ну, вибачте! Але хотілося побалакати з Вами, бодай пером. А що не люблю посылати чистого паперу, тому й лист виходить довгий. Та від сьогодні, буду писати тільки на одній картці і буде «вихід з положення».

Пишу про себе, та других, а не питаю про Вас. Як заїхали, як здоров'я, над чим працюєте, які думки Вас морочать? Як уважаєте, що це питання недискретне, то пробачте, Дорогий Друже! Я не з пустої цікавості, але зі щирої душі.

Здоровлю Вас добрим словом, будьте вдоволені, радісні душею, спокійні серцем і бажаю Вам гарних, творчих моментів!

У щирій дружбі

О. Д.

Якщо не маєте часу, не обов'язково відписувати.

[Лист № 22 – на поштовій листівці]

[м. Снятин]

[28 травня 1961р. – за штемпелем поштової листівки]

Дуже дякую за побажання!

Н.[аталія] В.[асилівна] вже вернула і знаю все, як Ви там гостювали, і завидую, що я не могла бути там з Вами усіма. Я мала теж приємні гості зі Стрия та ще з дальшої сторони, і їздили у Чернівці.

Я можливо, в неділю, або понеділок з'явлюся в Станіславові. Інтересно, чи оден добрий друг буде дома? Їду до Львова.

З привітом О.Д.

Не відписуйте, бо я в Коломиї.

[Лист № 23]

Самбір

8.VI. 61. [08.06.1961]

Дорогий п. Володимире!

Сьогодні вранці дістала Ваше намистечко, зараз же вислала Вам бажану книжечку. Я не зле знаю історію нашого театру і не дуже мені ця книжечка. Не про всіх згадка. Приміром Юрчакова. Вона ще жива і досить бадьора на свої 80 літ. Осінню вона виступала перед мікрофоном зі своїми особистими споминами про Занковецьку, з якою вона колись працювала. Відтак, як був вечір, посвячений пам'яті Занковецької, вона теж виступала. Про неї ні слова. Може і ще кого обминула. Не знаю, здається, що там нема згадки про нашого Степана Чарнецького, який все цікавився театром і написав книжку про історію нашого театру.

Я застерігаю, що я не читала цієї книжечки, а тільки переглядала «здебільшого». Два дні тому я вислала Вам кілька книжочок. Може що ще треба, прошу пишіть, я радо все Вам вишлю, що Вам потрібно.

Минулого року я купила Іванові три річники «Світа». Оден йому давно привезла, а два хотіла би тепер привезти дати Вам переглянути. Думаю, Вам би придалося переглянути. Але мені тяжко буде затаскатися з цим усім на автобусну, бо хочу з поїзду прямо на автобусну. Прошу мені негайно відписати, чи не могли б Ви вийти до поїзду і взяти собі. Думаю, що приїду 14.VI. (цим до Букарешту) і зараз же поїду у Снятин. А то возьму ще дещо для Вас. У свій «депозит». Обаль дав мені якусь рідину, щоб помазати цю картинку, яка є у Вас. Знаю, що Вам вийти неможливо майже. А може Ви, коли поїдете у Львів, то я все лишу у сестри і Ви взяли б. Як зробити, кажіть!

Книжечку Вам надала, а сама «стрімголов» на автобусну. Тут оден автобус спізнила, а все-таки

вспіла до полудня приїхати у Самбір. Тут маю різні діла (я тут приписана). Маю маленький «архів», треба децю «поритися» у ньому, щось знайти.

Ізда була чудова!..

Зелені поля, мов однокольорові килими розкинені. В одному місці цвітуть маки в молодому вівсикові. Нагадують чарки, кров'ю налиті, на зеленій скатерті. А там пливуть білі і жовті річки квітів... Це на долинах – сіножатах заглиблення, наче висохлі потоки. Вода в них давно висохла, а вогкість держиться, і квіти там густіше цвітуть, і виглядають, наче спінений потік. Здається, що шум чути... А тут знов на зеленому тлі різнокольорові квіти нагадують розкинену квітчасту матерію... Автобус мчить... Люди сидять задумані, задивлені у своє внутрішнє «я». Ніхто не подивляється природи. А це так чудово, коли переїздиш попри лан срібного жита. А воно тобі кланяється, качає своїми колосками, поки що з невидимим квітом. Але плоди будуть колись!

Ой, вибачте! Я тільки що приїхала, і ще бачу, як жито кланяєсь, квіткові потоки пливуть, а акації придорожні вкривають дорогу своїми сніжинками. Сиплють квіти під ноги людям... Величають духа, творчого духа людини...

І ще раз вибачайте, що лист вийшов трохи «не те є», може. Але я знаю, що всі мої друзі люблять природу – чому ж і Друг Володимир не розумів би мого настрою. Цього листа не числіть за лист, це так собі «причинок до причинку».

З дружнім привітом

О. Д.

Завтра їду у Львів.

[У конверті з цим листом була світлина (фотографія), на звороті якої О. Дучимінська написала:

"Стрий, май 1961, в домі Обалів.

Ольга Обаль – жінка художника.

Ольга Дучимінська (приятель їхній).

Петро Обаль – художник".]

[Лист № 24 – на поштовій листівці]

[м. Чернівці]

[9 червня 1961р. – за поштовим штемпелем]

Привіт Вам з міста Ольги Кобилянської!

Я тут живу казково. В чудовій кімнаті з видом на сад, де є тривалий концерт пташок. На столі в мене горяча китиця рож – а саме важне – повна шафа книжок, в якій я відкопала книжку з 1818 і польську часопись з 1857р. де є укр.[аїнські] приповідки. На все добре, Молодий Друже!

О.Д.

Не забувайте!

[Лист № 25 – на поштовій листівці]

[15 червня 1961р. – за поштовим штемпелем]

Дорогий Товаришу Володимир!

Я пригадала, що я не сказала Вам точно ім'я і назвисько інженера Прокопова. Там Прокопових багато. Ви спитайте інженера Івана Прокопова зі Самбора. Живе в Слободі, здається, автобус доїздить не далеко. За Печеніжином є зараз Рунч[г]ури, тепер Марківка Нова, а так починається Слобода. Щоби Ви не їхали до села Слобода, а вісіли там, де дорога на Копальню. Там же і зараз хата, де живе інженер.

Тому пишу, бо шкода часу крутитися по селі, хоч там так гарно, що не жаль блукати хоч годину.

З привітом

О.Д.

[Лист № 26]

[м. Снятин]

26.VI.61 [26.06.1961]

Шановний, Дорогий – п. Володимире!

Тільки учора дістала Вашу карточку зі Львова. Спаси біг за Вашу добру охоту мене зустрічати. Але я сама собі дивуюся, відки в мене взялася така думка Вас трудити. Я же знаю, що Ви заняті. Тільки я хотіла скоро заїхати у Снятин, а Вам передати книжки.

Не трівожтеся, що я Вам пишу знов, хоч недавно писала карточку з Черновець. Але в нас завелися «спільні діла», і час від часу треба поговорити з Вами.

Не пригадую, чи я питала Вас: чи маєте Ви яку німець.[ьку] енциклопедію. Я у Львові маю Брокгауза і хотіла Вас просити, чи не взяли б його «на квартиру». Не знаю, чи я вже з Вами на цю тему говорила. Не пам'ятаю. Щоправда, у Вас може місця нема на такий «книгозбір», бо то потребує місця такої. І тягар, тягар! Може, Ви коли поїдете до Львова, то забрали б частину. А решта, я привезла би. Але, якщо Ви згодні. Дорогий Друже Володимире – будьте щирі. Як щоби Вам такий «кватирант», як Brockhaus, не на руку, скажіть прямо. Добре? Бо справді у Вас місця обмаль. Але думаю, чи зможете, чи не зможете – то це не вплине мінусом на нашу дружбу.

Ви писали раз до Івана, що Ви скористали в 1960 р. Між іншим, що Ви пізнали таку людину цінну як Іван! (Мені Іван приніс велике розчарування...) Але, це не моя річ, це Ваша справа. А я знов скажу, що я дуже рада, що я Вас пізнала. Люблю молодих людей, голодних духом... Хочуть сами заспокоїти свій голод, але і щось дадуть від себе другим. Я рада би з усеї душі піти такий людині на зустріч. І все, чим можу прислужитися «голодному

духові» – все зробила би. Правда, я сіра, скромно людина, але, як то кажуть, бодай «води подам питися».

Пишіть мені, що з Вашою аспірантурою? Може чимсь допомогти Вам у Львові чи в Києві. І я, і Наталя В.[асилівна] маємо деякі знайомості. Пишіть щиро, що Вам потрібно. Пишіть мені, мов рідній матері.

В карточці з Чернівцець, я Вам писала, що здобула дві книжки. Одна з 1818 р. [далі в тексті листа п'ять рядків, написаних не цілком чітким латинським шрифтом]

Але по що мені всі позиції переписувати! Без того не буде, щоби я не приїхала і Вам не привезла ці «rarityasy». І газета з 1857 р. Теж цікава, але не повна. На разі це я позичила, але роздумую, як би їх «прикарманити» і дати Вам в депозит. Змістом, там для Вас нічого певно не буде інтересного. Але своїм «возрастом», книжка імponує. Я взагалі у всіх бібліографічних речах закохана! Може, це дивацтво... Але так воно є, не «поделаеш ничего».

Чи де не стрічали _____. _____с.1_____ Хотіла б ще раз почитати.

27.VI.61. 6 г.ранком

Сьогодні рано, коли я вийшла поклонитися Природі та Дажбогові, мене привитали лілеї, які розцвили ніччю... Білі, невинні, як душа новонародженої дитини... На келінах-чашах дріжали слези ночі, роса. Мені здавалось, що це коробки вистелені білим атласом, в яких фея якась зложила брильянти... чи розсипані перли. І дерева плакали росами... Це сонце не встигло позбирати їх, так щедро розсипані рукою ночі...

Мальви, наші укр.[аїнські] квіти! Теж отворили свої пурпурові чаші. І великі соняшні квіти

розложили свої жовто-червоні пелюстки... Все, ранком виходжу, щоби скріпити душу – та всім близьким і знакомим (що заслуговують на це,) шлю свої ранішні думки, привіт, та добре, крилате слово! Хтось може і мене згадає у гарні моменти життя...

А як там моя книжка? Я дуже цікава, як Вам подобається Боєр? Мені, може тому, він близький, що там є багато моїх власних думок, переживань, а не було з ким поділитися, поговорити на цю тему. Я давно його читала перший раз і такий він мені став близький, така рідна душа. Вам певно смішно з такої романтики. Та годі, так воно в мене є. Нема живої людини (вона є, тільки я її не здибаю в житті), з якою мож би «розвести» душу – то книжка стає тобі другом, який тебе ніколи не зрадить, ніколи не скривить душею. Все на світі зраджує а мистецтво, наука, все вірні у житті людини. Чи не так? Я вже, здається, писала Вам, що такі ми люди, дивні, що маєм найкращого в душі, не можеш поділитися навіть з найближчою людиною. А знов, що це таке «найближча людина»? Властиво, на мою думку, люди, це другому таємниця, і збагнути оден одного ніяк не зможе! І чи так добре застановитися. Невже ж ми самі себе знаємо? Думаю, що наше внутрішнє «я», теж таємниця нам самим, нашому розумові... Ходимо, мов сліпі, межі загадками. Любимо літературу скандинавську. Вона переповнена любов'ю до людини... І так добре впливає на душу...

Писала Вам ранком, а так пішла ще раз вечером в городчик... Дажбог, бог наших предків, на своїй золотій колісниці виїхав на небесну цілину. Йому робота, визбирати всі роси- перли і переховати в котроїсь феї, щоб вона вечером знов їх

розсипала щедрою рукою. Це не прості перли, мертві коралики. Це перли чудної сили, вони освіжують і підкріплюють ростинки, квіти, дерева... Мають чудову силу!

А мені згадуються роки, які вже давно впали в безвість, коли ранком я з добрим другом йшли на «зустріч сонцю золотому». Сонце сходило, а ми дивилися, як воробчики купуються в басенах ... як природа будиться... Це була чудова казка, бо природа сама мов казка і людину настрояє відповідно...

Вже мені аж страшно, що написала так багато. Але Ви знаєте з, хати нігде не виходжу, з ніким не стрічаюся поза Наталю. Вона має свої турботи мені не всі зрозумілі. Яким не можу співчувати в 100%. Навіть Івана не бачила два дні. Сиджу, занята своїми «паперами» та пером. А от це з Вами, Дорогий Володимире поговорила і приходить кінчати.

Напишіть мені, коли Ви маєте відпустку і де будете. Наталя десь коло 5.VI [мабуть має бути 5.VII] їде у Косів. Я остаю на господарстві. Попрацюю солідно, маю важну працю викінчити і робить буду _____. Очевидно Станиславова не мину. Чи Ви будете?

Кінчу, Дорогий друже – бажаю душі Вашій багато сонця, успіху і сили, щоби почути себе можна витязем, побідником і переможцем, і в такі хвили стається людина творцем!

Кланяються Вам наші лілеї з кущем рутти та м'яти. А я стискаю дружньо Ваші талановиті руки.

О.Д.

Шановний Пане Володимире!

Дві річи спонукують мене сьогодні написати Вам. Перше: Ваша чудова стаття ! Я така рада, така рада, що Ви вмієте сполучити науку з мистецтвом. Що Вас цікавить одне і друге. Я так радію за Вас! Ви не тільки цікавитесь мистецтвом, але і розумієте його! Це прекрасно, Дорогий Сковородо!

Друга справа. Дістала я картку від Геца. Він знов у шпиталі. Цим разом жолудок. Однако, хочу Вам написати, що він дістав «dizytemal-zasluzjnego» – від польських артистів-малярів. Я ще не встигла йому відписати, бо не було часу, але треба його підбадьрити в недузі і погратульовати з відзначенням. Будь ласка, напишіть до нього ! Дуже прошу. Він просить мене, щоби йому прислати які цікаві ілюстрації. Не знаю, чи є які цікаві. Може, Ви що бачили, то мені напишіть. Треба хору людину потішити добрим словом.

Не страхайтесь, що я пишу Вам і пишу. Але їй богу, нема з ким поділити думки. Можете не відписувати, як не будете мати часу.

Мені розходилося, щоб Ви написали Герцові.

О. Д.

Цим разом і я шлю чистий папір. Це не великий. А Ви шлете чистого піваркуша !

Забула подякувати за прислані статті. Ви чудова людина ! Честь Вам !

Статті присилайте, дуже прошу.

Може на другу неділю буду в Станиславові. Інтересно, чи мешканці на Дадугіна, будуть дома.

*А поки що
на все добре !!*

[Лист № 28]

[м. Снятин]

11.VII.61 [11.07.1961]

Шановний, Дорогий Друже Володимире!

Це не числить за лист, це «причинок» до «причинка». Ви не обов'язані відписувати (Вам полекша!). Сьогодні «діловий» лист, Строго діловий «По пунктам», і більш ані слова !

1) Не страхайтесь моєї візити. Я можу приїхати в Станислав (і потрапити на Дадугіна) аж по 20.VII. До цього часу я "прив'язана" до Снятина. Очікую гостей Н.[аталії] В.[асилівни], які мають прибути десь з поза Києва, і я маю сповняти обов'язки «пані дому». Гості і мені інтересні. Я знакома з ними заочно, а особисто ще не знаємося.

2) Це вже прохання. Маєте Ви книжку Рильського «Наша кровна справа»? Я її не маю, а хочу мати. Може в Станиславі ще мож дістати. Якщо так, купіть, але не висилайте. Приїду, возьму.

3) Друже Любий, що це Ви мене обижаєте, Будьто би я Вас «хвалю». Молодий Друже- я говорю правду, і це що відчуваю. А мені можете вірити Занадто Вас шаную (і себе), щоби я писала це, що не годиться з правдою. (Я зараз, по пробі з Іваном, не дуже спішуся, прив'язуватися до людей. Правда – це моя перша помилка в житті! А за помилки платять!). Отже, Дорогий Пане Володимире, будьте спокійні і вірте мені! Я вже така є, як стріну «голодну» людину, то мені хочеться, щоби ця людина осягнула це, за чим я голодувала, а не могла осягти ... wopachdieSellesehvit ! Вам певно не чужа, ця «swidequal » Стріндбергівська !

Ще Вас дуже шаную за це, (і радію!), що Ваше душа вразлива на мистецтво. Знаєте, є люди, полізли в науку з головою і на ніщо не вразливі. «А що вона дає ?» – питають здивовані, коли звернути їм увагу на красу, естетику чи тонкість мистецтва ! Замкнена душа... Замурована...

А ми бідні товчемося, з тими бажаннями, що
їх ніколи не мож

(Бачте, віступила від програми нинішнього листа).

4) Де Ви їдете на «отдых»? Я дуже хотіла би Вас завітати з моїм другом Прокоповим. Він перебуває тепер в Рунчгурах коло Коломиї. Це село я дуже люблю. Воно з горами і лісами. Хочу, щоби Наталя полюбувалася. Я колись там прожила дуже гарно і там в мене був чудовий творчий підйом! Скільки я там написала статей і новель. А які чудові прогульки звідтам ми робили! Недавно написав до мене тамошній директор школи. Сьогодні він інвалід, без руки і ноги. А колись, як я там мешкала, я ним опікувалася. Ходив зі мною до Вінценза, на прогульки. Це був бідний хлопчина по натурі.

І ось по довгих роках написав мені сердечного листа. Так, що Прокопів має вже для нас мешкання, і я дуже хочу, щоби ми там поїхали на кілька днів. А що, Дорогий Володимире, якби Ви до нас прилучилися. Я дуже прошу. Нічим не турбуйтеся! Все «єрунда» супроти цього, як є нагода пережити кілька гарних хвилин. Там для нас «хвилина спиниться». Вірте мені!

Як я відправлю жданого гостя, то приїду у
Станислав і справу обговоримо. Там така чудова
природа! Добре?

Ділова частина закінчилася. А що ще папір
остав, треба записати. Чи у Вас історія з бібліо-
текою закінчилася? Чи зможу відобрати Боєра, як
приїду? (Бачте, це був п'ятий «пункт», а я забула).
Дайте п. Галі, але хай читає, щоб прочитала, заки
я приїду і нехай нікому не дає. Я за ці книжки
відповідаю головою!

Я маю викінчити одну працю (чужу), думала на самоті, скоро скінчу. Тимчасом Господь дав іменинників Іванів, Петрів, Ольг, Володимирів. І треба писати. А два перші святці, це улюблені нашого народу, оповиті поезією та літами. Дісталися під моє перо, та замість бажань зробилися якісь легенди. Боюся, чи іменинники не повідсилають мені!

На все добре, Дорогий Друже! Стискаю Вашу трудолюбиву руку.

О. Д

Чи у Станиславові так мало разків намиста.

[Лист № 29]

11.8.61 [11.08.1961]

Володимире, Володимире, Володимире!

Як Вас шаную і люблю, як ціную Ваше гарне відношення до мене, Вашу дружбу, але – бігме погніваюсь! Ну, що Ви робите, видаєте гроші на пошту і посилаєте мені.

Я за Вашу пам'ять і увагу дуже Вам зобов'язана. Але, Друже Дорогий, мені цієї книжки, якраз треба в Станиславові. А Ви у своїй безмежній чемності, видаєте гроші, яких Вам так треба буде у час відпустки. Як старша, мушу Вас «зібрати з гори». Я пам'ятала про книжку, як була у Вас, але вже не згадувала, бо і так сил не було і часу її віднести ! Але за це, Дорогий Сковородо, будете мусіли мені не відмовити в одній пропозиції. Господь з Вами, не страхайтесь. Це нічо страшного! Але... ні, поки що, ще не скажу! В слушний час, як Ви вже мені напишете, що у Вас відпустка, тоді, як доброму Другові, напишу...

Ви мене своєю посилкою спровокували до писання до Вас. Я хотіла до Вас не писати скоро,

щоб Ви трохи від мене «дихнули» – (а то совісно мені, зрабувала Вам два вечори, ради свого егоїзму!) Ну годі, Дорогий Володимире, бути може не все і не довго буду Вас використовувати. Я вже потрохи наставляюсь туди, відки вже не ходять рабувати людям вечорі! А поки...

Я тепер наставлена дуже на мольові нутти... Якесь «ewidequal» обудилась в душі і я не можу побороти її! З'їдає мене це, що немаю хати... Тяжко бути сиротою, а ще бездомною... Не маєте поняття, як це боляче... А не маю сили заритись в мале містечко, і там остає одне: дожидати смерті! Довкола тебе неінтересні люди, з якими в тебе абсолютно нічого спільного не лучить... Які, коли їм захочеться, йдуть до тебе в гості і мучать душу. Мені ще хочеться працювати і бути собою, а не ненькою знуджених типів. Я хочу, по своїй примусовій неволі, стать свободною людиною. В мене ж вже вечір надходить...

Коханий Сковородо – вибачайте, що Вам морочу Ваші думки, вриваючись дисонансом у Ваш акуратний, повний труду світ. Це так виходить само собою. «Кому бо скажу печаль мою!» Вибачте!

Абсолютно нічого не роблю (а спомини оруть душу, просяться під перо)- а розкошуюся Боєром, моїм старим другом. Читаєш, думаєш, переживаєш і доходиш до різних конклюдій, (чому не висновків). Ех, цей голод душі! Мучитель душі, яка би собі благоденствувала в буденній сфері... Чи може, це теж боги видумали муку неспокійним, голодним душам за їх нез'ясовані часом бажання: муки Танталя і кару Прометея? Але кому цього треба? Якому богові кадило? Що з цього має вирости? Які і чого плоди? Люди, як я, абсолютно не нормальні! Тому вони люблять самоту і тікають від гамору...

Шукають... самі не знають чого! Словом – засмічують світ, «мішають» жити спокійним людям. Взагалі «пляча»! Чи не так Володимире?

(Тут я повинна підписатися. Але як слати чистий [папір], пишу. Ваша посилка вирвала мене з отупіння і встромила в руки перо. Тепер, Дорогий Друже, поносіть консеквенції! Читайте листи!

Я дуже рада Вашій праці «Шевченкіаді». Може, мені вдасться Вам вислати канадську газету, в якій є описаний, казковий прямо, концерт Шевченка в Торонто. Ми вислали Назаренкові цей номер. Я дуже хотіла б, щоб Ви бодай прочитали. А може у Вас є канадська газета в редакції.

Я так тішуся що, може Вам вдасться, що Ваші всі бажання воплотяться. І аспірантура і взагалі всі Ваші шляхотні аспірації. Я з цілої душі бажаю Вам всіх досягнень на полі науки. Ви перейшли школу життя і Ви вмієте схопити і цінити все, що Вам потрібно до досягнення цього, що становить суть Вашого духового життя. Дорогий Володимире я Вам з душі щирої бажаю всіх досягнень. Ви заслуговуєте на це, щоб стати жрецем науки. Вивмієте ввійти у цю святиню! потрапите підійти до самого жертвенника, на якому горячим полум'ям горять проблеми великих досягнень науки.

Стискаю Ваші добрі руки і бажаю великого, святого натхнення! Будьте здорові, вродливі духом, радісні і вдоволені! Любіть Правду і Красу! поклоняйтеся гарному, що тліє в душах людей!

У щирій дружбі до Вас

0.

Не відписуйте, як не маєте часу. Не тратьте його на писання листів. Якби ми їхали в Рунчурі Вас повідомлю і тоді приїжджайте конечно.

[Лист № 30]

Львів

3.IX.61. [03.9.1961]

Шановний товаришу!

Ждала Вас до сьогодні, Вас немає, і тому пишу Вам. Мене інтересує чи Ви вже маєте книжки Шабльовського «Народ і слово Шевченка», «Патріотичні ідеї в творчості Шевченка». Пишіть відвратною поштою, чи Вам купити, бо може Ви маєте вже. Я Вам вислала листа. Дістали?

Наших Болгар ні слуху. І ми не знаємо, що ми маємо робити? Ждемо, я вкінці поїхала у Львів. Доки ждати. І так все пішло крутою дорогою.

Сердечно Вас здоровлю – не забувайте!

О. Д.

[Лист № 31]

7.9.61. [07.09.1961]

Шановний Друзе Володимире !

Сьогодні дістала Ваш «причинок» і теж дуже зраділа. Я вже стужилась за разками намиста. Але, як мені стало на душі «приємно», коли дізналась, що Ви писали, а я не дістала ані словечка. Ядала неточний адрес. То я вже написала, щоби розшукували.

Я писала подорожний дневник, який хотіла Вам вислати, та якось так не було часу, що годі було зібратися. Вкінці на дневник вилляла чорнило, так що він весь націхований плямами і мушу переписати. А часу не маю.

Дорогий Володимире, дуже мені жаль за Вашим добрим словом! Дивувалася, що це Ви мовчите. Думала, передумувала, чи не хворий мій Володимир. Думала, може послухав Наталю

Василівну і богині Ладі гімн заспівав... Але хиби би мене запросив на «посажну матір». Правда? Наталя В.[асилівна] все Вами хвилюється, а я сміюся і кажу їй, що «хто зна чи у Володимира дівчини нема вже давно, та він не обов'язаний нам про це говорити!» Але вона своє... Та досить жартів.

Я буду переїздити Станиславів цим поїздом поспішним, в понеділок 9.9. Мабуть вступити не зможу, а Ви знов якраз на роботі. А може ще дістану такого листа, що ще перерву їзду. Ми 10.9 маємо поїхати в Одесу, і я їду просто до Черновець, а там Наталя мене дожене і ми поїдемо. Але ця наша подорож має такі ухили, відхили, розхили, що я не знаю, чи ми поїдем взагалі. І через це багато дорого часу, а з тим і життя я втратила... Жаль, бо не поверну цього ніколи, що прийшло, а життя моє коротке, а роботи переді мною сила-силенна!

Так, Дорогий Друже, не знаю що і як буде, а Ви не пишть, доки я Вам не напишу у якому підсоню нахожуся. Там мені тяжко, без своєї хати... А не можу собі порадити. Жаль мені мого життя, моїх не виконаних праць, які задумувала і жаль мені себе як людини, що так себе розміняла на "дрібні дрібниці"! А життя добігає до краю...

Мій товариш прогулює колишніх дуже зрадів, що ми знов знайшлися і ангажує мене до написання спільноповіді. Сам він пише про себе, що все кохає природу, прогульки, квіти, красу, як колись - тільки змінив свій погляд на жінки на некористь. Очевидно, я в него все стою на позиції доброго друга і мандрівника! Ось мій «причинок», який вийшов довгий, наче справжній лист!

На все добре, Молодий Друже!

Ваша О.Д

[Лист № 32]

[м. Снятин]

12.IX.61[07.09.1961]

Шановний, Дорогий Володимире!

Не ждучи Вашого намиста, мушу написати Вам знов.

Учора я нарокувала в Снятин. Сестрінок Наталі приїхав по мене своєю машиною. Чудово їхалося. Дорогою, якою я ще ніколи не їхала, Львів-Станиславів. Їхали ми через Перемишляни, Рогатин, Бурштин, Галич, Снаниславів. Дорога прекрасна, гладка.

Уявіть собі, що я учора була під Вашою хатою "чуть, чуть" не зайшла до Вас на обід!! Були б здивувалися! Але я скромно глянула у Ваше віконечко, попросила, щоб Вам передало від мене побажання здоров'я та вдовolenня і пішла до п.Галі. Ми зробили остановку на вул. Крупської, я мала годину часу(були 1 год.) пішла до п.Галі і потому по мене приїхав Славко. 04 г. ми були в Снятині.

Сердечно Вам дякую ще раз за Ваш лист, такий інтересний. Правда, мені би хотілося устно почути про це все живим словом і від цього Вас не звільню. Очевидно, коли це буде бог зна! Але буде.

Мій товариш колишніх подорожей, Ваш предтеча, Омелян, написав мені гарного листа. Приїм-но йому було, що це з Рунгур. Ми бувало йдемо і укладаймо, які будемо писати повісти. Вибираймо сюжет, героїв... "Я маю багато нових помислів - сюжетів, і треба нам написати, щоб не пропав наш життєвий досвід"... - пише мені. Він ще мандрує, хоч на пенсії. Дуже хоче, щоби ми стрінулись! Бачу, що ще почуває себе "молодим" (хоч сепий хрестик зближається). Не маю часу відписати йому.

Але саме важне, чому я пишу Вам. Ми в суботу йдемо у Київ - Херсон. І тому хочу Вам подати мою Київську адресу (як би Вам захотілося часом рядок

намиста прислати (Київ вул. Толстого, 15 кв. 26. Грудницька Марія (для О. Д.) Я Вам буду писати. Ми в Києві будемо по кілька днів, і їдучи там і вертаючи.

Я ще була в Яблоніві, їдучи до Львова, в Лукіяновича. Була на горі в чудовому лісі... Жалувала, що нема мого товариша зі мною! (Ви знаєте котрого!) Так було чудово! Навіть вітрець не дихав... А я одинока і так легко, бо я знала, що там мене не догонить ніяка людська думка!.. Чудово було Володимире!

Кінчаю, бажаю Вам всего доброго і гарного: будьте здорові, творчі, вдоволені і нехай Ваша душа буде завітчана радісними думками!

Не забувайте на добрих друзів

Легенда

Ох, вибачте, що я так підписалася, але я до багатьох так підписуюсь.

Забулася.

[Лист № 33]

Чернівці 18.IX.61.[18.09.1961]

Дорогий Друже Володимире!

Привіт з міста Ольги Кобилянської!

Вашого листа, який я дістала в руки на вулиці Франка 25.кв.11. прочитала, але, бігме, не знаю, що це я Вам написала, що Вам стало обидно! Мабуть писала в "нормальному состоянии" – і дивуюся, що виходить, ніби то я Вас обідила, чи щось подібне!

Володимире, Любий, я зроду не люблю людей ображувати! Тому Вас прошу, прощайте мені по раз перший, по раз другий і третій! (Як на селі люди випрошуються!) Справді, не знаю, чим Ви там почули себе обидженим! Але знайте, що подаймо собі дружньо руки і жиймо далі дружньо! Прошу дарувати за "мозаїкове", себто різноманітно письмо.

але пишу в постелі, бо щось захоріла, нічо страшного. Радикуліт. Найгірше, що ми всередині виїздимо в дорогу. Не знаю, чи зможу виїхати. Ціль мого листа сьогодні до Вас, мій Супутнику, прохання.

Купіть мені в дарунку (себто, щоби я Вам не вертала 30 коп.) білет лотереї. Вибирайте, щоб виграти авто. От тоді би ми з"їздили б весь Союз! Правда? А скільки б гарних доповідей народилися б з-під Вашого (а може і мого) пера! Ну, але це мрія! Але навіть Ленін сказав, що мрії не шкідливі, а Творчі. Я їх дуже люблю! Проза, реальне, саме прийде, без нашого прохання!

Білет прошу в листі прислати у Київ. А не забудьте на адресі додати для О.Д.

Наразі кінчу, Дорогий Володимире, і напишу десь з якоїсь дороги!

Ах, правда – як подобається книжка? І чи взагалі їй час її читати? Вона інтересно писана і візі, як повинно писати, пишучи про подорожі. Будьте здорові, радісні, вдоволені! Бажаю Вам творчих думок, до якоїсь великої праці, щоби Ви чим скорше були готові до сповнення мрій (що до Вас) моєї Наталі. Стискаю Ваші руки і при Ваших творчих думках я духом з Вами.

[Лист № 34 – на поштовій листівці]

[м. Київ]

[3 жовтня 1961 р.]

Були ми сьогодні у Касіяна. Обговорили Вашу справу. Він Вас не зрозумів і дуже радо Вам жертвує. Просив, як будете у Києві, зайти до нього, може ще чим Вам послужить. Н.[аталія] В.[асилівна] їде завтра до дому, а я буду у Львові в четвер, а вже 9.Х. буду в Снятині, бо 10.Х. їдемо у Одесу. Може десь 8.Х. буду в Станиславові.

З привітом

О.Д.

[Лист № 35]

[7 жовтня 1961 р.]

По написанню листа, дістала телеграму "негайно приїздити" і їду завтра, себто 8.Х. Жалую, що не зможу вступити до Станиславова. Але по повероті певно приїду. Мені вже в голові шумить, крутиться, вертиться – все щось міняється. Оти горя! На все добре Вам, Дорогий Друже!

О.Д

[Лист № 36 – на поштовій листівці]

[м. Одеса]

[14 жовтня 1961 р. – за поштовим штемпелем]

Дорогий Друже Володимире!

Привіт Вам з Одеси, яка заплакана слізьми природи і холод північного полюса. За це конференція проходить дуже інтересно, як би я хотіла, щоб Ви могли бути! Доповіді високого рівня, тільки жаль, що не мож усіх почути, бо поділені на 3 секції, очевидно, я слухаю літературної. Ї моя симпатія Пачовського і багато гарних людей. Одеса повна котів, які всюди перебігають дорогу, і мені не щастить. (Але коли мені в житті щастило!) Здоровлю і стискаю Ваші руки – я.

[Лист № 37 – на поштовій листівці]

[м. Херсон]

[18 жовтня 1961 р. – за поштовим штемпелем]

Чорноморський привіт з Херсону!

Багато гарних вражінь та переживань. Чи дістали мою карточку з Одеси? Як зможу, то колись пришлю.

Сердечно Вас здоровлю і прошу прислати хоч разок намиста, завтра вже від'їжджаємо. Як жаль, що Вас нема.

О.Д

[Лист № 38]

[Херсон]

17.X.61. [17.10.1961]

Друже Володимире!

Привіт з-над Дніпра нашого! Хочу з Вами говорити! Учора буйні хвили Чорного принесли нас у Херсон. Я добилась свого. Раділа я на поїздку Дніпром Київ – Херсон, та не довелося. Н.[аталя] В.[асилівна] хотіла їхати з Одеси у Херсон залізницею, але я хотіла доконче морем. І от це ми у Херсоні!

Кілька слів про Конференцію славистів. Були знакомі зі Львова, (в першу чергу Пачовський симпатичний.) Конференція стояла на висоті свого завдання: інтересно і цікаво. Багато нового, чого не зналося. Окреме описувати не буду, але для Вас заховала тези і програму (як схочете!). Вразіння та зауваги маю окремо. Може ще зможу колись переписати, то Вам дам (бо мені і нікому їх переслати). По закінченню був великий банкет. Очевидно я не ходила. Во первих: дуже не люблю сидіти ночами і дивитися, як люди їдять та п'ють (а часом і переберуть мірку, а мене це болить.) Відтак: не було такого цікавого товариства, щоби ради його йти. Багато пішли в театр, подивитись на оперу, між ними і Пачовський. Потім: я жила (ночувала) у якійсь "трущобі", головна ніби вулиця, але я вже о 9 г. вечером боялась іти. Мене робили уважною, що можуть напасти, обрабувати, а навіть побити, а навіть убити. Портове місто. Дальше: ніяк мені не випадало заходити пізно ніччю до людей і будити їх. А вкінці 5 карб. кинути на нічо. А саме важне, не було охоти! Н.[аталя] В.[асилівна] ходила.

За це на другий день комітет конференції запросив нас оглянути порт і поїздити катером по морю. Н.[аталя] В.[асилівна] не захотіла, а я дуже рада.

Зібралось нас не багато. Вже трохи роз'їхались, декотрі не захотіли, а нас коло 30 людей ставились точно на час. До нас прилучились ще якісь прогульковці (бо катер був на 100 людей) і ми зразу оглянули порт, потім поїхали по пристані. Капітан був нашим екскурсоводом, ми їхали, а він все пояснював: які кораблі чужі, звідки, чим ми торгуємо і яка виміна товарів з чужими країнами. Був корабель з Куби. Якраз привіз цукор (вигружали), який ми тепер купуємо в них. Стояли кораблі – китобої, Капітан багато розказував, як це відбувається. Дальше був корабель з Італії, а так Японії, Югославії, Польщі та інші. Ми їздили по цілій пристані.

Ранком ми вибрались пароходом у Херсон. Оdesa нас дуже не привітливо прощала. Дощем. Але по хвилі, вже як ми виїхали, дощ перестав, хоч олов'яне небо висіло над нами. Н.[аталя] В.[асилівна] спала, а я весь час стояла при бар'єрі і обсервувала море. Знаю Балтик, ще з 1934 чи 35 року, а по Чорному не їхала ще і обсервувала поверхню. Думали, що Чорне завдячує своє існування багато нашим водам. Дністер збирає всі ріки з долів і Буг теж, Черемош з Прутом всі гірські ріки і все вливається у зелене Чорне море. До речі: одеситів кріпить наш Дністер своєю водою. Спроваджують руками воду у місто. Так я стою, дивлюсь на хвилі і в думці бачу всі наші низинні і гірські ріки. Низинні спокійні, ліниві мож сказати, брудні – нікуди правди діти, сонні, а гірські журливі, гомінкі, чисті, яснолиці, бистрими рухами несуть свої води... І в думці, зробила прогульку нашими горами... Море, нікуди правди діти, такі нудне... На нічім око не має спочити. Довкола пароплаву літають сребристі мери. Тут на них кажуть: мартини. Легкими, танечними рухами плывуть у воздуху і нагле спадають на хвилі, колишуться на них і знов зриваються у воздух... Блестять срібними крильми і знов падають -

поринають у воду. З-під корабля вихоплюються великі хвилі. Вони скидаються на гори, яких вершки покриті снігом... Та оден момент і вони зливаються в загальну масу води... на поверхні якої прибирають різні дивовижні форми. От небо прочиняється, і море прибирає іншу краску: розтоплене олово... поле, вкрите чистим снігом... Момент, це вже припорошений сніг... Якийсь ясний проміньчик продураєся крізь подерту ганчірку хмар і на воді ясна, сріблиста смуга, яка за хвилину зникає... Море знов одна сіра, неспокійна маса... Колишеться, хвилює... Стихає... Гладке зеркало безмежної глибини! Ділиться: одне хвилю, друге ніби гладить вкрила... Моментально здається цвинтарище, повне сірих могилок... А он там, на одній, чорний хрест (це знак для кораблів). Хвилина – секунда – і всі могилки, а з ними і чорний хрест холітається... Наче умерлі видираються з цих могил на світ... Розсипаються могилки, цвинтарище заміняється в снігове поле, тільки хрест ще холітається... І знов розтоплене олово кипить, бурлить у безмежному казані, яке заміняється в поорене грубими скибами поле... А з під корабля все-все видвигаются сірі гори з сніговими завоями... І знов цвинтарище... а тепер з могилок піднеслися срібні духи і летять... Та це тільки мєви, які на хвилю стратили свій пташий вигляд і здавалося, що з-під сірої землі повставали мерці...

А чорний хрест все холітається!

І чого людина у своїй уяві не бачить! Я стояла осторонь від людей, щоби у читанню книги природи не перешкоджували... Та часом хотілося, щоби хтось такий, що вміє дивитися, теж бачив цей образ, цю чудесну картину. Без слів дивитися і го-моном-словом не перешкодити родитися думкам-уяві... Згадала Вас, Володимире. Взагалі, де є що гарне, цікаве, я все жалую чому Вас нема! Вже при кінці їзди, сонце кинуло скупє проміння і за кораб-

лем плило розтоплене золото, у якому купалися срібні меві... Які гарні моменти мож пережити самому зі собою! Як Ви думаєте, чи це правда - чи мені здається?

Херсон! Нас зустрічають капітани, журналіст і жінки капітанів надходять з квітами. Оден з них, бере нас до себе в гості. Не дають піти у гостинницю. У него власний domeк, мініатюрний городчик і дуже сердечне відношення... Ми приїхали під вечір (їхали з 8 г. Ранку, до 5г. пополуд.), а вечером, крім капітана з жінкою і сином, зійшлася рідня нашого капітана - господаря.

Рано прийшли по нас і забрали в пристань на пароход "Марко Черемшина". Тут Нат.[алю] Вас.[илівну] повитав комендант порту, голова профспілки моряків і вся залога, чи як говориться, "екіпаж" пароплаву Мар.[ко] Чер.[емшина]. В "салоні" на пароплаві портрет М.[арка] Ч.[еремшини]. Глянули на нас його очі і ніби сказали: "Бачите, яка честь мені? Чи я за життя міг про щось таке думати? Витаю Вас!" Я стала при вікні і ... сердечно заплакала! Сидно мені було, що я плачу. Зробили святочні сходи, промови і вручили офіційально макет пароплаву Н.[аталі] В.[асилівні]. Вона теж їм сердечно подякувала.

А я весь час сиділа і слези мені котились... Чого? Чи це нерви, чи це сердечні слези... Та нехай там.

Відтак нас повезли пароплавом М.[арка] Ч.[еремшина] на прогулку з цілим екіпажом. Тут Дніпро широкий, більш кілометра. Ми їхали а відтак прибили до противного берега. Порт великий є річковий, але є і морський. Там стояли теж чужосторонні кораблі. Наш пароплав - це річковий. Він не ходить у море, а їздить тільки по Дніпру. Противний беріг обмережаний вербами. Деякі з них дальше від берега, це високі, старі дерева. А де котрі малі, низькі над самим зеркалом води сто-

ять і полошуть свої коси у воді... І приглядаються своїй вроді у водяному зеркалі... Вздовж берега порозкидані хатки невеличкі. Це службовці набули кусень поля, вибудували "дачу" і на куснику города ярина, і переважно всюди виноград. До речі: тут в Херсоні яось нема картоплі. Приміром звичайно картопля, корець, тепер по 9 р., то у них 30! І ось наші моряки наймили тягарові авта і післали у Винничину, то їх винесло по 13 р., все таки не 30. Не буду дальше описувати берегів Дніпра, бо я і так не описала Вам, як ми з моря в Дніпровий лиман в"їздили. Але, як що Вас моя балачка пером не вкучила, а схочете, то я Вам ще про це напишу. Теж цікаве. Але це колись може устно Вам розкажу. Сьогодні і так написала вже багато. Вибачте, Дорогий Володимире, не проклинайте моє перо, але мені так хочеться з Вами усім поділити, бо все жалую, чому Вас нема.

Пробачте – але чистого паперу не хочу слати. Записати треба до щенту – кажучи по-українськи. Н.[аталя] В.[асилівна] в другій кімнаті гуторить з жінками, а я скористила, щоби Вам, Дорогий Володимире, написати. Без мене балачка обійдеся. Шкода життя на "итпигзи рлаудан", а я і так до слова там не дійшла би, краще побалакати з Вами. Ви читаєте на рати, щоб Вам не навкучило.

Коли ми вернули, я ще хотіла трохи побачити місто. Шкода писати, нема про що. А от годинник на ратуші інтересний. Заки виб'є яку годину, то наперед відіграє стрічку "Ой Дніпро, Дніпро", а потім б'ють "куранти", такі як в Кремлі.

На пополудне чекав нас "бенкет", як тут шумно називають гостину. Майже весь екіпаж був (унашого господаря). Весело було, бо цей журналіст, що нас стрічав, показалося, прекрасний гуморист, і ще оден дуже симпатичний був, і такі дотепи подали, що все гуділо від сміху. Були то ас-

ти і Наталя говорила. Я теж мала готових пару речень. Але заки я надумала, люди вже були "випивші" і я не говорила. Потім радіо "ричало" во всю і магнітофон, і люди шуміли – а це на мої нерви не дуже... Взагалі не люблю шуму, хтось танцював, хтось співав, а мені нагле стало сумно на душі... Таке почування, якби хтось у гарну картину захляпав болотом... Може, я дивачка... Але воно так у мене є... Розійшлися вкінці. Я користаючи, що ніхто не перешкодить, захотіла з Вами, Дорогий Володимире, поговорити. Але від цього "говорення" мене вже заболіла рука, а Вам, Любий Сину, вкучилося читати! Ну, пробачте! Завтра докінчу.

Здорові і радісні будьте!

Чернівці 24.X.

Хочу докінчити свою прозову поему. Другої днини ми пішли з Н.[аталею]В[асилівною] у місто оглянути. Ходити дуже тяжко, бо все виложене каміннями і ноги їздять на всі боки. Місто дуже "старовіцьке", як говорять наші селяни. Цікаво мені було розпитати дещо з історії міста, про славних людей. Взагалі пізнати обличчя міста. Але що правда, не було кого розпитати. Моряки не дуже цікавляться такими речами. Я кілька раз пробувала заговорити на цю тему з журналістами, але не виходило. Все хтось перерве. Ну а потім були вже "випивші" – і тоді кождий бунує собою, не звертаючи уваги на другого. Я дуже не люблю такої обстановки. І по банкеті в мене був духовий "каценямер". Спасло мене це, що я могла писати Вам, це мене якось зрівноважило.

На другий день, на вечір, запросив нас журналіст, на "вареники". Тут було вже спокійніше. Була оба капітани з жінками і ми обі, журналіст і його жінка. Він нам показав всі свої дописи, поскладані в папках роками. Але читати, чи точно переглянути

способу не було. Товариш Алькоголь і тут мав слово. А як він має слово, то вже нема місця для поважних розмов. Посміялися трохи, поговорили і скоро були дома. А ранком вся залога (екіпаж) нас вирядили в дорогу.

II.[аталя] В.[асилівна] знов в першу чергу поспала. Я знов, як перше, обійшла всі закутини, на горі і долині, поклад і знов стояла обсервуючи, зразу лиман Дніпра, потім саме море. День був спокійний сонце, все ogrівало і золотило. Поверхня води вкрилась дрібними брижами, і все вкривали дрібонькі хвилі чи радше хвильки. Ці же самі меві сріблились, ці ж самі знаки морські колихалися чорними хрестами. По дорозі і там, і назад ми переїздили тільки Очаків. Далеко на морі маячів острів, на якому стояла славна очаківська твердиня, знана нам з історії. Вже перед кінцем подорожі (на годину) нас "закачало" і ми ледве живі добились до Одеси. Переночували, рано пішли ще у місто, написали знайомим поздоровлення і поїхали [в] Снятин. О 12 г. в полудне 21.X. ми були дома.

Я застала одного Вашого листа, що надіслали з Києва. Останнього. Давніших не віднайшли. Шкода моєї "молильні". Я дуже почувала Себе втомленою і зараз о 3 г. поїхала у Чернівці спочивати. Забути всі радія, мегафони, чи як їх там, телевізори (ой надоїли ж мені!), людські говори, шуми. Авідпочити можу вповні тільки тут. Ferioz vom Ich - вповні!! Купалися [??? - незрозуміле слово]. Лежала і читала польські журнали. Вже я стала знов "в форму" і пополудни їду в Снятин, і хочу як найборше у Львів.

Мрія моя, їдучи через Станиславів, побувати на одній вулиці і стрінути мого Сковороду, бо вже затужилася! Скажіть йому, як побачите його!!!

Стискаю Ваші руки і бажаю всего, всего найкращого

О.Д.

[Лист № 39]

Стрий

1.XI.61. [01.11.1961] вечером

Добрий вечір, Друже!

Учора була страшна погода і я думала сьогодні рано від"їхати у Львів, тим часом рано Дажбог кинув нам сніп такого весняного сонця і погоди – що я змінила план, тим більше, що мої друзі ще просили остати.

Учора, у дощ і негоду, я пішла шукати бібліографа номер перший. Змінив мешкання і не віднайдеш його. Відтак ще ходив Обаль зі мною, і ніяк знайти. Думаю, що хіба не пропав!

А що погода чудова була, я вирішила поїхати у Болехів і поклонитися тіням моєї духової Неньки Кобринської: Купила квітів, свічок і в товаристві симпатичної Обалевої поїхала. Я все дуже переживаю, коли стою, біля цієї самотньої могили. Вона ж нікого не має... І так, як в час її смерті, так я все, коли приходжу на її могилу, мене мучить питання: де ділась ця велич духа, це велике знання науки, філософії, мистецтва?! Це вже не людина, яка тільки труду, сил, нервів віддає, щоби здобути знання – а потім, де це все дівається... І я все стоячи над її могилою, роздумую... до болю мозгу роздумую над цим зі страхом. Не вже – ж це все пусте?.. Та годі Вам дурницями морочити голову.

0

[Лист № 40]

Львів

13.XI.61. [13.11.1961]

Ви знаєте, мені погано, не здоровиться. Почувваю себе страх погано! А ще до того мряка, яку я не можу "передихати" – душить мене. От це я вже майже дві неділі і нічого не зробила, не

скористала. А життя мчить! Вже тиждень я нікудишня і все стало.

Як тільки приїхала, перші кроки на університет. Побачила знайомих, кого треба, поговорила. У Кабайди дома була. А так пішла я до Копистинської. На півгодини, а сиділа три!! Як ми думками поїхали в Чехію, так і запутались, що не мож було вибратись. Зразу географія (в неї альбом), а так література, спогади... І пішло, і пішло! Вас вона прекрасно пам'ятає, і про Вас говорила в самих суперлятивах. Казала, що Ви від всіх відрізнялися, що мені було дуже приємно! (І на мене трохи світла впало). Так нас Чехи подружили, що ми розійшлися, мов давні знайомі чи добрі друзі. Запросила, щоб до неї заходити. Відтак була і в Білика. Він дав мені Роксолянню, переложену на українське. Ну і в него теж душа купається в старинній красі та мистецтві. Дуже я його люблю. Старий друг. Ми знайомі звиж 30 років. З Вами оден рік (забула точну дату), але думаю ми теж вже добрі друзі! Правда?

Висилаю, бо годі закінчити. 14.XI

[Лист № 41]

[м. Стрий]

17.XI.61. [17.11.1961]

Дорогий Товарищу Володимире!

Так жалую, що не могли приїхати. Затримка була певно із-за грошей. Я грішна не додумалась, а це така марниця. Все буде, гроші будуть, а нас не буде! Вірте!

Ви не приїхали і мій Брокгауз лежить, де лежав, а цей пан учора помер і я в клопоті, що з тою бібліотекою. Нема нікого, хто б мені поміг і нема де близько її занести, а це ж тягар. Ну – але Ви мені не допоможете!

Мене смерть цього добродія дуже схвилювала. Це мій давний друг. 58 років ми були знайомі. Я ще була молодого дівчиною, він теж. І тому я вийшла за муж, він оженився, але ми все стрічалися. Довгі роки при суспільній праці, театральних виставах. Він був режисером, а я грала у виставах. На всіх вечорницях був сталим моїм дансером... Пізніше у Львові ми часто сходилися, бували. В останніх роках я його все відвідувала. Він любив зі мною згадувати свої молоді роки, нашої праці спільної, забав, та взагалі я це називала: відвідини у молодості... А я теж, з ним одним, вертала у своє молоді життя... Ходила я стежками своєї молодості, та плели вінки зі споминів спільної суспільної корисної праці, розваг та протанцьованих ночей, в яких, в антрактах ми видумували різні роботи, думали, як би було найкраще йти в життя... В нас тоді були душі повні сонця, а серця любові до людини, до Краси, Правди... І тепер, при наших зустрічах, все воскресало...

Вибачте, Дорогий, Молодий Друже, що пишу це, що Вам не цікаве, може... а, може, й незрозуміле. Та ціль мого листа була Вам сказати, що я ще якийсь час буду у Львові. Десь, може, 3 – 4 XII. можу з'явитися у Львові. А друга справа – і то пишійте негайно: чи Вас цікавлять книжки змісту психологічного. Можу Вам дістати. Для Вас маю "Секрети поетичної творчості Ів.Франка". А може Ви вже маєте? Напишіть.

Здорові будьте, радісні, вдоволені і не забувайте вислати разки намиста – коханий Сковорода!

О.

[Лист № 42]

[м. Львів]

23.XI.61 [23.11.1961]

Друже Володимире!

Я на Вас зла, як... Чому мені не відписуєте на мої питання? Питала я Вас, чи Вас цікавлять психологічні книжки. Тут, в одного громадянина є. Але він може їх продати, а як би Ви хотіли, я для Вас взяла б. Шкода з рук пустити.

Тепер ще одне «znak zapytania»: чи Вас би цікавило, переглянути книжку "Samborzczna". Інтересно написана. Можу для Вас вижичити.

Дальше: може Вас цікавлять твори Ендика. Я роздобула собі три томи... Та які там "томи", три книжки.

Дальше, маю на власність Осендовського "Huculsczcrzna". Дуже гарне видання з фотограф.[іями]. Цю книжку я позичила одному панові. Але такому, що ні він не украде, ні йому не украдуть, як мені получилось з Vincenzom. Відтак здобула малу брошурку "Мандрівка по Гуцульщині", пера цього швейцарського вченого Ганса Убіндена, великого приятеля Вінценца. Він в него часто перебував, а його добре знаю. Я Вам про него розказувала. Він написав дуже інтересну книжку "Techik and geistes Kultur". Я її зачала перекладати, але це пішло, як всі мої речі, Ариману в жертву, бо хиба не богові!

Сьогодні я мала дуже приємну стрічу. А саме: бібліограф номер перший. Що за інтересна людина! Ще не скінчив університету, а вже в него і дисертація, і дипломна готові, вже професорі почитає. Як мені, Друже Коханий, хочеться щоб Ви з ним були знайомі! Це феномен! Ми стрінулися, йдучи на університет і обоє знайшли в кабінет франкознавства. Я якраз туди ішла. Поговорили ми дуже цікаво (він зі своєї ділянки обсолютно все знає). Як він вийшов, то всі, що його знають, признали, що

це феномен – людина. Вже спровадив книжки з Караганди. Я ще спеціально до него поїду.

Дальше, я ще довідалась, про одного інтересного (своєю бібліотекою) старого священника, десь під Стриєм. Треба би і там [бути], заки хто скорше приїде...

Мені чорти хвостом замололи (вибачте за слово) всі мої плани. Сьогодні мала приїхати дочка Кобилянської до мене, і я хотіла з нею вертатися у Снятин – Чернівці. Тимчасом вона не приїхала. А і мене несподівано задержало одно діло. Я, здається, не зможу вступити до Станиславова, і ми Друже Любий, побачимося Бог зна коли. А хочеться з Вами обмінятись думками. То що, може аж весною. (Хоч сама в це не вірю!) Здорові будьте, радісні, веселі, погідні духом і мені негайно відпишіть на мої "вопроси", і напишіть, що Ви робите тепер!

З привітом дружнім

О.Д.

[Лист № 43]

Стрий

30.XI.61[30.11.1961]

Дорогий Володимире!

По вчорайшій прогулянці у ліс, я вже сьогодні в Стрию, у добрих, гарних друзів (в мене всі друзі гарні!) Обалів. Давно у них не була. За цей час Обаль, своєю кистю мистецькою – вичарував багато гарних картин. Приємно бачити, що людина живе, творить, стелить собі дорогу незабуття. (Хоч, кого вже немає в живих, йому вже цього не треба!) За життя, хай людина буде на своїм місці.

Учора, в Ціневі, гарно було, тільки – коротко і не так, як я би хотіла. От, яка наша прогулька в Слободу – копальню. З Калуша, я взяла з собою лагерну подругу, надихав і мій давний товариш

прогулююк і я зараз ж в полудне хотіла, щоб ми йшли у ліс. Але нашим господиням забаглося варити обід і через це ми пішли щойно о 3 год. А день короткий! Я вже була не в гуморі. Можна було щось перекусити і піти. Обіди все бувають, а така осіння прогуляка не все. Мож було, приміром, у полі спечи картоплю. Але ні, традиційна курка на обід все зіпсувала! Пішли ми. Та ледви на краю ліса трохи посиділи, у глиб не мож було піти. Вечоріло. Ще відтак прилучився непотрібний тип і все пішло не так. В мене прогуляка це свято. Треба, щоб душа була у відповідній тоалеті і щоб всі зі собою гармонізували... Щоб відчувати близьку, рідну душу, щоб відчувати, що ми всі одно, що нас лучить якесь велике почування любові, споріднення... Щоб відчувалося, що ми одне одному близькі і йдемо ведені одним почуванням йдемо у святиню – природу, де ми відчуваємо себе частиною її, рідними, близькими... Це має бути, що так скажу, віднова душ... Йдеш – а тебе радість розпирає... Радість, яку ти словами не вмієш ні висловити, ні назвати... Словом – людина є айses sich i Ferien vom Ich... А цього всего не було!! Жаль, хто зна чи діжду ще якої гарної осені, щоб піти в ліс...

З товаришем давних прогулююк, теж не багато спільного я знайшла.. Може я відстала, може згрубіла душа... Та рідного, близького – нічого! Що ж різними дорогами люди йдуть, у різні сторони стеляться полотна життєвих шляхів, та круторогих стежок... По-різному люди сприймають обставини, які знов по-різному дають початки на наші душі! Щож життя!

Ось такі мої думки та рефлексії з вимріяної прогульки "в ліс".Що у Вас, Друзе Володимире? Що знов пишете? Процуйте, нехай Вас не опускає погода духа і ясні думки та охота сказати Собі "Avanti". Стискаю Вашу руку

О.

[Лист № 44]

[м. Львів]

4.XII.[04.12.1961]

Друже Володимире!

Вибачте, що може я не змогла Вас так гарно прийняти, як би повинна була, такого доброго, сердечного Друга, як Ви. Але Ви знаєте, я тоді була така духово недиспонована, що ледве тримала яко – такий фасон. Вибачте! Рука, яку мені викрутили в трамваї, в часі нашої подорожі в трамваї, ще болить. Учора я ходила відвідати хорого Яцкова. Але це вже нема Яцкова. Є "тіло" – яке колись звалося Яцків. Ледве говорить (і то від речі), а такий сухоневий, нещасний... Дуже мене це схвилювало... Де ж дівається та сила знання, сила думки, творчості. Ніби зрадив мною, як мене побачив, щось блиснуло в очах, якийсь вогник, давний, так добре знакомий мені. Та секунду тільки і знов очі погасли... Боляче, бачити цю сильну колись людину у такому занепаді.

Дорогий Володимире, у мене такі зміни, що я такої мушу їхати через Станиславів. Приїду в неділю, понеділок полагоджу справи (на пів чужі), а віторок рано поїду у Снятин. Маю гору пакунків чужих. Думаю, що найблище мені буде на вул. Маяковського 17 до Орисі. Відтам найблище до автобусної. Якщо зможете, то може вийдете і замовите мені таксі. І може у Вас час буде, то пополудні я Вам зложу візиту. Як Ви зайняті чим, не в"яжіться.

Поки що, ще раз здоровлю і дуже Вам дякую за Ваше синівське відношення. Гец Вас здоровить. Мою листа.

О. Д.

[Лист № 45]

[м. Снятин]

5.XII.[05.12.1961]

Дорогий Товаришу!

Ранком вкинула Вам листа, а зараз дістала листа від Орісі, в якому подає мені бажаний адрес. Проте не трудіться вже.

Я забула Вам подякувати за Головацького. Дуже дякую. Сьогодні дістала від Геца побажання. Пише, що Ви не пишете. А пам'ятаєте, ми писали разом зі Станиславова. Я забула кинути тоді і ці всі мої папери і картки, які ми купували, остали в Станиславові. Тільки вчора отримала і сьогодні вишлю йому побажання з нашим привітом. Напишіть йому кілька теплих слів.

З привітом і подякою за всі добрі слова та разки намиста.

О. Д.

[Лист № 46 – на поштовій листівці]

[м. Чернівці – за поштовим штемпелем]

[27 грудня 1961 р. – за поштовим штемпелем]

Шановний Товаришу! Якщо Ви не вислали книжки, не висилайте. Я сама відберу. Це чужа книжка і я переживаю, щоби де не пропала. Може Ви вже вислали, а вона пропала. Дуже хвилююся. Хоч би Ви були слівце написали. Я буду тут десь до 3 – 4 січня. Адрес є у Вас.

Я Вам писала перед трома днями листа. Чи дістали?

Здоровлю Вас щиро – сердечно.

О. Д.

[Лист № 47]

[м. Чернівці]

1.I.62 [01.01.1962]

Сійся, родися,
жито, пшениця,
всяка пашниця
ячмінь овес,
щоби сходився
Рід увесь.
Лен, щоб виріс
по коліна,
щоб Вас голова
не боліла,
а пчоли, щоб
носили мід,
щоб здоров був,
увесь Ваш Рід.

(Новорічні "вінчування"
нашого народу)

І я –
з Новим Роком Вас вітаю,
щирі бажання Вам складаю,
проживайте довго, хоч сто літ,
щоб квіти Вам до стіп хилились,
веселість, радість в очі дивились,
в спокою, щоб прожити вік –
ці квіти щастя, щоб усе цвили,
Вашого Дому вікна красили
і хоронили Вас перед злом,
Доля - в райдуги, щоб красок брала,
пером із пави щоби писала
в житті усе тільки добром!

Шановний Товаришу, Дорогий Володимире!

Що сталося, що Ви так мовчите. Я вже від середи вже в Чернівцях (сьогодні неділя), а від Вас книжки нема. Але нічого. Може не мали часу прочитати. Читайте. Цікаво, як Вам ця книжка подобається. Для мене вона дуже інтересна. Може тим, що багато думок про дружбу, це моє з практики життя ...

Правдива дружба, це чудова річ. Вище ставлю її, як любов. Любов є, любов минає. Проходить час, коли людина не тужить вже за любов'ю, а до дружби простягає руки... Це я бачила тепер у двох умираючих моїх друзів...

Я ще зі Львова така втомлена, що тільки тут вповні спочиваю. Саме важке самота. У кімнату, де живу, ніхто не входить, не турбує мене і я не дріжжу, що хтось ввійде і мені думку перерве... Пишу листи, читаю, думаю і розкошуюся самотою! А то, вірте мені, Дорогий Володимире, що в якомусь хаосі мене крутило і я дуже страдала і почувала себе безсильною, та багато часу мені минало марно, на нічо! А пройшов день – його другий раз не буде, він вичеркнений вже з життя, а я його промарнила на нічо! А тут в собі я ще відчуваю творчу силу, охоту, не охоту, а жажду праці, а тут марню це своє коротке життя! Я прямо хора від цього всего. Я вже не молода і хто зна чи третя Парка не отворила вже ножиць, щоб перетягти нитку життя! Так, Дорогий Друже, з такими настроями кінчу – прощаю Старий Рік! Якесь фатум зависло наді мною! Чи вирвусь від него чи вдушить мене?

Що коло Вас Володимире? Як працюєте? Що Вам приніс св. Миколай? Але його розкуркулили і він тепер батраком.

Думаю в другій половині січня їхати у Львів і тоді очевидно вступлю подивитися на ялинку до одного симпатичного пана. Як Ви думаєте, не розбере він до цього часу ялинку? Я вірю, що ні!

Друзе Володимире, як Ви кінчите цей рік? Певно краще, як я! З цілої щирої душі Вам бажаю, щоб Вам усе сповнилось по Вашій думці. Щоб Ви осягли це, чого бажаєте, особливо у своїй праці і особистому житті. Але думаю, що Ваші особисті інтереси злучені, поки що, тісно з Вашою працею. Яку працю Ви намітили Собі на майбутнє? Чи думаєте про аспірантуру? З дружнім привітом і материнським благословенням на Новий Рік!

Не забувайте.

О.Д.

[Лист № 48]

[м. Снятин]

4.1.62 [04.01.1962]

Дорогий Володимире!

Не маю причини підозрівати Вас у нещирості. Та все таки подивляю Вашу доброзичливість, що Ви такі Кохані і Добрі! Стільки часу витрачуєте для мене! Я дуже дорожу гарними, дружніми почуваннями і спеціально радію Вашим розказами намиста – вони приємні для ока і душі...

От це я сідаю на "своє" місце, при Вашому столі, кладу руку на Ваші трудолюбиві руки і кажу. Дякую, Друзе! За всі Ваші добрі слова, за пам'ять ну – і за чудові казки! Дуже добре, я зрозуміла їх... Так, бувають казки в житті... В мене їх багато було, особливо в останніх роках, коли життя часом таке цікаве! Правда, бувало й так, що казки наче б то зовсім нема, а я – бачу її...створю... Яке ж життя було б без казок!.. А чи всі симпатії, любові, чи це не казка? На жаль, часом кінчається не дуже по-казковому... І тоді люди, по скінченню казки, творять собі трагедію... Одна дружба, що є в жанрі казки, але як вона правдива – вона стає правдою... (Але, як "неправдива", то її нема!)

Дуже Вас ціную за це, що Ви любите музику. Мало любити, її треба розуміти... Без слів розуміти її слова. І радісно Ви пережили тоді велику хвилю, як Вам була дана ласка зрозуміти Гайдна... І яка Вам стала незабутньою казкою. Друже Любий, не забувайте, що і мені приходилось зустрічати Новий Рік на чужині... І якби не талант вміти творити "казку", мож би збожжеволіти... Ще більше. Мені приходилось два рази зустрічати Новий Рік в самотній тюремній келії... Що ж і там треба було творити казку... І почути у своїй душі багато любові до людей... Казка!

Ще раз, Дорогий Друже Володимире дякую Вам за Ваші казки... А обіцянка мандрівки літом? Чи це теж не казка?

Не гнівайтесь, Дорогий Володимире, що я не могла виповнити в Чернівцях цього, що Ви мене просили. Ваш лист прийшов, як я вже від"їздила. У Лесина бути я не могла. Галя Панчук (не Панчак) писати спомину не має часу і вже позабула. Це було чудове свято! Свято, яке ніколи в пам'яті і душі не блідне... На цьому святі, я пізнала особисто Кобилянську! До того ми час від часу обмінювалися листами. А з цього свята Кобилянська удостоїла мене своєю дружбою на довгі роки! Це для мене теж було свято в житті. Це теж було в роді "казки"... Стояти близько такої великої людини!

Але і казці буває кінець!... А тепер вміти штуку, коли її вже нема, вірити, що вона є!

Володимире, книжки тої абсолютно нікому не давайте. Це книжка не для всіх! Я Вас дуже прошу нікому. Я за неї боюся... Чужа... В мене чуже – святе!

А що Ви сказали б "пишний та гречний Легінику" – як би ми колись Вас до себе запросили? "Чи не було б файно?". Скажім... приміром 14.І. Неділя! В суботу приїхалося би у Снятин, неділю гуляємо,

а в понеділок раненько знов в Станислав. Бо пізніше, я їду до Львова. Очевидно, може нам щось, перешкодити і Вам. Це озмем під увагу!

В мене до Вас одне велике прохання. Мені дуже потрібна адреса Ганушевських. Її знає п.Стернюк, яка працює там, де продають хірургічні прилади, в ринку. Чи не могли б Ви її спитати і мені негайно написати? Я просила Орису, але вона мовчить. Не гнівайтесь, та не будьте "криві" на мене.

Хиба досить на сьогодні, як Ви думаєте? Треба мати честь і не забирати людям часу на читання. Вони такі кохані, що тратять час на писання казок... Але що їм, сердечно велика подяка і побажання: здорові будьте, радісні, вродливі духом і все таким, яким Ви є, Дорогий Сковородо!

О.Д.

[Лист № 49]

[м. Львів]

1.II.1962. [01.02.1962]

Чудовий, зимовий досвіток.

Дорогий Друже Володимире!

Хотілося би взяти якогось шовкового паперу і золотоочного пера павиного – щоби перлинками, нанизаними на павутинну пряжу писати і Вам подякувати за чудову казку! Як Ви її прекрасно "пластично" оформили.. Так і бачиш, це старе місто з цими віконцями, де "можна подати руку" з віконечка у віконечко, і цей невеликий костел, де нагромаджено стільки мистецької думки, яку вміли її зреалізувати і подати нам смертельникам звичайного стандартного покрою, щоб ми могли пережити мистецькі хвилювання. Оден мій Друг мистець слова, вмів це все так по – мистецьки передати, що в душі людини викликав святочні настрої і руки самі склалися і голова похили

лась... Похилилась перед величію слова... сили слова... чуда! Бо чи ж не чудо, вміти опанувати слово так, щоб його "запрягти" в колісницю своїх думок і передати ним свої почування! Так, як чудо саме письмо... Подумаєш: коліщата, криски, карлючки – а ти ними говориш, малюєш, закріплюючи думку, яка стане безсмертною і далеким поколінням буде про мудрощі, думки і про пісні, які колись душа наших предків творила... Чи – ж не чудо роблять он ці карлючки, коліщата та криски!.. А всьому початок дає уява – фантазія! Вона ж мати усьому! Чи було б мистецтво без неї? Вона творить чудову гармонію слів чи в поезії, чи в прозі, вона різьблить дерево і вичаровує узорі і в тяжкій промисловості чи не грає вона ролі! Навіть філософи – матеріалісти – чи не була їм стимулом де великих думок? А це, що ми називаємо "утопія". Це ж тільки ще не воплощена уява! А скільки казок – утопій вже зреалізувалося... А штука бачити це, чого нема і радіти чи сумувати цим – чи ж не уява? Гарно – коли вмієш фантазувати! Життя прикрашуєш казками і собі, і другим!! А є люди позбавлені цієї ласки божої... Тому, я дуже радію, що на моїх круторогих стежках життя, я стрінула Друга, що наділила його Судильниця при народинах такою тонкострунною душею і по при це поважним умом, який вміє сприймати і поважні речі і дає змогу працювати науково. Я дуже ціную його і бажаю, щоб уява вела його в країну науки і солідної праці! Перекажіть йому це!

От і фантазія не дозволяє мені бачити, що пишу на картці, видертій зі зошита – а здається що пишу павиним пером на шовковому папері, як би я хотіла написати Вам в подяку за Вашу казку, Володимире!

Чи був у Вас симпатичний добродій "француз". Я його післала до Вас. Матеріал, з якого зможемо щось зробити, щоби наші кадри побільшилися.

Чи бачили книжку: "Суспільно-політично-філософські і атеїстичні погляди Шевченка" Назаренки (але не нашого). Цікава історія!

Листа напишу, бо це хіба не лист – але бог знає що! Пишіть мені ще сюди!

Стискаю дружньо Вашу руку.

Ольга

[Лист № 50 – на поштовій листівці]

[м. Львів]

[7 лютого 1962 р. – за поштовим штампом]

Сердечний привіт зі Львова!

Дякую за листа і карточку! А де болгарська марка, на яку я жду? Я дещо придбала до бібліотеки (бібліографічної) одного могого Друга. Перекажіть йому.

Чи був у Вас оден симпатичний Пан "француз"? Я йому припоручила познайомитися з Вами.

Поки що пишіть сюди. Я дуже часу не маю, бо маю багато несподіваної праці. Поки що здоровлю щиро і прошу не забувати про добрих друзів!

З привітом

Ольга

Чи писав наш Левко?

[Лист № 51]

[м. Львів]

17.2.1962 [17.02.1962]

Дорогий Володимире!

Дуже дякую, за прислані витинки! Працюйте Дорогий Друже, Коханий Сину, доки молоді, доки сили і обставини пригожі! Так, як ця пчїлка, що збирає пожиток, думаючи про майбутнє. Вона знає, що не все пригожій час до збирання пожитків! Так і людина, повинна в собі складати багатства духа.

скарби думки, щоб це вже в нашому умі скристалізувало, збагатило духа і коли потрібно, лиш би сягнути в ці скарби... І готове!

Ви, Володимире, мов той муравейчик (не пишу мурашка, бо жіночого роду), все потрібне прибираєте і, мабуть, маєте здібність відсівати голову. Вона, ця голова, страх засмічує наш ум. І хоч є там чисті зерна, а хибя добудеш їх з під тягару – налету половини. Щиро Вам бажаю, щоб Ви якнайскоріше діпняли своєї мети і потому мали вповні віддатися повній науковій праці! Вірю в Вас, Коханий Друже, вірю у Вашу сильну волю, втривалість і погоду духа! Славно, Володимире! *Avanti!*

Чи писав Вам наш Левко про свої здобутки? Я така рада! Хай людина за життя має вдоволення та бадьорість! Нехай має радість і можливість другому зробити добро! Це так приємно!

Дуже хотіла б, щоби я 25.II. (неділя), могла приїхати у Станиславів. Побачити рідних та друзів... Побувавши в "келії", одного самотника – багача... Чи вдасться, не знаю!

Стрибожжі внуки "показилися" (вибачте за слово), щось таке виробляють, що годі розказати. Зніг валяють, поїзди засипують, автобуси вивертають. Тому, не знаю, як їхати зі Станислава до Снятина. Всі на мене тут кричать, сварять, стогнуть, щоб я не їхала.

Сьогодні вечером їду у Стрий, трохи спочити. Я дуже натомилася при ліквідуванню спадщини Сімовичевої. А тут не віддихнеш!

Ви знаєте, книжки про Воробкевича, про яку мене просили, нема. Хотіла Вам післати "Поети пошевченківської доби". Нема!

З приємних візит, це була я в Білика, Лукіяновича, Кабайди. І – не повірите – раз в кіні! "Сміх в раю". Добра комедія! На 24.II. є білет на концерт "Думки". Тільки всего розваги. А ще в Романченка

два рази. Там я "обжираюся" новинами літературними! Різні правдиві сплетні!

Не забувайте, ще киньте слово яке. А то Ви геть "виломилися" з карности! "Порожній" папір шлете! Поки що будьте здорові, трудоспособні і веселі!

Щира Вам

Ірма

Як заскучу за вами знов напишу!

[Лист № 52 – на поштовій листівці]

[м. Львів]

[24 лютого 1962 р.]

Спасибіг за присланий витинок. Заки напишу листа (вже дещо призбиралося), шлю "причинок". Радію, що Ви пишете, але з другої сторони жаль, що розсіваєте Себе. Але про це в листі.

Була я в Стрию. Одне пополудне провела я в свого бібліографа. Чудовий робітник! Університет захоплений його знанням і здібністями. Багато дечого ми переговорили. Я так хочу, щоби Вас скомунікувати. Жаль, що я Вам не написала, а то може були б приїхали в Стрий на неділю.

Цеї неділі я ще не можу приїхати, бо як дістатися до Снятина. Автобуси то не їдуть, то вивертаються. Чекаю на листа, про Вашу наук.{ову} працю. А поки що будьте здорові, Дорогий Володимире!

Ірма

[Лист № 53]

Самбір

27.II.62 [27.02.1962]

Дорогий Володимире!

Вже не знаю, хто кому винен листа, чи Ви мені, чи я Вам, але ми вже листовно так "споріднилися", що я не звертаю на це уваги. Маю бажання поговорити з Вами і – пишу!

Учора, я Вам вислала календарі. По 2 р, плюс пошта. Однако, ці календарі, не так цікаво зредатовані, як були раніше. Але що ж робити! Треба своїм допомогти...

Мій інженер, Прокопів, дуже підупав і фізично, і духово. Це в Самборі, бо я вже три дні в Самборі. Завтра їду у Львів. Але щодо цього інженера. Не пригадую, чи Ви його знаєте. Дуже цікавий пан. Це самотній на весь Самбір, який мене рятував від духової смерті в Самборі. Універсальна людина. Але що ж, сам духово "вмирає". Недуга. Коли б Ви знали, як це боляче для мене. Ми були давні друзі. Він знає мою доньку. Разом були на Чехах. Розумна і працевита людина. Вам може не цікаво, що я це пишу, але Ви знаєте, так боляче, як гарні, вартісні одиниці пропадають, як то кажуть "без часу". В нього тільки ще 60 років.

Мені написала Коцюбинська цікавого листа. Прислала мені кілька листівок, якими послуговувався Коцюбинський і листові папери з Шевченком і Драгомановим, теж на таких писав Коцюбинськ.[ий].

Написала мені також, про нові досягнення, себто здобутки їхнього музею. А саме: спогади про особисте знайомство Коцюб.[инського] з Леніним. Відтак знайшли якусь морську зірку, яку колись подарував Горкий Коцюбинському. Також музей збагатився на нові автографи Коцюб.[инського]. А саме листи його до Дроздова і Зленка. Це все певно

дасть багато нового на образ Коцюб.[инського] та на його політ. погляди. Цікаво і я дуже рада з цього. Люблю, як моїх улюблених письменників розкривають, що вони були прогресісти і не йшли втертими стежками. Тільки свою кохану Кобринську - не можу ні я, ні ніхто "розкрити!"

Дорогий Друже - думаю, що завтра у Львові мене повитають разки намиста мого молодого Сковороди! Щось цікавого буде!

Пишіть мені Любий Друже про Себе. Як працюєте, що з Вашою аспірантурою. Що задумуєте писати? Яку працю? Як би я хотіла, щоби Вам все добре пішло в житті! Мов рідному синові бажаю Вам з цілого щирого серця сповнення Ваших бажань. Наш Левко радий і щасливий своїм sukcesом з образами. Я така рада, як людям щастить!

Стискаю Ваші руки і остаю у щирій дружбі
Іван "заїдає"- Наталку! От горе...

Ір.ча

[Лист № 54]

[м. Львів]

17.III.62 [17.03.1962]

Шановний, Дорогий Володимире!

За мною ходить, якийсь лихий дух, чи чиясь погана, лукава думка - такі маю неприємності та невдачі.

Остання пригода зовсім мене згнобила та прибила. Ви знаєте, я Вам писала, що Білинська мені дала останню свою книжечку про Воробкевича з тим, як що Ви її використаєте, я зараз же поверну їй назад. Учора я свою книжечку, досить об'ємисту, і Білинської спакувала гарно; і задресувала і поїхала на головну пошту надати. А коли я висіла з трамваю, зі страхом спостерегла, що бандеролі з книжками нема. В трамваю тепер

такий стиск, люди дусяться, одні одного випихають, скидають (я Вам писала, що мені руку скрутили), а в мене була ще торбинка і валізка. За валізку я мусіла боротись, бо схопили руку з валізкою і не пускають, і в тій боротьбі видно випали книжки. Коли я, ледве жива, висіла, спостерегла брак їх. Ви собі уявляєте мій страх та тривогу – це ж одинока книжка Білинської. Я така загрижена, що не маєте поняття!

Думаю, може, яка ласкава душа знайшла і дала на почту! Може книжка вже у Вас...

Невдалий був побут Наталі у Львові, невдала погода, настрої духові нездалі. Не вдалось виїхати у Самбір, коли було намічено (через це мені шкода). Можливо, поїду 19.III. щойно. Та не знаю, вітри шаліють, дороги завіяні, а тут я захворіла.

Невдалий був виїзд Наталі Вас.[илівни]. Її провозжав оден пан. Але таксі не курсували, ані трамваї, не знаю, чи ще їздив одинокий автобус на станцію. Чим вона дісталася не знаю. Це був вже вечір, і я не могла йти з нею. Я йшла з центра аж до Петра і Павла проти страшної бурі. Йшла 1½ години, а прийшовши зімліла дуже тяжко і захворіла. Мала одному панові відобрати його працю (про тайний університет) з університету. Не вдається. Хотіла вже поїхати у Станислав, Снятин – не вдається!!

Одне вдалося: три дні трівала наукова конференція по Шевченку. Дуже була інтересна. І я дуже вдоволена з неї і рада!

Дорогий Друже – цього листа не уважайте навіть за "причинок" до листів і спаліть. Пишіть у Самбір (Коперника 41а). Так мені погано на душі, що я зверну Білинській! Будьте здорові! Щиро Вас вітаю!

О.

Подайте адрес товариша, де є Ваші книжки. Передам до нього.

[Лист № 55]

[м. Самбір]

28.III.62. [28.03.1962]

Дорогий Володимире!

Як Вам не жаль мене? Я тут хвилююсь про долю висланих моїх книжок, а Ви – мовчите? Як я переживаю, чи знов щось не сталося – а Ви мовчите! Хоч би картку кинули... Я прямо не вірю, що ці книжки дійдуть ваших рук. Здобуті в "поті чола", згублені, знайдені, а тепер не знаю, чи дійшли там, куди їм "не стелилася" дорога ніяк.

Ви може написали у Львів. А я тут хвилююся. А може Ви хворі, а може не дійшли... Почта згоріла, вагон розбився, листонош згубив... Вам вкрали... Різно буває!

Киньте, Синочку, картку хоч!.. А зрештою – так буде, як має бути і нічо не допоможе!

Ваші листи оба дійшли і дуже дякую. І дякую за газетку! Я все рада Вашому перу, чи в листі, чи в друку. Дуже гарно Ви це оформили! І взагалі я така рада, цим усім святам, які не дозволяють людям забути про наших великих людей. А то є люди, що буденщиною забувають про цілий світ! І честь всім, які пером, як не можуть словом, розкажуть про цих, які творили нашу культуру.

Я тепер вже кілька днів у борбі з радікулітом. Але сьогодні вже навіть взялася за перо. Ніби не хвороба – а здорово людину мучить. Але, що я все пам'ятаю, що Сократ казив: "не можна лікувати тіла, не лікуючи душі". А що я душею ще "кріпка", то поборою всі недуги. І жалувати не треба цього, що хворий, а цього, що не знайшов себе в житті! Плентаєся, топче людям по ногах, люди йому, не може взятися до якоїсь поважної роботи, бо не знає, що йому робити, де притулитися, за що вхопитися. Стає манекіном заробкової праці, яку виконує, як конечність... Без любові, без захоплення. А праця, це вимагаюча любка. Вимагає любові –

не обдурювання! А вхопить в свої обійми і не пускає... От, чарівні, нам не зрозумілі речі.

Дорогий Володимире, що Ви читаєте? Дуже би я хотіла вже зійти вашу маленьку святиню, де родяться гарні, шляхотні задуми (я інакше Вас не уявляю) і праця, Краса, Правда мають право примирності. Але поки що, навіть не можу приблизно означити терміну коли і чи це буде. Я, мабуть, не зможу вступити до Станиславова, а прямо поїду в Чернівці, не вступаючи у Снятин.

Хочеся вже почути спів жайворонка.

Чи пише Вам наш щасливець Левко? Йому справді повезло! Я така рада за нього! Я за всіх рада, коли Доля йде на зустріч. (Мені вона ніколи не йшла). Хай людина за свою працю, переживання, терпіння, має, бодай, при кінці життя щось заслуженого для свого "Я". Хай вирівняє ця розтрата почувань для других, чи любов, зичливість, що людина в житті "промінювала" колись. Я рада за нього. Був молодий, життя його було не в достатках. Потім воєнні часи, де замість взяти кисть в руки і писати вірші красками, на радість собі і другому, приходилося тримати кріс в руці і – вбивати життя... Замість творчо жити – нищити! А в него ще чеченя з жінками. А тепер як йому приємно, що заговорили про него, не зійде зі світа сірою пташкою, а все-таки його праці і між чужинцями знайшли відгомін. Я дуже рада!!

Не забувайте про нього, Дорогий Володимире – пішіть добре слово... Це підбадьорує до мандрівки "Вперед!"

Так не раз думаю, з яким "екіпажем" ми виходимо в житєву мандрівку! Які дорогоцінні речі беремо зі собою: надії, плани різні, ідеї (які б вони не були), мрії... А по дорозі життям розгублюємо їх, чи прямо вмираємо! Деякі непомітно пропадають, линяють з часом, топляться мов лід... А за декотрі приходится бороти... Боремось, доки їх страчимо. Вкінці тратимо, і є моменти, де тяжко

відчувається їх втрату. Але їх вже не винагородити. І стає питання, на яке ніколи нема відповіді: "Чому". Чому, задля чого люди так часто тратять, хоч воно так дороге нам було".

Але, нехай це Вас, Дорогий Друже, не настроє на мольові нути! Це такі мої рефлексії тільки! Цей, кого я назвала Сковорода, сильною рукою буде тримати усі скарби, які йому Доля дала в життєву мандрівку і на скільки буде сильний, що все побідить! Я вірю в него. При нагоді перекажіть йому це! Не мож всего донести до кінця.

29.III.62. [29.03.1962]

Ви знаєте, як мені хочеться "в природу"! Люблю людей! Вмію з ними радіти і боліти. Але – часом страх хочеться "безлюддя"... Хочеся товариша, з яким приємно і помовчати! Не скоро знайду такого! А був в мене гарний друг до мовчанки. Це Яцків! Йдемо "в природу" і – мовчимо! Однаково, мабуть, розуміємо її, а слів нема на це, щоб мож словом описати чи висказати це, що відчуваєш... Навіть піснею не виспіваєш.

Тут, в Самборі, є самотній, мій давний знакомий, з яким тут мож було спастися від "духової смерті". Це інженер Прокопів. А зараз він в лікарні. Та взагалі він в останніх часах занепав фізично і духово, вже не цей, що колись був...

Але я Вам пишу не цікаві речі. "Кому же розкажу печаль мою!" Як не Другові? Вибачте, Дорогий Володимире! Чекаю кілька разків намиста з Ваших рук. А пока, сердечно Вас здоровлю, усім гарним і добрим! Будьте радісним, погідним (таким, як Вас знаю) і підходіть до людей з усмішкою на губах! (Люди часом бажать її!)

Ірма

Забираю Вам багато часу на запитання? Кажіть правду. Ви незадоволені?

Хочеться вже почути спів жайворонка.

[Лист № 56 – на поштовій картці]

[м. Львів]

4.IV. [04.04.1962]

Вкінці – я зібралася до Львова в здоров'ю і “благополучию”.

Весна мене тягне враз з перелетними птицями на полудне.

Правдоподібно (напевно!) приїду в неділю 8.IV цим поїздом, що звичайно. Як ласка – прошу вийти на зустріч.

До побачення!

О. Д.

[Лист № 57]

[м. Самбір]

5.IV.1962. [05.04.1962] 12 г. в полудне

Дорогий Володимире!

Другого квітня, я від'їхала у Львів, а сьогодні довелося знов приїхати у Самбір. Дістала телеграму, про смерть (наглу) доктора Надраги, в якого ми в неділю були на іменинах. І я з ними часто бачилася, будучи в Самборі. Це був пан, який любив старі книжки, виштовував різні інтересні факти і дуже любив таку роботу. Пенсіонер. Недавно вони спровадилася до Самбора і дуже тужив за Львовом. Бо мале містечко, це духова смерть! Все говорив, що приїхав тут хіба вмирати.

Я тільки що приїхала і застала разки намиста. Тільки – Дорогий, любий Володимире – чи не за багато компліментів у мою сторону?.. Мені незручно стає і боюся, щоби я не перестала вірити Вам. У Вашу щирість!

Я, Коханий Друже, все-таки тільки сіра пташка, така знаєте, з підбитими крилами... Волочить по землі – а не може злетіти ... зломлене крило!.. Життя не гладило по головці!

Праця і терпіння – мої "герби".

Дуже я рада, що Ви стрінулися зі мною у Жін.[очій] Долі! Любила цю скромну газетку. Вона робила велику роботу. Та є ще мої статті з підписом "Поважна". Це знов якісь статті та поради з господарства чи подібного жанру.

Невже ж цей лист Слоньовської був надрукований в Ж.[іночій] Д.[олі]? Оригінал, мабуть, є десь в мене.

Дуже я рада, що вже скоро побачимося. Стужилася за добрими друзями. Я Вам написала карточку, що приїду в неділю 8.IV. І Орісі написала.

Моя Наталя тужить за мною і мушу скоро їхати. А з Черновець Галюся знов жде мене і не може діждатися. Дуже я вдячна людям, що люблять мене. Я їх всіх теж люблю. І ніколи, нікого не лишила в потребі... І всіх(хто варт) ціню і уважаю рідними.

Вибачте за письмо, але я втомлена і схвильована...

*Дуже сердечно Вас вітаю усім добрим і гарним!
І радію нашим побаченням!*

З материнськими почуваннями до Вас остає

Ірма

[Лист № 58]

19.IV.62 [19.04.1962]

Друже Володимире!

Я пишу, а Вам відписувати невільно. Щоб не витрачувати дорогоцінної думки і часу. Ми так домовились!

Пишу тому, щоб Ви знали, що добрі люди та друзі думкою з Вами, і радіють Вами, і Вашою працею. З цілого серця бажаю Вам ясної, творчої думки (хоч за це не боюся, щоб її у Вас не було!). Але так, як каже Едгар По: einfachgenuginihrer-

*Herlichkeit-herlichgenuginihrerEinfachheit-umdas The
mazusammenzufassen. Бажаю Вам такої думки!*

*Пишіть, Дорогий Володимире, процуйте, дося-
гайте цілі, яку собі поставили в житті! Нехай
Вам допоможуть всі добрі Духи, крилаті і безкрилі,
з обличчям ангелів і звичайних людей.*

*Дуже би я була рада побачити Вас в Снятині,
на святі Черемшини, але не знаю, чи вдасться Вам
побувати без шкоди для Вашої праці. В суботу
28.IV. у нас в клубі вечір, присвячений пам'яті Черем-
шини. Лекцію буде читати Лесин, а так наша
Нат.[аля] Вас.[илівна]. В неділю (на це би Ви могли
може приїхати), деє коло полудня, їдемо в Кобаки.
І там знов свято. Було б інтересно, якби не це, що
це день робучий. Як воно це все вийде, не знаю. Вам
одно запрошення припряху, або і вишлю.*

*Бачте, за цей тиждень, багато придумала, що
Вам "конче" написати- а тепер вже й не знаю...*

*Добре би було Вам приїхати, а потому гарну
статтю написати! Бо хто ж краще напише, як
не Ви!*

*Ми надіємося Назаренка з Київа. Пише нам
гарні листи. Але ми з Наталею дуже хочемо, його
"живого" бачити. І Вам було б добре його побачити
та нав'язати контакт дружній.*

*Я писала нашому Левкові, що коли тепер роз-
багатів, хай сфотографуєся з жінкою і нам пришле
гарну фотографію. Але він викручуєся сіном і при-
слав стару, яка в мене вже є. Я йому писала, що хай
не дивуєся, якщо Ви не будете писати, бо Ви пише-
те працю. Отже не хвилюйтеся, як він напише,
а Ви не зможете написати.*

*Чи у Вас є квартира у Львові? Якщо ні, то моя
своячка шукає когось. Я би Вам дала адрес до неї.
Але це не близько університету.*

*Як вже будете по іспиті, то тоді я Вам помо-
жу зробити бібліографію по Ірмі О.[стапівні]. Ще
док вона живе!*

Але я певно Вас застукаю у Львові. Десь біля 15-20.V. приїду. Тоді, Коханий Володимире, "гуляємо" – до "положення риз", як кажуть в Росії! Підемо до різних достойників і взагалі усюди, де захочете. Не маю ким радіти, так бодай Вами!

Я завтра їду у Чернівці, до 25.IV. там буду. (Артемівського-Гулака 17.) Я дістала вже на власність "UnterdemsilbernenSichel". Кому схочу позичу! Бейліна шукаю. Нема нігде!

Будьте здорові, сильні, радісні і працюйте, працюйте, працюйте. Нехай всі добрі Духи Вам допоможуть. Прошу їх за Вас !

Зичлива Ірма

[Лист № 59]

Чернівці

22.IV.62 [22.04.1962]

Дорогий Володимире!

Не жахайтеся, що я Вам пишу. Але я пригадала "важне", що хотіла Вам написати. А саме: возьміть від інженера 2р за календар і відберіть Собі за білет, який Ви мені купили. Вам тепер потрібно грошей у Львові і довг за календар і книжку віддасте в червні, як вже будете гстові зі своїми справами. Дуже прошу.

Якби Ви хотіли приїхати до нас 29.____, себто їхати з нами у Кобаки, то є автобус Станислав-Бельци, він їздить раньше, як цей, що я ним їду у Снятин. В Снятині він 12.10г. Дуже би я хотіла, щоб Ви були, та з другої сторони думаю, що шкода Вам тратити день. Ну це вже буде, як Ви будете уважати. Але перше Ваші справи! Ваша праця.

Не знаю, чи я писала Вам про свято Воробкевича у Відні. З яким інтузіазмом це перейшло. Як заспівали "Родимий краю...", то вся заля заридила.

Посилаю знимку Воробкевича від цієї пані, яка мені читала віденського листа. Вона знала Воробкевича особисто. Як був ювілей 25 ліття праці Воробкевича, вона ще малою дівчинкою співала на цьому концерті.

Вибачте, що трохи забрала часу Вам на читання листа. (Егоїзм).

Кінчу, бажаю Вам, Дорогий Друже, всего найкращого до Вашої роботи, легкого полету думки, спокою душі і погоди у Вашому нутрі. Щоби Вам плили думки русалками, самі доцільні, самі сильні до Вашої праці!

Хай всі добрі духи, за молитвами Ваших друзів будуть при Вас!

Щиро стискаю Вашу руку і остаю з материнським благословенням Вашій праці!

Ірма

[Лист № 60]

[м. Снятин]

27.IV.62 [27.04.1962]

Дорогий Володимире, непослушний Сину!

Хто Вам дозволив ломити умову і писати листи, чи властиво відписувати. Я Вам писала, не відписуйте, бо зараз Вам нема часу на розмови, хоч би листовні. А Ви...

Вам захотілося написати трохи добрих слів (Іван це назвав би "підхалимство"). Хочете мене порадувати своїми золотоустими словами, док живу! Я вам дуже зобов'язана за Вашу увагу, але це зайве тепер, коли у Вас кожна хвилина дорога. Невжеж я не розумію, що це значить писати таку працю. А ще найгірше, Ваше намисто прийшло у хвилю, коли спішила на автобусну і не було часу читати так, як я люблю читати листи від близьких та друзів... З пошаною та відповідним

настроєм. Читаючи листа, я собі уявляю, що цей, від кого я дістала його слова – думку, є біля мене. Сідаємо поруч і починається розмова... Прецінь, як я когось шаную, то ніколи не розмовляю так собі "біг пес, через овес", а приділяю йому увагу. Так і листа я шаную, як людину, яка пише. І уявіть собі, цим разом я Вашого листа лиш "кинула оком", не було часу. Я думала, Ви пишете, може що сталося і не хотіла читати "як будь", сховала і – не можу знайти! дуже мені шкода, бо о скільки пригадую, там була поезія в прозі. Я все радію, як Ви так пишете, бо відкриваю у Вас письменницький талант. Хотіла би я ще, заки поїду в далеку дорогу, – дочекати цього! Думаю, що буду доброю ворожкою! Не маємо часу на цю тему поговорити, бо я все хвилююся, що я Вам забираю час, (що Ви думаєте не знаю) і розмова скаче з гілки на гілку. Але, як прийдуть вакації, може вдасться знов на два, три дні в Рунгури заскочити, то тоді на цю тему поговоримо. Треба перевірити, чи не треба мені ще бути при народинах письменника. Яка би я була рада! Отже тема на два, три дні готова! Пам'ятайте!

Вам певно наскучило читати листа без змісту, без обличчя. Але я нарочно пишу, щоб Ви трохи стратили часу на читання. Це Вам за кару, що мене не слухаєте і не додержуєте слова!

Дорогий Володимире, я така "запам'ятана", бо дуже нема часу і не пам'ятаю, чи я Вас поздоровила зі Святами. Чи так, чи ні, на всякий случай пишу.

Бажаю Вам в здоров'ю, спокою, погоді духа, весело, радісно, в крузі Родини стрінути це Свято Воскресення, яке косичило квітами споминів з діточих та молодечих літ. Скільки картин пересунеться перед нашими духовими очима! І приходять до нас живими ще, близькими ці, які вже на все відійшли... Чуєся голос... згадуються слова, які колись Вам, маленькому хлопчикові казала мати

чи батько... І це все гарне, інтересне що тоді було... Забави з дітворою, а коло церкви гагілки (як що Ви були коли на селі)... А писанки, скільки радості приносили! А як ще, не дай Боже, вдалося потягнути хоч два рази за шнур від дзвона на дзвіниці – це вершок щастя був!

Бажаю Вам, Дорогий Володимире, щоб і тепер було так радісно на душі, як тоді! Щоб Ви потрапили ще тішитися усім в житті, бо є люди, які не вміють нічим радіти! Я вірю в Вас, у Вашу погідну душу! Будьте здорові і веселі.

О.Д.

[Лист № 61]

[м. Снятин]

9.V.1962 [09.05.1962]

Дороженький Володимире!

В цій хвилі дістала від Вас вістку! А то бог зна, коли Ви писали. І я нічого не знала, що з Вами! Думала, що хоч би дав знати, чи їде, чи поїхав. Я дуже рада за Вас і держу Вас за обі руки і якнайщирішими побажаннями та материнськими почуваннями. Радію усім, що Вам добре і гарне, і бажаю, щоб Ви все були такі, які Ви є і якого я знаю і шаную.

Кохайте працю і науку, все Гарне і Правдиве – це Вас ніколи не зрадить і все буде Вам віддячуватися цим, що душа Ваша буде багата, будете мати радість та вдоволення... А саме важне – будете могли своїми багатствами наділяти других, підносити і ушляхотнювати їх душі. Це ж велика апостольська місія. Одне пам'ятайте, не тратьте часу для цих, хто потребує Ваших багатств! Док Ви молоді, жалуйте часу, думок і слів...на пусте! Розвагу для себе відповідну все знайдете. Така глибока душа, як Ваша, все потрапить знайти це, що їй належить, для рівноваги!

Ви не гнівайтесь, що я до Вас "з наукою" чи "порадою". Я дуже високо оцінюю людину, яка рветься до вогню Прометей і яка свою душу "шліфує", щоб остав чистий криштал. Відношуся до Вас, мов до Сина, і тому хочеся мені своїми руками-думками бути Вам помічною, бо інакше не можу!! Хай мої долоні з благословенством все будуть над Вами, Молодий Друже! Вірю, що у Вас буде все добре!

Я вибираюся у Львів десь коло 15.V., хотіла би ще застати Вас. Відтак маю їхати у Київ з Наталею. Але я поїду просто зі Львова. А може не поїду ще. Не знаю, як покаже "дзигарок". Як буде можливо, то хотіла б з Вами поїхати у церкву Хмельницького. Я маю грішну думку, поїхати в літі в родинне село Лисенка. Як поїхала б у Київ, то підготувала би "грунт". Як приїду у Львів, то піду на університет, шукати одного молодого аспіранта. Думаю, знайду хиба!

А поки що, стискаю Ваші руки і "горі ім'єм серця!". Вірю в Вас, Дорогий Володимире!

Все зичлива Ірма

Де книжка Білинської?

[Лист № 62]

13.V.62 [13.05.1962]

Дорогий Володимире !

Ви мені ще не писали, чи Ви здали, але я певна, що у Вас все добре, бо інакше і не може бути! Невже ж мої молитви та доброзичливість моя - до нічого не придалася? Хиба так не є?

Інтересно, чи Ви мали час і змогу піти десь в мистецький світ, театр чи якусь виставку, музей. Як би Ви йшли в історичний музей, то там працює моя своячка, Марта Іванівна Черниш. У цьому будинку, що є при вулиці, яка вже виходить з Ринку на

Галицьку. Зле пишу, ця камениця в Ринку тут, де трамвай вже виїздить з ринку. Поздоровіть її це дуже гарна людина і я її дуже люблю, (не вулицю і не каменицю, а Мартусю).

Але я Вам кручу голову. Та я це так, "про всяке", *peberbeі*, як каже Німець!

Я числила, що сьогодні прийде від Вас бодай карточка, як і що. Тимчасом нема. Та я пишу, хоч не скажу, що я "неспокійна"... Ні, я за Вас аж дуже спокійна.

Писав мені мій бібліограф номер перший (я його знаю з 1960 р.). Він теж у Львові тепер здає, але він тільки приїздить. Недавно захистив працю.

Я хотіла би дуже, щоби Ви вкінці познайомилися. Це прекрасна і розумна людина. Я йому писала про Вас, що Ви теж у Львові. Може через Кабайду якось стрінетися. Це моя мрія, щоби гарні люди були знакомі і створили культурну родину, любили один одного і помагали собі в праці та житті. Мої "кадри", це самі гарні люди. Думаю, що я вже не шукаю грушок на вербі, але на грушці. Пізнавайтеся, шануйте себе і любіться!

Дорогий Володимире, голошу слухняно, що я була в кіні на фільмі, на який довго ждала: На крилах пісні. Пісні піснями, але постановка чудесна! Одна казка! Кольоровий фільм. Я дуже радо пішла би ще і ще... Але тут, на жаль, не дуже люди йдуть. Ніхто там не вбиває оден другого, ані нема сюжету, "ані кохання - *отже це єрунда*"! Боже мій, та там така чудова природа! Хоч би був без пісень, я би йшла!

Я до Львова приїду по всім знакам земним і небесним- аж в четвер, Варшавським. Якщо Ви до сего часу не виїдете, то я хіба Вас буду шукати на університеті. Або напишіть на Верхратського, [на вулиці Верхратського проживала рідна сестра Ольги Дучимінської - Володимира] Вас шукати. Дуже, дуже хочу Вас бачити і порадіти разом з Вами, Володимире!

Думаю, що добрі Духи, були до Вас ласкаві!

Шкода, що Вас нема десь в меншому місті, бо у великому весни не видно, хоч хто вміє дивитися і бачити Красу і природу, до кого вона вміє заговорити – цей все бачить!

А цього року хоч холодно, та бози так цвітуть, що листя не видно!

По-весняному, блакитному небі, плывуть білі баранчики хмар, а в душі дзеркаляться спомини, коли по блакиті молоді душі плили багатонадійні мрії...

І згадується мені село на весну. Це час коли час ще летів стрілою, а не ракетою. Газда виходив орати. Без поспіху, спокійно достойно. Поспіх не був в моді. Приїхав на поле, впряг воли чи коні у плуг. Як коні, то довго поправляв упряж на них. Придивлявся, чи все в порядку. Обкинув оком рілю, передумав, які ориниці будуть і – збирався до орання. Це було в него, як свято, релігійний обряд, поважно. Поспіху не знав. Це не лицювало з гідністю газди. Знимав капелюх і "віказав отченаші". Відтак, ще без капелюха, робив хрест святий, перед кіньми, відтак накладав капелюх, брав за чепиги і промовив до коней: Ну, діти! В ім'я Боже!" Заскрипів плуг і відкинулась перша скиба, чорної, блискучої землі. Задержав коні, брав грудку землі, розтер її, понюхав, подумав і орав далше. При кожному повороті, з любов'ю дивився на розорені скиби, які так блищали... Вгадував, який урожай буде. На все був час! Все зроблено було, поважно, достойно, як належить відноситися до кормлячої матері. А сьогодні!?

Я й не бачила, що це остання картка. Не було часу, а Вам не цікава була картина орки!

Вибачайте!

Будьте здорові, лагідні і вродливі духом! Всего, всего найкращого!

Ольга

[Лист № 63]

[м. Станиславів]

23.V.62. [23.05.1962]

Дорогий Володимире!

Що ця картка прийде до Вас по моему від'їзді зі Станиславова в Снятин (27.V) – це дуже можливо. Картка з Коломиї до Самбора манджала 5 днів. Але пишу, щоби Ви були спокійні і не турбувалися відомою справою. Я – словом, Н.[аталя] В.[асилівна] – пером, і думаю: так зле не є. "Якось то буде", – як Купріян в пісні

Але от, я забула про дуже важну справу іншу, як Ви були. Але це вже, як я верну з Київа. Мусимо разом піти до одної людини в справі, яку я хотіла б, щоб Ви взяли у свої вчені руки.

В моїй програмі виходить, що в суботу з'явлюся в Стан.[иславові], а пополудни [в] неділю від'їду. З Вами маю дещо обговорити. Чому Ви мені не віддали цього, що я Вам дала прочитати? За це будете "потягнені" до відвічальності (говорячи вченим терміном).

Поки що будьте здорові, погідні духом і все таке, яким Вас знаю!

З дружнім привітом

Ірма

[Лист № 64 – на поштовій картці]

[м. Київ]

[1 червня 1962р.]

Привіт знад синьолентого Дніпра, зі запашного, квітистого, золотOVERXого Київа!

Поки що, подорож наша інтересно проходить. Я пишу дневника і маю охоту Вам переслати, хоч знаю, що у Вас все часу нема. Та й ледве коли у Вас його буде! Але в кого цей час, як кажуть селяни: хиба в бога!

Хочу Вам переслати – бо кому ж переслати?
Ви вже мені даруйте, що Вас обробовую з найдорожчого скарбу: часу! А поки що будьте здорові, радісні і погідні!

Ірма

[Лист № 65]

[м. Київ]

5.VI. 62 [05.06.1962]

Дорогий Володимире!

Стидно мені, Дорогий Друже, перед Вами, що я так "пробрехала", бо ніяких записок в формі дневника я Вам не вишлю, бо – їх не пишу!! Нема часу!! А щоб Ви знали, скільки дорогого часу я тут змарнила на пусте, а з тим і життя марно пройшло... Не все добре їхати "в парі"... Найгірше, що було багато інтересного, яке треба було зафіксувати, а не знаю чи вдасться ще це все, бодай, в частині записати. Були і гарні, інтересні люди і гарні розмови... Не по моему трачу час і життя! Така я дивачка, скупа на час і життя... Бо воно минає і ніколи не вернуть змарновані хвилини!!

Ще є дві чудові виставки, виставки картин і, мабуть, не знайду часу. Була на одній малій: картини виконані соломкою, роблені глухонімим артистом Саєнком. Що за прецезійна робота!

Дуже хочу побачити виставку праць Пимоненка. Люблю цього художника. Хотіла поїхати в Каніве, та погоди нема. Дощі та холод.

Їздили ми в Петрушки, село близько Києва, 25 км. Дуже інтересні учителі, а тим самим і учні. Були ми на "останнім дзвінку". Погода сприяла, все відбувалося на дворі. Цікаво було. Сюжет чудовий, тільки давайте часу і можливості писання.

З Юрком Іван. бачуся щодень, але теж часу нема. Хоч перший раз, як я прийшла була 2 години, то веліла підписати чотири відозви, два рази впи-

сатися в якісь книги і прочитати різних дописей (ні одну до кінця). Ви знаєте нашого чудового фанатика Юрка. Неспожита людина і енергія.

В нього я познайомилася з таким же збирачем, фанатиком Сараною з Харкова. Тільки він видержаний, спокійний, під час, коли Юрій "горить".

Учора не було часу зайти до нього. Сьогодні піду. Конечно десь вкраду часу. Про Вас ми згадували. Передає Вам щирий привіт. Це чудова людина, тільки дуже нещасний... Життя не погладило по головці. Не лиже меду... А він свою роботу робить, помимо усіх невзгодин життєвих.

Як Ви, Дорогий Володимире, живете, як працює? Та не сумніваюся, що йде у Ваших талановитих руках все до речі.

Я вже стужилася за рабками намиста. Насильте там кілька стрічок та шліть у Снятин. Поки що, бо спішуся у Любінь. Нога мене болить. А треба спішитися, полікувати, бо мене може ще піти би слідами Вінценса. Або в церкву, де Хмельницький молився Богу.

Вибачайте за хаотичного листа. Та в мене ум втомлений, а ще до того в хаті темно, хоч білий день, пишу на пам'ять.

Будьте здорові, працюйте, будьте все погідні та вродливі духом!

У щирій дружбі з материнським привітом

О. Д.

Чи писав Гец ?

[Лист № 66]

Чернівці

10.6.62 [10.06.1962]

Друже Володимире!

Тільки учора вернули з Києва. Я, як звичайно, спочиваю все тільки в Чернівцях. Дуже я втом-

лена. Намоклисьмося і намерзли. В поїзді теж мерзли всю ніч. Якби не така погода, то було б дуже приємно і корисно. Але що ж порадиш. Два дні були гарні і ми використали вповні.

Ви сказали, що мали б бажання відвідати Снятин. Тому, що я вибираюся знов у Львів та на курорт, то хотіла б, щоб Ви приїхали, доки я ще є. Дуже можливе, що я в неділю чи понеділок, 17-18.IV. виїду відси.

Проте пишіть зараз же : чи зможете приїхати в неділю. Рівночасно пишу до Орисі і Букмованой щоб теж приїхали, як зможуть. Тому пишу: "зараз же" відпишіть, бо пошта тепер йде дуже довго. Чи подіставали з Києва мої картки (одна забріхана). Як здоров'я і праця?

Погребенник мені казав, що дістав Вашу рецензію.

Стискаю Ваші добрі, талановиті руки і шлю дружній привіт!

Ірма

[Лист № 67]

21.XI.62 [10.06.1962]

Дорогий Друже Володимире!

Дякую за листа і за газету! Я не думала, що Ви не "той самий" і знала, що у Вас гори роботи з "хрестинами", бо хто ж більше і точніше знає про перебування Франка в Станиславі чи Станиславщині. Ви же одні, над цим працювали найбільше. До речі, хто придумав цю назву? Вона нікому не подобалася. Я ще не стрінула ні одної людини, щоб одобрила це "ім'я". Воно тяжке і неприємно звучить. Особливо закінчення. Впрочім Начуєвичі пропали. А з цим словом з цією назвою було у Франка злучено багато життєвих споминів. Наші потомки будуть дивуватися, де ділися Начуєвичі, колиска

Франка. З часом, ця назва затресе. Під Львовом Янів теж переіменували в честь Франка. Чи не забагато поспонують ім'я і призвище Франка!

Отже, любий Друже, хоч я знала, що у Вас багато роботи, а однак хотілося вже хоч рядка "намиста". Боялася, чи Ви не захоріли. Бо і таке буває. Думала я і про Вашу турботу за сестру. Але я була певна, що це вже закінчилося. Розумію, скільки Вас це коштувало і нервів і часу. (А це дуже дорого!) Але приємно стрічати рідню, яка так любить. І такого прекрасного Брата, як Ви! А ще сьогоднішні часи поспіху, якого ніхто не має – цього часу для себе – а тут ще приходиться уділяти його другим. Це велика жертва! Таку дорогоцінну річ роздавати! А часом треба – не порадиш!

Я взяла за перо з грішною думкою – записати увесь папір і забрати Вам трохи цього дорогоцінного скарбу, як час, на читання. Але Ви читаете ратами, як я його буду певно писати на рати. А то я дуже занедбала переписку (Гецови не відписала, ні не вислала книжки!) Прямо не маю де писати так спокійно, як люблю... Уявляю собі людину, з якою веду розмову, хоч би пером, що сиджу біля неї, чи вона біля мене – і відтворюється атмосфера дружби і хочеся поговорити "про все". А то тепер тут мені не везе. Нема де знайти самоти хоч на годину.

Сьогодні мені пощастило, що я в хаті сама. Моя своячка пішла у місто: (в неї вихідне) і я сама на цілу хату. А ще її власна хата в городі далеко від гамору, і я маю тишину і самоту. Задумала бодай Вас запросити у гості та поговорити. Але бачте, вже половину паперу списала- а ще властиво нічого інтересного не написала. От, так "_____".

Мої побути у Львові щось тепер зіпсувалися. Все якісь перешкоди та пригоди, які, хоч мене особисто не дотикають, але неприємність і турбота.

Тільки я приїхала у Львів, приїхала з Чернівців моя приятелька. Була цілий тиждень, і я мусила цілими днями бути з нею. Їздили ми і у Самбір, і у Стрий. В Самборі ми приїхали, а ця моя своячка, яка така для мене добра, яка мене приписали, як раз зломила ногу. А вона живе самотня на цілу хату. Випадало би мені лишитись і нею заопікуватися. А тут я не можу, бо маю гостю в себе. Уявіть собі, раз мала нагоду відвдячитися за все, що вона мені зробила і не могла. Заопікувалася нею одна наша знайома. Але мені як стидно, боляче і я переживала. Обіцяла, від'їде гостя, зараз приїду у Самбір і займуся нею.

Гостя була цілий тиждень і я не могла ні хвилини урвати для себе. Найгірше не мучили різні візити у знайомих, яких я не переносю. Я так змучилась, що вона відїхала в полудне, а увечері тяжко захорувала. Яка я зрівно важена а розхорілася, як істеричка. П'ять днів я була "непочтительна".

Ледви я прийшла до себе - а тут знов турбота і гризота. Своячка, в якій хати пишу, мала при собі онука з 5 кл. В неділю пропав. Сьогодні середа - ні сліду! Це промітний хлопчина і думаю, що десь собі поїхав, не пропаде. Але переживати треба. Найгірше жаль мені бідної бабуні. І ходимо, і шлемо телеграми, і міліцію поставили на ноги... Як це скічиться і коли, не знаю. Я перейшла до неї жити на цей час.

І ще маю одну неприємність. Але це лиш буде мене коштувати 5 (давних 50 р). Може і з цього вийду. Найгірше, що тут я непричím. Чужа вина!

Дорогий Володимире, Ви не гнівайтесь, що стільки буденщини я Вам написала. Але бачте, мушу я зібрати думки і сили до писання листів. Ще цей Самбір мене гнобить. А тут Черемшиниха пише: жди, в тих днях приїду. Знов не мажу рушитися. А тут знов треба писати прохання о

регабілітацію, бо всі мені жити не дають. Треба йти до нотаря, робити якісь копії, а я така втомлена, що не знаю, як це все буде.

З приємних, гарних візит була я у Білика, який все мене підбадьорить, розкаже щось цікавого, щось прочитає і вводить мене у світ мистецтва та богів. Раз була у Романченків. На університеті була на доповіді "Мистецтво на Київській Русі". На університеті є тепер відділ мистецтва, який очолює моя знайома. Була я в кіні (за 10 коп). Там були чудові види фіордів Копенгага, Христіанія. Індійські казочні острови. Це чудова прогулька...

Сьогодні Михайла. Маю охоту піти до Білика. Поздоровити його і трохи наснажити духа... Бо, напrawdę, мозок болить від буденщини... А життя в мене вже таке коротке!! Може і дуже коротке Володимире! Не раз думаю, чи варто за що братися... Чи так ждати кінця!

[Лист № 68]

23.XI.62

Чи у Вас в Станиславові мож дістати книжочку, яка вийшла на Закарпатті, – поезії двох поеток закарпатських і Марійки Підгірянки? Тут не мож дістати. Я вже написала в Мукачів. Бачила теж книжочки – поезії Драча і Вінграновського. Але не читала. А як Вам припав до вподоби вірш Малишка в Літ. газеті, яка йому присвячена. Цей великий. Я не так глибоко вчена, щоб його розуміти! Це якийсь Пікасовський вірш. А в котрійсь Літ. газ. (я не бачила!) є вірш чи оповідання Ковіньки. Кажуть, порнографія. І багато з моїх знайомих, писали йому за це "доброго" листа. (І наша Наталя теж!) Якесь божевілля чіпається цих теперішніх, з божої ласки, письменників. А це робить гріш! Торгівля! А як маєш ім'я, можеш писати все що захочеш і все добре!

Мій старий львівський друг - дуже не вдоволяє мене. Про всіх говорить зле. Що переді мною, то йому ще дарую, бо я маю свою думку. Але перед молодшими, які все-таки відносяться з певним пієтизмом до нас старших, кидати болотом – все таки не гарно. Правда? Кожна людина – суспільник, в свій час мав свою вартість і давав зі себе, що міг широким масам. І то безінтересовно! Ніхто не платив ні за суспільну працю, ні за працю пером!

Я, можливо, приїду до Станиславова на оден день. Ще не знаю.

Будьте здорові, погідні та вродливі духом! Бажаю Вам творчої сили, багатогранних задумів – а серцю любові до цього, що варта любити!

Стискаю Ваші руки! У щирій дружбі.

Віддихнули ми!

Ірма

23.XI. Збіглець знайшовся!

**(Часткові коментарі
Володимира Пахомова)**

ДОДАТКИ

ДО ВАС!..

Кипить завзята боротьба! Чути гук гармат і свист куль – а там і зойк покалічених й покривавлених... Боротьба кипить й не втихає... Бореться народ з народом, місто зі селом, покривджені із кривдниками, убогі з багатирями, людина з людиною... Бореться усе, що тільки живе... Усі шукають для себе кращого змісту життя! Одні борються чесною зброєю, другі – лукавою, а знов інші у сні шукають одради й ніколи не знаходять її... Вони найнещасливіші з усіх... Їх найлегше нищити і без збруї... І цих ходячих трупів найбільше у нас! Тільки вічний наш співець не спить! Він приглядається усьому з найбільшою увагою, вслухається у згуки оружжя і будить заспаних і отвирає їм очі. Він ніколи не спить і не любить сплячих од усеї души й серця! Він оден несе полегшу слабим. Згуки його боєвої пісні лунають по всіх усядам, поривають борців за собою і додають їм завзяття й одваги витривати до краю на боєвищі! Грімкою піснею збирає усіх в одну сильну громаду, то знов тихою, ніжною гоїть їх рани, додає надії і вказує дорогу до кращої будучини, до вічно леліяного раю... І чим більше народ має таких співців, тим більше в його сили й віри на перемогу!

Оден співає грімко, другий лагідно, цей сумно, а той весело і родиться акорд, родиться гармонія, а з цим і гармонійне, справжнє життя!

Україна жде співців! Жде згуків пісні на усіх струнах золотої бандури. Поки що на їй тільки одна струна, сумна й невидима, котрої не могли зрвати вороги. На їй грають співці тільки сумні думи...

Українська бандура жде усіх струн. Забрали їх вороги, коли ми спали, або в просонні сварилися зі собою в несвідомості.

Одберіть же, діти України, усі струни назад од ворогів, а не одчуватимете втоми в боротьбі і не шукатимете одради у сні!..

Співці будуть! Їх пісня залежить од Вас, бо Ви даєте її свій зміст!

А поки що слухайте тільки одної струни, струни смутку й плачу. Співець не може радить з Вас! Його пісня сумна, хоч ніжна й люба через край!

Весело співати не може, коли Ви тільки плачете, спите, прокидаєтеся, то знов плачете. А з цим тільки сміх родите в душі ворога. Ну те, добуваймо усіх струн!..

Чернівці 8.III.1911
Микола Венгжин

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Ім'я української письменниці Ольги Дучимінської зовсім недавно стало відоме широкому колу громадськості, хоча вік її в літературі був надзвичайно довгий і тернистий, як і саме її життя. Ще менше вона відома, як збирачка фольклору, етнографії, дослідниця Гуцульщини, Бойківщини.

Ольга-Олександра Дучимінська (Решетилевич), яка друкувала свої твори під псевдонімами Барвінок Олег, Лучинська Ольга, Остапівна Ірма, Рута, О.Д., народилася 8 червня 1883 року в селі Миколаєві Бібрського повіту на Львівщині. Батько, Василь Решетилевич, був учителем, директором початкових шкіл, мати походила із родини Литвинів.

Коло її діяльності було надзвичайно широким: письменниця і перекладачка (з чеської, німецької, російської), автор багатьох рецензій та критичних статей, народна вчителька.

Навчалася Ольга в сільській школі, брала приватні уроки. 7 класів закінчила в Яворові. По закінченню в 1902 році вчительської семінарії сестер-Василіянок у Перемишлі вчителювала в селі Тяпчому, а в 1906–1911 – у селі Ціневі. Саме тут проявляється її хист як збирачки фольклору. Величезну кількість етнографічного матеріалу збрала в селах Бойківщини, а згодом і Гуцульщини (1930, 1940). На основі цих матеріалів друкує статті: «Великодні звичаї в с.Рунгурах» («Жіноча доля», 1934); «Різдвяні звичаї в с.Білоберізці» («Жіноча доля», 1935).

«Під час подорожі по Гуцульщині, – пише О. Дучимінська в автобіографії, – познайомилась із знавцем цього краю, поляком Станіславом Вінцензом. З ним подорожувала по Гуцульщині. Свої спогади я описала і видала в журналі «Наша страна» (Москва, 1940).

Про її великий інтерес до Гуцульщини впродовж усього життя свідчить листування з С. Він-

цензом, а після смерті письменника – з його дружиною і сином.

Під час мандрівок Гуцульщиною 1930 року О. Дучимінська вела записи, котрим дала назву «З верха на верх» (вийшли друком у Львові в 1939 році). У публікації подається тлумачення гуцульських слів, описується житло, побут та звичаї мешканців Жаб'я. Письменниця досконало володіє гуцульським діалектом – «душею мови», якими користується у своїх прозових творах, чим привертає увагу критиків та відомих письменників. На думку М. Уग्रин-Безгрішного, вільне володіння діалектом робило Ольгу Дучимінську найбільш Галицькою серед галицьких письменниць. У цьому переконуєшся, читаючи її оповідання «Казка гірської річки» (1923), «Мати» (1939), «По ранніх росах» (1935), «Трембітали трембіти» (посвята С. Вінцензу, 1936), «Бабуся», «Така вже доля».

Після 1939 року Ольга Дучимінська – серед організаторів музею етнографії та художнього промислу у Львові. Їздить у наукові експедиції, збирає матеріали про духовну та матеріальну культуру бойків і гуцулів, досліджує етнографічну діяльність І. Франка, Ф. Колесси.

Літературну діяльність розпочала, коли мала 16 років. Саме тоді з'являються її перші поезії й саме тоді познайомилася з Іваном Франком, який допоміг молодій письменниці увійти у великий, чарівний світ літератури. Ось як згадує О. Дучимінська про першу зустріч з І.Франком: «Він часто їздив до села, де жили мої батьки. На канікули в с.Кунин приїздила жінка І.Франка разом з дітьми, а Франко провідував їх щонеділі. Вперше я з ним зустрілася, маючи 16 років.Тоді я вже писала вірші, Іван Франко часто їх читав, заохочував. Він крадькома сам давав їх друкувати».

Дебют О. Дучимінської як поетеси відбувся в 1905 році, коли у львівській газеті «Діло» під

псевдонімом Ірма Остапівна було видруковано її поезію «Послідні звуки». Пізніше «Літературно-науковий вісник» (Львів) друкує «Іронію долі!».

У Кунині вийшла заміж за вчителя Петра Дучимінського. Вчителювали разом. Там же народилось троє дітей, двоє вмерло, залишилась дочка Оксана. У 1914 році чоловік пішов на фронт і не повернувся.

У 1911 році накладом товариства «Січ» у Чернівцях виходить її перша поетична збірка «Китиця незабудків», підписана псевдонімом Ірма Остапівна. Вихід у світ цієї невеликої книжечки привітали І. Нечуй-Левицький, С. Чарнецький, Н. Кобринська.

«Ця китиця зірваних Ірмою незабудків є маленькою, скромненькою в'язанкою, з якої, однак, кожний квіток тужно визирає в далекий широкий простір, переймає маленьким дрожем зворушення», – писала Наталя Кобринська про першу збірку О. Дучимінської.

Довголітня дружба єднала цих двох письменниць. У передмові до своєї книжки «Наталя Кобринська як феміністка», що вийшла друком у Коломиї 1934 року, О. Дучимінська писала: «Усе, що списала я в цій книжечці, – це знаю я з уст такої самої Кобринської, з якою останніх 10 років її життя я жила у тісній дружбі».

Своїй духовній неньці вона присвятила новелу «Сніг». О. Дучимінська – автор низки літературознавчих статей про Н.Кобринську: «Жіночий рух у Західній Україні», «Тернистим шляхом», «Борець за долю жінок», які друкувались у виданнях Варшави 1967, 1968, 1970 року.

Тривала дружба єднала О.Дучимінську з О.Кобилянською. «Ольгу Кобилянську я пізнала в Чернівцях... Бувала в неї часто, проживала по кілька неділь», – згадує письменниця.

Присвятила їй новели «Співачка» (1927), «Сумний Христос» (1927), «Дзвони» (1917), спогад «Мої розмови з Кобилянською» (1937). У 1963 році написала спогади «Поранкова душа». Особисто була знайома з Богданом Лепким, Іванною Блажкевич, Осипом Маковеем, співачкою Соломією Крушельницькою, художниками Олексом Новаківським, Петром Обалем, Оленою Кульчицькою.

Листувалася з І.Франком, І.Нечуєм-Левицьким, О.Олесем, Д.Лукіяновичем, В.Щуратом, Іриною Вільде, художником Л.Гецом.

Слід відзначити ще одну сферу діяльності О.Дучимінської. О. Дучимінська належала до тієї ж когорти жінок-письменниць, що й Уляна Кравченко, Віра Лебедова (Костянтина Малицька), Ольга Рошкевич, Олена Кесілевська, Ольга Ціпановська. З Н.Кобринською і К.Малицькою у 1912 році започатковує видання «Жіночої бібліотеки», в якому пропагують кращі зразки світової літератури.

Маю на увазі її діяльність серед галицького жіноцтва, особливо сільського. По селах вона організовувала так звані жіночі курси, на яких навчала жінок читати і писати, економно вести господарство, допомогати хворим. Ця праця принесла їй визнання і популярність у Галичині 30-х років. Кілька разів їздила до Чехії, де її цікавив жіночий рух. Тут виголошувала реферати з життя українського жіноцтва.

Саме в цей час пише ряд цікавих статей та досліджень про народні звичаї, збирає матеріал про духовну й матеріальну культуру гуцулів і бойків, готує до друку кілька монографій, але ця робота письменниці залишилась незавершеною.

Сповнена надій і творчих задумів, зустріла О.Дучимінська 1949 рік, який круто переінів життя письменниці.

23 листопада 1949 року О. Дучимінську заарештовують, нібито у справі замаху на Я.Галана.

2 роки, які тривало слідство, перебувала у в'язниці. Всім своїм єством протестує проти вчиненої несправедливості. В цей час, у тюрмі, з'являються її поезії «Думи в казематах» (1950), «Втвирайте тюрми, дайте волю» (1950), «До зими» (1950), «Журавлі» (1950) і інші. В них, як у дзеркалі, відбиваються біль її душі і протест проти свавілля, звучить надія на життя. Але на справедливість суду годі було сподіватися. Її судив військовий трибунал 25-26 травня 1951 року. Вирок – 25 років таборів за статтями 54-Ia та 54-II Карного кодексу УРСР.

Багато знущань, тортур, несправедливості зазнала в Сибірських спецтаборах, але ніколи не втрачала людської гідності. В зоні за клаптик паперу та олівець – карцер. Тому складені в таборі вірші Дучимінської вивчали напам'ять і із звільненими потрапляли на волю, на Батьківщину.

В 1956 році справа Дучимінської була переглянута. Строк скоротили до 10 років. У грудні 1958 року Ольга Дучимінська повернулась на Україну. Було їй тоді 75 років. Деякий час самотньо жила у Львові. Не мала місця, де могла б спокійно доживати віку. Тихо переносила періодичні безпідставні образи преси, яка навішувала на неї всякі ярлики.

В 1977 році переїхала до Івано-Франківська. Поселилась у Мирослави Антонович, яка опікувалась нею до смерті, оточила її любов'ю і родинним теплом, хоч була цілком чужою їй людиною. Але цькування тривали і тут. Постійно погрожували виселити, не прописували. Мізерну пенсію нарахували аж у Самборі – по неї їздила М.Антонович.

В останні роки життя мріяла віднайти всі друковані та рукописні вірші і видати збірку поезій. Не судилось... 24 вересня 1988 року, в суботу, на 106-му році життя Ольга Дучимінська померла. Похована на цвинтарі в Чукалівці, біля Івано-Франківська. Читаючи поезію О. Дучимінської,

ніколи не слід забувати, що її світогляд, спосіб мислення, та й виклад думки формувався в Галичині століття тому, і зберегла вона його майже недоторканим до останніх днів.

Не всі рукописи віршів О.Дучимінської продатовані. Більше того, зустрічаються рукописи однієї і тієї ж поезії під різним роком. Сподіваюсь, що спільними зусиллями дослідників творчості письменниці, і тих, хто знав її особисто, хто листувався з нею і мав рукописи її поезій, вдасться встановити, до якого періоду творчості належить той чи інший вірш.

Поезія, як і все життя Дучимінської, позбавлене фальші, їй можна і потрібно вірити. Вона була свідома того, що все написане в тюрмі, на засланні і після нього найближчим часом друкуватись не буде, її поезія, можливо, ніколи не стане відомою широкому загалу. Але не писати вона не могла, стан її душі потребував співрозмовника, ним стали аркуші чистого паперу, на яких вона вилила свою душу, жодного разу не покрививши нею.

Скільки в її поезії любові, скільки болю і туги за милою душою і серцю Україною, її людьми! Ця любов непоказна, тиха, щира. Це любов найвищого ґатунку, і її вонапронесла через все своє, таке довге і таке нелегке життя.

Чи зможе її поезію зрозуміти той, хто не пройшов через тяжкі випробування тоталітарної системи, чи зможе, читаючи її вірші, пережити ті почуття, які переживала вона, пишучи свої рядки у Львівській тюрмі, спецтаборах Сибіру чи пізніше, у роки гоніння і переслідувань? Хочеться вірити – зрозуміє. Зрозуміє і гідно поцінує.

Кажуть, очі – дзеркало душі людської.

Перед Вами Душа і Серце письменниці – її поезія.

*Володимир Смирнов,
завідувач літературного
музею Прикарпаття*

З ІСТОРІЇ ТРЬОХ СВІТЛИН І ОДНОГО АВТОГРАФА

(8 червня 2008 року минуло 125 років від дня народження Ольги Дучимінської, української письменниці, перекладачки, етнографа, педагога, громадської діячки)

Останнім часом, готуючи матеріали до нової експозиції музею, я час від часу серед робочих матеріалів натрапляю на три чорно-білі світлини. Дивлячись на них, подумки переношусь у вже далекі 80-ті роки. То був час агонії держави, яка проіснувала понад 70 років, то був час, коли ми всі з надією дивились у майбутнє, а багато хто із скаліченими, понівеченими душами та життям сподівались на реабілітацію і заслужене вшанування, яке таки прийшло, але до багатьох, на жаль, уже не за життя.

Одного сонячного літнього ранку, невдовзі після відкриття Літературного музею, нагадаю – це сталося у травні 1986 року, до нас зайшла жінка. Вона була старшого віку, висока, худорлява, може навіть занадто худорлява, мала коротко підстрижене русяве волосся. Після того, як уважно оглянула експозицію, підійшла до мене і запитала, чому на стендах музею немає бодай фотографії письменниці Ольги Дучимінської і чи нам взагалі відоме це прізвище. Кажучи це, вона відкрила записничок, який тримала в руці і дістала звідти фотографію. «Тут вона сфотографована у своє сторіччя», – повідомила, пильно дивлячись мені в очі та очікуючи прогнозованої реакції, але я без жодних емоцій продовжував слухати. «Вона особисто знала Івана Франка, Ольгу Кобилянську, Наталю Кобринську...» – продовжувала пані. Зауважу, вона мала чітко виражену львівську вимову, звук «с» замінювався звуком «ш» і лагідно пом'якшувався. Виходило так: Кобилянську, Кобринську...

І взагалі, продовжувала жінка, кажучи вже про себе, вона купу років живе у Франківську, місто невелике і затишне, як хатні пантофлі. Наш музей їй дуже сподобався, і вона хотіла би тут бачити, бодай фото, своєї давньої приятельки, письменниці Ольги Дучимінської.

Зрозуміло, між нами зав'язалась розмова. Я дізнався, що прізвище жінки – Шурта, а звати Ярослава, що раніше мешкала у Львові, що її й Дучимінську пов'язує давня дружба. І ще те, що живе вона за кілька кроків від музею, на вулиці, що сьогодні носить ім'я академіка Володимира Гнатюка і відтепер буде нас відвідувати дуже часто, бо має про що з нами поговорити.

У свою чергу від мене вона довідалась, що нам, працівникам музею, відоме прізвище жінки з фотографії. Ми свого часу читали публікації краєзнавця П. Арсенича про Ольгу Дучимінську – сучасницю І. Франка, та й літературознавець В. Полек не раз розповідав нам про неї, відвідуючи наш музей.

Моя відповідь мало задовільнила п. Ярославу. Все, що ми читали і чули про Дучимінську ніщо, в порівнянні з тим, що вона (Шурта) нам розповість. Можливо, навіть дуже скоро. Ми були заінтриговані, нам хотілось негайно почути все, про що нам обіцяли розповісти. Але п. Ярослава чемно розпрощалася з нами і вийшла з музею.

Як це годиться у порядному колективі, навіть такому малочисельному, як наш, зразу по відході Ярослави Шурти, ми в подробицях почали обговорювати все, про що почули. Версії висувались найрізноманітніші: Шурта – родичка Дучимінської; Шурта теж пише, але з різних причин залишається невідомою, як письменниця; обидві жили у Львові, де познайомились і т.ін.

Тепер, шановний читачу, хочу нагадати, події, що я описую, відбувались у другій половині 80-х, ми жили в іншій державі, державі, яка запам'яталась у світовій історії не тільки першим космонавтом, а передусім нечуваним, організованим голодомором в Україні, розстрілами українців у дем'янових лазах, биківнях, соловках, сибірських таборах. І все це лише тому, що ми хотіли мати власну державу, знати свою історію, розмовляти рідною мовою, пам'ятати і шанувати свої звичаї та традиції.

Забігаючи наперед, скажу – саме така людина в той сонячний ранок зайшла до нашого музею, людина, яка відбула сибірські табори, зазнала знущань і переслідувань, але про все це ми дізнаємось дещо пізніше, від неї самої.

Зліва направо: Ольга Дучимінська, Мирослава Антонович, Ярослава Шурта. Івано-Франківськ, 28.06.1988 року. Фото Павла Дроб'яка

Через якийсь час ми знову мали щастя бачити Ярославу Шурту. В доброму гуморі, усміхнена, вона переступила поріг нашого музею.

Без всяких передмов нагадала, чим закінчилась наша попередня розмова і сказала, що хотіла би її продовжити. Зрозуміло, ми відклали всі поточні справи і налаштувалися слухати давно очікувану історію загадкової пані.

Свою розповідь вона розпочала, сидячи в нашому кабінеті, спокійна і врівноважена. З кожним наступним словом розповідь переповнювалась емоціями, вона подумки віддалялась від нас, переносячись у той час, про який розповідала. Від хвилювання голос п. Ярослави ледь-ледь тремтів. Нас усіх вразили її очі: вони могли сміятись, а вже за якусь мить наповнювались слізьми болю і гніву від надлишку емоцій у найбільш трагічних моментах розповіді. Вона знову і знову переживала події давно минулих днів.

Перед нами поставали жажливі картини перебування наших земляків у сибірських таборах, жорстокість, що межувала із садизмом наглядців таборів по відношенню до політичних в'язнів. І на цьому тлі дружба і взаємодопомога двох українок – Ольги Дучимінської та Ярослави Шурти. Ми дізнались як і на чому записувала свої поезії, народжені у так званій зоні, Ольга Дучимінська, як ці вірші, писані далеко від Батьківщини, потрапляли в Україну, і що могли зробити з людиною, яка в тій же зоні, без дозволу пахана у формі і при погонах, взяла в руки олівець та папір.

Сьогодні такі факти відомі всім, про них розповідають на уроках історії нашим дітям. Але тоді, у 80-х, така розповідь була крамольною. Та для нас вона, в першу чергу, була пізнавальною.

Як і більшість з нас на той час, ми щось чули, щось читали про ті жахливі події. Але розповідь у таких подробицях від безпосереднього учасника подій ми почули вперше.

Після відвертої розмови ми зблизились. «Ми» – це колектив музею і п. Слава. (Вона нам дозволила себе так називати). Між нами була повна довіра і взаєморозуміння.

Пані Слава почала відвідувати нас регулярно, а між відвідинами телефонувала, давала нам, на її думку, цінні вказівки, дуже любила коли, за нею щось записували, а записувати, повірте мені, було що.

Я ще не згадав однієї звички п. Ярослави. Вона палила. Власне, просто «палила», буде не зовсім точно, вона палила надмірно. Ми, музейники, дуже делікатно, намагались відговорити її від шкідливої звички, але вона просила аби ми залишили її в спокої, палити вона не перестане. І крапка.

Коли хворіла – телефонувала: «Пане Влодзю, я дуже змордована і в мене скінчились дзигари». Я приносив їй все необхідне і в ошатній, стерильно чистій маленькій кухні ми сиділи за невеликим столиком, вона з задоволенням палила свої «дзигари» і розповідала. Розповідала емоційно, образно не тільки про давніші часи, сибірське заслання, поневіряння після звільнення, але й про сьогодення, дуже добре розумілась на людях, вміла відрізнити фальш і брехню від щирих вчинків і правди.

Одного разу, за черговою бесідою в кухні пані Слави, вона запиталася у мене, чи знаю я, що пані Оля (Дучимінська) присвятила їй вірш. Простягнула мені пожовклий від часу аркуш паперу з учнівського зошита у лінійку. Беру його, читаю:

КРУТОРОГІ СТЕЖКИ

(присвячую Шурті С.)

*Круторогі стежки нашого життя
Завели в Сибірські простори,
Простяглись, де глухая Тайга,
В'ються, крізь ліси і гори.*

*Зла доля, як тільки захоче
Нами, немов буря листками, кида,
Ми мовчки приймаєм поштовхи її –
Не забуваєм – ми тільки зеки.¹*

Я відтворюю тільки дві строфи поезії, написаної у Сибіру і датованої О. Дучимінською 7-им березня 1956 року. Крім вищезгаданої поезії, Я. Шурта зберегла ще кілька віршів, написаних рукою О. Дучимінської. Власне, ці поезії були відомі тільки п. Славі, вони були надіслані їй поштою разом з листами і зберігала вона їх як цінну реліквію, як пам'ять, освячену і перевірену роками міцної, щирої дружби. Тому годі було навіть думати випросити їх у неї для музею. А от переписувати – скільки завгодно. Як шкода, що для нас, пересічних громадян, копіювальна техніка на той час була недоступною.

У дні, коли була при доброму гуморі і дозволяло здоров'я, заходила до музею погомоніти. Наговорившись з нами доволі на прощання видавала кілька жартів, явно табірного походження, заходилась своїм скрипучим сміхом курця зі стажем і ефектно щезала до наступної зустрічі. Її табірний гумор спочатку шокував моїх співробітниць, але дуже скоро вони звикли і навіть

¹ Повністю вірш подається у збірці «О. Дучимінська. Вибрані поезії»: Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 1996. – 40 с. Упорядник та автор передмови В. Смирнов.

почали провокувати її на нові «шедеври». Пані Слава відвідувала майже всі наші науково-освітні заходи. Особливо їй подобались літературно-мистецькі вечори та зустрічі з письменниками Прикарпаття. В той час такі заходи у нас відбувались один-два рази на місяць і пані Слава, жартуючи, заздалегідь замовляла «одно місце в партері». По закінченні «дифіляди» вона виставляла нам найвищі бали, була надмірно балакучою, сміялась, жартувала. В ці хвилини вона була щасливою. І ми теж.

Наше знайомство тривало, ми стали майже родиною.

Якось після чергової «дифіляди» в музеї, коли п. Слава була в доброму гуморі, я наважився на розмову. Те, про що хотів з нею говорити хвилювало мене останнім часом. Власне, розмова мала звестись до прохання. Я знав, що Ольга Дучимінська мешкає у будинку на розі вулиць Жовтневої та Гагаріна (сьогодні вулиці Гетьмана Сагайдачного та Вовчинецька). Живе у помешканні п. Мирослави Антонович, яка опікується нею уже багато років і є двоюрідною сестрою Степана Бандери, і що п. Шурта час від часу їх відвідує. Суть прохання зводилась до одного – я хотів зустрітись з Дучимінською і був впевнений – п. Слава влаштує цю зустріч. Так і сталося, Ярослава Шурта отримала дозвіл Мирослави Антонович на візит працівника Літературного музею, а вговорити п. Славцю піти разом зі мною на цю зустріч було зовсім не складно. Отже, вибравши зручний для нас усіх день, ми вирушили на вулицю Жовтневу (Гетьмана Сагайдачного).

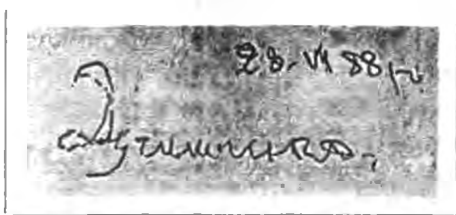
Зараз доречно згадати статті українського письменника Романа Горака, що друкувались у 1988 році на відзнаку 105-ї річниці від дня народження О. Дучимінської у журналі «Жовтень» (тепер «Дзвін») ч. 6. та в газеті «Літературна

Україна». Це була посвята людині, яку він знав особисто, був у подробицях знайомий з історією її життя, безмежно поважав. Власне у цих статтях він згадує про барак, чи то про похмурий будинок баракового типу, де мешкала Мирослава Антонович і разом з нею, на той час ще так мало відома широкому загалу, письменниця-страдниця Ольга Дучимінська.¹

І ось, перед нами, так детально описаний Р. Горакон будинок. Заходимо на подвір'я, а звідти у помешкання, де нас зустрічає невисока на зріст, похилого віку жвава пані. Це і є Мирослава Антонович. Дізнаємося від неї, що прийшли не зовсім вчасно, п. Оля (Дучимінська) відпочиває, вона спить у сусідньому покої. Але якщо вона, Мирослава Антонович, може бути нам корисною, вона до наших послуг. Зрозуміло, я хапаюсь за цю пропозицію і ми розпочинаємо довгу бесіду. До спогадів М.Антонович приєднується Я.Шурта і наша зустріч перетворюється на вечір спогадів двох ветеранів-політв'язнів сталінських таборів.

Прощаючись, ми домовляємось про наступну зустріч.

До наступної зустрічі з письменницею я почав готуватися одразу після першої невдалої спроби.

Хочу зауважити, в той час, а йдеться про червень 1988 року, в краєзнавчому музеї на поса-

¹ Володимир Полєк у своїй книзі. Майданами та вулицями Івано-Франківська: Історико-культурний путівник. Львів: «Світло і тінь», 1994 - 89 с. згадує будинок баракового типу, в якому разом з М. Антонович проживала О. Дучимінська.

ді фотографа працював Павло Дроб'як. Власне «працював» дуже грубе і зовсім не точне визначення діяльності Дроб'яка. Павло творив. Він був талановитим фотографом, фотографом-митцем, який діставав величезну насолоду від своєї праці. Його світлини були відзначені на Європейських виставках дипломами, а він залишався простим і дуже доступним чоловіком, трохи замріяним, але завжди приємним у спілкуванні і завжди готовим допомогти там, де була потрібна його висока професійна майстерність. Він і сьогодні тішить нас своєю майстерністю. І хоч давно вже живе і творить на Львівщині, про Івано-Франківськ і друзів, яких залишилось тут чимало, завжди пам'ятає. Тому не випадково, що саме у Франківську, у 2008 році, відбулась персональна виставка його фотографій.

Отже, як шановний читач уже зрозумів, я звернувся до Павла Дроб'яка з пропозицією зробити кілька світлин Ольги Дучимінської. Павло погодився відразу, власне, іншої відповіді від нього я не чекав.

Головним організатором нашої зустрічі з письменницею залишалась пані Слава Шурта. Вона зателефонувала мені 27 червня і повідомила, що завтра, тобто 28 червня, до полудня, ми маємо бути на місці, та що на цей раз зустріч відбудеться.

І ось ми знову у знайомому вже нам помешканні, дуже охайному і привітному, завдяки господині пані Мирославі Антонович.

Перед тим, як зайти до покою Ольги Дучимінської, вислуховуємо останні поради п. Мирослави: довго з письменницею не спілкуватись, аби не перевтомити кволю і ослаблену жінку.

Мушу зізнатися, хвилювання не полишало нас відтоді, як ми зайшли до помешкання Мирослави Антонович.

За дверима, перед якими ми стояли, нас чекала людина, яка уособлювала цілу епоху. Вона була свідком історичних подій в Галичині сторічної давнини, особисто знала кращих представників галицької інтелігенції, переймалася долею України та її народу, брала активну участь у громадському та культурно-просвітницькому житті Краю. Репресована, звільнена, але навіть у свої 105 років знехтувана всіма владними структурами. Її відвідували такі ж, як і вона, знедолені, із скаліченими у Радянському Союзі душами та тілом люди, що віддали кращі роки життя боротьбі за вільну, незалежну Україну.

Ми увійшли в невелику світличку. Ближче до вікна, яке дивилось на південь, на ліжку лежала ошатно вбрана сива жінка. Це була Ольга Олександра Дучимінська. Зовсім тихо вона відповіла на наше привітання. Бесіда, яку письменниця ледь підтримувала, тривала щонайбільше тридцять хвилин.

Після знаку, який подала Мирослава Антонович, ми зрозуміли – нам час збиратись. Але потрібно було зробити ще одну справу. Я підійшов до ліжка, схилився над письменницею і запитав, чи не могла б вона піднятись для фотографування.

– Кому це потрібно? – тихо запитала вона.

– Це потрібно людям.

– Якщо людям, то я піднімусь.

Я допоміг їй піднятись з ліжка, вона сіла в крісло, жінки допомогли їй причепуритись. Поруч, на столику лежав Шевченків «Кобзар», ілюстрований фотографіями рушників, вишитих відомою майстринею-вишивальницею Ганною Василяшук. Хтось із нас передав письменниці цього «Кобзаря».

Фотографуємось на згадку, на добру пам'ять не тільки для нас, присутніх, але й людей теперішніх і майбутніх, яких вона так любила і поважала, і цю любов пронесла через усе своє життя.

На зустріч з Ольгою Дучимінською я взяв журнал, який тоді ще називався «Жовтень» (сьогодні «Дзвін») ч. 6. за 1988 рік. В ньому була надрукована невелика стаття українського письменника зі Львова Романа Горака, присвячена Ользі Дучимінській. Це було привітання з 105-літнім ювілеєм письменниці. Тут же подавалась підбірка поезій О. Дучимінської.

Власне на цій сторінці я і попросив письменницю залишити свій автограф. Але вона була настільки ослаблена, що зробити самостійно напис уже не могла. Тоді я взяв її руку в свою і ми разом виписали: «28.VI.88 р. Дучимінська».

Назад ми повертались мовчки, перебуваючи під враженням побаченого і почутого. Я назавжди залишаюсь вдячним Ярославі Шурті, нашій милій «Загадковій Пані», чудово усвідомлюючи, що без її участі ця зустріч ніколи б не відбулась.

Більше живою Ольгу Дучимінську бачити мені не довелось. В пам'яті назавжди залишилась та остання зустріч з нею, а на згадку про зустріч – три світлини і один автограф.

*Володимир Смирнов,
завідувач літературного
музею Прикарпаття*

«...Я НА СЕБЕ КАЙДАНИ ПРИЙМАЛА»

(Ольга Дучимінська)

У плеяді шанованих і визначних громадсько-культурних, суспільно-просвітницьких діячок на терені духовного відродження України були Уляна Кравченко, Наталія Кобринська, Ольга Рошкевич, Анна Павлик, Олена Кисілевська, Іванна Блажкевич, Северина Кабарівська, Костянтина Малицька, Ольга Ціпановська, Марійка Підгірянка, Ірина Вільде... У цьому чарівному вінку видатних жінок нев'янучою квіткою сяє ім'я Ольги Дучимінської, – поетеси, прозаїка, тонкого і проникливого мистецтвознавця, літературного критика, історика літератури, блискучого публіциста-культуролога.

Дучимінська Ольга-Олександра Василівна (псевдоніми та криптоніми: Барвінок Олег; Лучинська Ольга; Ольга Д.; Остапівна Ірма; Поважна; Поважна О.; Рута; Рута О.; О. Д.) народилася 8 червня 1883 р. у с. Миколаєві Бібркського повіту (тепер Пустомитівський район на Львівщині) в сім'ї директора школи. Як пише дослідник Р. Горак, її прадід з батькової вітки походить із села Решетилівки, що на Сумщині. Дід, опинившись у Галичині, одружився з попівною із родини Бачинських, працював лісничим. Дав непогану освіту синам Володимиру і Василю. Молодший, Василь, після смерті батька залишив гімназію, а, закінчивши 1880 р. семінарію, одружився з Броніславою Литвин. Дві дочки Ярослава та Северина померли маленькими. У подружжя Решетилівців була ще одна донька Володимира, чиє довге і нелегке життя нагадує хресну сто п'ятилітню тернову дорогу старшої сестри Ольги (народилася Володимира 1888 р., померла 19 січня 1979 похована у Львові).

Батько Ольги Дучимінської, працюючи вчителем, зазнавав частих переслідувань, ревізій – і в результаті його нерідко переводили з місця на місце. Так, 1887 р. він учителює у с. Лопушин, у 1892 р. переїжджає до с. Хороброва Сокальського повіту, а уже через два роки – до с. Купин Жовківського повіту. Батько світоглядно тягнувся до “москвофілів”, передплачував та дописував до їхніх газет. Згодом дочка згадувала:

“Своєю кількалітньою рукою я підписувала протест проти впровадження фонетики. І була дуже горда, що підписувала проти “нищення” рідної мови... Я вийшла з кацапсько-польського дому, від яких тоді роїлося в нас. Польська мова переважала. Та я уже мала сентимент до усього народного, цебто українського. Але це все в мене було неясне, підсвідоме. Шевченка я читала (щоби ніхто в хаті не бачив) не раз при місяці і ховала під сінник” (Цит. за: Горак Р. Хресна дорога Ольги Дучимінської // Дучимінська Ольга. Сумний Христос. – Львів: Каменяр, 1992. – С. 219–220).

Мешкаючи в Кунині, Ольга часто була у будинку молодого священика Василя Загаєвича, знайомого І. Франка. Посів він парафію після закінчення теологічного факультету Львівського університету. Дучимінська залишила такий спогад: “Перший український дім, з яким я стрінулася, – це був дім молодого священика-патріота. В нього була гарна бібліотека. Мене цікавили книжки, писані мовою, якою говорив нарід”. За свідченням визнаного сучасного майстра художньо-документальних біографічних повістей про відомих літераторів, зокрема про Леся Мартовича та Івана Франка – Романа Горака – саме у Кунині В. Загаєвич написав першу художню річ – повість “Як дбаєш, так маєш”, що була прихильно зустрінена І. Франком, видана “Просвітою” окремою

книжечкою для сільських читалень. Сюди, до села, 1895 р. приїхав Франко, а відтак разом з В. Загаєвичем та дідичем Ісидором Голубом поїхали у Крехівський монастир, де мали визичити рукопис "Крехівські палєї", доконче потрібний Науковому Товариству імені Шевченка у Львові для роботи над "Пам'ятками староруського письменства по южно-руським літописам", а також для Франкового дослідження про І. Вишенського (ігумен монастиря Юліан Земба позичив Франкові, крім цього, ще два невідомі рукописи).

На літо до Кунина приїздила дружина Франка з дітьми, мешкали вони в окремо відведеному будинку. "Особливо любила я слухати, – згадувала О. Дучимінська, – як Франкова з моїм батьком диспутовали. Все чогось перечилися, розходилися в повній неприязні на те тільки, щоби за пару годин знов зійтися і не погоджуватися. Я ходила за Франковою по селу нишпорити по стрихах за паперами (читай: рукописами. – В. К.) та записувати різні слова, пісні. Страх як цікаве було он таке (на мою думку) байдикування. По вакаціях я післала Франкові збірку народних пісень (очевидно, цей факт мали на увазі літературознавець В. Полєк та історик П. Арсенич, коли писали, що пісні, зібрані на Бойківщині і Гуцульщині, зберігаються в ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України (Українська літературна енциклопедія: В 5т. – К., 1990. – Т. 2 – С. 129). На жаль, у відділі рукописів цієї збірки нами не виявлено). Ця неточність, на жаль, уже переходить і в інші публікації (Див.: Смирнов В. Ольга Дучимінська – дослідниця Гуцульщини // Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні: Матеріали наукової конференції Першого світового конгресу гуцулів в Івано-Франківську 17–18 серпня 1993 року. – Івано-Франківськ, 1994. –

С. 98– 99). Взамін дістала від нього “Лиса Микиту” з дедикацією, чому я дуже раділа”.

Маючи добру домашню освіту, О. Дучимінська вступила до п'ятого класу жіночої виділеної школи у Станіславі, де її вуйко по матері Йосип-Мар'ян Литвин працював катехитом шкіл. По смерті батька (1897 р.) вона як сирота, завдячуючи вуйковій опіці, вступає до школи сестер-василіянок при Яворівському монастирі, де і закінчує восьмий клас. З 1898 р. продовжує студіювати у вчительській семінарії у Перемишлі. По закінченні 1902 р. молода вчителька працює у с. Любель. Тут вона була, тут вічно спочивають її прадід та прабаба. Найтонші порухи душі усе бачене, відчуте й пережите вихлюпнула в автобіографічній повісті “Весняні дні”, рукопис якої зазнав митарств, і аж через дев'яносто літ завдяки Р. Гораку вперше прийшов до читачів у збірці О. Дучимінської “Сумний Христос” (автограф див.: Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі: ЦДІА). – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 1327. – Арк. 1–50). У цій прозовій сповіді авторка продемонструвала неабияке вміння знятувати філософську думку і прозору оповідну манеру: “Самостійна людина – велике слово! На саму думку, що я самостійна, радість розпирала мою душу... Я була така схвильована, ідучи в цей Канаан мого молодого життя.

Щоправда – турбувало мене те, що хтось признав мене за зовсім “дорослу” і повіряє мені дітвору на науку і виховання...

Посада – власна посада! Власне життя, самостійна праця... Велика хвиля у життю людини! Як підходити до цього нового життя, до обов'язків, щоби не згубитися у новому, незнаному, а виконати як слід свої завдання? Так хотілося би, щоб усе було найкраще... Власне життя зовсім здане відтепер на власні сили і керму.

Щоправда, нас усього вчили, але "жити", властиво, ніхто не вчив... Все здавалося, що "жити – це зовсім легка справа, тепер сумніви обсіли душу.

Мене турбувала моя неспіливість. Це ніяка зброя на дорогу життя!.. Невже ж в житті треба буде зброї?.. Воно таке принаadne!".

Видно, відчуття, фатальне передчуття й передбачення якось ліниво опромінювали той початок життєвої дороги, яка вийшла на довгим терновім віку і вибоїстою, й звивистою.

1903 р. вчительку О. Дучимінську переводять у Бутиви Сокальського повіту, 1904 р. – у Лисовичі Долинського повіту на Станіславщині. Наступного року молода вчителька й поетеса вийшла заміж за Петра Дучимінського, що працював теж учителем у Жовківському повіті. Після шлюбу подружжя виїхало у Волю Задеревацьку Долинського повіту. З 1909 р. вчителюють у селі Тяпче цього ж повіту. З 1919 по 1925р. О. Дучимінська мешкає і працює у с. Ценів. На прохання жителів с. Тяпче повертається на старе місце, але пережите (несподівана смерть двох дітей, довга розлука з чоловіком: участь у фронтових діях 1914 р.; похід у складі січового корпусу УГА на Київ; інтернованість в Чехію) далось взнаки. Хвора, знесилена постійними конфліктами з повітовим старостою та поліцією, О. Дучимінська змушена 1930 р. піти на пенсію, маючи за плечима тридцятилітній досвід вчителя...

Давно то було... Не один десяток літ. Моя покійна бабуса тихенько наспівувала над ліжечком мого сина, з її вуст виринали теплі, як той весняний вечір, слова:

Ластівонька в'ється, в'ється

*Коло вікна мого,
І веселий спів несеться
З дзьобика малого...*

Не думалось і не гадалось мені, що це не слова із старої співанки, а рядки з вірша О. Дучимінської "На вечірньому пружі" (1905).

Саме 1905-м роком датується початок поетичної творчості майбутньої літераторки. З того далекого 1905 р. до нас дійшло не так багато поетичних рядків О. Дучимінської. У віршах "Люблю!", "Я з такого краю...", "Лебедина пісня", "Тоді сонце заходило..." якби перехреснюються й дивовижно гармоніють дві поетичні думки: боління за народ, за свою Україну і звернення до природи, до найвищих сил: дати моці і віри у високий сенс земного буття. Коли молода поетеса узагальнює, що любить свій народ, свою землю, политу потом і кров'ю, та не змириться з тим, що "ще й кайдани дзвенять, грають"; коли її душа мліє, серце б'ється, до роботи Неньці рветься" – то вона своєю стилістикою дещо нагадує поезії раннього Т. Шевченка, П. Грабовського, Ю.Федьковича, С. Воробкевича. Може, із перших поетичних спроб найсильніше вибухнули соціальні почуття в рядках вірша "Іронія долі!" (1905), який і опублікував суворий критик І. Франко у найпопулярнішій львівській щоденній газеті "Діло" (1905. – Ч. 15 (2 лютого). Наведемо тут повністю рядки:

*Вони всі співали й музика ще грала,
Коли я на себе кайдани приймала,
Коли свою волю навік запродала...
Вони всі співали.
Ще вбрали мене у зелений віночок,
Мені наказали зрікатися волі,
При тім веселились... Крутився таночок...
Чи це не іронія долі?
І так їх багато товпилось до мене,
Так щиро бажали: літ, щастя доволі...
А в мене на серці кайдання студене...
Чи це не іронія долі?*

З того часу ім'я письменниці Ірми Остапівни не сходило зі шпальт тодішніх періодичних видань Галичини. Перша збірочка "Китиця незабудьків" (Чернівці: Січ, 1911. – 23 с.) зачаровувала чисельних читачів непідробністю й щедрістю почуттів. На це поетичне видання відгукнулися Ольга Кобилянська, Христя Алчевська, Степан Чарнецький, Ганна Барвінок, Іван Нечуй-Левицький, інші літератори. Наталія Кобринська, наприклад, писала: "Не класифікацію талантів вимагаємо від критика, того, як він зрозумів і почув душу автора. Листаючи картки маленької книжки "Китиця незабудьків", видається нам, що авторка іде берегом маленької струї ручаю і зриває там-не-там ніжною рукою голубі квіти незабудьків. Не в однім краю зірвані ті квіти... От і китиця зірваних Ірмою незабудьків, маленька скромненька в'язанка, кожен квіточок виглядає в далекий широкий простір, переймає легким дрозом зворушення..."

Визнаний критик Микола Венгжин (М. Угрин-Безгрішний) 8 березня 1911 р. у передслові до збірочки, яка мала всього п'ятнадцять віршів ("Найдорожчій неньці", "Ластівка", "Піду, нене, погуляти", "Лийтеся сльози", "До музи", "Я з такого краю", "На світі чудова, знай, музика грала", "Він грав на струнах її серця", "Зима", "Іронія долі", "Лебедина пісня", "Я так тужу", "Як зацвітуть сині квіти", "Тоді сонце заходило"), писав, що : довкіл кипить завзята боротьба, чується гуркіт гармат і посвист куль. Усе живе бореться, шукаючи кращого змісту життя. А яке місце в цьому кипучому морі-житті поета, народного співця й виразника усіх кривд? "Він ніколи не спить і не любить сплячих, – стверджує літератор. – Згуки його бойової пісні лунають по усіх усядах, поривають борців за собою і додають їм завзяття й одваги..."

Грімкою піснею збирає усіх в одну спільну громаду... Оден співає грімко, другий лагідно, цей сумно, а той весело – і родиться акорд, родиться гармонія, а з цим і гармонійне, справжнє життя!". Маючи на увазі скромний поетичний ужинок О. Ду-чимінської, критик кличе послухати спів струни поетеси, сповнений смутку й плачу. Він оправдовує таку позицію, бо, мовляв, поетеса не може грати на мажорі, коли доквіл сон, плачі, стогін. Такий стан в суспільстві, на думку М. Венгжина, зроджує сміх у душі ворога, тому: "...добуваймо усіх струн!..." (Венгжин М. До Вас! // Остапівна Ірма. Китиця незабудьків. – Чернівці: Січ. 1911. – С. 5–6).

Перебування в гущі сільського життя дало письменниці змогу глибоко його вивчати, звертати увагу не лишень на соціальні грані, а й проникати в психологію окремих груп, типів. Літераторка Дучимінська зацікавлено вивчала народну мову, її багаті діалектні прояви. Приєднавшись до феміністичного руху галицьких жінок, О. Дучимінська увійшла в коло Наталії Кобринської, стала її приятелькою. Разом з Н.Кобринською та Костянтиною Малицькою вона започаткувала 1912 р. видання "Жіночої бібліотеки" (особисто перекладала твори чеської письменниці Кароліни Светлої, з якою товаришувала, зокрема "З наших боїв і змагань" (1912). Переклала також оповідання Ю. Зеєра "Самко птах" (1926), уривок повісті Божени Немцовой "Бабуся").

На запрошення редактора журналу "Жіноча доля" Олени Кисілевської О.Дучимінська працює в Коломиї, очолює відділ критики та рецензій з 1930 до 1939 р. Саме тут, на сторінках цього популярного жіночого часопису, Дучимінська створює творчі портрети відомих письменників, вчених, громадсько-культурних діячів (О. Кобилянської,

Н. Кобринської, С. Русової, І. Вільде, О. Маковея, О. Новаківського, О.Кульчицької). О. Дучимінська була знайома з багатьма літераторами, вченими, листувалася з Б. Лепким, Л. Гецом, І. Огієнком, П. Карманським, В. Пачовським, О. Маковеем, М. Черемшиною, В. Стефаником, О. Кобилянською, В. Щуратом, Д. Лукіяновичем, О. Олесем, П. Обалем, Є. Пеленським, Н. Семанюк, Є. Єнджеєвичем. Нерідко виступала в періодиці з рецензіями на твори А. Лотоцького, А. Волощака, В. Пачовського, Н. Королеви, С. Вінценза. Ще чекає свого дослідника така грань творчої біографії О. Дучимінської, як її дружба з родиною Вінцензів. Як стверджує відомий вчений В. Полек, він познайомився з О. Дучимінською у половині 1960 р. З її листів до нього збагнемо, яке значення в її творчій біографії мав всесвітньо відомий етнограф Станіслав Вінценз. В листі від 3 жовтня 1960 р. до В. Полека О. Дучимінська писала: "З Вінцензом ми дружили довгі роки. Нас зближала любов [до] природи і-Гуцульщини..." (Полек В. "З привітом дружнім..." // Перевал. – 1992. – № 1, – С. 43). У краківському журналі "Знак" (1985. – № 6) син Вінценза професор Андрій Вінценз опублікував з власним переднім словом три листи батька до О. Дучимінської, а також кільканадцять її листів до Ірини та С. Вінцензів за 1966–1983 рр. (Див.: Арсенич П. Сучасниця Франка // Наше Слово (Варшава). – 1988. – 27 листопада).

Коломийський період у житті і творчій біографії О. Дучимінської займає особливе місце, адже тут, у журналі "Жіноча доля", літераторка розгорнула активну публіцистичну, мистецтвознавчу роботу. На сторінках "Жіночої долі", альманахів та календарів-додатків до жіночого журналу – формувався і розвивався талант письменниці. Вона постійно друкує свої новели, етюди, оповідання,

вірші, кореспонденції, нариси, етнографічні студії і розвідки, рецензії, огляди – практично, виступає у всіх жанрах (Мати // Жіноча доля. – 1928. – Ч. 2. – С. 3; Сумний Христос (із циклу “Легенди”) // Альманах “Жіночої долі” на 1929 р. – Коломия, 1928. – С. 32–33; Одурена (із циклу “Жіноче царство”) // Жіноча доля. – 1929. – Ч. 3. – С. 6–7). Велике змістовне наповнення мають історико-мистецькі есеї О. Дучимінської “Вражіння з подорожі і побуту в жіночій пластовій таборі на Сокалі” (Жіноча доля. – 1929. – Ч. 19. – С. 10–11), “Господарсько-промислова виставка в Празі” (Там само. – Ч. 28. – С. 3; Ч. 29. – С. 3; Ч. 30. – С. 3), “Про виховання” (Там само. – Ч. 46. – С. 2; Ч. 47. – С. 2; Ч. 48. С. 2.; Ч. 49. – С. 2), “Грай-гора” (Там само. – 1931. – Ч. 35. – С. 3–4), “Мої вражіння з побуту в чеському селі” (Там само. – 1931. – Ч. 48. – С. 4), “Молодим і старим” (Там само. – 1932. – Ч. 21–22. – С. 16–18), “Виставка українського промислу в “Центросоюзі” (Там само. – 1933. – Ч. 13–14. – С. 4–5), “Другий з’їзд українських музеологів” (Там само. – 1933. – Ч. 13–14. – С. 12–13; Ч. 15. – С. 9), “Перший український літературний ярмарок” (Там само. – 1937. – Ч. 4. – С. 12–13), “П’ятий з’їзд українських музеологів у Перемишлі” (Там само. – Ч. 11. – С. 12–13; Ч. 12. – С. 11). “Думки про з’їзди музейників” (Там само. – 1937. – Ч. 14. – С. 12–13), “З нагоди з’їзду українських музейників” (Там само. – 1937. – Ч. 15–16. – С. 8), “Ювілейна книжка Союзу українок Канади” (Там само. – 1937. – Ч. 22. – С. 12–13), “Українське Жіноцтво в старовині” (Календар “Жіночої долі” на 1938 р. – Коломия, 1937. – С. 27–32).

Ідея національно-патріотичного виховання на релігійній основі пронизує фольклорний етюд О. Дучимінської “Значіння “Свята матері” (Жіноча доля. – 1930. – Ч. 19. – С. 3), де успішно пов’язує-

ться в сюжетності елемент народної пісні, біблійний фермент та живе спогадове тло.

Про діяльність жінок, зокрема на ниві просвітництва йдеться у матеріалі О.Дучимінської "З подільських вражень" (Жіноча доля. – 1931. – Ч. 35. – С. 3–4; Ч. 37–38. – С. 4–5).

В етнографічному нарисі "Різдвяні звичаї в селі Тяпчі" (Жіноча доля. – 1937. – Ч. 1–2. – С. 3–4) авторка використовує давні повір'я, перекази, трансформацію текстів коляд – і на цій основі, заповнивши її документальним описом, творить цікаву, історичного значення, річ про підготовку та відбування різдвяних свят в локальному місці Бойківщини. В такому ж ключі написано раніше нарис "Великодні звичаї в селі Рунгурах, Коломийського повіту" (Жіноча доля. – 1934, – Ч. 8. – С. 4–5), а також великі фольклорно-етнографічні дослідження "Святочні звичаї в селі Вовчки Турчанського повіту" (Там само. – 1939. – Ч. 1–2. – С. 11–12), "Великопісні й великодні звичаї на Підкарпатті (в селі Дубовім, в селі Жукові)" (Там само. – 1939. – Ч. 7–8. – С. 2–4). Про свою подорож по Гуцульщині, вивчення звичаїв та обрядів писала О.Дучимінська до Московського збірника "Наша страна" (1940).

Зауважимо, що історико-етнографічним студіям О.Дучимінської характерно те, що вона будує їх перш за все на власному живому матеріалі, відтак уже звертається до писемних джерел. Ось у нарисі "З моїх сьогорічних мандрівок" (Жіноча доля. – 1937. – Ч. 19. – С. 5–6) авторка описує свою мандрівку по ярах Дністра, а завершує у селі Дора, давши дослідникам точний фіксаж побудови як житла, так і вілій, зокрема будинків Свищука, Кабарівської та інших мешканців.

Окремий пласт у доробку О.Дучимінської складають літературно-критичні нариси, розлогі

есеї-студії про життєвий і творичий шлях С. Русової, О. Кобилянської, Н. Кобринської, інших письменниць.

О.Дучимінська можливо найбільше написала саме про Н.Кобринську: так, 8 грудня 1935 р. у дописі до редакції часопису "Нова хата" вона говорила про велич письменниці і її роль в емансипаційному русі (ЦДІА. –Ф. 327.–Оп. 1.–Спр. 12. – Арк. 5–6 зв.). У ряді публікацій до зарубіжних видань, зокрема, до "Нашого слова" та "Нашої культури" (Варшава) вона підносить Кобринську в ряд І. Франка, Лесі Українки, О. Кобилянської. Є в О.Дучимінської і окреме книжкове видання. Пишучи есей про Наталію Кобринську як феміністку (Коломия, 1934. – 34 с.), О. Дучимінська замість вступного слова подала фрагмент спогаду, що послужив своєрідним ключем до розуміння читачем характеру громадсько-культурної праці Н. Кобринської: "Усе, що списала я в цій книжці – це знаю я з вуст такої самої Кобринської, з якою останніх 10 років її життя я жила у тісній дружбі. Ми стрічалися часто і нераз цілі ночі пробалакували. Вона не радо говорила про себе. Але коли під час балачки витворився відповідний настрій, тоді починала снувати нитку споминів від важких подій суспільного життя аж до інтимного. Споминки її на загаль не були веселі, так як невеселим було її життя, відколи віддалася суспільній праці...

Про Кобринську дещо подав Огоновський у своїй літературі, але це дуже ранні спомини. Відтак у ЛНВ писав Грушівський ще 1900 року. Студії про Кобринську поки що не писав ніхто. Особливо Кобринська-письменниця чекає дослідника. Вона була самотньою жінкою з повним хистом Аріядни. У праці і витривалості ніхто не дорівнював їй" (С. 4).

Важливо, що О. Дучимінська чи не одна з перших дослідниць життєпису Н.Кобринської, прав-

диво показала, на чому власне виховувалася майбутня літераторка, що саме лягло у фундамент її майбутнього патріотичного світогляду. У нас, на жаль, в радянському літературознавстві можна було зустріти сентенції, з яких випливало, мовби Н. Кобринська мало не до мозку кісток була запліднена ідеями соціалізму, радикалізму і майже орієнтувалася на той "благодатний" вітер, що відтак таки пригнався злим протягом на західноукраїнські землі. О. Дучимінська переконливо пише, що Н. Кобринська орієнтувалася на західноєвропейські літератури, ревно студіювала розвиток жіночого руху у Швейцарії, Італії, Фінляндії. Вона перечитувала твори Біхнера, Ренара, Лілі Браун, Бебеля, Мілля, наукові праці М. Драгоманова, І. Франка, М. Павлика.

До 80-річчя від дня народження Софії Русової О. Дучимінська публікує нарис, у якому передає не тільки найважливіші моменти біографії вченої, а й акцентує читацьку увагу на такій благодійній рисі її характеру, як виховання чужих, бездомних, приїжджих, потюремних дітей (Жіноча доля. – 1936. – Ч. 5. – С. 5-6; Ч. 6. – С. 4-5).

Цікаві портрети присвятила О. Дучимінська й іншим історичним постатям (Українська стигматичка Настя Волошин // Жіноча доля. – 1936. – Ч. 18. – С. 11-12; Олена Кульчицька // Там само. – 1938. – Ч. 15-16. – С. 16; Княгиня Ольга // Там само. – 1938. – Ч. 17. – С. 12-13; Ч. 18. – С. 12).

О. Дучимінська, на жаль, не залишила рукописів спогадів про багатьох, кого вона знала, з ким приятелювала або ж листувалася. Такі були обставини, за яких не мала, можливо боялася, аби після тих мемуарів хтось не мав зайвого клопоту з ідеологічними напасниками. З другого боку, склалося й так, що практично ніхто не зробив записів від самої літераторки, бодай на схилі її життя, коли,

здавалось би, можна було увійти до її скромного житла, не втягуючи шию між плечі, а випростано. Та ба...

Із скупого спогаду про О. Кобилянську, одначе, можна довідатися, що наприкінці 1927 р. саме за почином товариства "Жіночий кружок в Коломиї" усі сімнадцять українських товариств та дирекції українських шкіл влаштували святкування 40-річчя літературної праці гірської орлиці; 31 грудня до коломиян завітала і сама Ольга Кобилянська.

О. Дучимінська подає цікаві факти до особистих творчих стосунків з буковинкою: так, листування між ними започатковано ще 1921 р., хоча зустрілися саме тут, у Коломиї, 30 грудня 1927 р. Відтак, коли влітку 1928 р. О. Кобилянська відпочивала у своїх друзів Балицьких в Молодятині, то О. Дучимінська по два-три рази на тиждень провідувала її. Про що йшлося при таких стрічах? Найперше цікавилася оповіданнями галицької літераторки, пропонувала краще до друку (до речі, саме з її ініціативи кілька новел О. Дучимінської опублікував чернівецький журнал "Промінь"). Небайдужою була і до жіночого питання. Як писала О. Дучимінська, "бажанням її було бачити жінку вольову, сильну... Взагалі вона хотіла в суспільстві бачити "свобідну людину з розумом". З 1929 р. по 1940 р. О. Дучимінська восени навідувалася до Чернівців, гостювала в О. Кобилянської, ближче пізнавала її в побуті. "Спокій і рівновага духу – це таке характерне було в неї. Зі своїх високих духовних сфер вміла зійти до дрібних буднів, коли в цьому була потреба. У всіх моментах життя завжди була достойна, зрівноважена, спокійна, і цей спокій впливав на оточення..." – так писала жінка-галичанка про жінку-буковинку, писала стисло, але дуже правдиво і,

головне, так чесно, що не повірити її словам не можна (Див.: Дучимінська О. Спогади про Ольгу Кобилянську // Творчість Ольги Кобилянської: Тези доповідей республіканської наукової конференції, присвяченої 100-річчю з дня народження письменниці (28 листопада – 1 грудня 1963 р.) – Чернівці, 1993. – С. 43–45).

Окремої розмови заслуговує епістолярій О. Дучимінської, зокрема, її листи до визначних письменників, як Є. Пеленського, А. Крушельницького, І. Крушельницького.

З листа Ольги Дучимінської, співробітниці журналу "Жіноча доля", від 7 лютого 1933 р. до Є. Пеленського довідуємося про вечір співробітників "Дажбога" у Коломиї 2 лютого, який на думку авторки, залишив "світляну полосу спомину чогось гарного і чогось, що каже вірити в гарне майбутнє". У наступних листах (17 лютого 1933 р. з Рунгур; 10 грудня 1935 р.) розкриваються цікаві моменти творчої довіри, співпраці двох літераторів. Так, О. Дучимінська пропонує для "Дажбога" замість раніше посланого оповідання "Маляр" нове, "Троянда", яке мала намір вислати до "Самостійної думки" в Чернівцях ("Наколи вона ("Троянда". – В. К.) для Вашого журналу не за сентиментальна, то візьміть її..."). В наступних рядках цього ж листа маємо самохарактеристику власної творчості: "Мої писання такої натури, що звичайно не підходить до журналу, але радше так самою їм ходити би, без товариства, проте я й так мало друкуюся. Й мабуть Вам згадувала, що я не радо друкую, чомусь воно мене не вдовольняє, як вже перейшло друком. Навіть на машині своїх річий не даю переписувати – не люблю. І найрадше пишу своїм письмом, або даю переписати комусь з близьких мені. Бачте, такі в мене дивацькі звичаї. Та хто їх не має!

Ваш "Дажбог" – це ще несміла дитина, яка однак дає запоруку поважного журналу. При вашій добрій волі і охоті, а що найважливіше – при Вашім артистичнім вичуванню – він не заломить лінії – краще впасти, як зробити зі себе дивогляда (А буває часом!). Що до самої редакції теж добре, усі ділянки нашого журнального життя бажаєте вдовольнити. Одне тільки – вірші деякі... Хіба цим вартісні, що штучні, без глибини почувань, обчислені хіба на мізерний ефект слів... Чи Ви, молодий, шановний товаришу, вичуваєте це ніжне дроговання душі, цей світ, у який уводить Вас ця гра слів, що звемо вірш?.. Чи думали, яке завдання цього вірша?.. Наколи він відповість своєму завданню, то й без диму Ви чуєте присутність Музи, милозвучність, а то...".

10 листопада 1935 р. О. Дучимінська дякувала Є. Пеленському за надіслані примірники "Дажбога" і виписувала найвищі суперлятиви похвал авторів дослідження про Рільке: "Вашу книжку про Рілького я прочитала з приємністю. Ви так щиро про него написали; він симпатичний поет і для нас хоч би за свої дві новелі з українського життя. Переглянула я також вашу книжку про письменників. Як же ж здивувалася, що Ви мене зачислили між цих, які пишуть "не зв'язаною мовою". Хіба ж мої новелі ненаписані дуже навіть реально. Хоч би останні, друковані?

Та у кожному разі Ви Людина праці! Щиро Вам бажаю успіхів на цьому полі і думаю, Ви станете у ряди наших поваг наукових! Щоби то не праця на насущний! Щоби то змога поїхати на Велику Україну і в Європу – Ви тоді могли би багато працювати над собою і над своїми творами!".

Далі розповідала, як проводила час восени, їдучи в гори, а взимку перебувала у Львові

("Я дуже люблю Львів!"), як передавала окремі номери "Дажбога" своїм знайомим, а вони зачитувалися ним (ЛННБ. – Відд. рук. – Ф. 232 (Є. Пеленського). – Од. зб. 30/ 1. – Арк. 15; зазначимо, що Є. Пеленський таки опублікував оповідання "Маляр" ("Дажбог" – 1933. – № 3). Рукопис твору зберігається: ЦДІА. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 1328. – Арк. 2–3).

В листі (без дати) О. Дучимінська писала до Івана Крушельницького: "Дійсно, тепер немає так поважного місячника (йшлося про "Літературно-науковий вісник". – В. К.), щоби сповняв цю місію велику, бо в тій хвилі починаються партійні роздори і властива ціль такого журналу сходиться на другий план". Вона висловлює думку, що саме І. Крушельницький з гарним добором редколегії зможе "дати велику запоруку", тобто, врятувати напрямок вісника. Далі авторка листа захоплюється книгою "Рубають ліс" ("...прорубую віконце в кацапських душах і переконаннях. Дуже радо читають це селяне"). Йдеться і про її оповідання "Тимчиха". Пише, що має ряд інших праць, як гадає, "підуть колись в світ, бо покищо вони спочивають у "посмертній теці...". З цього листа довідуємося, що О. Кобилянська та С. Гнідий ввели О. Дучимінську в гурток "Культ духа". Далі пише, що згодна, будучи у Львові, по кілька годин попрацювати для ЛНВ (ЦДІА. – Ф. 361. – Оп. 1. – Спр. 242. – Арк. 21).

Вітаючи Антона Крушельницького з 70-річчям, О. Дучимінська між іншим сказала в кінці: "...хто Вам квітки, хто дарунки, а я – слово" (ЦДІА. – Ф. 361. – Оп. 1. – Спр. 75. – Арк. 13).

Після приходу в Галичину 1939 р. російських військ і проголошення так званих народних зборів Західної України О. Дучимінська працювала науковим співробітником Львівського музею

етнографії і художнього промислу (1939–1941, 1944–1949 рр.).

На жаль, О. Дучимінська більше знань, часу, снаги і любові віддавала не літературній справі. Вона, правда, робила теж потрібну роботу: зимою навчала старших людей грамоті; організовувала курси гігієни та домашньої господарки; а у гарячу пору жнив – дитячі садки; збирала датки на навчання дітей з незаможних родин і організовувала для них бурси; була опікункою сиріт, сестрою милосердя для самотніх.

Досить ретельний дослідник Р. Горак, спираючись на свідчення та спогади, узагальнює, що О. Дучимінська, працюючи в музеї, “праля, латала, чистила сорочки та кожухи, кептарі, сардаки. Навчала скерованих зі сходу спеціалістів відрізняти гердан від гилянки, писанку від крашанки. Знаходила спосіб, як заховати експонати музею, зібрані попередніми генераціями дослідників, від знищення та вивозу... Під час війни врятувала багато єврейських сімей, ризикуючи своїм життям... Аби не заважала, її відряджають у довгі наукові експедиції. Дбайливо опрацьовувала матеріали. Готувала їх до друку у вигляді кількох монографій. Згодом цими матеріалами безсоромно скористалися інші, навіть не згадавши у публікаціях її прізвища” (Горак Р. Хресна дорога Ольги Дучимінської. – С. 226). На основі листа О. Дучимінської від 26 травня 1972 р. до Володимира Полека дістаємо точнішу інформацію: 1957 р. М. Т. Ломова видала монографію “Етнографічна діяльність Івана Франка” на основі “запозиченого” рукопису О. Дучимінської (Никорак Ю., Никорак П. Гірка іронія долі // Перевал. – 1992. – № 1. – С. 42–43).

1945 р. у Львові побачила світ окремою книжкою повість О. Дучимінської “Еті”. Свідомі галицькі інтелігенти, перечитуючи, сповнені душевного

болею і тривог за масове нищення в роки війни єврейства, бачили небезпечне завтра, яке висіло за брехливими лозунгами "визволителів" та їхньої фашистської ідеології. Так воно і було. Спираючись на матеріали архівів, Р. Горак, наприклад, розповів, що, за свідченням "Протоколу общего собрания Львовской областной организации Союза Советских писателей Украины" (Львів. обласний архів. – Ф. Р. – 2009. – Оп. – 1. – Спр. 5), 10 вересня 1946р. на зборах розглядали партійну постанову про журнали "Звезда" і "Ле-нинград" (до речі, приїхав до Львова головувати творець гасла: "Чекісти-лицарі революції" М. Бажан, який на одному із засідань президії Академії наук у Києві стверджував заклик "до кінця розгромити і викоринити рештки буржуазно-націоналістичної ідеології").

Як тоді було модним, ухвалою скеровували інтелігенцію на "перевиховання", тобто, змушували відвідувати курси марксизму-ленінізму. Ну, і як результат такого інтенсивного світоглядного "перековування" в періодичній пресі появлялися вірші, оповідання, нариси про "щасливе і заможне життя", про "правофлангових соціалістичного будівництва", одоспіви про партію та її безсмертних керманичів. О. Дучимінська подібного не писала. Її викликали до обласного комітету комуністичної партії, настирливо радили і тут же вимагали написати низку творів про те, як "українські буржуазні націоналісти" нищили у роки війни євреїв, про "антинародну" суть уніатської церкви та її проводаторів і т. п. Натомість, вона готувала статті, кореспонденції, мистецькі огляди, у яких показувала, як зайти обкрадають і відкрито грабують наші музеї, нищать пам'ятки архітектури. Але до читачів приходили її публікації не подібними до їх первісного вигляду; вони були обкроєні, покоро-

чені, а замість тривоги за духовну руйнацію, дописи закінчувалися однотипними брехливими сентенціями про розквіт народного мистецтва у радянський час.

І ось після 24 жовтня 1949 р. (день смерті Я. Галана) не минуло й десяти днів, як 23 листопада заарештували О. Дучимінську. Йдучи за публікацією письменника-документаліста Горака, зупинимо читацьку увагу лише на найбільш вражаючих фактах подальшої долі літераторки. Так ось, при обшукові квартири у Львові (особливу ревність у виконанні службових обов'язків демонстрував лейтенант Суровцев) розтягували прилюдно меблі, на її очах нищили рукописи (пропали рукописи збірок прози "Бідна Таня", "Жінка або Жіноче царство", "Книга життя". Дійшло до нас лише те, що було надруковане у довоєнних періодичних виданнях), а вона, демонструючи галицьку гречність, приготувляла чай для "гостей", а на фізичне знущання відповідала сонетом про своє "рандеву" з слідчим. Два роки слідства так і не дали результатів, вірніше, дали представникам "влади" те, що і було запрограмовано: 25-26 травня 1951 р. О. Дучимінську Військовий трибунал засудив на двадцять п'ять років позбавлення волі. Відтак були довгі дні і ночі, зими й весни у таборах Сибіру. Але і там непомірне важезна для жінок праця, постійні фізичні та моральні знущання, заборона листуватися – ніщо не вихолостило з її благородної душі гуманістичної людської сутності, інтелігентності у найзмістовнішому сенсі.

Писала, укладала поетичний рядок до рядка. Немало з написаного подружки у таборі вивчали напам'ять, надіючись повернути колись, на волі, знову на папір.

19 червня 1956 року справу О. Дучимінської було переглянуто (після смерті Сталіна) і скорочено їй строк до десяти років. Ворота волі прочинилися аж 19 грудня 1958 р., коли їй виповнилося сімдесят п'ять. Повернутися у рідні краї заборонили. На якийсь час замешкала у лікаря Ярослава Білинського в Магнітогорську, а весною 1959 р. потай повернулася до Львова, де знайшла затишок в Ірини Вільде, давньої молодшої приятельки, співробітниці в "Жіночій долі" (до речі, саме О. Дучимінська однією з перших щиро і радо вітала появу таланту І. Вільде в літературі; першою брала в неї інтерв'ю з нагоди вручення їй літературної премії імені Івана Франка за повість "Метелики на шпильках"). Відтак прописалася у Самборі в Ірини Турчан, родички письменниці Катрі Гриневичевої.

1968 р. з О. Дучимінської зняли судимість; друзі буквально виходили їй сяку-таку пенсію. Після Самбора дорога гонінь та митарств привела її до Чернівців, де замешкала в родині Ольги Кобилянської. Після смерті доні Оксани (4 грудня 1972 р.), втрати І. Панчуком дружини О. Дучимінська змушена покинути Чернівці і їде потягом до Івано-Франківська, тримаючи у сітці усе своє майно. Перебувала у Наталії Семанюк. В Івано-Франківську її люб'язно прийняла Мирослава Антонович, з якою разом відбувала ув'язнення. Але й тут недремне око не давало старенькій жінці спокою: навіть 1988 р. на соті роковини літераторки, прийшли "гості" й конфіскували заново віднайдену та укладену з допомогою М. Антонович збірку - столітня страдниця надіялася у такий спосіб відзначити свій ювілей. А коли письменниця зустріла світло свого 105-річчя, перебуваючи у важкому стані, до неї прийшли справжні друзі. Із тодішніх періодичних видань

надали свої сторінки ювілярці "Літературна Україна" (Див.: Горак Р. Вишня на подвір'ї. – 1988. – 26 трав.) і журнал "Жовтень" (Горак Р. Скромна трудівниця культури. – 1988. – № 6. – С. 110; його ж публікація віршів О. Дучимінської).

Період 50–80-х років не міг бути плідним, адже за плечима не один рік фізичних розправ і моральних туртур. І все це на долю невеличкої й слабосилої жінки.

Вірші, писані у далескому і холодному засланні, тепляться щирим спогадом, нерідко підфарбованою іронією, жартом, часом і дошкульним сміхом ("Туга", "До зими"). Своєрідним заповітом є вірш "До зими" (1983), написаний авторкою перед її столітнім ювілеєм. Основний мотив – героїня прагне одного: ті скарби, які носить в душі, – "думи, пісні й любов велику" – на "землі цій лишити", а не забрати в "могілу з собою...", бо на світі "любові нема забагато", і її слід роздавати людям – "квітками розсипать її по землі".

Кілька оповідань та ліричних новел ("Казка гірської річки", "Молодий гість", "Весняна симфонія") видрукував "Український календар" (Варшава). Сама ж О. Дучимінська з болем і жалем за змарнованими літами писала 14 березня 1961 р. до свого приятеля, нині відомого вченого-філолога, професора Прикарпатського університету імені В. Стефаника Володимира Полека: "...так мені жаль, що життя поставило (так незаслужено) поза "борт". Скільки би я була скористала для себе і щоби ще другим мож щось дати зі свого духовного "я".

Я в житті старалася все полюбити щось, що не зрадить людині, що все виправдає себе... Любити і служити йому. Це мистецтво, наука... Мені найближчі мистецтво, наука... Це чудові речі! Їх любити і служити, і вони збагачують душу, ушляхот-

нюють і – ніколи не зрадять людину!... (Полек В. "З привітом дружнім..." // Перевал. – 1992. – № 1. – С. 43).

Ольга Дучимінська позоставила нам невеликий за кількістю прозовий доробок. Зупинимо увагу читачів на новелетах "Сумний Христос" (вперше опубліковано: Ольга Кобилянська: Альманах у пам'ятку її сорокалітньої письменницької діяльності (1887–1927). – Чернівці, 1928. Див. також альманах "Наша хата" (Коломия, 1928). Тут і далі при аналізі покликаємося на видання: Дучимінська Ольга. Сумний Христос. – Львів: Каменяр, 1992. – 238 с.), "Христос і поет" (першопублікація: Жіноча доля: Альманах. – Коломия, 1926), "Великодня легенда" (першодрук: Жіноча доля. – 1931. – Ч. 15–16), "Маляр" (автограф див.: ЦДІА. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 1328. – Арк. 2– 3; першопублікація: Золота Липа:* Ювілейна збірка творів Богдана Лепкого з його життєписом, бібліографією і присвятами. – Берлін, 1924; Дажбог. – 1933. – Ч. 3), "Мати" (вперше надруковано: Новий час. – 1934. – 14 черв.), "У святоми-колаївський вечір" (18.12.1963), "Легенда літньої ночі" (1960), "Казка про дві краплини роси" (1964). Творячи сюжетну канву у класичному європейському новелістичному ключі, не розмиваючи його кано-ни, авторка передусім дбає про змістовну сутність кожної художньої речі та про специфічність ментального вираження змісту способом органічного внесення до словесної тканини філософсько-психологічного ферменту. По суті, у кожному творі промовляє художня деталь, яка, властиво, є і складотворчим елементом сюжету, і підкреслюючою рисою характеру, і, що не менш важливо, тим смисловим контрапунктом, за яким і прояснюється образне поле стилю літераторки. Погляньмо, практично у кожній новелі, яка займає дві-три

сторіночки книжковго формату, перші рядки фіксують думку в афористичній формі – або ж у гранично-прозовій розповідній манері: “На роздоріжжі стояв кам'яний Христос, веселий, воскреслий Христос”; “Над Єрусалимом зійшло ясне сонце”; “На хресті вмирав Христос”; “Судільниці прорекли, що вона буде співачкою”; “До мене щоночі приходять маляр”; “Ніч”; “Задзвонили... Заплакали, а кожний зокрема”; “Вечірні сполохи падали на землю”; “Василь кінчив життя в хаті батьків”; “Коло вмерлого сиділи люди і забавлялися розмовою”; “Затрембітали трембіти на усі гори”; “Серце розривало груди Ет-ки”; “Кожна людина носить в душі альбом неминучих картин”. У кожному з наведених рядків, своєрідних стилістичних одиниць, – закодована певна тональність оповіді, її характер. У новелі “Сумний Христос”, до речі, як і у більшості творів малої форми, говорять деталі, а не авторка: образ Христа проповідував: “Через серце до неба, через любов до вічного щастя в небі, дочасного добра на землі!”; у творі “Христос і поет”: душа “почула потребу обнови, потребу очистити себе від подиху юрби, від буденності...”; невидимий поет думав: “Дати себе розп'яти на хрест за царство, якого нема ніде на світі, умирати в болях з усміхом на устах, змочених жовчю; молитися за ворогів, проголошувати любов до всього людства... Це може лиш божевільний поет або поет – Бог!”.

В тонкої обсерваторки життя, майстрині підгледіти найтонше, найпотаємніше, яке приховане у глибоких закамарках душі і серця, нерідко одухотворюються, і мислять, і діють, наче доброчинці-люди, квіти, камені, дерева, павучок, жайвір... І все це природньо “вмонтовано” у плин авторської думки, у її художню концепцію, у її естетичне надзавдання – промовити до душі,

торкнути її найглибші і навіть задавлені від непорухів струни, розпалити вогонь думки.

У циклі оповідань ("Різдвяна казка" (вперше опубліковано: Жіноча доля. – 1931. – Ч. 1-2; "Warum?" (першопублікація: Промінь. – 1922. – Ч. 11-12); "Бідна Таня"; "В суді (з "Книги життя")" (першопублікація: Народня справа. – 1931. – Ч. 48-50); "Одурена (з циклу "Жіноче царство")" (першопублікація: Жіноча доля. – 1929. – Ч. 3); "Смерть Василька" (автограф див.: ЦДІА. – Ф. 311. – Оп. 1. – Спр. 110. – Арк. 1-23); "По ранніх росах" (першопублікація: Новий час. – 1935. – 14 черв.); "Зашуміли крила", "Трембітали трембіти") О. Дучимінська уміло приправляє плин думки фольклорними перлами-рядками з народних оповідок, пісень, коломийок; селянський побут показує через художню інтерпретацію деталей реального буття, зате з етнографічною сумлінністю й точністю. У прозаї-ка ніколи не подибаємо якоїсь приблизності в описі, неповноти, а отже, напівправди. Коли, скажімо, вона подає картину смерті Юри їлакiва ("Трембітали трембіти"), смерті хлопця ("Смерть Василька"), то перед читачем постає до моторошші в душі, точний малюнок, ніби на правду вихоплений з чийогось трагічного будня: "Умирав у тиху погідну осінь. Цілими днями лежав сам у хаті, дивився на кусник неба крізь мале віконце або сидів перед хатою і дивився на зільник сестри. Великі синьо-жовті очі зимового зілля дивилися на нього й кивали йому приязно. Усміхався до них, бо були йому самотніми приятелями. В тихі осінні пообіддя дивився на перестиглі будяки й на пух, який відривався від їх голівок і відлітав собі, плаваючи в повітрі. "Так і моє життя поволі відлітає..."

Із повістєвого доробку О. Дучимінської до нас дійшли повісті "Еті" (Львів, 1946) та "Весняні дні"

(автограф див.: ЦДІА. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 1327. – Арк. 1–50; першопублікація: Дучимінська Ольга. Сумний Христос. – С. 152–218). В основі невеликої, але насиченої психологічними колізіями, повістини "Еті" є історія митарства єврейки Еті: вона намагається кудись забігти, в когось схоронитися від зайди-німака, але всюди її виштовхують за поріг – страх за долю родини сильніший за бажання допомогти чужій людині. Та людська доброта теж має певні дозування її виміру: одна жіночка радить заховатися за плотом, і виносить хліба та горнятко гарячого молока; друга, хоч і боїться, але впускає на кухню обігрітися й посушити намоклий одяг; третя, сприймаючи це як наказ долі, – переховує її в соломі у повітці, аж доки не минулася лиха доба завойовників. Видно, з людьми і задля людей вціліла, вижила – і пішла на свою рідну Волинь. Така схема-фабула твору. Але вдумливий і особливо ж національне свідомий читач прочитає за цією канвою дещо інший зміст: страх української інтелігенції перед нещастям ідеологічних комуністичних тортур, які винищують-виполюють вільнодумство, тверезе мислення і віру у незнищенність українства.

Ця річ сповнена напруги думки, місткості слова, – нерідко короткі, буквально називними реченнями оформлені діалоги чи монолог головної героїні малюють асоціативні картинки, авторський задум.

Вдумливий читач розумів талановито написану річ. А критика? Догоджальники чого тільки не дошукувалися в цьому творі. Ось, приміром, М. Пархоменко навіть не зробив будь-якої спроби аналізу, а, насмикавши "песимістичних" місць з тексту, одразу ж заносить критиканську голоблю над головою авторки. Сказавши, що його як

читача огортає "тяжкий смуток", і що "з таким самим смутком" дочитає повість й інший читач, критик констатує: "жодної мажорної ноти"(?). Правда, дещо отямившись ("...мова повісті досить багата..."), критик переходить від смутку до гніву: бач, авторка обрала для зображення "нищую духом" людину, чим, мовляв, і збіднила задум. Звідси – змальовано "духовний занепад людської істоти". Ще й ще "переорюючи" поверхом сюжетну канву, М. Пархоменко робить "глибокий" висновок: інстинкт самозбереження, який і є стрижнем психологічного малюнка, знищив усе, а, отже, й право Еті на те, щоб "бути героїнею повісті" (Пархоменко М. Олена Дучимінська. "Еті" –повість (видавництво "Вільна Україна", Львів, 1946) // Радянський Львів. – 1946. – Ч. 11– 12. – С. 76–77).

Цілком іншого характеру повість-спогад "Весняні дні". Тут розповідь плавна, від першої особи; тут, очевидно, більше важить документально точний біографічний факт, оціночна позиція письменниці, аніж художнє обрамлення самої розповіді. Буквально з першої сторінки промовляє не героїня твору, а сама О. Дучимінська: згадує ті "далекі добрі часи, коли ще засиплялося на руках батька під його спів... А пізніше, у вечірні сутінки, його казки, перекази, грецькі міфи...". Вечорами батько читав книжки – "під це читання я росла"; мати займалася шиттям та мережанням. У домі була чимала бібліотека, від найменших літ вчилася німецької мови.

Подальші розповіді письменниці про перше своє вчителювання у селі, де лежали могили прадіда й прабабуні, про стосунки з дітьми, батьками, сім'єю місцевого священика. Відтак авторка знову повертає читача в ретроспекцію: навчаючись у семінарії, захоплювалася творами Жеромського, Ібсена, Гебеля, Платона, Ніцше, а улюбленими

піснями були "Глибоким сном лягла природа", "Плинь, лодко, плинь", "О ноче, ясна ноче". О. Дучимінська детально розповідає про своє захоплення Буковиною. А далі йде прекрасний спогадовий матеріал про залюблення у "Царівну" О. Кобилянської, про те, як написала їй листа, й одержала відповідь "на рожевому папері з наголовком "Добра пані моя!". Повістярка вводить читачів у той далекий Львів, коли вона у "Кружку Українських дівчат" слухала відчити К. Студинського, О. Колесси, а зі сцени – співаків європейської слави Мишугу, Менцінського, Крушельницьку; коли через "Товариство розвою для руської штуки" пізнала малярство Куриласа, Панькевича, Монастирського, Турбацького.

Завершує авторка розповідь описом, як вона покидала село, де пройшли весняні дні її учительської праці.

Ще при житті О. Дучимінської критики, аналізуючи її прозові речі, не боялися записати авторку у школу послідовників великого Франка. Одні, правда, зупиняли свій погляд на тонкому психологізмі, яким, наче променем, висвічувала прозаїк найпотаємніші закамарки жіночої душі, – чим так наближалася до ранньої Ольги Кобилянської, а за якою згодом на правду щасливо пішла молода Ірина Вільде. Інші ж, як, приміром М. Угрин-Безгрішний, втішалися тим, що авторка талановито послуговувалася арсеналом діалектних говірок, особливо ж гуцульських, бойківських, покутських, – цією найсправжнішою "душею мови". На думку саме цього критика, ґрунтовне знання предмета художнього дослідження, висвітлення характеру "ззовні до середини", розуміння "душі персонажа і співчуття їй" – це ті непересічні якості, які робили О. Дучимінську "серед галицьких письменниць найбільш галицькою".

На погляд Р. Горака, чи не найсуттєвішою рисою манери і стилю письма прозаїка Дучимінської є те, що “через світ персонажів наскрізь проглядається і вона сама. Той світ, зітканий з прядива ниток людських доль, характерів, типів. Він перетканий болем, розчаруванням, даремними сподіваннями, надією, звичайним людським щастям...”.

...Перестало битися зболене, стуртуроване серце поетеси, прозаїка, визначної суспільно-громадської діячки О. Дучимінської 24 вересня 1988 р. Поховали її тіло на околиці Івано-Франківська, на цвинтарі в Чукалівці. І поставили на могилі незрадливі, перевірені багатолітнім довір'ям, друзі дерев'яний хрест – виконали останній заповіт жінки, що пройшла споришеву дорогу, довжиною більше століття, і пронесла своєю долею важкий хрест своєї нації, вкоронувавши свою голову колючим терновим вінком.

*Володимир Качкан,
академік*

ФОТОДОБІРКА

*Ольга Дучимінська.
Знимка з 1907 р.
Є дарчий напис від 15 червня 1972 р.
«Моїм Дорогим»*

„Жіноча Доля“

Часопис для української жінки.

Представляє на:

- 1) „Жіночу Долю“ (саму) на рік 9 зл.
- 2) „Жіночу Долю“ і „Жіночу Волю“ 16 „
(Для зарплати 2 кв. дол.)
- 3) „Жіночу Долю“ і „Світ Молоді“ 10 кв.
(Для зарплати 2 кв. дол.)
- 4) Ж. Долю, Ж. Волю і „Світ Молоді“ 11 кв.
(Для зарплати 2 кв. дол.)
- 5) „Жіночу Волю“ (саму) 2 кв.
- 6) „Світ Молоді“ 3 кв.

АДРЕСА: Коломия, Замкова 37.
РЕДАКЦІЯ „ЖІНОЧОЇ ДОЛІ“
Китиця, Замкова 37, Редкол. Едв. Овсюк.

Універс. Банк „Галицький Банк“.

ЧЕКОВЕ МОНТО 153760.

Гарантує як в Україні, так і за кордоном.

ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРА ДУЧИНІНСЬКА

НАТАЛІЯ КОБРІНСЬКА
жін. феміністка.

КОЛОМІЯ 1934 р.

ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРА ДУЧИНІНСЬКА

НАТАЛІЯ
КОБРІНСЬКА

жін. феміністка.

КОЛОМІЯ 1934 р.

№ 1, в Україні, Польщі, Італії, Іспанії

ВІДП. ОСТАВЛЯ

Дов. Висвітлює

Китиця
незабудьків

Шлях до сону.

Часопис 1934.

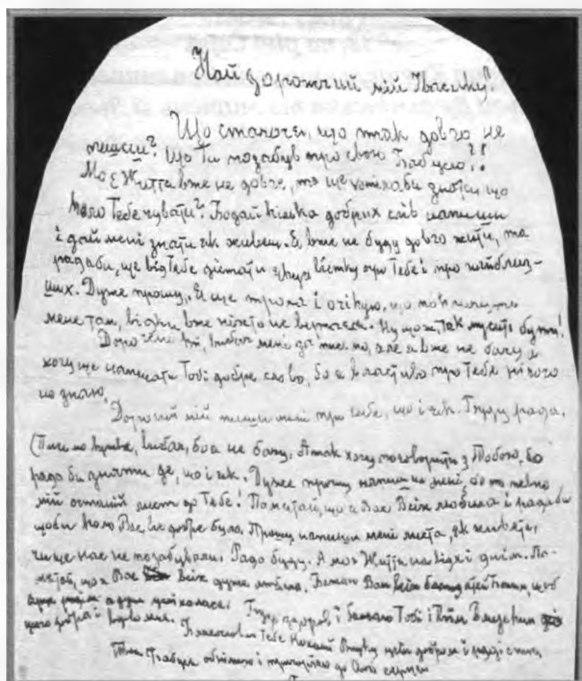
Видання: 1-й український студентський „Діалог“.

**Копія титульної
листівки з віршем**

**1875 р. Батько Ольги
Василь Решетилів**

Копія листа Ольги Дучимінської до онука Івана

**1932, на ріці Свічі.
Іван Крушельницький, Павлишин,
Ольга Дучимінська та митець зі Львова**

З Ольгою Кобилянською в Чернівцях, 1936 р.

Черче, 1936 р.

О. Дучимінська в центрі. 1954, Тайшет

*Платоніда Хоткевич, Наталія Семанюк,
Тарас Франко. Криворівня, 1962 р.*

*З артисткою
Львівського театру
Ганусею Юрчаковою,
1963 р. Львів*

*Друга ліворуч –
Дучимінська,
четверта – Н. Семанюк,
Снятин 1963 р.*

***В Академії Наук. Львів.
Другий ліворуч – Возняк, другий праворуч – Колесса,
третья – О. Дучимінська***

80-річчя Іванни Блажкевич, 1966 р.

*З онуком Іваном і правнучкою Рахель із Канади,
14 серпня 1972 р.*

З Володимиром Смирновим

Ольга Дучимінська. 1988 р.

*Володимир Лукань.
Портрет Ольги Дучимінської,
1988 р. (п. о. 70х50)*

***Пам'ятник на могилі.
Знімка В. Морозюка, 27.10.***

ЗМІСТ

<i>Євген Баран. Про «вибрані твори»</i>	
Ольги Дучимінської	3
ВИБРАНА ПОЕЗІЯ	7
Мій Пегас.....	7
КИТИЦЯ НЕЗАБУДЬКІВ	9
Найдорожчій неньці.....	9
Ластівка	9
Люблю.....	10
Піду, нене, погуляти.....	10
Лийтесь, сльози, лийтесь... ..	11
До Музи	11
Я з такого краю... ..	12
На світі чудова знай, музика грала... ..	12
Він грав на струнах її серця... ..	13
Зима.....	13
Лебедина пісня.....	14
Іронія долі	15
Як зацвітуть сині квіти.....	15
Я так тужу.....	16
Тоді сонце заходило... ..	16
ПОЗА ЗБІРКОЮ	17
Послідні звуки	17
З весною.....	19
Народини сина	20
Сон.....	20
Раз буря прогула в моєму життю... ..	21
Наша пісня.....	21
Не троньте струни серця мого... ..	22
Падуть роси смутку у мою душу... ..	22
Біла рож.....	23
Не лічу.....	23
Лист	24
Журавлі.....	25
Колисала мати доню, колихала... ..	27
Хрест	28

До зими.....	29
Весна 1950.....	30
Богема.....	31
Ой пісні, пісні.....	40
Туга.....	41
Перекотиполо.....	42
Людина, як діамант... ..	42
Втвиряйте тюрми... ..	43
Я хотіла б.....	43
Мій найперший вірш на Сибіру.....	44
І настануть ранки, мряками повиті... ..	44
Чи тямиш ти цей май... ..	45
Щоб бути достойним звання «Людина»... ..	45
Дума.....	46
Душу окриляють думки... ..	47
Щебече соловійко.....	48
Вечір.....	49
Моїй матусі.....	50
Щаслива по смерті.....	50
Таєжна симфонія.....	51
Одному другові молодих літ.....	55
У нас тепер дуже гарно... ..	56
Побажання (<i>при столі у Святвечір</i>).....	57
Мій заповіт.....	58
В природі.....	59
Поклін Великий поетесі.....	60
Ой! Як співають соловії... ..	64
Метелик.....	65
Сибірська весна.....	66
Як сонце встане, на Україні заграють дзвони... ..	67
Круторогі стежки.....	67
Легенла про дівчину лелію.....	68
Львівські каштани.....	69
Весняна туга.....	70
Скорботна дума.....	71
На рідній землі.....	72
Весна.....	73

На селі	73
Гімн сонцю	74
До мене молодість прийшла у гості	75
О Ви, незнані герої	76
Беру свою скрипку, вдарила по струнах... ..	76
Осінь	77
Паде листя з дерев	78
Гумор на здоров'я	79
Гей, життя, не кпи з мене, бо я тебе не боюсь!	79
Крилату думку посилаю... ..	80
Черемош говорить	81
Привіт Дніпрові шле Покуття	89
Волинь	89
Літо	90
Троянди цвітуть і в осені	91
Мій опікунці Славці А.	92
Зима	93
Зацвіли липи	93
Друзям	94

ПРИМІТКИ (уклав Володимир Пахомов)..... 95

Лебедина пісня	104
Літній вечір	106
Втвирайте тюрми, дайте волю!	106
Втомлений метелик в зону прилетів... ..	107
Спогади (Туга)	108
Весна (Сибір)	109
Якби м була	110
Була колись	110
Товаришці подорожі в молодість Галі Мединській	111
Львівські каштани	112

РУКОПИСНА СПАДЩИНА..... 113

Схиливши голову в долоні... ..	113
Лист до Батька (<i>Вірці Козак</i>)	113
Ткач	114
Софії Мацюк (<i>хвилевій товарищі</i>)	

в тюрмі)	115
Душу окрилюють думки... ..	116
З львівської області (народна)	117
Моя Доля.....	118
Скорботна мати.....	119
Невже ви мали на це право?.....	120
Зайчик	121
Любіть усіх людей на світі... ..	121
Люди, люди... ..	122
Ви дали мене в одиночку	122
Вірш про Грузію.....	123
Іванови Франкови	124
Скорботна дума (2 варіант)	125
Соловії	126
Новорічні побажання	126
До моєї землі і народу	127
Молоді в альбом	127
Виїмки зі збірки «Весняні дні» (мої молодечі вірші)	128
На світі любові не є забагато... ..	128
Я молода, я йду в життя.....	128
ВИБРАНА ПРОЗА.....	129
Сумний Христос	129
Христос і поет	132
Великодня легенда.....	136
Туга поета	139
Співачка.....	140
Маляр.....	142
Wagum?	144
Дзвони	153
Трембітали трембіти.....	158
Еті	165
Родимий краю.....	187
У святмиколаївський вечір	191
Казка про дві краплинки роси	193
Весняні дні.....	195
ЗАУВАГИ (уклав Роман Горак)	261

НЕДРУКОВАНІ ПОЕЗІЇ В ПРОЗІ.....	263
Легенда літньої ночі.....	263
Казка гірської річки.....	266
КРИТИЧНА РОЗВІДКА.....	271
Наталя Кобринська як феміністка.....	271
Додаток.....	291
АВТОБІОГРАФІЧНІ МАТЕРІЯЛИ, ВИБРАНІ ЛИСТИ, ДОКУМЕНТИ.....	295
Опис життя	295
Листи до Ольги Дучимінської.....	295
Від Івана Шаповала.....	295
Від онука Івана	295
Від невідомого відправника.....	296
Лист Романченка	298
Листи Ольги Дучимінської.....	302
Високоповажний, достойний Голово Спілки письменників!.....	302
Високоповажний тов. Редакторе!.....	303
А тепер підходить до Вас Ваша землячка.....	304
Тобі, Гандзю... ..	305
Троянди цвітуть і в осени.....	307
До онука Івана	308
Лист тим, що поїхали на море.....	309
Характеристика	311
Бібліографія творів. Укладена Ольгою Дучимінською	312
Листи О. Дучимінської до В. Полека	318
ДОДАТКИ.....	417
Венгжин Микола. До Вас!... ..	417
Смирнов Володимир. Переднє слово.....	419
Смирнов Володимир. З історії трьох світлин і одного автографа.....	425
Качкан Володимир. «...Я на себе кайдани приймала» (О. Дучимінська).....	436
ФОТОДОБІРКА.....	465

Літературно-художнє видання
Серія «Бібліотека Галицька».
Випуск 3

Дучимінська Ольга Василівна

ВИБРАНІ ТВОРИ

Упорядники:

*Євген Баран
Володимир Смирнов*

Комп'ютерний набір і редагування:

Гуменюк Н. В.

Комп'ютерний макет:

Супрун В. П.

Коректор:

Баран Є. М.

Підп. до друку 19.11.2014.

Формат 60х84/16. Папір ксерокс. 70 г/м².

Гарнітура Cambria. Друк цифровий.

Ум. друк. арк. 27.9.

Наклад 300 пр. Зам. № ВП-0000127

Видання та друк ПП Супрун В. П.

м. Івано-Франківськ, вул. Витвицького 24/2

тел./ф. (0342) 505-686. e-mail: printsv@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготівників

і розповсюджувачів видавничої продукції

Серії ІФ № 25 від 17.10.2005 р.

тел. (0342) 505686